

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕРИЯСЫ
1997 ЖЫЛДАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ИЗДАЕТСЯ С 1997 ГОДА

ISSN 2710-2661

№ 1 (2021)

ПАВЛОДАР

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org/10.48081/RPSN2986>

Бас редакторы – главный редактор

Бурдина Е. И.

д.п.н., профессор

Заместитель главного редактора

Абыкенова Д. Б., *PhD доктор*

Ответственный секретарь

Нургалиева М. Е., *PhD доктор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Пфейфер Н. Э.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Жумагаева Е.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Абибулаева А. Б.	<i>д.п.н., профессор</i>
Фоминых Н. Ю.,	<i>д.п.н., профессор (Россия)</i>
Снопкова Е. И.,	<i>к.п.н., профессор (Белоруссия)</i>
Мирза Н. В.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Донцов А. С.,	<i>доктор PhD</i>
Шокубаева З. Ж.,	<i>технический редактор</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

МАЗМҰНЫ

ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ

- Абаева Н. Ф., Мустафина Л. М., Журов В. В., Яруллина А. Р.**
Техникалық ЖОО-ның студенттерінде
математикалық білімді қалыптастыру ерекшеліктері туралы..... 12
- Ниязова А. Е., Достаурова А. Ж.**
Мәдениетаралық сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда
ағылшын тілді телеарналарды пайдалану қажеттілігі 21
- Жетписбаева Б. А., Хамитова Г. А., Алиясова А. В.**
Қашықтықтан білім беру шарттарында
CLIL технологиясын пайдалану тәжірибесінен 32
- Агманова А. Е., Валова М. В.**
Лингвомәдени түсініктіменің дидактикалық потенциалы 43
- Дроботун Б. Н., Оспанова Н. Н., Даутова А. З., Алимова Ж. С.**
Логикалық есептеулердің формалды тілдерін құруда
көрнекілік дидактикалық принципін жүзеге асырудың
мүмкіндіктері туралы (II).....55
- Ибрай М. Н., Ибраева Л. С.**
Зерттеу дағдыларын қалыптастыру мақсатында
студенттердің оқу іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша
мәселелерді зерттеу және ұсыныстар әзірлеу 69
- Каббасова А. Т., Дроботенко Ю. Б.**
Болашақ мұғалімдерді шет тілінде метапәндік тәсілді
жүзеге асыруға дайындаудың тиімділік шарттары 77
- Калкашев С. Ф., Абдиманов Б. Ш., Есимова Д. Д.**
География пәнінде критериялы бағалау үдерісінің
тиімді болуындағы пәндік интеграция.....88
- Құрақбаева А. С., Ушакова Н. М., Снопкова Е. И.**
Цифрландыру кезеңіндегі білім берудің
факторлары мен функциялары 101
- Өмірзақова Ә. М., Абильдина С. Қ., Игенбаева Р. Т.**
Жаңартылған білім беру жағдайында
шағын жинақты мектеп мұғалімдерін даярлау 114
- Совет А. Ә., Нуржанова Ж. Д., Салықбаева А. Қ.,
Исламова М. К., Мауленкулова М. Ж.**
Ағылшын тілін оқытудағы ұялы технологияларының рөлі 125

Шукурбаева А. К.

Жаңартылған білім беру жағдайында химия сабақтарында
сын тұрғысынан ойлауды дамыту тәсілдерін қолдану 134

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Әлмұхамбетова Б. Ж.

Жоғары оқу орындары мен колледждердің нашар еститін
білім алушыларының психологиялық-әлеуметтік бейімделуі
психологиялық-педагогикалық проблема ретінде 142

Қалықбаева А. Ж., Сатова А. Қ.

Инклюзивті оқытуда бастауыш сынып оқушыларының
өзін-өзі бағалау ерекшеліктері..... 152

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ҮДЕРІСТЕГІ ИДЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ**Төлеубекова Р. К., Мұзауина Г. О.**

Болашақ педагог маманның кәсіби мәдениетін
қалыптастырудағы педагогикалық мәдениеттің ерекшелігі 166

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІН
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ**Кульшарипова З. К., Солиева З. Б., Исабеков Ж. Б.**

Оқытушылар-психологтар студенттерінің
коммуникативті білімін дамыту: мәселелерін баяндау 178

Әзиев А. І.

Мектептердегі педагог-психологтарды кәсіби
дамытудағы интегративті – сараланған тәсілдің мәні 194

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ, ЭТНОПЕДАГОГИКА
ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ПЕДАГОГИКА**Сарман А. Д., Исабергенова Ж. Т., Кубиева В. А.**

PISA, TIMSS халықаралық зерттеу жүйелері:
тапсырмалар жүйесі және оларды талдау.....203

Дүйсенова Н. Т., Исабекова Г. Б.

Мазмұн мен тілді кіріктіріп оқыту технологиясы (CLIL):
тарихы, зерттеулер, ерекшеліктері, қағидалары, нәтижелері 214

Завалко Н. А., Сахариева С. Г., Чжан Е. Е.

Ұлттық құқықтың дамуы колледж студенттері 225

Кертаева Ф. М., Магауова А. С.

Адам санасын рухани жаңғыртуға қатысты Абайдың ақылы 237

Авторлар туралы ақпарат 246

Авторларға арналған ережелер.....261

Жарияланым этикасы.....274

СОДЕРЖАНИЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ

Абаева Н. Ф., Мустафина Л. М., Журов В. В., Яруллина А. Р. Об особенностях формирования математических знаний у студентов технического вуза.....	12
Ниязова А. Е., Достанурова А. Ж. Необходимость использования англоязычных телеканалов в формировании межкультурных разговорных навыков	21
Жетписбаева Б. А., Хамитова Г. А., Алиясова А. В. Из опыта использования CLIL технологии в условиях дистанционного образования	32
Агманова А. Е., Валова М. В. Дидактический потенциал лингвокультурного комментария.....	43
Дроботун Б. Н., Оспанова Н. Н., Даутова А. З., Алимова Ж. С. О возможностях реализации дидактического принципа наглядности при построении формальных языков логических исчислений (II).....	55
Ибрай М. Н., Ибраева Л. С. Изучение проблем и разработка рекомендаций по организации учебной деятельности студентов с целью формирования исследовательских навыков	69
Каббасова А. Т., Дроботенко Ю. Б. Условия эффективности подготовки будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке	77
Калкашев С. Г., Абдиманатов Б. Ш., Есимова Д. Д. Предметная интеграция эффективного использования системы критериального оценивания по предмету география	88
Куракбаева А. С., Ушакова Н. М., Снопкова Е. И. Факторы и функции образования в условиях цифровизации	101
Омирзакова А. М., Абильдина С. К., Игенбаева Р. Т. Подготовка учителей малокомплектных школ в условиях обновленного содержания образования	114
Совет А. Ә., Нуржанова Ж. Д., Салықбаева А. Қ., Исламова М. К., Мауленкулова М. Ж. Роль мобильных технологий в изучении английского языка.....	125

Шукурбаева А. К.

Использование приемов развития критического мышления на уроках химии в условиях обновления содержания образования	134
---	-----

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Альмухамбетова Б. Ж.

Психосоциальная адаптация слабослышащих обучающихся вуза и колледжей как психолого-педагогическая проблема	142
---	-----

Калыкбаева А. Ж., Сатова А. К.

Особенности самооценивания обучающихся начальных классов в условиях инклюзивного образования	152
---	-----

ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ
ПРОЦЕССЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ**Толеубекова Р. К., Мугауина Г. О.**

Особенности педагогической культуры в формировании профессиональной культуры культуры будущего педагогического специалиста.....	166
---	-----

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ
ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ
В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ**Кульшарипова З. К., Солиева З. Б., Исабеков Ж. Б.**

Развитие коммуникативной компетентности студентов педагогов-психологов: постановка проблемы	178
--	-----

Азиев А. И.

Значение интегративно - дифференцированного научного методологического подхода в профессиональном развитии педагогов-психологов в школах.....	194
---	-----

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА И
СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

Сарман А. Д., Исабергенова Ж. Т., Кубиева В. А. Международные исследовательские системы PISA, TIMSS: система заданий и их анализ	203
Дуйсенова Н. Т., Исабекова Г. Б. Предметно-языковое интегрированное обучение (CLIL): история, исследования, особенности, принципы, результаты	214
Завалко Н. А., Сахариева С. Г., Чжан Е. Е. Развитие национального самосознания учащихся колледжа	225
Кертаева Г. М., Магауова А. С. Совет Абая по духовному возрождению человеческого сознания	237
Сведения о авторах	251
Правила для авторов	261
Публикационная этика	274

CONTENT

MODERN TECHNOLOGIES AND TEACHING METHODS

Abayeva N. F., Mustafina L. M., Zhurov V. V., Yarullina A. R. Some features of the mathematical knowledge formation of technical university students.....	12
Niyazova E., Zh. Dostaurova A. The need to use English-language TV channels in the formation of intercultural conversational skills	21
Zhetpisbaeva B. A., Khamitova G. A., Aliysova A. V. From the experience of using CLIL technology during distance education.....	32
Agmanova A. E., Valova M. V. Didactic potential of linguocultural commentary	43
Drobotun B. N., Ospanova N. N., Dautova A. Z., Alimova Zh. S. On the possibility of implementing the didactic principle of visibility for the construction of formal languages of logic calculus (II).....	55
Ibray M. N., Ibraeva L. S. Study of problems and development of recommendations for the organization of educational activities of students in order to form research skills	69
Kabbassova A. T., Drobotenko Yu. B. Conditions for the effectiveness of training future teachers to implement a meta-subject approach in a foreign language.....	77
Kalkashev S. G., Abdimanapov B. Sh., Esimova D. D. Subject integration in the effectiveness of the criterical assessment process in the discipline of geography	88
Kurakbayeva A. S., Ushakova N. M., Snopkova E. I. Factors and functions of education in the context of digitization	101
Omirezakova A. M., Abildina S. K., Igenbayeva R. T. Training of teachers of small schools in the conditions of the updated content of education	114
Sovet A. A., Nurzhanova Z. D., Salykbayeva A. K., Islamova M. K., Maulenkulova M. J. Role of mobile technologies in learning English.....	125

Shukurbayeva A. K.

The use of techniques for developing critical thinking in chemistry lessons in the context of updating the content of education..... 134

INCLUSION

Almukhambetova B. Zh.

Psychosocial adaptation of hard-of-hearing university and college students as a psychological and pedagogical problem.... 142

Kalykbayeva A. G., Satova A. K.

Characteristics of self-assessment of the primary school students in the conditions of inclusive education 152

IDEOLOGY AND UPBRINGING OF THE PEDAGOGICAL PROCESS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Toleubekova R. K., Mugauina G. U.

Especially pedagogical culture in the formation of the professional culture and pedagogical culture of the future specialist 166

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF EDUCATION AND TRAINING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Kulsharipova Z. K., Solieva Z. B., Issabekov Zh. B.

Communicative competence`s development of teachers-psychologists` students: problem statement 178

Aziyev A. I.

The importance of an integrative-differentiated scientific methodological approach in the professional development of teachers-psychologists in schools 194

HISTORY OF PEDAGOGY, ETHNOPEDAGOGY AND COMPARATIVE PEDAGOGY

Sarman A. D., Issabergenova Zh. T., Kubieva V. A.

International research systems PISA, TIMSS: system of tasks and their analysis.....203

Duisenova N. T., Issabekova G. B.

Content and language integrated learning (CLIL): history, research, features, principles, results 214

Zavalko N. A., Sakharieva S. G., Chzhan Y. Y.

Development of national self-consciousness in college students 225

Kertayeva G. M., Magauova A. S.

Abai's advice on the spiritual revival of human consciousness 237

Information about the authors.....256

Rules for authors 261

Publication ethics.....274

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ

SRSTI 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/YCSC6418>**N. F. Abayeva*, L. M. Mustafina, V. V. Zhurov, A. R. Yarullina**Karaganda Technical University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda**SOME FEATURES OF THE MATHEMATICAL KNOWLEDGE
FORMATION OF TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS**

Given article reveals a topic of the teaching mathematics' features at a technical university. The teaching mathematics' problem is an urgent one that needs to be addressed immediately, in the near future today's students will have to develop all branches of science and technology in the Kazakhstan, and they are quite negatively regarded to the mathematics study, and hence they have low grades of academic performance. Scientists around the world have repeatedly proved that currently without knowledge of the mathematical apparatus the science's movement is impossible, since mathematics provides powerful methods for knowledge of the world, as well as for studying its laws. In order to apply mathematics as a research method, it is very important to realize and master the essence and interconnection of ideas and concepts, and for this we suggest developing interest to the mathematics study. The given article proposes methods of mathematics study development constructed by the authors and analyzes the obtained results.

Key words: mathematical knowledge, educational process, student performance, career counseling, pedagogical conditions.

Introduction

Mathematization is a process which now with extraordinary speed penetrates deeper and wider into all spheres of human activity. Mathematics development has essential impact on the other sciences and technology development. In turn, the practice's tasks, the other sciences development lead to the creation of new mathematics branches. By that reason, the mathematics application area is

constantly increasing. Recently, thanks to the rapid computers development in the mathematical methods use has taken place a strong leap [1]. They began to be applied not only in areas where mathematics has been used for a long time (physics, chemistry, etc.), but also in areas where the mathematics application was not possible until recently. This penetration is complicated by the technical disciplines remoteness from mathematics. In order to successfully apply mathematical methods in any application area, to study some problem, first of all, one needs to have the necessary mathematics knowledge and needs to be able to correctly use the mathematical apparatus. In order to record ongoing research and the obtained results, the following are used: the numbers language, various mathematical symbols and verbal logical descriptions.

At research mathematics is necessary, since in mathematics the validity of the considering fact is proved not by checking it on a multiple examples, which does not have evidentiary value, but by a purely logical way. The correct choice of method is the key to success at any mathematical proof, as the result there will be much more useful information about the studied subject than previously thought. This is due to the fact that the mathematical apparatus is fraught with a lot of hidden information in itself, so that formulas can give much more useful information than expected from them. In order to apply mathematics as a research method, it is very important to realize and master the essence and interconnection of ideas and concepts.

Materials and methods

Objects of the mathematics study are models. In these models, mathematics studies relationships between elements, quantitative and qualitative, the connections between them, their form. The same mathematical model can with a certain approximation describe the real phenomena properties and given phenomena are very far from each other in their concrete content. The mathematics abstractness gives to it strength, universalism and community. Mathematics provides powerful methods for knowledge of the world, as well as for studying its laws. Mathematics and its component – analysis quantitative methods – play an important role in the specialists training. They allow with a sufficient degree of reliability to analyze the practical activities results. Mathematical modeling of some innovative processes is a relatively young, rapidly developing and already well-established research method. However, one cannot fail to note the insufficient awareness of specialists in this area and, consequently, a certain lag in scientific and technical applications of mathematical modeling.

The natural science development history convincingly indicates about a high efficiency of the natural sciences mathematization. (A quantitative, mathematical description of natural phenomena takes science to a higher level and deepens

processes understanding, and occasionally it is the only way to connect an action of numerous interconnected and sometimes quite diverse factors that are characteristic to the considering phenomena, into a single, whole picture) One of the most common branches that are related to daily work is the research data's statistical processing. Mathematical methods also play a significant role in solving problems. Mathematical methods application plays an important role in planning an experiment. As mentioned above, the mathematical model not only provides known phenomena's quantitative description, but also given model allows us to predict new results and effects. Finding out these predicted effects existence is one way to verify the mathematical model's validity. Models in many cases provide detailed information about the processes than the available general technical methods. With every year, an assessment of the validity of quantitative indicator, that are obtained in the scientific research process, and an assessment of the validity of conclusions and practical suggestions that are built on these indicators basis are stronger becoming the part of scientific work and practice methodology.

Modern platform of higher education does not take into account the students' mental characteristics, such as the memory, attention, and fast reading development. Without introduction of the effective methods of the transfer and information assimilation by students, all the efforts that are taken in modern conditions will be futile [2, p. 133].

However, technical university students, that are studying mathematics as a freshman, still are quite far from modern technologies, where mathematical knowledge are used, therefore in learning process teachers are faced with a problem: reluctance to study mathematics [3, p. 347].

In order to solve this problem was held psychological and educational literature analysis, which allowed defining that by cognitive interest development to the «Mathematics» discipline study one can achieve increase in the mathematical knowledge level.

Results and discussion

During work process, we have identified pedagogical conditions that are promoting cognitive interest development in the mathematics study in a technical university. The following conditions were defined as pedagogical conditions:

- approach to learning: mathematical education in a technical university should be represented not only in the mathematical science's logic, but also in the student's future professional activity's logic;

- learning methods: problematic, reproductive, research, partially search (heuristic);

- a set of instruments for the cognitive interest development: problem lectures; problem tasks of professionally-oriented content; test tasks with professional orientation.

In order to determine the level of cognitive interest formation, there are defined a criteria for its development in the mathematics study in a technical university and are identified indicators and levels. As a result of the conducted experimental checking of the pedagogical conditions effectiveness, there were obtained following results: at a high level, the difference between the established criteria average values in the control and experimental groups is 12.3 %, at the sufficient level is 14.1%, at the low level is 26.4 % (Figure 1). Thus, the cognitive interest development level to the mathematics study in the experimental group compared to the control group increased by 17.6 % (Figure 2) [4, p. 19].

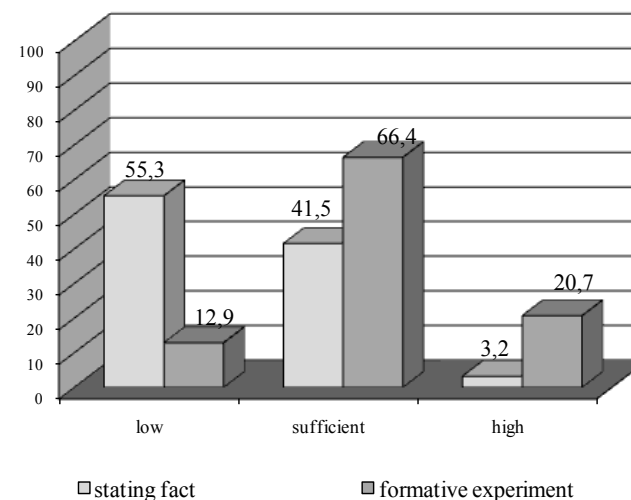

Figure 1 – The cognitive interest formation level to the mathematics study in the experimental group

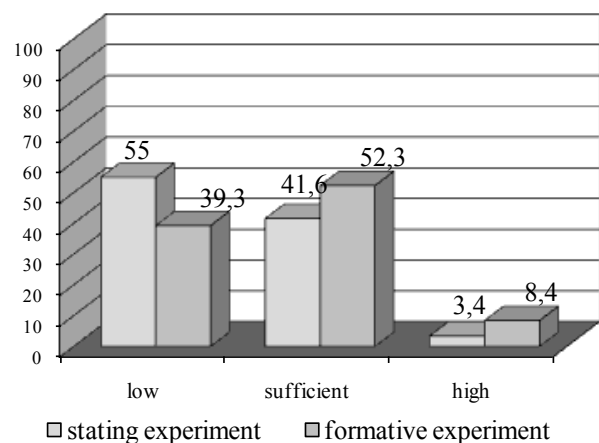

Figure 2 – The cognitive interest formation level to the mathematics study in the control group

Conclusions

In order to check a proposed assumption that the introduction into the technical university's educational process the pedagogical conditions of cognitive interest development to the mathematics study will increase the students' mathematical knowledge level, there was held an analysis of the final students performance, who were involved in the experiment by "Mathematics" discipline. The research results showed that students of the experimental group have a higher level of mathematical knowledge than students in the control group, since the students' results in the experimental group are on average 0.45 points higher than in the control group, which is 9 % (Fig. 3).

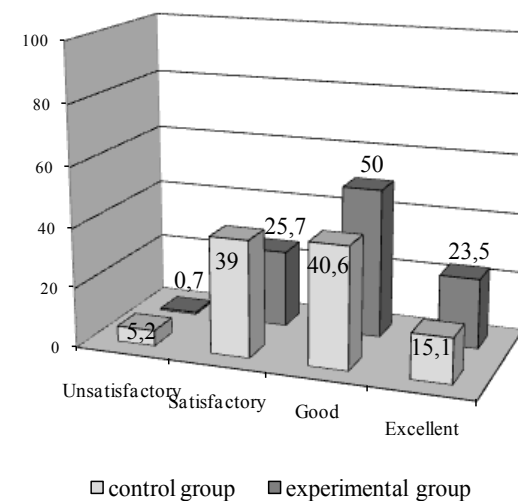

Figure 3 – Final performance results by the "Mathematics" discipline

Following recommendations were made based on the results that were obtained during the experimental pedagogical work:

- the success of the cognitive interest development in the mathematics study by technical university's students is ensured by pedagogical conditions, which it is advisable to implement in combination;
- constructed pedagogical conditions of cognitive interest development to the mathematics study by technical university's students can be used during learning process of other universities.

References

- 1 **Golovachyova, V. N., Vafin, A. S.** Osobennosti razrabotki smart-tehnologii monitoringa znanij i povysheniya kvalifikacii professional'nyh kadrov predpriyatiya // Vestnik Pavlodarskogo gosudarstvennogo universiteta imeni S. Torajgyrova, 2019. – № 4. – P. 95–102.
- 2 **Zhumazhanov, S. K.** Problemy formirovaniya kompetencij pri obuchenii v vysshej shkoly // Vestnik Pavlodarskogo gosudarstvennogo universiteta imeni S. Torajgyrova, 2018. – № 4. – P. 1-132–135.
- 3 **Abayeva, N. F., Mustafina, L. M., Yerakhtina, I. I., Zhurov, V. V., Alimova, B. Sh.** Development of cognitive interest in the study of mathematics

among students majoring in mining // Option Journal, University of Zulia, ve., Venezuela, Año 33. – No. 85. – 2019. – P. 344–361.

4 **Abayeva, N. F., Mustafina, L. M., Zhurov, V. V., Yerakhtina, I. I., Akhmetov, K. M.** K voprosu povysheniya kachestva matematicheskikh znanij u studentov tekhnicheskogo vuza // Vestnik Pavlodarskogo gosudarstvennogo universiteta im. S. Torajgyrova, 2019. – № 3. – P. 15–21.

5 **David C. Geary, Daniel B. Berch, Kathleen Mann Koeperke.** Chapter 1 – Introduction : Cognitive Foundations for Improving Mathematical Learning. Cognitive Foundations for Improving Mathematical Learning Learning, Vol. 5 in Mathematical Cognition and Learning. – 2019. – P. 1–36. – <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815952-1.00001-3>

6 **Carolyn A. Maher, Robert Sigley, Peter Sullivan, Louise C. Wilkinson.** An international perspective on knowledge in teaching mathematics. The Journal of Mathematical Behavior, Vol.51. – September 2018. – P. 71–79. – <https://doi.org/10.1016/j.jmathb.2018.05.002>

7 **Ann Dowker,** Foreword: Cognitive Foundations for Improving Mathematical Learning. Cognitive Foundations for Improving Mathematical Learning, Vol. 5 in Mathematical Cognition and Learning 2019. – P. 13–20. – <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815952-1.09988-6>

8 **Alison Clark-Wilson, Celia Hoyles.** From curriculum design to enactment in technology enhanced mathematics instruction – Mind the gap! International Journal of Educational Research. – Vol. 94. – 2019. – P. 66–76. – <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2018.11.015>

9 **Sigve Hogheim, Rolf Rebera.** Supporting interest of middle school students in mathematics through context personalization and example choice, Contemporary Educational Psychology. – Vol. 42. – July 2015. – P. 17–25. – <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2015.03.006>

10 **Anita Pipere, Inta Mierīņa.** Exploring non-cognitive predictors of mathematics achievement among 9th grade students, Learning and Individual Differences. – Vol. 59. – October 2017. – P. 65–77. – <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.09.005>

11 **Abayeva, N. F., Yegorov, V. V., Golovachyova, V. N., Mustafina, L. M., Yerakhtina, I. I., Mustafina, B. M.** About Professional Orientation of the Mathematics as a Discipline for Students Majoring in Biotechnology. // Indian journal of science and technology: Volume 9. – Issue 19. – May, 2016. – P. 93891. – <https://doi.org/10.17485/ijst/2016/v9i19/93891>

Material received on 15.03.21.

Н. Ф. Абаева*, Л. М. Мустафина, В. В. Журов, А. Р. Яруллина
Қарағанды техникалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОО-НЫҢ СТУДЕНТТЕРІНДЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ

Мақалада техникалық ЖОО-да математиканы оқытудың ерекшеліктері тақырыбы ашылып көрсетілген. Математиканы студенттерге оқыту, ешқандай артқа шегініссіз, тезірек шешуді қажет ететін сұрақтардың бірі, себебі жақын болашақта Қазақстанның ғылымы мен техникасының барлық салаларын дамыту қазіргі студенттерге жүктелмек, ал олардың математиканы оқуға ынталары жеткіліксіз, сәйкесінше пән бойынша үлгерімдері нашар. Математика әлемді танудың, оның заңдылықтарын түсінудің күшті әдістерін беретіндігін әлем ғалымдары дәлелдеген болатын. Сондықтан да, қазіргі таңда ғылымның дамып, алға жылжуы математикалық білімсіз мүмкін емес. Математиканы зерттеу әдісі ретінде қолдану үшін оның түпкі мәнін, ұғымдары мен негізгі идеялары арасындағы өзара байланысты түсініп, жақсы меңгеру қажет, сол үшін біз математиканы оқуға қызығушылықты дамытуды ұсынамыз. Мақалада оны дамытудың авторлар әзірлеген әдістемесі және талданған нәтиже ұсынылған.

Н. Ф. Абаева*, Л. М. Мустафина, В. В. Журов, А. Р. Яруллина
Қарағандинский технический университет,
Республика Казахстан, г. Караганда.
Материал поступил в редакцию 15.03.21.

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ У СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА

Статья раскрывает тему особенностей преподавания математики в техническом вузе. Вопрос о преподавании математики является насущным, требующим незамедлительного решения, так как сегодняшние студенты, которым в недалеком будущем предстоит развивать все отрасли науки и техники в Казахстане

достаточно негативно относятся к изучению математики, и, следовательно, имеют низкие баллы успеваемости. Ученые во всем мире неоднократно доказывали, что без знаний математического аппарата движение науки, в настоящее время невозможно, так как математика дает мощные методы для познания мира, а также для изучения его закономерностей. Для того чтобы применять математику как метод исследования, очень важно осознать и хорошо освоить сущность и взаимосвязь идей и понятий, а для этого мы предлагаем развить интерес к изучению математики. В данной статье предлагаются, разработанные авторами методики его развития и анализируются полученные результаты.

SRSTI 16.31.51

<https://doi.org/10.48081/WKMR3832>**E. Niyazova^{1*}, A. Zh. Dostaurova²**¹L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;²Korkyt Ata Qyzylorda University,
Republic of Kazakhstan, Qyzylorda

THE NEED TO USE ENGLISH-LANGUAGE TV CHANNELS IN THE FORMATION OF INTERCULTURAL CONVERSATIONAL SKILLS

The relevance of the work is due to the global process of informatization, which is observed in any field of human activity, especially in education. Recently, new and non-standard information and communication technologies have been widely used in educational institutions. This phenomenon contributed to the intensive development of educational institutions, which made it possible to successfully solve many problems of the modern education system: various forms of educational materials, the availability of education, the use of new technologies and teaching methods, and many other problems.

This article presents the theoretical foundations of the use of English-language TV channels for the formation of intercultural competence in English classes. This study examined methods for defining concepts and components of cross-cultural competence. Explains the peculiarities of using English-language TV channels in the context of an intercultural approach to teaching foreign languages.

Keywords: cross-cultural communications, cross-cultural competencies, English-language TV channels, communication activities, English language, English language training.

Introduction

More than sixty years ago, the term «intercultural competence» (or «intercultural conversational competence») was introduced into the sphere of scientific circulation, but its unified definition and structure have not yet been developed. Different authors explain this concept in their own way. Many methodologists understand intercultural competence only as knowledge about the

culture of the country / region of the target language [1, p. 38]. We believe that this competency has many more components.

The purpose of this article is to present the theoretical foundations of the use of English-language TV channels for the formation of intercultural competence in English classes.

Materials and methods

This study examined methods for defining concepts and components of cross-cultural competence. The objectives for achieving the goal are to study the types of competencies, the history of the emergence of intercultural competence, generalization of opinions and definitions about intercultural competence, methods of mastering intercultural competence, finding out the need to use English-language TV channels to improve speech skills in a foreign language and identifying methods of teaching using English-language TV channels. The methodological basis of the study is the modern achievements of the theory of knowledge based on the theoretical and empirical method of cognition.

The Terminology Handbook on Foreign Language Teaching Methods defines teaching methods as «the implementation in practice of leading and leading teaching concepts in the form of certain strategies and specific teaching methods» [2].

So, in order to generalize the concept of «intercultural competence», I. L. Kolesnikova and O. A. Dolgina proposed modern conceptual principles of teaching foreign language communication, V. V. Kabakchi defined the language of intercultural communication, E. M. Vereshchagin, G. V. Kostomarov proposed a prospect for the development of intercultural communication and communication, as well as other foreign writers considered general issues of the development of intercultural communication [3–6].

Intercultural competence (IC) can be expressed as a combination of knowledge, skills and personality traits that can enable him to achieve the goal of communication within the framework of intercultural communication.

We believe that the MK structure is as follows.

1 The cognitive part refers to the knowledge system, which contains knowledge about the cultural characteristics of the country and the target language.

2 The active part gives the skills and abilities to adapt their knowledge to a new cultural environment and put them into practice, quickly adapt to the proposed situation, use verbal and non-verbal means and interact with representatives of other cultures.

3 The premise of personnel is the presence of personality traits such as tolerance, tolerance, patriotism and empathy.

First of all, the relevance of new information technologies and teaching of the English language is determined by the needs of teaching in increasing the effectiveness of learning development, especially in connection with the need to develop skills for independent learning activities, research and creative teaching methods, the formation of critical thinking [7, p. 4].

Many universities attach great importance to teaching communication skills. Not only because for many specialties, according to state educational standards, it is necessary to study the norms, rules and methods of communication. First, the acquisition of knowledge and communication skills depends on the real needs of the labor market.

It is difficult to master communication skills in English without specifying the country / region in which the target language is located. Therefore, an important task for teachers is to use different working methods and skills (role-playing games, discussions, creative projects, etc.) to create a real and imaginary communication environment in foreign language classes.

In addition, it is important for students to have an intuitive understanding of life, traditions and linguistic realities in English-speaking countries. To solve this important problem, it is necessary to use modern technology.

Despite some progress (using the Internet, various programs, etc.), one of the difficulties in learning a foreign language is that it is difficult to communicate and communicate with native speakers, even if it is not trivial. Modern technologies make it possible to expand the scope of the curriculum and lead to the need to use new learning formats. One of these forms is the use of an English-language TV channel.

Programs of various English-language TV channels can solve very important educational problems. Firstly, students have the opportunity to hear English speech of native speakers while watching English-language TV channels. Secondly, TV channels give students the opportunity to see with their own eyes what we are talking about in class, what we read in texts and dialogues (views of London, various museums in England, etc.). By watching the programs on TV channels, students can learn more about the traditions and culture of the countries being studied.

The use of English-language TV channels in the classroom helps to improve the quality of knowledge, since it allows you to use the following types of communication activities: listening, speaking (discussing situations from the program), reading and writing (during exercises). The use of English-language TV channels is psychologically expedient: through the organs of sight and hearing, a person can receive a lot of information about the world around him. In addition, the use of TV channels in the classroom increases the motivation of students to study and activity, and also creates certain conditions for students to work independently.

It takes a lot of work to ensure that students receive satisfactory services from English-language TV channels through an accurate understanding of the language, and not just through interesting and interesting program stories. If we want students to master intercultural skills, then we must from time to time broadcast programs on English-language TV channels, but through the system, and organize demonstrations in an orderly manner.

The method of viewing TV broadcasts (video method) belongs to the group of visual methods. It contains teaching and parenting functions thanks to the high performance of visuals. Information presented in a visual form is easier and faster to perceive. In addition, the use of English-language TV channels in the classroom helps to meet the needs, wants and interests of students.

However, when using the visual method (video presentation of the material), many conditions must be observed:

1 the video materials used must correspond to the level of knowledge of the students;

2 clarity and descriptiveness should be used appropriately, and should only be developed gradually at an appropriate time during the session;

3 observation should be organized in such a way that all students can clearly see the displayed material;

4 it is necessary to clearly highlight the main and necessary;

5 consider in detail the explanation given in the presentation of the material;

6 the displayed video material must fully correspond to the studied textbook and correspond to the studied topic.

To use intercultural communication, it is necessary to explain the content of the program to students on a TV channel in order to activate the language thinking of students. After watching the broadcast on the TV channel, you can use the following exercises: answer questions, add and complete sentences, mark correct and incorrect answers, place verbs at the right time, etc.

At first glance, it is useful today to use English-language TV channels in classrooms for teaching. However, realizing the full potential of teaching by watching the broadcast (video) of an English-language TV channel, teachers rarely use this method in the classroom.

Of course, from the point of view of mastering a foreign language culture, especially from the point of view of the formation of social culture and intercultural competence as one of the components of communication skills, the use of video materials in foreign language classes provides many unique opportunities for teachers and students.

Unlike audio or printed text (which is essential for information, education, education and development), video content in programs broadcast on English

TV channels has the advantage of integrating all aspects of voice interaction. In addition to the content of the communication, the video also contains visual information about the venue of the event, the appearance of the participants and the non-verbal communication behavior under certain circumstances [8].

Based on a comparison of cultural reality and characteristics of human behavior in various situations of intercultural communication, video materials provide almost unlimited possibilities for analysis (provided that the selected video text provides the necessary basis for this comparison). Likewise, the effectiveness of listening comprehension increases significantly, and success is a good motivation for further learning [9]. When memorizing new words or the entire linguistic structure of the English language, including two sensory systems, other associations will arise in the process of perceiving information.

It is also obvious that video materials from English-language TV channels can have a strong emotional impact on students, and can be used as motivation and reinforcement to create more motivation in further learning, search and creative activity [10].

The student becomes not only a subject of the educational process, but also a researcher who can independently and creatively discover and solve various problems to the best of his ability, by selecting the necessary materials based on the watched broadcast (video), which are attached to the educational process [11].

The main goal of teaching a foreign language is the formation of intercultural and communication skills based on intercultural oral and communication skills based on linguistic knowledge and skills, as well as knowledge of the language, culture and region. When developing communicative competence, it is necessary to take into account the following aspects: linguistic competence, sociolinguistic competence, discursive competence, strategic competence, sociocultural competence and social competence.

Using video materials in the programs of English-language TV channels, they can be integrated into the educational process in order to more effectively solve many educational tasks in the classroom:

1 directly use different levels of complex network materials to develop reading and reading skills;

2 according to real voice texts and multimedia content prepared by the teacher to increase the level of listening;

3 improve the skills of monotonous and conversational presentation based on problematic discussions on the video presented by the teacher;

4 improve writing skills, be it personal or written letters, replies to partners, participation in abstracts, essays and other joint actions of students in writing;

5 to use the modern vocabulary of a foreign language to replenish their active and passive vocabulary in order to reflect a certain stage in the development of the culture of the people, the social and political structure of society;

6 possess knowledge of foreign culture, including speech etiquette, the peculiarities of the speech accent of each nation in terms of communication, the peculiarities of the culture and traditions of the country in which the studied language is located;

7 on the basis of the systematic use of real broadcast (video materials) of English-language TV channels, students can form a stable motivation for conducting foreign-language activities in the classroom, not only discussing textbook issues, but also discussing “hot” issues that interest everyone.

In such an informational and integrated society where people live, students cannot continue their studies in isolation and be limited to a closed community. With the help of TV channels in English, students can access a variety of information and data from around the world, and can also develop projects of interest to them based on the content they are watching. Such opportunities provide the strongest motivation for independent cognitive activity of groups and individuals. Collaborative work encourages students to learn about current problems from TV channels in English, have different views on the problems under study, find additional information and evaluate their own results.

It should be noted that teaching through English-language TV channels ensures that students are immersed in a real language environment, which significantly weakens traditional language barriers to the actual use of foreign languages in this environment, since the exchange of information between peers and, therefore, materials from the viewed content includes the broadcast of thoughts, concepts and real conditions [12].

In addition to important content, the broadcast (video) of the English-language TV channel also contains visual information about the venue of the event, the appearance of the participants in communication and non-verbal behavior in certain circumstances, which are usually due to the psychological characteristics of the speaker’s age, gender and personality.

Using video materials from English-language TV channels in the classroom will help to solve the following tasks:

- 1 many times increase interest and interest in learning;
- 2 strengthening of logical thinking based on the analysis of the viewed material;
- 3 activation of student involvement in the analysis of the viewed material;
- 4 independent work of students;
- 5 improving the quality of students’ knowledge.

In English lessons, you can use a large number of video materials from English-language TV channels. Nowadays, the use and application of video resources is becoming a very popular and effective technology in teaching English.

Educational tasks that can be solved using the video:

- 1 repeating the skillful vocabulary and expanding the vocabulary;
- 2 watching the broadcast (video) to memorize new words or new topics in English;
- 3 learning the perception of information by ear;
- 4 carrying out design work, research on the viewed broadcast (video material);
- 5 using the broadcast (video) to search for thematic information related to language learning.

Methodologists divide the process of watching a broadcast (video material) into several stages. Thus, there are four main stages:

1 Preparatory or presentation stage (preview). The purpose of this stage is to motivate students, discuss assignments, explain possible difficulties in understanding the text and prepare for the successful completion of the assignment.

2 Perception of the film or stage of the presentation (while watching). The purpose of this stage is to take into account the real communication skills of students in a foreign language and to ensure the further development of their language, speech or social and cultural skills.

3 Control the understanding of the main semantic load or the stage of post-presentation (viewing). The purpose of this stage is to take into account the possibility of real communication of students in a foreign language and to ensure the further development of their intercultural, linguistic, verbal or socio-cultural abilities.

4 Development of language and oral skills or creativity. The purpose of this stage: based on the original broadcast (video), develop the skill of discussing the problem in a foreign language.

It should be noted that the use of English-language TV channels in the classroom is not only another source of information. The use of TV channels contributes to the development of all aspects of psychological activity of students, especially the development of attention and memory [13]. During the viewing period, an atmosphere of joint cognitive activity reigned in the audience. In this case, even an inattentive student becomes attentive. To understand the content of programs on TV channels, students need to make some effort. Consequently, involuntary attention becomes voluntary. The intensity of attention will affect the memory process. The use of various channels of information flow (auditory, visual, motor perception) has a positive effect on the strength of the fixed area and language material.

Conclusion

Summing up, we can say that the videos of the English-language TV channel provide ample opportunities for positive work to develop students' oral skills in intercultural conversation and make the educational process for learning foreign languages attractive for all stages of education.

Undoubtedly, the use of video materials from English-language TV channels in foreign language courses provides teachers and students with many unique opportunities for mastering foreign cultures, especially in the formation of intercultural competence, which is part of the general communicative competence. In addition to the exchange of information, the broadcast (video) of the English-language TV channel also provides visual information about the incident, as well as the appearance and behavior of the participants under certain circumstances.

References

1 **Huseynova, L. A.** Intercultural approach to teaching a foreign language (on the experience of German as a foreign language) : dis. cand. ped. sciences. – M., 2004. – 145 p.

2 **Kolesnikova, I. L., Dolgina, O. A.** English-Russian terminological reference book on methods of teaching foreign languages. – SPb. : Iz-in Blitz, Cambridge University Press, 2001. – 224 p.

3 **Milrud, R. P., Maksimova, I. R.** Modern conceptual principles of communicative teaching in foreign languages / R. P. Milrud, I. R. Maksimova // Linguistics. 1999. – No. 8. – P. 9–15.

4 **Kabakchi, V. V.** Introduction to Interlingual Culturology. Language and intercultural communication : materials of the Second International scientific-practical. conf. Veliky Novgorod, May 19-20, 2011: in 2 volumes, Vol. 1 (editor-in-chief: O. A. Aleksandrov, E. F. Zhukov, NovGU named after Yaroslav the Wise), 2011. – P. 11–19.

5 **Vereshchagin, E. M., Kostomarov, V. G.** Language and culture. – Publisher : Indrik, 2005. – 308 p.

6 **Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, J., Starvik, J.** A University Grammar of English. – Moscow, 1982.

7 **Grigoriev, S. G.** Multimedia in education: A network educational-methodical complex of electronic means of support for education for training personnel in modern open education. / S. G. Grigoriev, V. V. Greenshkun. Institute of Distant Education of the Peoples' Friendship University of Russia (IDO RUDN).

8 **Barmenkova, O. I.** Video lessons in the system of teaching foreign speech // Foreign languages at school. – No. 3. – 1999.

9 **Gez, N. I., Frolova, G. M.** History of foreign methods of teaching foreign languages [Text] / N. I. Gez, G. M. Frolov. – M. : Publishing Center «Academy», 2008. – P. 180–194.

10 **Pidkasisty, P. I.** Pedagogy : A textbook for students of pedagogical educational institutions. / Ed. P. I. Pidkasistogo. – M. : Pedagogical Society of Russia, 2002. – 608 p.

11 **Nurova, A. B.** Methodology for using telecommunication technology in teaching English (main stage) : Author. Cand. Ped. Sciences: 13.00.02. — Almaty, 2007. – 32 p.

12 **Asmatullaeva, N. S.** Formation of reflective and communicative competence of student translators through distance learning technologies : Author. Diss. Cand. Ped. Sciences. – Almaty. – 25 p.

13 **Suleev, D. K., Nurgalieva, G. K., Tusubaeva, Zh. M.** Technology for organizing distance learning. – Almaty : RCIO, 2002. – 50 p.

Material received on 15.03.21.

A. E. Ниязова¹*, A. Ж. Достанурова²

¹Еуразиялық ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,

Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АҒЫЛШЫН ТІЛДІ
ТЕЛЕАРНАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ҚАЖЕТТІЛІГІ**

Жұмыстың өзектілігі адам қызметінің кез-келген саласында, әсіресе білім беруде байқалатын Ғаламдық ақпараттандыру процесіне байланысты. Соңғы уақытта оқу орындарында жаңа және стандартты емес ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кеңінен қолданылады. Бұл құбылыс білім беру мекемелерінің қарқынды дамуына септігін тигізді, бұл қазіргі білім беру жүйесінің көптеген міндеттерін табысты шешуге мүмкіндік берді: оқу материалдарының әртүрлі нысандары, білімге қолжетімділік, оқытудың жаңа технологиялары мен әдістерін пайдалану және басқа да көптеген проблемалар.

Бұл мақала ағылшын тілінде мәдениаралық құзыреттілікті қалыптастыру үшін ағылшын тіліндегі телеарналарды қолданудың теориялық негіздерін ұсынады. Бұл зерттеу мәдениетаралық құзыреттіліктің тұжырымдамалары мен компоненттерін анықтау әдістерін зерттеді. Шет тілдерін оқытуға мәдениаралық көзқарас тұрғысынан ағылшын тілді телеарналарды қолдану ерекшеліктерін түсіндіреді.

Кілтті сөздер: мәдениетаралық коммуникация, мәдениетаралық құзыреттілік, ағылшын тілді телеарналар, коммуникативтік қызмет, ағылшын тілі, ағылшын тілін оқыту.

А. Е. Ниязова^{1*}, А. Ж. Достанова²

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республики Казахстан, г. Нур-Султан;

²Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Республика Казахстан, г. Кызылорда.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

НЕОБХОДИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕЛЕКАНАЛОВ В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ

Актуальность работы обусловлена глобальным процессом информатизации, который наблюдается в любой сфере деятельности человека, особенно в образовании. В последнее время в учебных заведениях широко используются новые и нестандартные информационно-коммуникационные технологии. Это явление способствовало интенсивному развитию образовательных учреждений, что позволило успешно решить многие задачи современной системы образования: различные формы учебных материалов, доступность образования, использование новых технологий и методов обучения и многие другие проблемы.

Эта статья представляет теоретические основы использования англоязычных телеканалов для формирования межкультурной компетенции на занятиях английского языка. В этом исследовании изучались методы определения концепций и компонентов межкультурной компетенции. Объясняет особенности использования

англоязычных телеканалов в контексте межкультурного подхода к обучению иностранным языкам.

Ключевые слова: межкультурные коммуникации, межкультурные компетенции, англоязычные телеканалы, коммуникативная деятельность, английский язык, обучение английскому языку.

<https://doi.org/10.48081/MTBD8846>

Б. А. Жетписбаева^{1*}, Г. А. Хамитова², А. В. Алиясова³

¹Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, Республика Казахстан, г. Караганда;

^{2,3}Инновационный Евразийский университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

ИЗ ОПЫТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ CLIL ТЕХНОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается использование методики интегрированного обучения (CLIL) в условиях дистанционного образования. В ходе решения данной цели был изучен опыт зарубежных стран из доступных источников по использованию интегрированного обучения предмету и языку (CLIL) в вузе в условиях дистанционного образования. Подробно рассматривается понятие интерактивного взаимодействия (interaction online) как компонента не только онлайн-курсов, но также смешанных (blended) и очных (face-to-face) курсов. Подчеркивается важность дальнейшей адаптации интегрированного подхода к обучению неязыковым дисциплинам на английском языке в казахстанских вузах, интеграции технологий CLIL и ДОТ в образовательный процесс. Особое внимание уделено цифровым инструментам, используемым на занятиях в режиме онлайн по технологии CLIL. Помимо цифровых инструментов, предлагающих различные готовые материалы по технологии CLIL для использования на занятиях в режиме онлайн, существует большое множество персонализированных веб-сайтов и блогов, созданных признанными в европейских странах CLIL-специалистами. Также приведены примеры международных проектов по внедрению интегрированной методики при обучении дисциплин в высшей школе.

Ключевые слова: CLIL технология, дистанционные образовательные технологии, дистанционное обучение, ресурсное обеспечение.

Введение

CLIL-технология при изучении дисциплин на английском языке в условиях дистанционного образования, предполагающая командную работу

преподавателей языковых и неязыковых дисциплин, интегрирующих две сложные технологии обучения: CLIL-технологии и дистанционные образовательные технологии (ДОТ).

Цель статьи – описать международный опыт внедрения интегрированного обучения языку и предмету (CLIL) в условиях дистанционного образования. В ходе решения данной цели был изучен опыт зарубежных стран из доступных источников по использованию интегрированного обучения предмету и языку (CLIL) в вузе в условиях дистанционного образования с целью его дальнейшей адаптации к обучению неязыковым дисциплинам на английском языке в казахстанских вузах, интеграции технологий CLIL и ДОТ в образовательный процесс.

По мнению казахстанских исследователей, образовательная ситуация в Казахстане характеризуется альтернативными условиями обучения, которое, согласно действующему закону, позволяет использование дистанционных технологий. На протяжении 12 лет отечественные вузы пытаются овладеть этими технологиями, внедрить передовой опыт зарубежных стран. С началом пандемии эта задача приобрела особую актуальность. Она усложнилась за счёт тотального перехода всего образования на виртуальный режим, не оставив права выбора. Теперь вузы ищут компромиссные решения по адаптации учебных курсов к удаленным условиям обучения. Это коснулось и программ, которые реализуются в формате CLIL [1, 130].

Материалы и методы

Материал, представленный в данной статье, основан на результатах теоретического осмысления опыта интегрированного обучения и дистанционного обучения в мировой и отечественной практике. Особенности изучения CLIL технологии при дистанционном обучении в вузе были выявлены методом обобщения изученного материала. Дифференцированные представления авторов об особенностях двух технологий стали основой для определения аспектов в изучении их совместимости и взаимовыгодности.

Результаты и обсуждение

С появлением нового формата обучения, возникла потребность в его тщательном изучении. Так, Л. Кленфильд и Й. Хадфильд рассматривают понятие и важность интерактивного взаимодействия (interaction online) как компонента не только онлайн-курсов, но также смешанных (blended) и очных (face-to-face) курсов [2].

Распространение интерактивного взаимодействия в мире авторы объясняют меняющимся образовательным ландшафтом и выделяют пять важных тенденций:

- повсеместное распространение Интернета и мобильных устройств, которые могут подключаться к Интернету и, следовательно, предоставляют учащимся больше шансов получить доступ к образованию;

- распространение онлайн-обучения с помощью онлайн-курсов, приложений или смешанных опций;

- бурный рост образовательных технологических платформ и приложений, которые упрощают и удешевляют создание онлайн-элемента языкового курса;

- давление на школьные бюджеты с целью увеличения количества учащихся без увеличения часов личного общения с учителем, что означает, что многие курсы предлагаются с онлайн-компонентом;

- упор на обучение на протяжении всей жизни (*lifelong learning*) и независимое обучение (*independent learning*) в системах образования по всему миру [2, 1].

На основе Интернет-технологий, дистанционного обучения возникает реальная возможность создания *единого* распределенного онлайн-образовательного сообщества (группы сообществ, сегментированных по профессиональным интересам или другим признакам, например, преподавание экономики) образовательной сферы Казахстана (а в перспективе, и стран ближнего и дальнего зарубежья) и их интеграции в единое образовательное Интернет-пространство (национальное и международное) [3, 7]. Это относится и к интегрированной методике, тем более существует определенный опыт реализации методики CLIL в условиях дистанционного образования.

Исследования европейских ученых показали, что предметно-языковая интегрированная методика (CLIL) улучшает когнитивное развитие учащихся, культурную осведомленность и мотивацию к изучению языков без какого-либо значительного ущерба для обучения контента по предметам, в которых он используется [4, 29].

Одной из первых интернет-платформ, посвящённых CLIL, стала запущенная в 2006 г. виртуальная образовательная среда CLILCOM. Особенностью данного сайта стала возможность пройти тест на сформированность компетенций, необходимых для реализации методики CLIL и получить электронный сертификат с результатами и рекомендациями для дальнейшего обучения [5, 114].

Примерно в это же время осуществлялась реализация другого масштабного проекта – *e-CLILT* (e-based Content and Language Integrated Learning Training). Цель данного проекта, финансируемого Европейской комиссией в 2007–2009 гг., была разработка международного смешанного

(онлайн + оффлайн) курса подготовки учителей (как будущих, так и уже действующих) к работе с использованием методики CLIL. Среди участников проекта были вузы из 10 стран ЕС. На сайте проекта [6] было много информационных ресурсов, посвящённых CLIL, доступ к которым был открыт для всех желающих, однако, к сожалению, после завершения финансирования данного проекта, сайт перестал обновляться, а со временем раздел с ресурсами и вовсе был удалён. Сейчас на сайте доступно лишь общее описание проекта и архивы новостей прошлых лет [5, 114].

Из крупных ныне действующих платформ можно выделить CO-CLIL (COoperative CLIL) [7], которая была запущена в рамках сотрудничества в вопросах внедрения CLIL между Италией и Австрией. Данный проект предполагает как проведение реальных мероприятий (обучающие курсы, семинары, конференции), так и обучение с использованием онлайн-платформы и ресурсов, доступных на сайте. Кроме того, на портале представлены видеозаписи ранее проведённых мероприятий, а также ссылки на полезные ресурсы [5, 114].

Технология CLIL широко применяется в учебном процессе при обучении специальному предмету на иностранном языке в Германии и Австрии. В немецкоговорящих странах это обучение предмету, преимущественно, на английском языке. Миссия CLIL в немецкоязычных странах резюмируется цитатой Конфуция «Великое искусство языка состоит в том, чтобы быть понятым» («Die ganze Kunst der Sprache besteht darin, verstanden zu werden») [8].

С некоторых пор технология CLIL стала применяться в учебном процессе в Германии и Австрии и в условиях дистанционного образования. С этой целью широко используются различные цифровые инструменты (Digital Tools). При этом методы обучения CLIL используются те же самые, что и на занятиях в оффлайн-режиме: «облако слов» (Word-Cloud); построение ассоциативных схем или визуализация схем и алгоритмов (Mind-Mapping); видеолекции с выступлениями на конференции TED (TED-Talks); самостоятельная работа в виде тестов, контрольных опросников (Quiz), ребусы, работа с фотографиями/ картинками; решение проблемных ситуаций и др.

Помимо цифровых инструментов, предлагающих различные готовые материалы по технологии CLIL для использования на занятиях в режиме онлайн, в Германии и Австрии существует большое множество персонализированных веб-сайтов и блогов, созданных признанными в немецкоговорящих странах CLIL-экспертами и организациями, на страницах которых они делятся своими материалами, статьями и подкастами для дискуссии на тему применения технологии CLIL, например, в так называемом «Café CLIL» на веб-сайте Кейт Келли (Keith Kelly) FACTWorld <https://www.>

factworld.info/. Другой CLIL-эксперт, учитель математики и увлеченный CLIL-практик из Нидерландов Патрик де Бёр (Patrick de Boer) предлагает на своем веб-сайте CLIL Media <https://www.clilmedia.com/> онлайн CLIL-курсы, свой CLIL-блог, журнал CLIL для скачивания в свободном доступе. Помимо этого, он предлагает бесплатные тренинги для учителей по созданию собственных CLIL-уроков за 15 минут. Здесь же на веб-сайте в разделе «CLIL Activities» Патрик де Бёр предлагает к применению 3 бесплатных цифровых инструмента для проведения CLIL-занятий:

В качестве примеров персонализированного веб-сайта организаций – экспертов в области CLIL можно привести следующие:

– Тюрингский институт подготовки учителей, разработки учебных программ и средств массовой информации (Thüringer Institut für Lehrerfortbildung, Lehrplanentwicklung und Medien) - https://www.schulportal-thueringen.de/bilinguales_lernen. На данном портале предлагаются как информация о CLIL в профессиональных школах Тюрингии (федеральная земля в Германии), так и разработанные (готовые) учебные материалы.

– Европейский центр современных языков (European Centre for Modern Languages) в Граце (Австрия) - [https://www.ecml.at/Thematicareas/ContentandLanguageIntegratedLearning/ tabid/1625/language/en-GB/Default.aspx](https://www.ecml.at/Thematicareas/ContentandLanguageIntegratedLearning/tabid/1625/language/en-GB/Default.aspx): имеет в своем составе международные группы экспертов, которые регулярно работают над (особенно лингвистически ориентированными) проектами по вопросам методики CLIL.

Интересным представляется и сайт, разработанный для реализации международного проекта Public Health England - e-Bug <https://www.e-bug.eu/lessons.php?name=UK-KS2-teaching-resources-homepage>, который может быть рекомендован всем, кто занимается темами из области биологии и/или медицины, и предлагает разработки готовых уроков различного уровня по разной тематике, включающих мультимедийные материалы, рабочие листы для обучающихся и для преподавателей, и самое главное, креативный подход. e-Bug доступен в двуязычной версии (немецкий/английский). Хостинг данного сайта осуществляется представителем университета в г. Инсбрук (Австрия).

Примером практического применения обучения дисциплины на английском языке по интегрированной методике в условиях дистанционного образования служит модуль академического английского письма «Цвет: теория, значение и практика», разработанный в Национальном Университете Сингапура [9].

Проанализировав преподавание указанной дисциплины в онлайн режиме, авторы проекта сформулировали рекомендации всем преподавателям вуза.

По их мнению, необходимо тщательно изучить и рассмотреть то, как онлайн обучение влияет на *вовлеченность* и *обучение* студентов. Было очевидно, что преподавание контента в дистанционном формате требует очень *продуманного планирования* для поддержки обучения студентов в течение одного урока и в течение семестра. Взаимодействия, которые происходят в классе и направлены на раскрытие концепций и соотнесение концепций с контекстом учащихся, могут осуществляться посредством *диалога* и *спонтанных вопросов*. В сетевых условиях взаимодействие становится более неестественным, менее естественным. Педагогам необходимо активно *координировать* платформы и контент, чтобы взаимодействие с контентом было целенаправленным, чтобы компенсировать эту потерю спонтанности [9, 169].

Подтверждают эти выводы и другие исследователи, которые считают, что интегрированные в технологии задания с четкими инструкциями, привлекают внимание студентов и повышают их мотивацию [10, 164]. Опубликованные и рецензируемые онлайн конечные продукты способствуют автономному обучению (*autonomous learning*) и, следовательно, повышают уверенность в себе (*learner confidence*). Что касается терминологии, на веб-сайте Cambridge English можно найти исчерпывающий глоссарий CLIL, составленный на основе теста (Teaching Knowledge Test, ТКТ) и курса CLIL Essentials, созданного Британским Советом

Считаем важным упомянуть и другие проекты, успешно выполненные в европейских учебных заведениях. Так, например, проект по использованию CLIL в высшем образовании в Политехническом университете Валенсии (UPV), Испания, выполненный группой исследований и разработок CAMILLE23. Особое внимание в проекте уделяется CLIL, поскольку эта концепция объединяет преподавание и изучение как содержание конкретных предметов – технических знаний, так и иностранного или второго языка. Проект описывает использование веб-оболочки разработки *InGenio*, разработанной CAMILLE Group, для реализации коммуникативного аспекта CLIL в контексте обучения английскому языку для специальных целей (ESP) студентов, изучающих промышленную инженерию [11, 3171].

Средство разработки и менеджер контента InGenio были созданы для решения двойной задачи: обучения предмету и иностранному языку. Они представляют собой ряд шаблонов, которые могут быть разработаны для преподавателей с минимальным уровнем компьютерной грамотности для создания занятий, соответствующих двум разным учебным планам. Кроме того, программа стимулирует несколько подходов к обучению, таких как обучение на основе задач, проблем или проектов (**task-based, problem-based or project-based learning**). Считается, что они особенно подходят для CLIL,

потому что поощряют, помимо приобретения контента и иностранного языка, развитие других навыков, которые в настоящее время имеют решающее значение в современном профессиональном мире и на рынке труда [11, 3174].

Информация о финансировании

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования по проекту ИРН АР08856939 «Ресурсное обеспечение интегрированного обучения предмету и языку (CLIL) в условиях дистанционного образования», выполняемого в рамках бюджетной программы 217 «Развитие науки», подпрограмме 102 «Грантовое финансирование научных исследований».

Выводы

В исследованиях, проанализированных в рамках изучения зарубежного опыта по интегрированному обучению предмету и языку (CLIL-технология) в условиях дистанционного образования, уже отмечалось, что обучение, ориентированное на студентов, способствует активизации студентов в среде высоких технологий и дистанционного обучения. Дистанционное образование потребовало изменения традиционной роли учителя, применяющего на занятии CLIL-технологии: разработчик курса, лектор, источник информации, советник и наставник, от которого ожидается более высокая активность в лингвистической и технологической областях (знания и навыки использования Moodle и т.п.), способность адаптироваться к новой среде обучения.

Основной особенностью дистанционного образования наряду с техническими навыками оперирования IT-технологиями, цифровыми инструментами является направленность на формирование у студентов навыков автономной работы, выражающихся в ответственности за собственное обучение.

Как показал обзор зарубежного опыта, роль технологий в интеграции учебных программ смещается от систем доставки к каналам посредничества. При этом технологии выступают в качестве инструмента, ресурса и катализатора социально сконструированных знаний и понимания.

При синтезе дистанционного образования с CLIL-технологией полезными вспомогательными инструментами являются ИКТ, материалы или цифровые ресурсы в методологии CLIL. В качестве учебных элементов с высоким уровнем инноваций и взаимодействия в классе учителями используются Интернет и веб 2.0, веб-приложения, веб-инструменты и технологические периферии.

Сочетание цифровых ресурсов и погружения в CLIL позволяет учащимся получить значительный опыт в их обучении на уровне иностранного языка

(L2), поощрять мотивацию и интерес к иностранному языку, стимулировать совместное обучение и способствовать развитию языковых навыков.

Описанные в статье практические примеры, цифровые инструменты, а также мероприятия по их применению могут быть широко использованы и в казахстанской системе образования, при условии их адаптации к местным реалиям, включая финансовые, технические и человеческие ресурсы и т.п.

Список использованных источников

1 **Жетписбаева, Б. А., Дьяков, Д. В., Шункеева, С. А.** Аспекты изучения CLIL технологии в условиях дистанционного обучения // Вестник Карагандинского университета. Серия Педагогика. – № 4 (100). – 2020. – С. 130–134.

2 **Clandfield, L., Hadfield, J.** Interaction Online. Consultant and editor: Scott Thornbury. Cambridge University Press., 2017. [Электронный ресурс].

3 **Сатова, Р. К.** Особенности организации и планирования дистанционного обучения в вузах РК на период пандемии Covid-19 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31716253#pos=93;28 https://www.astanacivilservicehub.org/uploads/covid/files/Distance%20learning_Kazakhstan%20case.pdf

4 **David Scott, Shane Beadle** Improving the effectiveness of language learning: CLIL and computer assisted language learning // A report submitted by ICF Date: 25 June, 2014. – Job Number: J60173 2

5 **Донцов, А. С.** Международный опыт подготовки педагогов к реализации методики предметно-языкового интегрированного обучения // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». – № 3 (87). – 2017. – С. 108–117.

6 e-CLILT: e-based Content and Language Integrated Learning Training. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eclilt.net/project.html>.

7 CO-CLIL: COoperative CLIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.co-clil.eu/index.html>.

8 Was jetzt? Österreichs Magazin für Schule und Berufsbildung. [Электронный ресурс]. – URL: <https://wasjetzt.net/clil/> (Дата обращения 24.11.2020).

9 Laetitia Monbec Scaffolding Content in an Online Content and Language Integrated Learning (CLIL) // Module International Journal of TESOL Studies (2020). – Vol. 2 (2). – P. 157-173. – <https://doi.org/10.46451/ijts.2020.09.12>

10 Derya Bozdoğan 13 Technology-enhanced CLIL classrooms // CLIL in Foreign Language Education (pp.164-176) Publisher: Constantine the Philosopher University in Nitra.

11 Ana Gimenoa, Rafael Seiza, Jose Macario de Siqueiraa, Antonio Martíneza Content and language integrated learning in higher technical education using the inGenio online multimedia authoring tool // Procedia Social and Behavioral Sciences 2 (2010). – P. 3170–3174

References

1 **Zhetpisbaeva, B. A., D'yakov, D. V., Shunkeeva, S. A.** Aspekty izucheniya CLIL tekhnologii v usloviyah distancionnogo obucheniya [Aspects of studying CLIL technology in the context of distance learning][Text] // Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya «Pedagogika». – No. 3 (87) / 2017. – 108-117 p.

2 **Clandfield, L., Hadfield, J.** Interaction Online. Consultant and editor: Scott Thornbury. – Cambridge University Press, 2017.

3 **Satova, R. K.** Osobennosti organizacii i planirovaniya distancionnogo obucheniya v vuzah RK na period pandemii Covid-19 [Features of the organization and planning of distance learning in universities of the Republic of Kazakhstan during the Covid-19 pandemic]//Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31716253#pos=93;28 https://www.astanacivilservicehub.org/uploads/covid/files/Distance%20learning_Kazakhstan%20case.pdf

4 **David Scott, Shane Beadle.** Improving the effectiveness of language learning : CLIL and computer assisted language learning // A report submitted by ICF Date: 25 June, 2014. – Job Number: J60173 2

5 **Doncov, A. S.** Mezhdunarodnyj opyt podgotovki pedagogov k realizacii metodiki predmetno-yazykovogo integririvannogo obucheniya [International experience in training teachers for the subject-language integrated learning methodology implementation][Text] // Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya «Pedagogika». – № 3 (87). – 2017. – P. 108–117.

6 e-CLIL: e-based Content and Language Integrated Learning Training. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eclilt.net/project.html>.

7 CO-CLIL: COoperative CLIL. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.co-clil.eu/index.html>.

8 Was jetzt? Österreichs Magazin für Schule und Berufsbildung. [Electronic resource]. – URL: <http://wasjetzt.net/clil/> (Date of the application 24.11.2020).

9 **Laetitia Monbec.** Scaffolding Content in an Online Content and Language Integrated Learning (CLIL) // Module International Journal of TESOL Studies (2020). – Vol. 2 (2). – P. 157–173. – <https://doi.org/10.46451/ijts.2020.09.12>

10 **Derya Bozdoğan.** 13 Technology-enhanced CLIL classrooms // CLIL in Foreign Language Education Publisher: Constantine the Philosopher University in Nitra. – P.164–176.

11 **Ana Gimenoa, Rafael Seiza, Jose Macario de Siqueiraa, Antonio Martíneza .**Content and language integrated learning in higher technical education using the inGenio online multimedia authoring tool // Procedia Social and Behavioral Sciences 2 (2010). – P. 3170–3174.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

Б. А. Жетписбаева^{1*}, Г. А. Хамитова², А. В. Алиясова³

¹Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

^{2,3}Инновациялық Еуразия университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ ШАРТТАРЫНДА CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН

Мақалада қашықтықтан білім беру жағдайында кіріктірілген оқыту әдісін (CLIL) қолдану туралы айтылады. Осы мақсатты шешу барысында университетте қашықтықтан білім беру жағдайында интеграцияланған пәндік және тілдік оқытуды (CLIL) қолдану бойынша шет елдердің тәжірибесі қолда бар дерек көздерінен зерделенді. Интернеттегі өзара әрекеттесу тек онлайн курстардың ғана емес, сонымен қатар аралас және бетпе-бет курстардың құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Қазақстандық университеттерде тілдік емес пәндерді ағылшын тілінде оқытудың интегралды әдісін одан әрі бейімдеудің маңыздылығы, оқу процесіне CLIL және DOT технологияларын интеграциялау. CLIL технологиясын қолданатын онлайн-сабақтарда қолданылатын сандық құралдарға ерекше назар аударылады. Онлайн-сыныпта қолдануға арналған әртүрлі CLIL дайын материалдарын ұсынатын сандық құралдардан басқа, Еуропада танымал CLIL кәсіпқойлары жасаған көптеген жеке веб-сайттар мен блогтар бар. Сонымен қатар жоғары оқу орындарында пәндерді оқытуда интеграцияланған әдістемені енгізу бойынша халықаралық жобалардың мысалдары келтірілген.

Kілтті сөздер: CLIL технологиясы, қашықтықтан оқыту технологиялары, қашықтықтан оқыту, ресурстармен қамтамасыз ету.

B. A. Zhetpisbaeva^{1*}, *G. A. Khamitova*², *A. V. Aliyasova*³

¹Academician E. A. Buketov Karaganda University,

Republic of Kazakhstan, Karaganda;

^{2,3}Innovative University of Eurasia,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 15.03.21.

FROM THE EXPERIENCE OF USING CLIL TECHNOLOGY DURING DISTANCE EDUCATION

The article discusses the use of the method of integrated learning (CLIL) in the context of distance education. In the course of solving this goal, the experience of foreign countries from available sources on the use of integrated content and language integrated learning (CLIL) at a university in the context of distance education was studied. Interaction online is considered in detail as a component of not only online courses, but also blended and face-to-face courses. The importance of further adaptation of an integrated approach to teaching non-linguistic disciplines in English in Kazakhstani universities, integration of CLIL and DOT technologies into the educational process is emphasized. Particular attention is paid to the digital tools used in online classes using CLIL technology. In addition to digital tools offering various CLIL ready-to-use materials for online classroom use, there are many personalized websites and blogs created by renowned CLIL professionals in Europe. There are also examples of international projects on the implementation of an integrated methodology in teaching disciplines in higher education.

Keywords: CLIL technology, distance learning technologies, distance learning, resource provision.

МРНТИ 372.881.161.1

<https://doi.org/10.48081/TICB9880>

A. E. Агманова, М. В. Валова*

Павлодарский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

ДИДАКТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОММЕНТАРИЯ

В статье в рамках лингвоконцептологического подхода к обучению русскому языку и литературе рассматривается дидактический потенциал лингвокультурного комментария. Исследование культурного концепта как образовательного объекта изучения русского языка и литературы в школе позволяет разработать методическую систему моделирования семантического содержания культурного концепта. Предлагаются методы и формы реализации лингвоконцептологического подхода через лингвокультурный комментарий, который помогает преодолеть трудности, возникающие у учащихся при работе с разными видами текстов на уроках русского языка и литературы. Лингвокультурный комментарий применим при анализе единиц разных уровней (отдельного слова, предложения, целого текста или его фрагмента, конкретного образа), а также на разных этапах работы с концептом: на входе и на выходе.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурный комментарий, русский язык, понимание.

Введение

Современные образовательные стандарты предусматривают обучение языку через культуру и постижение культуры через язык. В свете социокультурных процессов, происходящих в Казахстане, такая направленность вызвана рядом факторов: развитием национального самосознания на основе языка и культуры, совмещением содержания и форм межкультурной коммуникации в целях успешного общения, наличием у русского языка и литературы воспитательных ресурсов, используя которые можно усиливать «духовные скрепы» в дружбе и сотрудничестве народов. В настоящее время соизучению языка и культуры в школьном

преподавании языковых предметов уделяется недостаточно внимания. Изучение русского языка и литературы в контексте культуры особенно важно в казахско-русской среде, поскольку помогает нерусским учащимся одновременно с русским языком осваивать культурные реалии русского народа через концепт как «сгусток культуры; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека» [1, с. 43]. Являясь посредником между словом и действительностью, концепт отражает опыт и знания человека, формирует ценностную языковую картину мира данного народа; способствует духовно-нравственному воспитанию школьников. А лингвокультурный комментарий выступает средством взаимопонимания автора произведения (адресанта) и читателя (адресата, реципиента) – учащегося.

Материалы и методы

В работе осуществлен анализ нормативно-правовых документов об образовании, а также действующий программный методический материал по проблеме исследования.

Задачи исследования обусловили использование следующих методов и приемов:

– лингвистические: описательный метод, метод лингвокультурологической интерпретации, метод компонентного анализа лексики, обработка данных словарей различных типов (толковых, идеографических, фразеологических, двуязычных);

– диалогические: метод проблемной ситуации, проблемные вопросы, учебная беседа, дискуссия;

– эмпирические: анкетирование, педагогическое наблюдение, педагогический эксперимент, анализ педагогических ситуаций, опытно-поисковая работа, беседы с учителями и учащимися, лингвистический эксперимент.

Материалом для данной статьи послужили некоторые результаты опытно-педагогической работы по изучению культурных концептов на уроках русского языка в школах Казахстана.

Огромное значение в процессе обучения и воспитания имеют концепты, являющиеся своеобразным символом, способным воспроизводить в сознании учащихся не только основную информацию об окружающей действительности, но и ассоциации, образность, коннотацию, оценочность.

Какие слова являются ключевыми для культуры? По А. Вежибицкой, к таким словам (культурными концептами) относятся те, изучение которых позволяет нам сказать о данной культуре что-то существенное и самобытное. Исследователь указывает, что существуют различные обычаи, традиции, общественные установки и даже определенные виды пищи, у которых есть

обозначения в одном языке, но нет в другом. «Уха», «борщ», «пошлость», «душа», «правда», «подлец» и т.д. – это те специфические русские концепты, которые, с ее точки зрения, могут служить прекрасным введением в целую систему установок и впечатлений русского народа [2, с. 263].

Термин «концепт» – основная единица обучения на всех этапах и уровнях реализации лингвокультурологического подхода обучения русскому языку, одна из базовых единиц, связанных с исходными понятиями концепции. В школьных учебниках по русскому языку концепт – это одна из единиц, наряду со словом и текстом, формирующая лингвокультурологическое поле учебников.

Установлено, что до 75 % учителей при подготовке работы с учебным текстом не учитывают тот контекст жизненного и читательского опыта школьников, в который будет включен учебный текст, а значит, не представляют характер и объем возможных барьеров понимания, не планируют работу по их преодолению [3, с. 57].

Тезаурус и объем фоновых знаний автора текста (художественного, публицистического, научного) неизмеримо выше, чем у учащихся средней школы. Несовпадение языковых, культурных картин мира приводит к сбоям, барьерам, непониманию в процессе коммуникации. Незнание современными школьниками значимых для автора и его современников культурных концептов, конечно же, снижает вероятность правильного расшифровки лингвокультурной информации, заложенной в тексте, и препятствует полноценному его пониманию. Возникает необходимость научного поиска средств, обеспечивающих эффективное взаимопонимание участников опосредованного общения, разделенных пространством и временем.

Специфика барьеров, возникающих в процессе понимания школьником учебного текста, рассматривается нами в связи с характером диалогического взаимодействия культур – участниц процесса обучения.

Эти барьеры обусловлены:

– отсутствием или неполнотой знаний и представлений у учащихся о предмете рассмотрения в учебном тексте;

– несформированностью читательского опыта школьника в конкретной области чтения, а следовательно, незнанием сложившейся жанровой традиции и целого ряда значений и смыслов, присущих текстам того или иного типа;

– дистантностью (временной, социальной, нравственно-этической и др.) культур, что зачастую влечет за собой подмену школьником авторских фактов, аргументации, причинно-следственных связей собственными, почерпнутыми из личного жизненного опыта, но далекими от первоисточника;

– невладение лексикой текста, включая непонимание контекстуального значения слов и выражений, новых коннотаций, приобретенных лексическими единицами текста [4, с. 93].

Планируя работу с концептом (текстом), учитель должен прогнозировать тот контекст культуры ученика, в который будет включен учебный текст: особенности и уровень предварительных знаний фактологического и ментального характера, имеющихся у школьника, т.е. реально учитывать личный жизненный опыт учащихся, на основе которого (с помощью его или вопреки ему) будет строиться понимание.

Понимание любого текста (написанного на родном или иностранном языке) – сложный, иерархически организованный познавательный процесс, имеющий различную степень и глубину. Как отмечает К. Франклин, понимание текста неизбежно сопровождается активизацией процессов мышления, расшифровки, перевода на «внутренний язык» [5, с. 39].

Результаты и обсуждения

По нашему мнению, необходимость лингвокультурного комментария для достижения адекватного понимания в процессе работы над содержанием учебного текста, очевидна. Он может быть разным, в зависимости от темы, проблематики, уровня текста. Современному школьнику трудно без помощи комментария осознать особенности семантического содержания многих культурных концептов.

Лингвокультурный комментарий трактуется как объяснение/толкование какого-либо культурного концепта, сообщение дополнительной информации в виде замечаний лингвистического, исторического или культурного, методического характера [6, с. 154].

Цель лингвокультурного комментария – максимальное представление особенностей семантического содержания культурных концептов, недопущение коммуникативной неудачи при восприятии исходного текста (в нашем случае культурного концепта).

1 На входе. Учитель в лингвокультурном комментарии соотносит новое понятие с известными в науке сведениями. Комментарий как жанр представляет собой вторичное текстовое образование и выполняет функцию разъяснения, подтверждения, уточнения и критической оценки информации, которая содержится в исходном тексте [7, с. 46]. Комментарий может быть дан в форме примечаний, справки к тексту. Таким образом можно снять значительную часть барьеров понимания. Комментарий может быть дан и в других формах: биография автора, вступительная статья, аннотация, портрет слова и т.д. Примечания могут давать пояснения к упомянутым в тексте датам, историческим событиям, собственным наименованиям, фактам.

Особое место занимают в комментарии использованные в тексте ссылки на другие источники, например, отсылки к тому или иному автору, названия конкретных произведений, цитаты и т.п., словом, все то, что явно соотносит данный текст с другими текстами, демонстрируя тем самым учащемуся диалог автора с его предшественниками и современниками, выявляя позицию автора. Текст иной исторической эпохи, в который включен культурный концепт, обязательно предполагает выяснение, когда и в каких условиях он написан, кто его автор.

2 Операционный этап. В лингвокультурологии концепт также характеризуется многоплановым содержанием [8, с. 127]. Основываясь на многомерную модель, предложенную В. И. Карасиком, мы попытались соотнести понятийный, образный и ценностный составляющие концепта с конкретными методами и приемами изучения культурных концептов на уроках русского языка, предложить соответствующий комплекс упражнений и заданий. В обобщенном виде предлагаемая лингвометодическая система конструирования семантического содержания культурного концепта представлена в таблице 2.

Таблица 1 – Система конструирования семантического содержания культурного концепта

Составляющие концепта	Методы и приемы	Упражнения и задания
Понятийный (задания по таксономии Блума)	Концептуальный анализ слова. Лингвокультурологическая задача.	Составьте словарный портрет слова-концепта (слово на уровне словаря), презентация слова.
	Этимологический анализ слова	Выясните этимологическое значение слова-концепта в словаре. Расскажите, что вас поразило в этимологии слова. Напишите сочинение – этюд о происхождении слова.
	Метод построения «понятийного поля»	Установите понятийное значение слова-концепта (по энциклопедическим словарям – общим и специальным). Составьте кластер к слову-концепту;
	Паремиологический анализ	Подберите и проанализируйте фразеологизмы со словом-концептом.

Образный (задания по таксономии Блума)	Анализ текста. Анализ метафорических реализаций и их языковых воплощений	Работа с пословицами, поговорками: – объясните смысл пословиц, поговорок, где встречается слово-концепт; – выявите значение слова в пословицах и поговорках. Нарисуйте слово-концепт. Создайте текст словарной статьи для слова-концепта.
	Культурологический комментарий	Дайте комментарий к устаревшим словам, которые имеются в предложении, тексте со словом-концептом. Напишите лингвокультурологический этюд по концепту (эмоционально-ситуативный)
Ценностный (задания по таксономии Блума)	Концептно-ассоциативный метод помогает выявить доминантные смыслы и выстроить полевую структуру концептов	Предложите ваши ассоциации к слову-концепту. На основе результатов ассоциативного эксперимента составьте «облако слов» по теме.
	Анкетирование. Рецептивный эксперимент.	Социологический опрос: учащиеся опрашивают людей разного возраста с целью выявления актуальности специфики функционирования того или иного культурного концепта в речемыслительной деятельности современных носителей языка и культуры. Ответьте на вопросы анкеты: Как бы вы объяснили иностранцу, что такое...

На всех уровнях (понятийном, образном и ценностном) метод концептуального анализа направлен на работу не только со значениями слов, но и со всей суммой смыслов, связанных с их восприятием и употреблением, что, несомненно, способствует расширению знаний учеников о мире. Школьный концептуальный анализ учитывает:

- семантические отношения изучаемого концепта с другими словами родной культуры;
- место концепта в системе ценностей;
- функции данного концепта в жизни человека [9, с. 3].

3 На выходе учащиеся уже самостоятельно пишут лингвокультурный комментарий, который может быть представлен в форме эссе, сочинения, научного проекта. Здесь уже комментарий представляет собой более высокий уровень понимания концепта – его интерпретацию. Полученные тексты самостоятельны и оригинальны и свидетельствуют о том, что культурный концепт (и сам учебный процесс) обретают для учащихся личностный смысл. Они еще раз подтверждают, что «любой достаточно сложный текст (концепт, например, культура, истина, родина и т.д.) может быть истолкован и оценен с разных позиций и сами оценки при этом, естественно, будут различны».

Приведем в качестве примера работу с текстом на уроке русского языка в 11 классе по учебнику «Русский язык» (Изд-во «Арман-ПВ», 2020 г.) [10, с. 27]. Тема – «Экология: нефтяная и ядерная промышленность».

Таблица 2 – Образец текста и задания

<i>Прочитайте отрывок из рассказа Р. Сейсенбаева «День, когда рухнул мир» и выполните задания.</i>
<i>На входе: Учитель предлагает комментарий о Роллане Сейсенбаеве, аннотацию к рассказу.</i>
Роллан Шакевич Сейсенбаев – выдающаяся личность, талантливый казахский писатель, драматург и переводчик, лауреат Колумбийского университета, член Союза писателей, академик Всемирной академии искусства и культуры, один из лидеров современной казахской литературы. Его произведения издавались в крупнейших издательствах и журналах России, Англии, Америки, Германии, Италии, Венгрии, Польши, Японии и Кубы. Также автор является инициатором и создателем Дома Абая в Лондоне, международного клуба Абая и международного литературного журнала «Аманат».
Писатель – казах из рода тобыкты, рода великого Абая и Шакарима – родился 11 октября 1946 года в Семипалатинске.
<i>Аннотация:</i> В художественно-документально-публицистическом рассказе «Тоска по отцу, или День, когда рухнул мир» Р. Сейсенбаев описывает, как в глазах семилетнего Роллана «рухнул мир»: он был свидетелем первого испытания водородной бомбы «на земле великих и святых людей», где веками жили казахи, «мирно кочуя и никого не обижая», которая дала казахскому народу Абая Кунанбаева, Шакарима Кудайбердиева, Мухтара Ауэзова и других великих писателей.
<i>Справка.</i>
<i>Погружение в эпоху.</i>
2 августа 1953 года на полигоне был испытан термоядерный заряд РДС-6с мощностью 400 килотонн. Взрыв был низкий воздушный, заряд размещался на башне высотой 30 м. над землёй. В результате этого испытания часть полигона была очень сильно заражена радиоактивными продуктами взрыва и до сих пор в некоторых местах сохраняется небольшой фон. 22 ноября 1955 года было проведено испытание термоядерной бомбы РДС-37 на высоте около 2 км сбрасыванием с самолёта.

Операционный этап.

1. Выделите культурные концепты в тексте (мир, земля, семья).
2. Напишите свои ассоциации на следующие слова-стимулы (возможны в этом ряду и собственные имена): мир, земля, семья.
3. Определите тему этого текста, проблему, над которой размышляет автор, его позицию.
4. Составьте концептуальный портрет слова (по вариантам: земля, семья)
Как вы понимаете выражения «картина мира»? Какой смысл вкладывает автор в выражение «новая картина мира»?

Старшие заговорили о предстоящей жизни, о нужде, о страхе перед атомной бомбой, об американской угрозе. Отец убеждал стариков, что беда идет из Америки. Он горячился, рубил ладонью воздух, и я догадался – он пересказывает то, что ему сообщили военные.

Внезапно я вздрогнул. Что-то белое мелькнуло рядом, и мне на колени шлепнулась, жалобно мяукая, грязная ободранная кошка. Я брезгливо столкнул ее, но она, не обращая более на меня внимания, подошла к бабушке и принялась тереться о ее ногу.

– Да ведь это наша Рыжая! – вдруг осенило бабушку.

И точно. Мы тоже мигом узнали нашу кошку. Бабушка присела на скамейку, и Рыжая устроилась на ее широком подоле. Из полуприкрытых глаз кошки текли слезы.

– Была рыжая, а стала белая, – изумился я.

– Ты разве не видишь, что она поседела? Дед сердито сплюнул. – Ох, человек, и стожильный же ты? Не нервы у тебя, а – стальные провода! И что е это делаешь-то? Ведь самого себя губишь, смерть сеешь... И держишь в ладонях не семена, а яд. Даже животное поседело, не вынося того, что ты творишь... На кого, с чем мы детей и внуков наших оставим? – Дед погладил меня по голове и сказал:

– Помня мое слово! Если и дальше так же пойдет, человек тихо-тихо, незаметно сойдет с ума. И это может подтвердить тебе любой, в ком еще хоть осталась хоть капля здравого смысла.

Послетекстовые задания.

Выполните творческую работу:

– подумайте и сформулируйте, как вы поняли авторский смысл, что вам нужно было проделать, чтобы понять.

– составьте примечания к использованным в тексте именам, названиям произведений, выявляя межтекстовые диалогические связи и отношения исходного текста;

– напишите эссе на одну из тем: «Мир выбирает мир», «Размышление у атомного реактора», «Может ли атом быть мирным?», «Атом – мизерная частица, с которой связаны крупнейшие достижения и трагедии»;

– учебный проект «Атом в литературе».

Выводы

Анализ комментариев, написанных учащимися, показал, что этот вид работы имеет широкие возможности для индивидуализации обучения.

Последовательная работа с концептами на всех уровнях приводит к достаточно полному, отчетливому и глубокому пониманию смысла учебного текста, а также формирует у учащегося его собственное представление и отношение к изучаемому.

Важность изучения концептов, актуальность реализации лингвоконцептологического подхода в обучении языковых дисциплин

обусловлена современными требованиями в контексте модернизации школьного образования. Только настойчивое обращение к культурным, общечеловеческим ценностям поможет вывести нашу культуру и образование на качественно новый уровень. Концепт как эвристическая единица играет в этом процессе главенствующую роль. Кроме того, результаты исследований в этой области пополнят методическую копилку учителя, обучающего школьников гуманитарным предметам, новыми методами и приёмами, позволяющими расширить представления об известных словах, обогатить лексический запас, помочь построить целостную картину мира [11, с. 102].

Данный подход по развитию устной и письменной речи школьников в контексте ценностно-ориентированной интеграции предметов «русский язык» и «литература» позволяет согласовать все уровни владения языком, что дает возможность через слово (как единицу языка и единицу текста) целенаправленно и системно оказывать влияние на формирование языковой личности школьника.

Список использованных источников

1 **Степанов, Ю. С.** Константы: Словарь русской культуры : 3-е изд. – М. : Академический проект, 2004 – С. 42–67.

2 **Вежицкая, А.** Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Булыгиной. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 263–305.

3 **Кузнецова, Н. А.** Дидактические проблемы понимания учебного текста старшеклассниками : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Красноярск, 1998. – 20 с.

4 **Васильев, С. А.** Уровни понимания текста // Понимание как логико-гносеологическая проблема. – Киев : Наукова думка, 1982. – С. 91–121.

5 **Franklin Karl J.** Review of: The subtle slant: a cross-linguistic discourse analysis model for evaluating interethnic conflict in the press // Notes on Linguistics I By Richard G. McGarry. – 1998. – № 81. – P. 39–41.

6 **Лихачев, Д. С.** Текстология: краткий очерк. – М. Л. : Наука, 2006. – 174 с.

7 **Карасик, В. И.** Комментарий как жанр герменевтического дискурса // Язык, коммуникация и социальная среда: сборник научных трудов. Вып. 7. – Воронеж, 2009. – С. 32–47.

8 **Карасик, В. И.** Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

9 **Мишати́на, Н. Л.** Современная методика: инновационный путь развития. // Русский язык в школе, 2009.– № 2.– С. 3–6.

10 **Ашимбетова, Р. Д., Валова, М. В.** Учебник для 11 класса общественно-гуманитарного направления. – Арман-ПВ, 2020. – С. 27–28.

11 **Агманова, А. Е., Валова, М. В.** Подходы к изучению культурных концептов в контексте обновленного содержания образования. Вестник КарГУ, серия Филология. – № 2(94). – 2019. – 106 с.

References

1 **Stepanov, Yu. S.** Konstanty: Slovar' russkoi kul'tury: 3-e izd. [Constants: Dictionary of Russian Culture] – М. : Academic project, 2004. – P. 42–67.

2 **Vezhbitskaya, A.** Semanticheskie universalii i opisanie yazykov / Per. s angl. A. D. Shmeleva pod red. T. V. Bulyginoi. [Semantic universals and description of languages] – М. : Languages of Russian culture, 1999. – P. 263–305.

3 **Kuznetsova, N. A.** Didakticheskie problemy ponimaniya uchebnogo teksta starsheklassnikami: avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk. [Didactic problems of understanding the educational text by high school students: author. dis. ... Dr. ped. sciences.] – Krasnoyarsk, 1998. – 20 p.

4 **Vasiliev, S. A.** Urovni ponimaniya teksta. [Levels of text comprehension]// Understanding as a logical and epistemological problem. – Kiev : Naukova Dumka, 1982. – P. 91–121.

5 **Franklin Karl J.** Review of: The subtle slant: a cross-linguistic discourse analysis model for evaluating interethnic conflict in the press. [Review of: The subtle slant: a cross-linguistic discourse analysis model for evaluating interethnic conflict in the press] // Notes on Linguistics I By Richard G. McGarry. – 1998. – № 81. – P. 39–41.

6 **Likhachev, D. S.** Tekstologiya: kratkii ocherk. [Textology: a short sketch] – М. L. : Nauka, 2006. – 174 p.

7 **Karasik, V. I.** Kommentarii kak zhanr hermenevticheskogo diskursa. [Commentary as a genre of hermeneutic discourse // Language, communication and social environment: collection of scientific works. Issue 7] – М. : Gnozis, 2004. – 390 p.

8 **Karasik, V. I.** Yazykovoі krug: lichnost', kontsepty, diskurs. [Language circle: personality, concepts, discourse] – М. : Gnosis, 2004. – 390 p.

9 **Mishatina, N. L.** Sovremennaya metodika: innovatsionnyi put' razvitiya. [Modern methodology: an innovative way of development] // Journal «Russian language at school». –2009.– № 2.– P. 3–6.

10 **Ashimbetova, R. D., Valova, M. V.** Uchebnik dlya 11 klassa obshchestvenno-gumanitarnogo napravleniya. [Textbook for grade 11 social and humanitarian direction] – Arman-PV, 2020. – P. 27–28.

11 **Agmanova, A. E., Valova, M. V.** Podkhody k izucheniyu kul'turnykh kontseptov v kontekste obnovlennogo sodержaniya obrazovaniya. [Approaches to the study of cultural concepts in the context of the updated content of education] – Bulletin of KarSU, series Philology. – No. 2 (94). – 2019. – 106 p.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

A. E. Agmanova, M. V. Valova*

Павлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ЛИНГВОМӘДЕНИ ТҮСІНІКТІМЕНІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛЫ

Мақалада лингвоконцептуалды бағыт негізінде орыс тілі мен әдебиетін оқытудағы лингвомәдени түсініктемелердің дидактикалық потенциалы қарастырылады. Концепті орыс тілі мен әдебиетін үйренудегі білімдік объект ретінде зерттеу мәдени концептің семантикалық құрылымын моделдеудің әдістемелік жүйесін жасап ұсынуға мүмкіндік береді. Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында әр түрлі мәтіндермен жұмыс жасау кезінде оқушыларда кездесетін қиындықтарды жеңуге көмектесетін лингвомәдени түсініктемелер арқылы лингвоконцептуалды бағытты жүзеге асырудың әдістері мен нысандары ұсынылған. Лингвомәдени түсініктемелер әртүрлі деңгейдегі бірліктерді (бір сөз, сөйлем, тұтас мәтін немесе оның фрагменті, нақты бейне) талдауда, сонымен бірге концептпен жұмыс істеудің әр түрлі кезеңдерінде қолданылады: кіріс және шығыс.

Кілтті сөздер: түсінік, лингвомәдени түсініктеме, орыс тілі, түсінік.

A. E. Agmanova, M. V. Valova*

Павлодар Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 15.03.21.

DIDACTIC POTENTIAL OF LINGUOCULTURAL COMMENTARY

The article considers the didactic potential of linguocultural commentary as part of a linguoconceptological approach to teaching the Russian language and literature. The study of the concept as an educational object of studying the Russian language and literature at school allows you to develop a methodological system for modeling the semantic content of the cultural concept. Methods and forms of implementing the linguoconceptological approach through linguocultural commentary are proposed, which helps to overcome the difficulties encountered by students when working with different types of texts in the lessons of the Russian language and literature. Linguocultural commentary is applicable in the analysis of units of different levels (a single word, sentence, the whole text or its fragment, a specific image), as well as at different stages of working with the concept: at the input and output.

Keywords: concept, lingo-cultural commentary, Russian language, understanding.

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/LZWK2793>

**Б. Н. Дроботун*, Н. Н. Оспанова, А. З. Даутова,
Ж. С. Алимова**

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

**О ВОЗМОЖНОСТЯХ РЕАЛИЗАЦИИ ДИДАКТИЧЕСКОГО
ПРИНЦИПА НАГЛЯДНОСТИ ПРИ ПОСТРОЕНИИ
ФОРМАЛЬНЫХ ЯЗЫКОВ ЛОГИЧЕСКИХ ИСЧИСЛЕНИЙ (II)**

В данной работе, включающей в себя две статьи выявляются и реализуются условия и формы следования регламентационным предписаниям дидактического принципа наглядности, применительно к логико-алгебраическим дисциплинам. В предлагаемой статье рассматриваются возможности следования этому принципу при изучении синтаксиса формального языка исчисления высказываний. К основным методам, применяемым в этой статье, относятся индуктивные методы определений и построений, как методы, наиболее органичные процессам описания синтаксической и семантической компонент символического языка пропозициональных исчислений. На основе свойств классической и теоретико-множественной семантик исчисления высказываний в статье выявляются теоретические основания, определяющие механизмы взаимной обусловленности этих семантик, устанавливаются связи между алгеброй формул и алгеброй подмножеств, позволяющие процессы индуктивного определения синтаксических объектов исчисления высказываний наглядно реализовывать посредством построения теоретико-множественных диаграмм соответствующих объектов алгебры множеств. Представленный в статье опыт изучения абстрактных объектов синтаксиса символических языков посредством изучения их естественных «материальных» аналогов является широкой пропедевтикой таких научно-теоретических концепций, как логическое исчисление, формальная аксиоматическая теория и изоморфизм. В работах, связанных с использованием продуктивных возможностей следования принципу наглядности, при изучении

естественно-математических дисциплин, подобные подходы не рассматривались.

Ключевые слова: синтаксические свойства; исчисление высказываний; алгебра формул; семантика; алгебра множеств; булева сигнатура; диаграмма.

Введение

В данной статье, как второй части работы, посвященной продуктивному использованию предписаний принципа наглядности в процессе обучения логико-алгебраическим дисциплинам, опыт наглядной реализации индуктивных процессов определения формул алгебры множеств распространяется на формулы алгебры высказываний. В частности, на основе конкретизации связей между истинностной и теоретико-множественной семантиками исчисления высказываний, выявляются возможности описания синтаксических объектов алгебры формул формального языка этого исчисления «в терминах» термальных операций алгебры множеств. С использованием этих связей в статье предлагаются подходы к наглядному представлению формул исчисления высказываний посредством реализации их теоретико-множественных аналогов диаграммами Эйлера-Венна.

Следует отметить, что в учебной и учебно-методической литературе, а также в научных статьях периодических изданий, подобная трактовка реализации принципа наглядности не предпринималась, что обуславливает инновационную направленность как этой статьи, так и всей работы в целом. В статье, с целью обеспечения преемственности изложения, используется нумерация разделов, рисунков и схем, продолжающая соответствующие нумерации первой статьи [1] данной работы.

Объект исследования: методология логико-алгебраических дисциплин.

Предмет исследования: общедидактические принципы обучения в высших учебных заведениях.

Цель: Выявление и использование связей и зависимостей между истинностной и теоретико-множественной семантиками формального языка исчислений высказываний, обуславливающих возможности применения дидактического принципа наглядности для демонстрационного представления индуктивных процессов оперирования с объектами синтаксической составляющей этого языка.

Задачи:

– разработка теоретических оснований, определяющих механизмы взаимной обусловленности истинностной и теоретико-множественной семантик символических языков пропозициональных исчислений;

– определение форм представления и технологий использования индуктивных методов, применительно к наглядной реализации объектов синтаксической составляющей исчисления высказываний посредством теоретико-множественных диаграмм соответствующих им объектов алгебры множеств.

Методы исследования и результаты

5. К основным методам, применяемым в данной (второй) части работы относятся методы индуктивных определений и построений, как методы наиболее органичные описанию синтаксиса и семантики символических языков логических исчислений.

Метод диаграмм Эйлера-Венна, использованный в первой части работы для визуального представления значений термальных операций алгебры множеств $\mathbf{B}(M) = \langle B(M); {}^{\circ}\sigma_2 \rangle$ может быть применен также для нахождения, в этой алгебре, истинностных значений формул сигнатуры σ_2 , вида:

$$A(x_1; x_2; \dots; x_n) = (t_1(x_1; x_2; \dots; x_n) \approx t_2(x_1; x_2; \dots; x_n)), \quad (1)$$

при заданной интерпретации $\tau: X \rightarrow B(M)$, где $t_1 = t_1(x_1; x_2; \dots; x_n)$ и $t_2 = t_2(x_1; x_2; \dots; x_n)$ – произвольные термы сигнатуры σ_2 .

Пусть, в частности, $\tau(x_i) = A_i$, $A_i \in B(M)$, $i = 1; 2; \dots; n$. Тогда, в соответствии с общим определением семантической интерпретации:

$$(\mathbf{B}(M) \models A[\tau]) \Leftrightarrow ({}^{\circ}t_1(A_1; A_2; \dots; A_n) = {}^{\circ}t_2(A_1; A_2; \dots; A_n)).$$

Таким образом, для того, чтобы (наглядно) убедиться в том, что формула (1) является истинной на алгебре $\mathbf{B}(M)$ при интерпретации τ нужно (при одних и тех же предположениях относительно множеств $A_1; A_2; \dots; A_n$) построить диаграммы Эйлера-Венна, представляющие значения ${}^{\circ}t_1(A_1; A_2; \dots; A_n)$ и ${}^{\circ}t_2(A_1; A_2; \dots; A_n)$ термальных операций ${}^{\circ}t_1(x_1; x_2; \dots; x_n)$ и ${}^{\circ}t_2(x_1; x_2; \dots; x_n)$, соответственно, и сравнить полученные, при этом, области. Совпадение полученных областей будет свидетельствовать о том, что формула (1) является истинной (на алгебре $\mathbf{B}(M)$ при указанном означивании).

Покажем, к примеру, используя метод диаграмм Эйлера-Венна, что формула $t_1(x_1; x_2; x_3) \approx t_2(x_1; x_2; x_3)$, где $t_1(x_1; x_2; x_3) =$

$$= F_3^2(x_1; F_3^2(x_2; x_3)); t_2(x_1; x_2; x_3) = F_1^2(F_3^2(x_1; x_2); F_2^2(F_2^2(x_1; x_2); x_3)),$$

является истинной на алгебре $\mathbf{B}(M) = \langle B(M); \sigma \rangle$ при произвольной интерпретации $\tau : X \rightarrow B(M)$.

Находя сложности термов $t_1(x_1; x_2; x_3)$ и $t_2(x_1; x_2; x_3)$ и соответствующие им термальные операции алгебры $\mathbf{B}(M)$, получаем, что:

а) $S(t_1) = 2$, $\sigma t_1(x_1; x_2; x_3) = (x_1 \setminus (x_2 \setminus x_3))$; б) $S(t_2) = 3$, $\sigma t_2(x_1; x_2; x_3) = (x_1 \setminus x_2) \cup ((x_1 \cap x_2) \cap x_3)$.

Будем предполагать, что при интерпретации $\tau : X \rightarrow B(M)$, множества $\tau(x_1) = A_1$; $\tau(x_2) = A_2$; $\tau(x_3) = A_3$ удовлетворяют условиям:

$$A_2 \cap A_2 \neq \emptyset; A_1 \cap A_3 \neq \emptyset; A_2 \cap A_3 \neq \emptyset; A_1 \cap A_2 \cap A_3 \neq \emptyset \quad (2)$$

Пошаговые процедуры построения диаграмм Эйлера-Венна, представляющих значения $\sigma t_1(x_1; x_2; x_3) = (A_1 \setminus (A_2 \setminus A_3))$ и $\sigma t_2(A_1; A_2; A_3) = (A_1 \setminus A_2) \cup ((A_1 \cap A_2) \cap A_3)$ отражены, соответственно, на рисунках 4. а) – д) и 5. а) – ж).

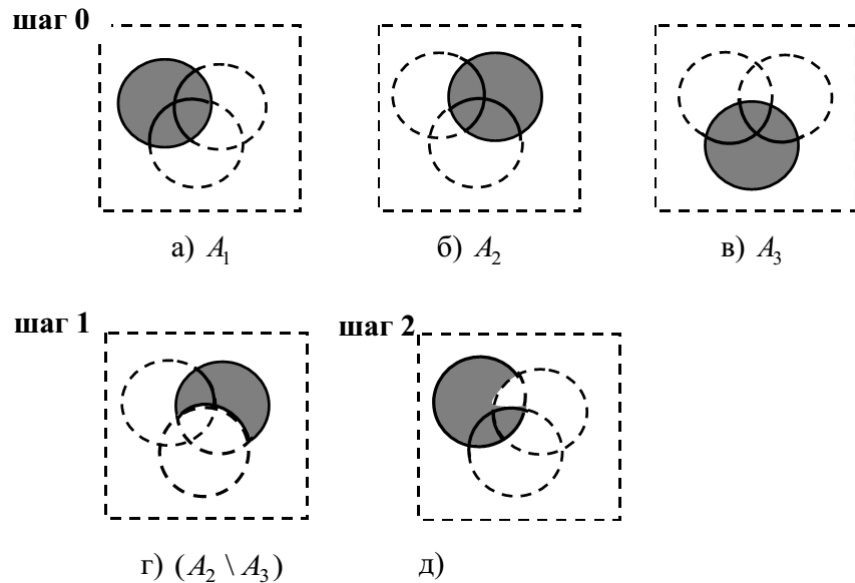

Рисунок 4 – Значение $t_1[\tau]$ термальной операции σt_1

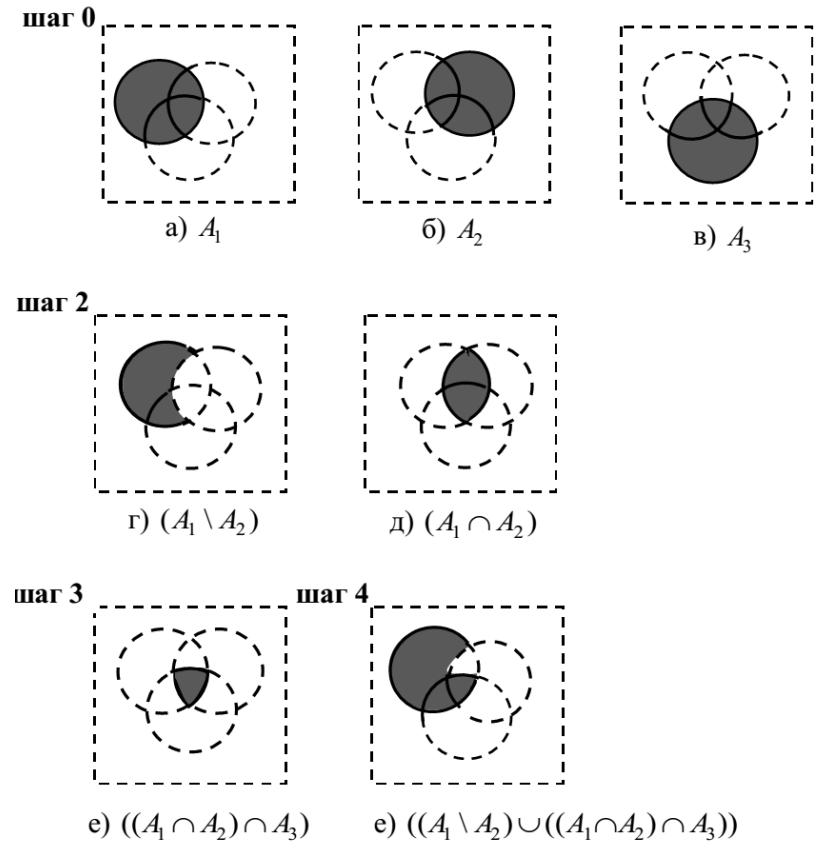

Рисунок 5 – Значение $t_2[\tau]$ термальной операции σt_2

Совпадение итоговых диаграмм (смотри рисунки 4. д) и 5. ж)) (наглядно свидетельствует о том, что данная формула, при любой интерпретации $\mathbf{T}$, удовлетворяющей условиям (2), является истинной. Отметим, что предположения (2), сделанные относительно множеств $A_1; A_2; A_3$, не ограничивают общности, а приведены только с целью получения более выразительных диаграмм.

б. Рассмотрим следующие термы: $t_1(x_1) = F_3^2(c_2; x_1)$; $t_2(x_1; x_2) = F_2^2(x_1; F_3^2(c_2; x_2)) \in \text{Term}_{\sigma_2}(X)$ сигнатуры σ_2 .

В алгебре множеств $\mathbf{B}(M) = \langle B(M); {}^{\circ}F_1^2; {}^{\circ}F_2^2; {}^{\circ}F_3^2; c_1; c_2 \rangle$ этим термам соответствуют операции ${}^{\circ}t_1(x_1) = {}^{\circ}F_3^2({}^{\circ}c_2; x_1) = M \setminus x_1$ и ${}^{\circ}t_2(x_1; x_2) = {}^{\circ}F_2^2(x_1; {}^{\circ}F_3^2({}^{\circ}c_2; x_2)) = x_1 \cap (M \setminus x_2) = x_1 \setminus x_2$.

Т.е., посредством терма $t_1(x)$ на $B(M)$ определяется одноместная операция « $\bar{}$ » : $(\forall A \in B(M))(\overline{A} = M \setminus A)$, а операция ${}^{\circ}t_2(x_1; x_2)$ совпадает с операцией ${}^{\circ}F_3^2(x_1; x_2)$. Таким образом, операции « $\bar{}$ » и « $\setminus$ » алгебры $\mathbf{B}(M)$ взаимно выражаются друг через друга. Отсюда следует, что алгебру множеств можно рассматривать, как алгебру сигнатуры $\sigma'_2 = \langle F_1^2; F_2^2; F_3^1; c_1; c_2 \rangle$, полагая, что символы $F_1^2; F_2^2; c_1; c_2$ интерпретируются на множестве $B(M)$ как и раньше, т.е. посредством интерпретации φ , а символу F_1^3 сопоставляется на этом множестве операция « $\bar{}$ », т.е. интерпретация φ , распространяется на F_1^3 по правилу: ${}^{\circ}F_1^3(x_1) = \bar{x}_1$. В связи с этим, сигнатура σ'_2 также будет называться булевой.

Множество $L(\mathbf{A})$ – формул исчисления высказываний относительно логических операций $\vee$; $\&$; $\rightarrow$; $\neg$ и констант l ; u является традиционным примером алгебры сигнатуры σ'_2 .

Исчисление высказываний относится к числу пропозициональных логических исчислений. Отличительной особенностью пропозиционального исчисления является то, что его алфавит содержит символы лишь следующих трех видов:

- а) символы логических связей $\vee$; $\&$; $\rightarrow$; $\neg$;
- б) символы пропозициональных переменных $A_1; A_2; \dots; A_i; \dots$;

в) вспомогательные символы: $(;)$ – левой и правой скобок, соответственно.

Таким образом, $\mathbf{A} = \{\vee; \&; \rightarrow; \neg\} \cup \{A_1; A_2; \dots; A_i; \dots\} \cup \{(;)\}$.

Общая схема индуктивных определений реализуется, применительно к определению множества формул (и подформул) исчисления высказываний, следующим образом.

а) **Базис индукции** (шаг 0). Каждая пропозициональная переменная A_i , $i \in N$, объявляется формулой алфавита $\mathbf{A}$. Такие формулы называются элементарными (или атомными). Единственной подформулой элементарной формулы является сама эта формула. Элементарные формулы будем называть формулами шага 0.

б) **Индукционное предположение** (шаг k). Предположим, что все формулы шагов 0; 1; 2; ...; k уже определены и множество подформул любой такой формулы также уже построено.

в) **Индукционный шаг** (шаг $k+1$). Если каждая из формул $\mathbf{A}$ и $\mathbf{B}$ является формулой одного из шагов, номера которых не превосходят k , то слова $(\mathbf{A} \& \mathbf{B})$; $(\mathbf{A} \vee \mathbf{B})$; $(\mathbf{A} \rightarrow \mathbf{B})$; $\neg \mathbf{A}$ также являются формулами. Таким образом, в качестве правил образования выступают (в этом случае) правила применения логических связей $\vee$; $\&$; $\rightarrow$ и $\neg$ и в множество формул $k+1$ -го шага включаются все слова алфавита $\mathbf{A}$, которые получаются из формул шага k , посредством не более чем однократного применения к ним одного из правил образования.

Подформулами каждой из формул $(\mathbf{A} \& \mathbf{B})$; $(\mathbf{A} \vee \mathbf{B})$; $(\mathbf{A} \rightarrow \mathbf{B})$ являются все подформулы формул $\mathbf{A}$ и $\mathbf{B}$ и сама эта формула. Аналогичным образом, подформулами формулы $\neg \mathbf{A}$ являются все подформулы формулы $\mathbf{A}$ и сама эта формула.

Обозначая через $L_t(\mathbf{A})$ множество формул шага t , получаем:

$$L_0(\mathbf{A}) \subseteq L_1(\mathbf{A}) \subseteq \dots \subseteq L_t(\mathbf{A}) \subseteq \dots; \quad L(\mathbf{A}) = \sum_{t=0}^{\infty} L_t(\mathbf{A}) \quad (3)$$

Из (3) следует, что если $t, t' \in N$ и $t' > t$, то всякая формула шага t является формулой шага t' . Наименьший номер шага, на котором формула $\mathbf{A}$ появляется впервые, естественно назвать мерой сложности или сложностью формулы $\mathbf{A}$. Сложность формулы $\mathbf{A}$ будет обозначаться через $S(\mathbf{A})$.

Процесс пошагового построения множества $L(\mathbf{A})$ показывает, что

- i) если $\mathbf{A} \in L(\mathbf{A})$ и $\mathbf{A} \in \{(\mathbf{B}_1 \& \mathbf{B}_2); (\mathbf{B}_1 \vee \mathbf{B}_2); (\mathbf{B}_1 \rightarrow \mathbf{B}_2)\}$ для некоторых формул $\mathbf{B}_1; \mathbf{B}_2 \in L(\mathbf{A})$, то $S(\mathbf{A}) = \max\{S(\mathbf{B}_1); S(\mathbf{B}_2)\} + 1$

- ii) если $\mathbf{A} \in L(\mathbf{A})$ и $\mathbf{A} = \neg \mathbf{B}$, для некоторой формулы $\mathbf{B} \in L(\mathbf{A})$, то $S(\mathbf{A}) = S(\mathbf{B}) + 1$.

Для задания на множестве $L(\mathbf{A})$ структуры алгебры сигнатуры σ'_2 , определим интерпретацию φ' этой сигнатуры на $L(\mathbf{A})$ следующим образом:

$$\varphi'(F_1^2(x_1; x_2)) = {}^{\circ}F_1^2(x_1; x_2) = x_1 \vee x_2; \quad \varphi'(F_2^2(x_1; x_2)) = {}^{\circ}F_2^2(x_1; x_2) = x_1 \& x_2;$$

$$\varphi'(F_3^1(x_1)) = \bar{x}_1; \quad \varphi'(c_1) = {}^{\circ}c_1 = l; \quad \varphi'(c_2) = {}^{\circ}c_2 = u.$$

С учетом того, что $\varphi F_1^1(\varphi F_3^1(x_1); x_2) = \bar{x}_1 \vee x_2 = x_1 \rightarrow x_2$, можно считать, что алгебра $L(A) = \langle L(A); \vee; \&; \neg; \rightarrow; \perp; \cup \rangle$ является алгеброй сигнатуры σ_2' .

7. Научно-теоретической основой наглядного представления индуктивных процессов оперированием с объектами алгебры $L(A)$ является теоретико-множественная семантика и ее свойства.

Пусть M – произвольное непустое множество. Теоретико-множественным означиванием называется отображение $\gamma: \dot{A} \rightarrow B(M)$ – множества $A = \{A_1; A_2; \dots; A_n; \dots\}$ – пропозициональных переменных в множество $B(M)$ – всех подмножеств множества M .

Таким образом, посредством теоретико-множественного означивания, каждой пропозициональной переменной $A_i, i \in N$, ставится в соответствие некоторое подмножество $\gamma(A_i)$ множества M . Наделяя процесс этого сопоставления содержательным смыслом, можно считать, что пропозициональная переменная A_i выступает в этом процессе в качестве имени простейшего характеристического свойства, посредством которого из множества M отбираются элементы подмножества $\gamma(A_i)$ и только они.

Общая схема метода индуктивных определений конкретизируется, при этом, следующим образом.

Пусть $A = A(A_1; A_2; \dots; A_n) \in L(A)$. Тогда:

а) **Базис индукции** ($S(A) = 0$). Так как $S(A) = 0$, то A – элементарная формула, то есть $A = A_i$ для некоторого $i \in \{1; 2; \dots; n\}$. В этом случае полагаем $Int_\gamma(A) = \gamma(A_i)$.

б) **Индукционное предположение** ($S(B) \leq k$). Предположим, что для всех формул $B \in L(A)$, сложность которых не превосходит k , образы $Int_\gamma(B)$ уже определены, то есть каждой такой формуле B уже поставлено в соответствие подмножество $Int_\gamma(B)$ множества M .

в) **Индукционный шаг** ($S(A) = k + 1$). Так как $S(A) = k + 1$, то для формулы A могут иметь место следующие возможности:

в.1) $A = (B \& C)$; в.2) $A = (B \vee C)$; в.3) $A = (B \rightarrow C)$; в.4) $A = \neg B$, для некоторых формул $B; C \in L(A)$. Так как $S(B) \leq k$ и $S(C) \leq k$, то, согласно индукционному предположению, образы $Int_\gamma(B)$ и $Int_\gamma(C)$ уже определены. Тогда для каждого из случаев в.1) – в.4), соответственно, полагаем:

в.1) $Int_\gamma(A) = Int_\gamma(B) \cap Int_\gamma(C)$; в.2) $Int_\gamma(A) = Int_\gamma(B) \cup Int_\gamma(C)$;

в.3) $Int_\gamma(A) = (M \setminus Int_\gamma(B)) \cup Int_\gamma(C)$; в.4) $Int_\gamma(A) = M \setminus Int_\gamma(B)$.

Ранее отмечалось, что пропозициональные переменные $A_i \in \dot{A}$ можно рассматривать как имена характеристических свойств, определяющих

подмножества $Int_\gamma(A_i)$. Продолжая эту трактовку, можно сказать, что любая формула $A = A(A_1; A_2; \dots; A_n)$ является именем характеристического свойства, определяющего подмножество $Int_\gamma(A)$ и записанного в терминах свойств с именами $A_1; A_2; \dots; A_n$ – пропозициональных переменных, входящих в формулу A в качестве атомных подформул.

Далее будем рассматривать формулы из $L(A)$, в записи которых встречаются только связки $\vee; \&$ и $\neg$ и логические константы $\perp; \cup$. Так как $x_1 \rightarrow x_2 = \bar{x}_1 \vee x_2$, то это соглашение не ограничивает общности.

Пусть $A = A(A_1; A_2; \dots; A_n)$ – формула указанного вида, M – произвольное непустое множество и γ – теоретико-множественное означивание, т.е. $\gamma: \dot{A} \rightarrow B(M)$. Полагая, что $\gamma(A_i) = X_i, i = 1; 2; \dots; n$, перейдем от формулы A к формуле $A^*(x)$, которая получается из A посредством замены переменных $A_1; A_2; \dots; A_n$ на выражения $(x \in X_1); (x \in X_2); \dots; (x \in X_n)$ соответственно. Заметим, что для конкретного элемента $a \in M$, выражения $(a \in X_i), i = 1; 2; \dots; n$, являются высказываниями, т.е. представляют или «ложь», или «истину».

Таким образом, $A^*(x)$ будет являться сложным высказыванием, построенным из высказываний $\delta \in X_i, i = 1; 2; \dots; n$, как из простых. Через Z_A обозначим, далее, выражение, полученное из формулы A заменой переменных $A_1; A_2; \dots; A_n$, логических связок $\vee; \&$; $\neg$ и логических констант $\perp, \cup$ на подмножества $X_1; X_2; \dots; X_n$, теоретико-множественные операции $\cup; \cap; \neg$ и константы $\emptyset$ и M соответственно.

Нетрудно видеть, что выражение Z_A будет формулой алгебры множеств. Рассмотрим, к примеру, формулу $A = A(A_1; A_2; A_3) = (((A_1 \& \neg A_2) \vee A_1) \& (A_1 \vee \bar{A}_3))$. Тогда:

$$A^*(x) = (((x \in X_3) \& \neg(x \in X_2)) \vee (x \in X_1)) \& ((x \in X_1) \vee (x \in \bar{X}_3));$$

$$Z_A = (((X_3 \cap \bar{X}_2) \cup X_1) \cap (X_1 \cup \bar{X}_3)).$$

Относительно формул $A, A^*(x), Z_A$ имеет место следующее утверждение.

Предложение 1. Для любой формулы $A = A(A_1; A_2; \dots; A_n) \in L(A)$, любого непустого множества M , любого означивания $\gamma: \dot{A} \rightarrow B(M)$ и любого элемента $a \in M$, высказывание $A^*(a)$ является истинным тогда и только тогда, когда $a \in Z_A$.

Доказательство этого утверждения может быть получено индукцией по сложности формулы A .

Именно это утверждение и служит теоретической основой возможности наглядного представления процесса индуктивного определения формул алгебры $L(A)$ посредством индуктивного построения диаграмм Эйлера-Венна для соответствующих формул Z_A алгебры $B(M)$.

Отметим, что осуществляя подобные построения, нужно, предварительно, перейти от записи формулы Z_A , как формулы сигнатуры σ'_2 , к ее записи в виде формулы сигнатуры σ_2 .

В частности, применительно к формуле A вышеприведенного примера, с учетом того, что $\bar{X} = (M \setminus X)$, соответствующая формула Z_A , как формула сигнатуры σ_2 , будет иметь вид:

$$Z_A = (((X_3 \cap (M \setminus X_2)) \cup X_1) \cap (M \setminus (X_1 \cup (M \setminus X_3))))).$$

Пошаговое построение диаграммы Эйлера-Венна для этой формулы, а следовательно и теоретико-множественное представление процесса индуктивного получения формулы $A = A(A_1; A_2; A_3)$ осуществляется по той же схеме, которая применялась ранее (смотри раздел 5).

Выводы

Значительное место в содержании логико-алгебраических дисциплин традиционно отводится изложению синтаксической и семантической составляющих формальных символических языков классических логических исчислений. Это связано, прежде всего с тем, что посредством синтаксических конструкций этих языков находят «материальное» воплощение процессы логического мышления человека. Таким образом, языки логических исчислений явились основой создания современного математического языка, а также послужили прообразами языков программирования.

Вопросы, связанные с наделением содержательным смыслом синтаксических объектов формальных языков и с использованием их выразительных возможностей традиционно вызывают затруднения у большинства обучающихся. В связи с этим, разработка методов, способствующих минимизации этих затруднений, представляется актуальной. В частности, опыт изучения абстрактных конструкций и объектов синтаксиса символических языков посредством представления этих объектов их естественными «материальными» аналогами, является широкой пропедевтикой концепций логического исчисления, формальной аксиоматической теории и изоморфизма. Использование же предписаний принципа наглядности в процессе обретения этого опыта является одной из наиболее продуктивных форм проведения этой пропедевтики.

Список использованных источников

1 **Дроботун, Б. Н., Оспанова, Н. Н., Даутова, А. З.** О возможностях реализации дидактического принципа наглядности при построении формальных языков логических исчислений (I) // Вестник ПГУ. Серия педагогическая. – 2020. – №4.

2 **Гончаров, С. С., Ершов, Ю. Л., Самохвалов, К. Ф.** Введение в логику и методологию науки. – М. : Интерпракс, 1994

3 **Ершов, Ю. Л., Палютин, Е. А.** Математическая логика. – М. : Наука, 2011. – 320 с.

4 **Гончаров, С. С.** Математическая логика. Часть I. – Новосибирск : РИЦ НГУ, 2007. – 210 с.

5 **Судоплатов, С. В., Овчинникова, Е. В.** Математическая логика и теория алгоритмов. Учебник. – М. : ИНФРА - М; Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2004. – 224 с.

6 **Дроботун, Б. Н.** Руководство к решению задач по дискретной математике и математической логике: Учебное пособие. Часть I, Часть II. – Нур-Султан : Фолиант, 2019. – 528 с., 448 с.

7 **Архангельский, С. И.** Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М. : Высшая школа, 2012 – 340 с.

8 **Шапоринский, С. А.** Обучение и научное познание. – М. : Аспект Пресс, 2008 – 281 с.

9 **Илларионов, С. В.** Теория познания и философия науки. – М. : РОССПЭН, 2007. – 535 с.

10 **Ушаков, Е. В.** Введение в философию и методологию науки: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2008. – 592 с.

References

1 **Drobotun, B. N., Ospanova, N. N., Dautova, A. Z., Alimova, Zh. S.** Logikalıyq esepulerdin formaldy ilderin quruda kornekilik didaktikalıyq principinin zhuzege asyruyın mumkindikteri turaly (I) [About possibilities of implementing a didactic principle of visibility in construction of formal languages of logic calculations (I)] // Toraigyrov universitet habarshysy. Pedagogikalıyq seriasy – 2020. – №4. – P. 16–177

2 **Goncharov, S. S., Ershov, Yu. L., Samohvalov, K. F.** Vvedenie v logiku i metodologiyu nauki [Introduction to the logic and methodology of science] [Text]. – Moscow : Interpraks, 1994.

3 **Ershov, Yu. L., Palyutin, E. A.** Matematicheskaya logika [Mathematical logic] [Text]. – Moscow : Nauka, 2011. – 320.

4 **Goncharov, S. S.** Matematicheskaya logika Chast I. [Mathematical Logic. Part I] [Text]. – Novosibirsk : RIC NGU, 2007. – 210 p.

5 **Sudoplatov, S. V., Ovchinnikova, E. V.** Matematicheskaya logika i teoriya algoritmov . Uchebnik [Mathematical logic and theory of algorithms. Textbook] [Text]. – Moscow : INFRA – M; Novosibirsk : Izd-vo NGTU, 2004. – 224.

6 **Drobotun, B. N.** Rukovodstvo k resheniyu zadach po diskretnoj matematike i matematicheskoy logike : Uchebnoe posobie. Chast I, Chast II. [Guide to solving problems in discrete mathematics and mathematical logic : Textbook. Part I, Part II] [Text]. – Nur-Sultan : Foliant, 2019. – 528 p., 448 p.

7 **Arhangelskij, S. I.** Uchebnyj process v vysshej shkole, ego zakonomernye osnovy i metody [The educational process in higher education, its logical foundations and methods] [Text]. – Moscow : Vysshaya shkola, 2012 – 340 p.

8 **Shaporinskij, S. A.** Obuchenie i nauchnoe poznanie [Education and scientific knowledge] [Text]. – Moscow : Aspekt Press, 2008 – 281 p.

9 **Illarionov, S. V.** Teoriya poznaniya i filosofiya nauki [Theory of knowledge and philosophy of science] [Text]. – Moscow : ROSSPEN, 2007. – 535 p .

10 **Ushakov, E. V.** Vvedenie v filosofiyu i metodologiyu nauki : uchebnik. [Introduction to philosophy and methodology of science : textbook] [Text]. 2 ed. revised and add. – Moscow : KNORUS, 2008. – 592.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

Б. Н. Дроботун*, *Н. Н. Оспанова*, *А. З. Даутова*, *Ж. С. Алимova*
Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ЛОГИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕУЛЕРДІҢ ФОРМАЛДЫ ТІЛДЕРІН ҚҰРУДА КӨРНЕКІЛІК ДИДАКТИКАЛЫҚ ПРИНЦИПІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ ТУРАЛЫ (II)

Бұл жұмыста, екі мақалаға бөлініп жазылған, логика-алгебралық бағдарланған пәндерді оқытуға қолдану тұрғысынан, көрнекілік дидактикалық принципіннің талаптарын ұстанудың түрлері мен шарттары анықталады және жүзеге асырылады. Ұсынылып отырған мақалада, пікірлерді есептеулердегі формальды тілдердің синтаксисін оқу барысында, осы принциптерді ұстану мүмкіндіктері

қарастырылады. Пропозиционалды есептеулердің символдық тілінің синтаксистік және семантикалық компоненттерін сипаттау процесіне анағұрлым сйәкес келетін әдіс ретінде алынған анықтаулар мен тұрғызулардың индуктивті әдісі, осы мақаладағы негізгі әдіс болып отыр. Пікірлерді есептеулердің классикалық және теориялық-жисындық семантикасы қасиеттерін негізге ала отырып, мақалада, осы семантикалардың өзара шарттасу механизмдерін анықтайтын теориялық негіздері ашылады, формулалар алгебрасының синтаксистік объектілерін индуктивті анықтау процесін, жисындар алгебрасының сәйкес объектілерінің теориялық-жисындық диаграммаларын тұрғызу арқылы көрнекі түрде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, формулалар алгебрасы мен ішкі жисындар алгебрасы арасындағы байланыс орнатылады. Мақалада келтірілген табиғи «материалды» аналогтарды зерттеу арқылы символдық тілдер синтаксисінің абстракттілі объектілерін зерттеу тәжірибесі - логикалық есептеу, формальды аксиоматикалық теория және изоморфизм сияқты ғылыми және теориялық тұжырымдамалардың кең пропедевтикасы. Жаратылыстану-математикалық пәндерін оқытуда, көрнекілік принциптерін ұстанудың өнімді мүмкіндіктерін қолданумен байланысты жұмыстарда мұндай тәсілдер қарастырымаған.

Кілтті сөздер: синтаксистік қасиеттер; пікірлерді есептеу; формулалар алгебрасы; семантика; жисындар алгебрасы; бульдік сигнатура; диаграмма.

B. N. Drobotun*, *N. N. Ospanova*, *A. Z. Dautova*, *Zh. S. Alimova*
Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

ON THE POSSIBILITY OF IMPLEMENTING THE DIDACTIC PRINCIPLE OF VISIBILITY FOR THE CONSTRUCTION OF FORMAL LANGUAGES OF LOGIC CALCULUS (II)

In this work, which includes two articles, the conditions and forms of following the regulatory requirements of the didactic principle of visibility in relation to logical and algebraic disciplines are identified and implemented. This article discusses the possibilities to follow this principle in studying the syntax of the formal language of the propositional calculus. The main methods used in this article include inductive methods

of definitions and constructions, as methods that are most organic to the processes of describing the syntactic and semantic components of the symbolic language of propositional calculi. On the basis of properties of classical and set-theoretic semantics of propositional calculus the article identifies theoretical bases that define the mechanisms mutual conditionality of these meanings, and the ties between algebra formulas, subset algebra, allowing the processes of inductive definition of the syntactic objects of the propositional calculus to visually implement by constructing a set-theoretic diagrams corresponding objects of set algebra. The experience of studying abstract objects of the syntax of symbolic languages through studying their natural «material» analogues presented in the article is a broad propaedeutics of such scientific and theoretical concepts as logical calculus, formal axiomatic theory and isomorphism. In the works related to the use of productive possibilities of following the principle of visibility, in the study of natural and mathematical disciplines, such approaches were not considered.

Keywords: syntactic properties; propositional calculus; formula algebra; semantics; set algebra; Boolean signature; diagram.

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/GKKU7029>**М. Н. Ибрай*, Л. С. Ибраева**Университет имени Шакарима,
Республика Казахстан, г. Семей**ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМ И РАЗРАБОТКА РЕКОМЕНДАЦИЙ
ПО ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СТУДЕНТОВ С ЦЕЛЬЮ ФОРМИРОВАНИЯ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ**

В современных условиях развития образования и науки в мире к выпускникам вузов предъявляются новые требования, как со стороны рынка труда, так и со стороны общества. Традиционные методы обучения не справляются в полной мере с задачами подготовки квалифицированных кадров, востребованных в современном мире новшеств и инноваций. Выявляется необходимость формирования исследовательских и творческих навыков у студентов химических специальностей, в связи с чем, перед педагогами стоит задача разработки новых методических рекомендаций по организации процесса обучения в университете. Наиболее значимым в нынешнее время является то, как специалист умеет решать нестандартные задания и выходить из сложных ситуаций, а также способность рассуждать шире своих возможностей и постоянно самосовершенствоваться в процессе своей трудовой и профессиональной деятельности. Нестандартный подход и исследовательские задания по химии развивают у обучающихся стремление к творческому и рациональному мышлению, а также мотивируют их к саморазвитию, формирует интерес к обучению студентов.

Ключевые слова: исследовательские навыки, методические рекомендации, современное образование, преподавание химии, творческий подход.

Введение

На протяжении многих десятилетий высшее образование во всем мире претерпевает существенные изменения и усовершенствования, а также подстраивается под выпуск востребованных на рынке труда кадров,

соответствующих по квалификации различным международным стандартам и условиям. Современные студенты должны уметь не только выполнять определенные последовательные задания, требующие четкое следование методическим указаниям преподавателя, но и уметь творчески подходить к любому вопросу и искать ответы на сложные задачи посредством нестандартного мышления.

Актуальность решения данной проблемы также обуславливает то, что в соответствии с Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам расширения академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений», подписанного 4 июля 2018 года Первым Президентом Н. А. Назарбаевым, к структуре и содержанию образовательных программ в высших учебных заведениях страны предъявляются новые требования. В связи с возникновением новых общественных потребностей со стороны работодателей, рынка и социума вводится понятие «образование на протяжении всей жизни». Формула данного понятия выглядит следующим образом: происходит модернизация экономики страны и развития общества – требуются новые знания и компетенции – возникает потребность в обучении и переподготовке кадров вне зависимости от возраста. Для осуществления данного процесса возникает необходимость поиска новых путей развития творческих способностей у студентов, а именно, студентов педагогических специальностей, так как вопросы обучения, образования и воспитания являются сферой их компетенции [1]. Одним из путей такого развития является исследовательская деятельность. Учитель, способный активно мыслить в новых направлениях, умеющий творчески решать любые педагогические задачи, находящийся в постоянном поиске новых знаний и подходов к обучению, а также владеющий профессиональными исследовательскими умениями и навыками, сможет организовать учебный процесс на высоком уровне, отвечающем современным требованиям к обучению и воспитанию школьников.

Вышеперечисленные обстоятельства указывают на целесообразность поиска наиболее эффективных подходов, которые бы позволили включить студента в осознанную активную познавательную и исследовательскую деятельность, осуществляемую на уроках химии.

Материалы и методы

Проведенные исследования в Университете имени Шакарима города Семей показали, что на систематическом и осознанном уровне используют исследовательские умения лишь около 9 % студентов 1 и 2 курсов, 12,5 % студентов почти не применяют данные умения в своей учебной деятельности или делают это крайне редко. Подавляющее большинство

студентов (78%) не используют исследовательские умения на системном и регулярном уровне в процессе своей учебы, а также четко не осознают мотивы исследовательской деятельности и руководствуясь только ограниченным набором используемых умений. Исходя из полученных данных, можно сказать, что в школьном образовании недостаточно внимания уделяется творческому воспитанию учеников, то есть акцент ставился на результате обучения, а не на его процессе, и основная деятельность заключалась в механическом списывании с учебников и доски, а также в несознательном заучивании готовых текстов и заданий. Все это привело к неспособности к творческому подходу, отсутствию нестандартного мышления и, как следствие, к отсутствию необходимых навыков для занятия исследовательской работой. Также проведенный опрос среди студентов химических специальностей университета показал, что у студентов вызывает интерес решение нестандартных задач и нетрадиционный подход в изучении новых тем, осуществлении лабораторных работ и практических занятий.

При организации работы основной задачей стал процесс разработки, подбора и систематизации заданий, которые можно использовать для формирования исследовательских навыков у студентов 1 и 2 курсов специальностей «Химия» и «Химия-Биология» при проведении занятий по дисциплинам: «Общая и неорганическая химия», «Органическая химия», входящих в компонент индивидуального учебного плана данной специальности. Изучив различные источники информации, а также проанализировав полученный материал, были подобраны и успешно применены наиболее подходящие исследовательские и научно-исследовательские задания по некоторым темам, изучаемым в данных курсах и темам школьного курса химии.

При выполнении лабораторного занятия по теме: «Изучение рН среды» можно осуществить исследовательскую работу по изготовлению индикатора по определению рН из различных продуктов.

Задание: Группа делится на 3 подгруппы и студентам заранее выдаётся задание по изготовлению индикаторов в домашних условиях.

1 группа по выданной методической рекомендации изготавливает индикаторную бумагу из сока чёрной смородины, 2 группа – из сока черноплодной рябины, а 3 группа – из цветной капусты.

Все три группы приносят полученные индикаторы на лабораторное занятие и проводят исследования на кислую, щелочную и нейтральную среду различных предоставляемых растворов, в зависимости от того, как бумага или же раствор меняют окраску. Делают выводы о правильности выполнения методических рекомендаций, предложенных преподавателем.

Данное задание формирует у студентов исследовательский интерес и расширяет их кругозор, позволяет видеть химию не только в пределах лабораторных экспериментов, но и в окружающем мире. Также данное задание развивает у обучающихся осознанный интерес к предмету. Познавательная активность в этом случае вызвана внутренней мотивацией и желанием найти неизвестное и получить определённый положительный результат. Стоит отметить, что происходит формирование умений к исследовательской работе, осуществляемой в группах, совершенствуются навыки взаимодействия студентов между собой и закладывается благотворная основа для дальнейшей коммуникативной и профессиональной деятельности студентов [2].

Также необходимо отметить, что главную роль в развитии исследовательских умений и навыков у студентов выполняет преподаватель. Сухая и однообразная подача информации, как правило, вызывает у первых аналогичную реакцию и отсутствие заинтересованности в обучении, делая их пассивными потребителями информации. Современная система образования ориентирована на организацию самостоятельной деятельности студентов, на мотивацию и умение привить необходимые творческие и исследовательские навыки в процессе обучения. В связи с чем, хотелось бы отметить важность применения проблемного обучения при развитии исследовательских умений и навыков. Умение видеть проблемы – интегральное свойство, характеризующее мышление человека. Развивается оно в течение длительного времени в самых разных сферах деятельности, и все же для его развития можно подобрать специальные упражнения и методики, которые в значительной мере помогут в решении этой сложной педагогической задачи. При этом постановка проблемы может носить как углубленный характер, требующий от студентов дополнительного изучения и длительного анализа, так и метод постановки задачи, при котором они в ходе освоения какого-либо лекционного материала должны предложить решения к поставленному изначально проблемному вопросу [3].

Приведем пример применения проблемного обучения для привития исследовательских навыков на практическом занятии по дисциплине «Органическая химия». Тема занятия: Ароматические углеводороды. Бензол. Перед студентами ставится проблемный вопрос, в ходе коллективного обсуждения они должны представить свои варианты выхода из сложившейся проблемной ситуации.

Ситуация: Практически все углеводороды, в том числе бензол, и их производные используют в качестве ядохимикатов для сельского хозяйства (пестицидов). Пестициды применяются для защиты сельскохозяйственных полей и лесов от вредителей, болезней, сорняков. Ядохимикаты делят

на следующие основные группы: инсектициды (защищают от вредных насекомых), фунгициды (от болезнетворных микробов), зооциды (от грызунов), гербициды (от сорной растительности). С одной точки зрения, пестициды повышают урожайность сельскохозяйственных культур, но с другой стороны, применение пестицидов приводит к появлению вредных насекомых, устойчивых к многократно увеличенным дозам ядохимикатов, отрицательно влияет на почву, угнетая почвенную фауну и микроорганизмы. Какая проблема отсюда возникает и как бы вы ее решили?

На задание выделяется 10 минут, в течение которого студенты работают над вопросом, прибегают к изучению различных источников и делятся своими рассуждениями с группой. По истечению установленного времени, совместно с преподавателем, студенты делают окончательные заключения и приводят рациональные, научно обоснованные доводы.

Изучая методики формирования творческих и исследовательских навыков и умений, нельзя не отметить положительные стороны применения метода кейсов. Кейс-метод является одним из методов решения сложных проблем, которые не имеют четкой структуры и требуют от студентов использования своего творческого потенциала и способности к нестандартному мышлению. Он характеризуется наличием актуальной проблемы или ситуации и необходимостью делать выбор. Наряду с этим, в кейс-методе участвуют субъекты, столкнувшиеся с конкретной проблемой или ситуацией в реальной жизни [4]. Рассмотрим применение метода кейсов на лабораторном занятии по теме: Физико-химические свойства аминокислот, белков.

Когда студенты приступают к определению белка с помощью качественной цветной реакции на белки, преподаватель дает учащимся следующий кейс.

Кейс-ситуация: В 1833 году немецкий ученый Ф. Розе открыл биуретовую реакцию на белки – одну из основных цветных реакций на белковые вещества и их производные в настоящее время. Был сделан также вывод о том, что это самая чувствительная реакция на белок, поэтому она в то время привлекла наибольшее внимание химиков. В ходе реакции Розе установил, что белок окрашивается в какой-то цвет. Проведя данную реакцию самостоятельно, поясните, в какой цвет окрашивается белок и объясните причину возникновения данного цвета.

Студенты выполняют лабораторный опыт и в процессе делают собственные выводы, сравнивают наблюдения, обсуждают результаты. После окончания работы происходит обсуждение выводов студентов, делаются заключения об удачности эксперимента.

Результаты и обсуждения

Исходя из вышеизложенных фактов и доводов следует отметить, что мотивация студентов к творческой и исследовательской деятельности является ключевым моментом в вопросах подготовки квалифицированных специалистов, способных конкурировать на рынке труда.

Способности к исследовательской работе имеются у всех студентов, вне зависимости от успеваемости и характеризуются лишь правильной подборкой учебных и дополнительных материалов, умением преподавателя заинтересовать их и привить у них навыки к самостоятельной научной и исследовательской деятельности.

Выводы

На данном этапе развития человечества, традиционные методы образования, в своем былом виде, утратили эффективность, уступив место инновационным методам обучения. Для формирования ключевых компетенций у будущих учителей химии успешно применяются и комбинируются новейшие методики преподавания.

Список использованных источников

- 1 **Савенков, А. И.** Психологические основы исследовательского подхода к обучению / А. И. Савенков. – М. : Просвещение, 2006. – 479 с.
- 2 **Чернобелская, Г. М.** Теория и методика обучения химии: учебник по специальности «Химия» / Г. М. Чернобелская. – М. : Дрофа, 2010. – 318 с.
- 3 **Лазарев, В. С.** Формирование познавательных действий в учебной деятельности. // Вопросы психологии. – 2016. – № 1.
- 4 **Есекешева, М. Д., Сагалиева Ж. К.** Педагогика высшей школы: Учеб. пособие / М. Есекешева, Ж. К. Сагалиева. – Астана : Фолиант, 2018. – 256 с. – (Высшее образование).

References

- 1 **Savenkov, A. I.** Psychological foundations of the research approach to learning / A. I. Savenkov. – M. : Prosveshchenie, 2006. – 479 p.
- 2 **Chernobelskaya, G. M.** Theory and methodology of teaching chemistry: textbook on the specialty «Chemistry» / G. M. Chernobelskaya. – M. : Bustard, 2010. – 318 p.
- 3 **Lazarev, V. S.** Formation of cognitive actions in educational activities. // Questions of psychology. – 2016. – No. 1.

4 **Issekeshova, M. D., Sagalieva, Zh. K.** Pedagogy of higher school: Textbook / M. Issekeshova, Zh.K. Sagalieva. – Astana : Folio, 2018. – 256 p. – (Higher education).

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

М. Н. Ибрай*, Л. С. Ибраева
Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.
Материал 15.03.21 баспаға түсті.

**ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҚСАТЫНДА
СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ
БОЙЫНША МӘСЕЛЕРДІ ЗЕРТТЕУ
ЖӘНЕ ҰСЫНЫСТАР ӘЗІРЛЕУ**

Әлемдегі білім мен ғылымды дамытудың қазіргі жағдайында жоғары оқу орындарының түлектеріне еңбек нарығы жағынан да, қоғам тарапынан да жаңа талаптар қойылады. Оқытудың дәстүрлі әдістері қазіргі әлемде сұранысқа ие инновациялар болып табылатын білікті кадрларды даярлау міндеттерін толық көлемде орындай алмайды. Химия мамандықтарының студенттерінде зерттеу және шығармашылық дағдыларды қалыптастыру қажеттілігі анықталды, осыған байланысты мұғалімдердің алдында университетте оқу процесін ұйымдастыру бойынша жаңа әдістемелік ұсынымдар әзірлеу міндеті тұр. Қазіргі уақытта ең маңыздысы-маманның стандартты емес тапсырмаларды қалай шешуге және қиын жағдайлардан шығуға болатындығы, сонымен қатар өз мүмкіндіктерінен кеңірек ойлау және өзінің еңбек және кәсіби қызметі процесінде үнемі өзін-өзі жетілдіру мүмкіндігі. Стандартты емес тәсіл және химия бойынша зерттеу тапсырмалары оқушылардың шығармашылық және ұтымды ойлауға деген ынтасын дамытады, сондай-ақ оларды өзін-өзі дамытуға ынталандырады, студенттерді оқытуға қызығушылық тудырады.

Кілтті сөздер: зерттеу дағдылары, әдістемелік ұсыныстар, заманауи білім беру, химияны оқыту, шығармашылық тәсіл.

M. N. Ibray*, L. S. Ibraeva
Shakarim University,
Republic of Kazakhstan, Semey.
Material received on 15.03.21.

**STUDY OF PROBLEMS AND DEVELOPMENT
OF RECOMMENDATIONS FOR THE ORGANIZATION
OF EDUCATIONAL ACTIVITIES OF STUDENTS
IN ORDER TO FORM RESEARCH SKILLS**

In the modern conditions of the development of education and science in the world, new requirements are imposed on university graduates, both from the labor market and from society. Traditional training methods do not fully cope with the tasks of training qualified personnel, which are in demand in the modern world of innovation. The article reveals the need to develop research and creative abilities of students of chemical specialties, in connection with which teachers are faced with the task of developing new methodological recommendations for the organization of the educational process at the university. The most important thing at the present time is how much a specialist is able to solve non-standard tasks and get out of difficult situations, as well as the ability to reason beyond their capabilities and constantly improve in the course of their work and professional activity. Non-standard approach and research tasks in chemistry develop students' desire for creative and rational thinking, motivate them to self-development, and form an interest in teaching students.

Keywords: research skills, methodological recommendations, modern education, teaching chemistry, creative approach.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/OHIZ3699>

A. T. Каббасова^{1*}, Ю. Б. Дроботенко²

¹Павлодарский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;

²Омский государственный педагогический университет,
Российская Федерация, г. Омск

**УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ К РЕАЛИЗАЦИИ МЕТАПРЕДМЕТНОГО
ПОДХОДА НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ**

Специфика внедрения обновленного содержания образования в современной системе среднего общего образования Республики Казахстан привнесла изменения в целевые установки подготовки будущих учителей. Учитель в казахстанской школе должен быть готов к преподаванию на иностранном языке, обеспечить условия для целостного образного восприятия мира через организацию метадеятельности. Соответственно, требованиями к результатам профессиональной подготовки является владение иностранным языком и метапредметной компетентностью. В педагогических вузах пересмотрены образовательные программы в целях гармонизации с содержанием школьного образования. Идея трехязычия реализована через преподавание ряда специальных дисциплин на английском языке. Предметные компетенции, знания методики преподавания возможно объединить через соблюдение принципов метапредметности в процессе преподавания психолого-педагогических и методических дисциплин.

В статье рассматриваются вопросы практического использования метапредметного потенциала иностранного языка для развития у будущих учителей готовности к преподаванию в обновленной школе. В статье представлены результаты обзора научных исследований по данной проблеме, анализа образовательных программ, экспериментальной деятельности. Опытно-педагогическая работа была организована на базе НАО «Павлодарский педагогический университет».

Ключевые слова: метапредметный потенциал, иностранный язык, средняя школа, будущие учителя, высшее образование, образовательные программы.

Введение

Обеспечение успешности реформ в школьном образовании связано с качеством подготовки педагогических кадров. Пересмотр стратегий и тактики подготовки будущих учителей является предметом научного интереса казахстанских исследователей.

Исследователи рассматривают проблемы высшего образования с точки зрения системно-целостного подхода (К. Т. Байниева, А. Х. Хайржанова, А. Ж. Умурзакова) [1], процессного и проектного (Э. Ф. Зеер, Е. В. Лебедева, М. В. Зиннатова) [2], компетентностного Ю. К. Пак и другие [3]. Изучение работ вышеназванных исследователей показало, что подготовку будущих специалистов невозможно реализовать только на основе компетентностного подхода. В связи с тем, что выбор того или иного подхода в подготовке будущих учителей определяется теми целевыми установками, которые определены в образовательной программе, необходимо их пересматривать в соответствии с потребностью практики. Метапредметный подход, который лежит в основе содержания школьного образования должен быть интегрирован в образовательные программы высшей школы.

Решение проблем иноязычного обучения в системе профессионального образования возможно через применение инновационных технологий, современных методов и средств обучения. Вопросы использования интернет-ресурсов, смарт-ресурсов, медиатехнологий при обучении иностранным языкам в вузе изучают казахстанские исследователи К. М. Беркимбаев [4], Г. А. Кабжанова [5], Б. Т. Керимбаева, Г. З. Ниязова, К. Кайя [6], Н. О. Ким, А. Е. Тастемирова [7], Б. Т. Куанышева [8]. Использование того или иного метода, приема, средства не должно быть ограничено для применения в процессе подготовке будущих учителей, в связи с тем, что они сами в своей педагогической деятельности смогут использовать весь спектр ресурсов, стратегий и тактик, накопленных педагогикой. Для этого необходимо создавать соответствующие условия. Одно из этих условий – внесение изменений в целевую и содержательную части образовательных программ.

Объект исследования: иноязычная и специальная подготовка будущих учителей.

Предмет исследования: процесс подготовки будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке.

Цель: выявить специфику условий подготовки будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке.

Задачи:

1) обосновать внесение изменений в содержание дисциплин подготовки будущих учителей;

2) выявить уровень готовности будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке.

Цель изучения иностранного языка состоит не только в том, чтобы научиться коммуницировать на изучаемом языке, изучить культуру речевого сообщества, но и в том, чтобы способствовать решению профессиональных задач. Логика построения процесса подготовки отражена в последовательности освоения общеобязательных и специальных дисциплин. Соответственно в образовательных программах Павлодарского педагогического университета программа трехязычия реализуется поэтапно. На первом этапе, в процессе изучения дисциплины «Иностранный язык» на 1, 2 курсах (1–4 семестр) развиваются речевые навыки, совершенствуются иноязычные компетенции. На втором этапе, на третьем курсе, в процессе изучения дисциплины «Профессиональный иностранный язык» решаются задачи, связанные с будущим объектом педагогической деятельности специалистов. На третьем этапе будущие учителя укрепляют свои знания иностранного языка и речевые навыки в процессе изучения специальных дисциплин. Преподавание ведется на иностранном языке. Результаты наших теоретических изысканий показали, что при этом метапредметный потенциал иностранного языка не используется. В опытно-педагогической работе проведен эксперимент по внедрению в курс дисциплины «Новые подходы в преподавании и обучении» модуля соответствующего содержания. Перед его внедрением и после его завершения был проведен опрос, целью которого было выявить уровень готовности будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке. Результаты данного исследования представлены в этой статье.

Материалы и методы

Для определения методологических основ исследования был проведен анализ трудов по подготовке педагогических кадров в высшей школе, изучено содержание образовательных программ Павлодарского педагогического университета. В выполнении опытно-педагогической работы опирались на положения компетентностного и метапредметного подходов.

В целях определения условий эффективности подготовки будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке были использованы теоретические методы (анализ, сравнение)

и эмпирические методы (опрос, анкетирование, изучение результатов деятельности обучающихся, изучение и анализ образовательных программ). В эксперименте приняли участие 120 студентов 4 курса Павлодарского педагогического университета, будущие учителя биологии, информатики, химии. Опросные методики, программа изучения результатов деятельности обучающихся были разработаны и проведены в рамках диссертационного исследования. Опрос проводился дистанционно, студентам было предложено ответить на вопросы через Гугл-форму.

Результаты и обсуждение

В рамках диссертационного исследования модуль «Преобразование практики» дисциплины «Новые подходы в преподавании и обучении» преподавался на иностранном языке. Для выявления готовности будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке провели анкетирование, опрос, изучение результатов деятельности обучающихся. Обобщенные количественные результаты исследования приведены в диаграмме на рисунке 1. Статистические данные демонстрируют положительную динамику: на начало эксперимента высоким уровнем обладали 46,7 % студентов, после изучения модуля 50,8% студентов. Количество студентов, обладающих низким уровнем, уменьшилось на 3,3%.

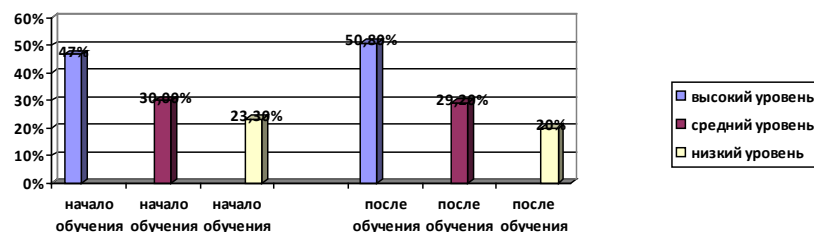

Рисунок 1 – Уровень готовности будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке

Количественные данные говорят о том, что большая часть студентов, которые проходили обучение в рамках исследования обладают высоким уровнем готовности к реализации метапредметного подхода на иностранном языке. Положительная динамика свидетельствует об эффективности предпринимаемых мер.

Для создания оптимальных условий подготовки будущих учителей к реализации метапредметного подхода на иностранном языке необходимо понимать специфику иноязычного образования в высшей школе.

Традиции преподавания иностранного языка в системе профессионального образования долгое время были связаны с пониманием задач преподавания как поликультурного образования. В своем исследовании Л. Сан (L. Sun) пишет, что преподавание культурных знаний, т.е. знаний о культуре страны через ее язык, будет способствовать развитию коммуникативных навыков [9]. Л. Вэй (L. Wei) пишет о преодолении искусственного идеологического разрыва между так называемыми социокультурными и когнитивными подходами к практике [10]. В системе образования, которая претерпевает значительные изменения, недостаточно культурологических знаний. Для будущего учителя важны не только коммуникативные навыки, критическое мышление, но и способность использовать теоретические знания. С. Лоуз (S. Lawes) считает, что необходимо восстановить реальное единство теории и практики [11]. В нашем исследовании эта идея имеет возможность для развития, так как метапредметный подход предполагает исследование собственного опыта, рефлексия, стремление к целостному пониманию мира. Дж. А. Белз (J. A. Belz) в своем исследовании приходит к мысли о том, что в обучении иностранный язык может служить метакогнитивным инструментом [12]. С. Грэм, изучая метакогнитивные убеждения студентов об освоении иностранного языка и их влиянии на обучение, приходит к выводу необходимости развития навыков самоанализа [13]. Критичность мышления как значимая составляющая педагогического мышления формируется в процессе освоения на практике специальных и методических дисциплин. Будущий учитель учится прогнозировать результаты обучения, планировать свою работу и работу обучающихся, рефлексировать по поводу совместной деятельности. В ходе изучения модуля «Преобразование практики» в курсе освоения дисциплины «Новые подходы в преподавании и обучении» были выполнены задания, которые способствовали формированию навыков критического мышления. О. Такеучи в своей статье предлагает результаты исследования, проведенного в контексте практики иноязычного образования в японской системе образования. Результаты работы свидетельствуют об эффективности использования стратегий, связанных с конкретными этапами обучения [14]. В образовательных программах, разрабатываемых Павлодарским педагогическим университетом, изучение иностранного языка построено последовательно. А. А. Семенов, рассматривая функции профессиональной педагогической деятельности, предлагает решать проблему совершенствования языковых и культурологических навыков будущих учителей через внедрение интегрированных занятий (на примере интеграции занятий иностранного языка и литературы) [15]. Интеграция

различных областей знания в нашем исследовании используется через применение метапредметного потенциала иностранного языка.

Выводы

Результаты исследования, предложенные для обсуждения в данной статье, легли в основу содержания данной статьи. Сто двадцать студентов, которые участвовали в эксперименте, изучали модуль «Преобразование практики» (дисциплина «Новые подходы в преподавании и обучении») на иностранном языке. Будущие учителя, которые будут работать в системе школьном образовании, должны обладать достаточным уровнем владения иностранным языком для использования в реализации метапредметного подхода. Условиями эффективности такой подготовки являются:

- пересмотр образовательных программ для поэтапного внедрения метапредметного подхода в целевой и содержательный блоки;
- внесение изменений в содержание дисциплин педагогического цикла для интеграции использования идей трехязычия и метапредметного подхода;
- теоретическая и практическая интеграция содержания подготовки.

Исследование будет продолжено в направлении изучения психолого-педагогических детерминант мотивации обучения студентов.

Список использованных источников

1 **Байниева, К. Т., Хайржанова, А. Х., Умурзакова, А. Ж.** Системно-целостный подход к полиязычному образованию в Казахстане [Текст] // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2013. – № 10-2. – С. 198–201.

2 **Зеер, Э. Ф., Лебедева, Е. В., Зиннатова, М. В.** Методологические основания реализации процессного и проектного подходов в профессиональном образовании [Текст] // Образование и наука. – 2016. – № 7 (136). – С. 40–56.

3 **Пак, Ю. Н. и др.** Компетентностный подход – инновационная основа методологического обновления образовательных программ. Опыт высшей школы Казахстана [Текст] // Образовательные технологии и общество. – 2014. – Т. 17. – № 1. – С. 359–373.

4 **Беркимбаев, К. М. и др.** Использование Интернет-ресурсов при обучении иностранным языкам в вузе [Текст] // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Информатизация образования. – 2012. – № 2. – С. 98–104.

5 **Кабжанова, Г. А.** Смарт-ресурсы как средство развития метакомпетентности студентов в освоении иностранного языка [Текст] // Ministry for Science and Higher Education Russian Federation Federal State Educational Institution Plekhanov Russian University of Economics. – 2019. – С. 215–221.

6 **Kerimbaeva, V. T., Niyazova, G. Z., Kaya K.** The role of computer technology in teaching English language [Text] // RUDN Journal of Informatization in Education. – 2017. – № 1 (14). – P. 108–113.

7 **Ким, Н. О., Тастемирова, А. Е.** Some advantages of using internet in teaching foreign languages [Text] // Обучение и воспитание: методики и практика 2016/2017 учебного года. – 2017. – С. 133–137.

8 **Kuanysheva, B. T., Kabzhanova, G. A.** Using innovative technologies at English lessons [Text] // PSU Bulletin. Series Pedagogical. – 2015. – № 4 – P. 124–129.

9 **Sun, L.** Culture Teaching in Foreign Language Teaching [Text] // Theory & Practice in Language Studies. – 2013. – № 2 (3). – P. 371–375.

10 **Wei, L.** Translanguaging as a practical theory of language [Text] // Applied linguistics. – 2018. – № 1 (39). – P. 9–30.

11 **Lawes, S.** What, when, how and why? Theory and foreign language teaching [Text] // Language Learning Journal. – 2003. – № 1 (28) – P. 22–28.

12 **Belz, J. A.** Second language play as a representation of the multicompetent self in foreign language study [Text] // Journal of Language, Identity, and Education. – 2002. – №1 (1). – P. 13–39.

13 **Graham, S.** A study of students' metacognitive beliefs about foreign language study and their impact on learning [Text] // Foreign language annals. – 2006. – № 2 (39). – P. 296–309.

14 **Takeuchi, O.** What can we learn from good foreign language learners? A qualitative study in the Japanese foreign language context [Text] // System. – 2003. – № 3 (31). – P. 385–392.

15 **Семенов, А. А. и др.** Полифункциональная подготовка будущих учителей в контексте федеральных государственных образовательных стандартов и профессионального стандарта педагога [Текст] // Самарский научный вестник. – 2017. – Т. 6. – № 3 (20). – С. 307–312.

References

1 **Baynieva, K.T., Khairzhanova, A. Kh., Umurzakova, A. Zh.** Sistemno-tselostnyy podkhod k poliyazychnomu obrazovaniyu v Kazakhstane [Systemic and holistic approach to multilingual education in Kazakhstan] [Text] // International Journal of Applied and Fundamental Research. – 2013. – No. 10–2. – P. 198–201.

2 **Zeyer, E. F., Lebedeva, Ye. V., Zinnatova, M. V.** Metodologicheskiye osnovaniya realizatsii protsessnogo i proyektnogo podkhodov v professional'nom obrazovanii [Methodological foundations for the implementation of process and project approaches in vocational education] [Text] // Education and Science. – 2016. – No. 7 (136). – P. 40–56.

3 **Pak, Yu. N. et al.** Kompetentnostnyy podkhod–innovatsionnaya osnova metodologicheskogo obnoveniya obrazovatel'nykh programm. Opyt vysshey shkoly Kazakhstana [Competence-based approach is an innovative basis for methodological updating of educational programs. The experience of the higher school of Kazakhstan] [Text] // Educational technologies and society. – 2014. – Т. 17. – No. 1. – P. 359–373.

4 **Berkimbayev, K. M. et al.** Ispol'zovaniye Internet-resursov pri obuchenii inostrannym yazykam v vuze [Using Internet resources in teaching foreign languages at the university] [Text] // Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: Informatization of education. – 2012. – No. 2. – P. 98–104.

5 **Kabzhanova, G. A.** Smart-resursy kak sredstvo razvitiya metakompetentnosti studentov v osvoyenii inostrannogo yazyka [Smart resources as a means of developing students' meta-competence in mastering a foreign language] [Text] // Ministry for Science and Higher Education Russian Federation Federal State Educational Institution Plekhanov Russian University of Economics. – 2019. – P. 215–221.

6 **Kerimbaeva, B. T., Niyazova, G. Z., Kaya, K.** The role of computer technology in teaching English language [Text] // RUDN Journal of Informatization in Education. – 2017. – No. 1 (14). – P. 108–113.

7 **Kim, N.O., Tastemirova, A. Ye.** Some advantages of using internet in teaching foreign languages [Text] // Teaching and education: methods and practice of the 2016/2017 academic year. – 2017. – P. 133–137.

8 **Kuanysheva, B. T., Kabzhanova, G. A.** Using innovative technologies at English lessons [Text] // PSU Bulletin. Series Pedagogical. - 2015. – No. 4 – P. 124–129.

9 **Sun, L.** Culture Teaching in Foreign Language Teaching [Text] // Theory & Practice in Language Studies. – 2013. – No. 2 (3). – P. 371–375.

10 **Wei, L.** Translanguaging as a practical theory of language [Text] // Applied linguistics. – 2018. – No. 1 (39). – P. 9–30.

11 **Lawes, S.** What, when, how and why? Theory and foreign language teaching [Text] // Language Learning Journal. – 2003. – No. 1 (28) – P. 22–28.

12 **Belz, J. A.** Second language play as a representation of the multicompetent self in foreign language study [Text] // Journal of Language, Identity, and Education. – 2002. – No. 1 (1). – P. 13–39.

13 **Graham, S. A.** Study of students' metacognitive beliefs about foreign language study and their impact on learning [Text] // Foreign language annals. – 2006. – No. 2 (39). – P. 296–309.

14 **Takeuchi, O.** What can we learn from good foreign language learners? A qualitative study in the Japanese foreign language context [Text] // System. – 2003. – No. 3 (31). – P. 385–392.

15 **Semenov, A. A. et al.** Polifunktsional'naya podgotovka budushchikh uchiteley v kontekste federal'nykh gosudarstvennykh obrazovatel'nykh standartov i professional'nogo standarta pedagoga [Multifunctional training of future teachers in the context of federal state educational standards and the professional standard of a teacher] [Text] // Samara Scientific Bulletin. – 2017. – Т 6. – No. 3 (20). – P. 307–312.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

A. T. Каббасова^{1*}, Ю. Б. Дроботенко²

¹Павлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

²Омбы мемлекеттік педагогикалық университеті,
Ресей Федерациясы, Омбы қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ШЕТ ТІЛІНДЕ МЕТАПӘНДІК ТӘСІЛДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУҒА ДАЙЫНДАУДЫҢ ТИІМДІЛІК ШАРТТАРЫ

Қазақстан Республикасының қазіргі жалпы орта білім беру жүйесіне жаңартылған білім беру мазмұнын енгізудің ерекшелігі болашақ мұғалімдерді даярлаудың мақсатты бағыттарына өзгерістер енгізді. Қазақ мектебіндегі мұғалім шет тілінде сабақ беруге дайын болуы керек, метадеректерді ұйымдастыру арқылы әлемді бейнелі түрде қабылдауға жағдай жасауы керек. Тиісінше, кәсіби дайындық нәтижелеріне қойылатын талаптар шет тілін білу және мета-пәндік құзыреттілік болып табылады. Мектептегі білім беру мазмұнымен үйлестіру мақсатында педагогикалық жсоғары оқу орындарында білім беру бағдарламалары қайта қаралды. Үштілділік идеясы бірқатар арнайы пәндерді ағылшын тілінде оқыту арқылы жүзеге асырылды. Пәндік құзіреттіліктер, оқыту әдістемесін білу психологиялық-педагогикалық және әдістемелік пәндерді оқыту

процесінде мета-пән принциптерін сақтау арқылы біріктірілуі мүмкін.

Мақалада болашақ мұғалімдердің жаңартылған мектепте сабақ беруге дайындығын дамыту үшін шет тілінің мета-пәндік әлеуетін практикалық қолдану мәселелері қарастырылады. Мақалада осы мәселе бойынша ғылыми зерттеулерді шолу, білім беру бағдарламаларын талдау, эксперименттік қызмет нәтижелері берілген. Тәжірибелік-педагогикалық жұмыс «Павлодар педагогикалық университеті» КЕАҚ базасында ұйымдастырылды.

Кілтті сөздер: метапәндік әлеует, шет тілі, орта мектеп, болашақ мұғалімдер, жоғары білім, білім беру бағдарламалары.

A. T. Kabbassova^{1*}, Yu. B. Drobotenko²

¹Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

²Omsk State Pedagogical University,
Russian Federation, Omsk.

Material received on 15.03.21.

CONDITIONS FOR THE EFFECTIVENESS OF TRAINING FUTURE TEACHERS TO IMPLEMENT A META-SUBJECT APPROACH IN A FOREIGN LANGUAGE

The specificity of the implementation of the updated content of education in the modern system of secondary general education of the Republic of Kazakhstan has brought about changes in the target settings for training future teachers. A teacher in a Kazakh school must be ready to teach in a foreign language, provide conditions for a holistic visual perception of the world through the organization of meta-activity. Accordingly, the requirements for the results of professional training are proficiency in a foreign language and metasubject competence. At pedagogical universities, educational programs have been revised in order to harmonize with the content of school education. The idea of trilingualism is realized through the teaching of a number of special disciplines in English. Subject competencies, knowledge of teaching methods can be combined through adherence to the principles of metasubject in the process of teaching psychological, pedagogical and methodological disciplines.

The article discusses the issues of practical use of the meta-subject potential of a foreign language for the development of future teachers'

readiness to teach in a renewed school. The article presents the results of a review of scientific research on this issue, analysis of educational programs, experimental activities. Experimental and pedagogical work was organized on the basis of «Pavlodar Pedagogical University» Non-Profit Joint Stock Company.

Keywords: meta-subject potential, foreign language, high school, future teachers, higher education, educational programs.

<https://doi.org/10.48081/TLVE1301>

С. Ф. Калкашев^{1*}, Б. Ш. Абдиманов², Д. Д. Есимова³

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті;

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,

³Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНДЕ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ҮДЕРІСІНІҢ ТИІМДІ БОЛУЫНДАҒЫ ПӘНДІК ИНТЕГРАЦИЯ

Бұл мақалада география пәні стандартында белгіленген оқушыда қалыптасу керек дағдылар мен құндылықтар қолжетімді болуындағы пәндік және пәнаралық интеграцияның маңыздылығы, тиімділігі қарастырылған. Осы пәндік байланыстарды қалай тиімді жүзеге асыруға болатынын ғылыми зерттеулерге негізінде саралап, сондай-ақ оқушылардың зият қырлары, қызығушылықтары, пәндерге икемділіктері бойынша география пәніне қызығушылықтарын арттыруға болатынына нақты мысалдар келтірілген. Мұғалімдердің сыртқы фактор ретінде оқушы дағдыларын арттыру мен ішкі өзіндік Мендерін ашуға қажет мұғалім дағдылары да қарастырылған.

Оқушыларға кәсіби бағдар беріп дағдаларын қалыптастыруда инновациялық әдіс, пәндік интеграция негіздемесі мен оқытудың аксиологиясы арқылы зерттеліп тиімді жоспарланды.

Қазіргі заманғы нарықтық және әлеуметтік-экономикалық Білім берудегі табиғат тәрбиесі, тәрбие болжамдары, отбасылық тәрбие сияқты ұлы тәрбие ұғымдары қайта қарастырылды.

Сондай-ақ мақалада білім беру реформасындағы бағдарламалар сараланып, критериялды бағалауды білім беру жүйесіне енгізу қажеттіліктері қарастырылған. Стандартқа сай оқушыда болу қажет дағдылар мен сол дағдыларды қалыптастырудағы ХХІ ғасыр мұғалім құзыреттіліктері талқыланып, критериялды бағалау негізінде нені ескеру керек?, қалай жүзеге асыру керек деген сұрақтар төңірегінде нақты мысалдар және ғылыми дәлелдермен ашып көрсетілген. Бағалаудың барлық түрлеріне, түсінігі мен тәртібіне, сипаттамаларына жсалтылай түсінік берілген.

Кілтті сөздері: интеграция, интеграциялық бағалау, пәнаралық интеграция, кәсіби бағдар, табиғат пен ген, кеңістіктің ойлау, зият, ағын.

Кіріспе

«География» – табиғи, қоғамдық, әлеуметтік нысандарды, құбылыстарды, үдерістерді бірлікте қарастыратын маңызды пән. Ол табиғи және антропогендік нысандарды, үдерістерді бірлікте қарастыратын маңызды пән. Бұл пән оқушыларды түрлі географиялық жағдайларда адамдардың өмір сүру деңгейі, шаруашылықтың жүргізілуі жайлы деректермен таныстыра отырып, адамзаттың өмір сүру ортасын кешенді қарастырады және дүниені нақты заңдар бойынша қалыптасып, дамитын аумақтық табиғи-қоғамдық жүйелер түрінде қабылдауды қалыптастырады. Географиялық білім жергілікті және ғаламдық деңгейлерді қамтитын көптеген геосаяси, саяси, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық сипатқа ие проблемалардың шешімін, географиялық заңдылықтарды түсінуге көмектеседі. Сондай-ақ қоғамның аумақтық бөлінісін ұйымдастырудың және табиғатты пайдаланудың тиімді жолдарын дәлелдеуге, қоғамның қауіпсіз даму стратегияларының негізін жасауға, белгілі бір уақыт пен кеңістікте қоршаған табиғи ортаны тиімді пайдалану және сақтау проблемаларын шешуге мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістемелер

«География» пәнін негізгі (7–9) және (10–11) жалпы орта білім деңгейінде оқытудың мақсаты: дүниенің географиялық бейнесін тұтас қабылдай білетін, географиялық ойлау қабілеті дамыған, географияның әдістері мен тілін білетін және қолданатын, географиялық мәдениеті бар тұлға тәрбиелеу үшін оқушылардың білік пен дағдыларын қалыптастыру және дамыту болып табылады, оқушылардың қоғам мен географиялық кеңістіктің барлық деңгейлерінде туындаған геоэкологиялық, геоэкономикалық, әлеуметтік, геосаяси және ғаламдық проблемаларды шешуге бағытталған географиялық білімдерін, біліктері мен дағдыларын қолдану үшін жағдай жасау. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін төмендегі міндеттерді шешу қажет болады:

– географияның ғылыми пән ретіндегі рөлі мен оның қазіргі заманғы адамзат мәселелерін, сондай-ақ ғаламдық мәселелерді шешудегі әлеуетін түсінуге мүмкіндік беру;

– оқушылардың бойында табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыстарға, осы байланыстардың кеңістіктік ерекшеліктеріне ғылыми көзқарастарды қалыптастыру;

– қоғамдық өндірістің, табиғатты қорғау мен табиғатты тиімді пайдаланудың ғылыми-жаратылыстану, әлеуметтік-экономикалық негіздерін ашу;

– оқушылардың географиялық зерттеу әдістері мен зерттеу дағдыларын игеруіне ықпал жасау;

– оқушылардың география ғылымының түсініктері мен терминдерін меңгеруіне ықпал жасау;

– оқушылардың кеңістіктік ойлауы мен картографиялық дағдыларын қалыптастыру;

– географиялық білімді күнделікті өмірде, өз іс-тәжірибесінде пайдалану дағдыларын қалыптастыру.

– оқушылардың бойында географиялық кеңістіктік ойлауды, географиялық мәдениет пен тілді дамыту;

– еоэкологиялық, геосаяси, геоэкономикалық, әлеуметтік үдерістер мен құбылыстарды зерттеу үшін ғаламдық, аймақтық және жергілікті ұстанымдар туралы түсінікті дамыту;

– оқушыларға картографияны, геоэкологияны, геоэкономиканы, геосаясатты, елтану мен адамзаттың ғаламдық проблемаларын зерттеу барысында геокеңістіктік деректерді өңдеудің заманауи әдістерін қолдану үшін жағдай жасау;

– оқушының бойында қазіргі дүниенің географиялық көрінісін іс-әрекеттер арқылы зерттеп-тану барысында құндылықтар жүйесін қалыптастыру;

– геокеңістіктік әдістер және деректермен жұмыс істейтін мамандық пен кәсіп иелері атқаратын әрекеттерді орындату арқылы оқушыларға кәсіби бағдар беру дағдыларын қалыптастыру [1].

Осы аталған дағдыларды әсіресе соңғы – геокеңістіктік әдістер және деректермен жұмыс істейтін мамандық пен кәсіп иелері атқаратын **әрекеттерді орындату арқылы оқушыларға кәсіби бағдар беру дағдаларын қалыптастыруды** жүзеге асырудағы инновациялық әдістің бірі – пәндік интеграцияны тиімді жоспарлау арқылы жүзеге асыру болады. Интеграция (лат. *Integratio* - қалпына келтіру, толықтыру, *integer* – тұтас, бүтін) біріктіру, кіріктіру, ықпалдастыру деген мағынаны білдіреді [2]. Интеграция, пәндік интеграцияға негіздемес бұрын оқу мен оқытудың аксиологиясын негіздеп алу қажет етіледі. Оқыту дегеніміз не? Оқытудағы тиімділік пен табыстылық деген не? Оқытуды ұйымдастырудағы тиімділік пен табыстылық «қалай істейміз?» деген сұрақты алға тартады, тіпті оқытуды басқару мен көшбасшылықтағы маңызды сұрақтың бірі **«қалай?»** оқытамыз дегенге басымдылық беріледі. Сондықтан оқытуды ұйымдастыруда тек көзге көрінетін оқытумен шектелмей, көзге көрінбейтін факторларды алға жетелеу өте маңызды. «Оқу» ұғымының мазмұнын ашып қарасак, зерттеу

жұмыстарына жүргізілген талдау оқу нәтижелерінің бес түрін анықтауға мүмкіндік берді:

1 *Оқу білімнің сандық ұлғаюы ретінде*. Оның нәтижесі алынған ақпарат болып табылады (негізгі міндет – **«көп білу»**).

2 *Оқу есте сақтау ретінде*. Нәтиже – қайта өндіруге болатын **есте сақталған көлемді ақпарат**.

3 *Оқу ақпарат жинақтау ретінде*. Нәтиже – есте сақталып, қажет болған жағдайда қолдануға да болатын **дерек, дағды және әдістердің айтарлықтай мөлшердегі жиынтығы**.

4 *Оқу мағынаны ұғыну және оның мәнін анықтау ретінде*. Бұның нәтижесі – оқушының **пәннің құраушы бөліктері мен шынайы өмір арасындағы өзара байланыстарды анықтай алуы**.

5 *Оқу шынайылықты өзгеше түсіну және түсіндіру тәсілі ретінде*. Нәтижесі – **әлемді өзгеше қырынан қарастыру арқылы танып-білу**.

Міне осындай ОҚУ деген не екендігін талдаған соң осы жердегі 4 және 5-тұжырымдамалар анағұрлым күрделі, жаңа түсіндірмелерге негізделген және бұл ретте оқу деген ұғымның аясы оқушының ақпаратты қабылдау мен сақтауынан әлдеқайда кең екендігін байқаймыз. Бұл 4 және 5 тұжырымдамалар оқудың «ішкі» немесе жеке тұлғалық аспектісіне бағдарланған. Оқу оқушының шынайы өмірді түсінуіне көмек беретін құбылыс ретінде қарастырылады. Соңғы жылдардағы зерттеулерде оқу адамның білім алудағы нақты мүмкіндіктерін пайдалану сипатын қалыптастыратын жиынтық, яғни бастан кешкен тәжірибе, әлеуметтік қарым-қатынастар, құндылықтар, амал-тәсілдер мен ұстанымдарының кешенді үйлесімі ретінде анықталған [3]. Оқу деген не екендігіне толық талдау жасалған соң география пәніндегі міндеттерге соның ішінде оқушыларға кәсіби бағдар беру дағдыларын қалыптастыруда оқудың ішкі және тұлғалық аспектілеріне бағдарланған әдістер арқылы қолжетімді қылуымыз қажет. Сол тиімді әдістердің бірі – пәндік және пәнаралық интеграция, интеграциялық бағалау болып табылады. Яғни пәндік және пәнаралық интеграцияны, интеграциялық бағалауды дұрыс жоспарлау арқылы оқушының ішкі оқуы мен тұлғалық оқуы аспектілері арқылы дағды қалыптасып, оқу және пән мақсатына жетеді. Бұл жердегі ішкі оқуы – мінезі, жадысының ерекшелігі, ақпаратты қабылдау жылдамдығы, денсаулығы, және т.б. сияқты туа біткен ерекшеліктер арқылы оқушының оқуды қабылдауы, оқуы болып табылады; тұлғалық - қызығушылығы, отбасылық тәрбиесі, араласатын достары, күнделікті көретін телеканалы, әлеуметтік желідегі тіркелген аккаунттары, мұғалімдердің педагогикалық шеберліктері және т.б. факторлардан, ортадан қалыптасатын оқушының оқуы болып табылады. Сондықтан да география пәні бойынша оқушының

қүзіреттілігін арттыруда педагогтің рөлі мен әрекеті қандай болмақ деген сұрақ туындайды? География пәні мұғалімі бағалау, саралау, психологиялық аспектілерді жетік біліп, географиялық ақпараттарды басқа пәнге шебер кіріктіріп қана қоймай, керісінше басқа пәндерді география сабағына енгізе алу арқылы оқушының ішкі және тұлғалық қалыптасуына ықпал ете алуы керек, ол деген тек өз пәнін емес, пәндегі кез-келген тақырыпта басқа пән немесе саланы (оқушыны ескеріп отырып) кіріктіру, ол үшін әрине мұғалім көп салалы білімді, соңғы ақпараттардан хабардар және оқушы әуестігін білу міндеттелді.

Қазіргі заманғы педагогикадағы алға қойған негізгі міндеттердің бірі – оқушының қабылдауында әрбір пәннен алған негізгі білімдерін тұтас бір әлемдік бейне тұрғысынан қабылдауға, өскелең ұрпаққа табиғат туралы, қоғам мен ондағы өзінің орны туралы түсінік беру. Орта мектепте пәндерді байланыстыра оқыту арқылы түлектерге келешектегі алатын мамандығына қарамастан жан-жақты білім беруге болады. Ол үшін мектепте оқытылатын пәндерді өзара сабақтастыра білу қажет. Педагогикада оқушыларға бұл үшін оқушыға әдетте үш түрлі талап қойылады:

- мұғалімнің бағыт-бағдар беруімен ұсынылған тапсырмаларды оқушының ізденімдік көзқараспен оқып-үйрене білуі;
- қарапайым зерттеушілік жұмыс түрлерін орындай алуы;
- тұтас контекске енгізілген мәтіннің байланысын ажырата білуі.

Пәндерді интеграциялау, интеграциялық бағалау жүйелі тәсілді пайдалануды қажет ететін, оқушының ойын дамытуды жетілдіруге бағытталған пәндік іс-әрекетті ұйымдастыру болып табылатындықтан интеграцияланған сабақта қойылған мәселені бөліктерге бөліп алу негізгі рөл атқарады. Ұсынылған тапсырмалар жүйелі, өмірден алынған, әлеуметтік мәні бар мәселе болуы тиіс. Оқушы өзі үшін өте маңызды болып есептелетін мәселені шешу үшін барын салып кіріседі, мұғалім оған бағыт-бағдар береді. Интеграция пәнішілік және пәнаралық байланыс деңгейінде қолданылып келеді. Мектептегі мазмұны немесе түрі жағынан бір-біріне ұқсас пәндерді біріктіру ғана емес, бұл бір тақырыпты оқыту барысында әр түрлі пәндерді тұтас бір блокты біртұтас ортақ бір жалпы тәсілге біріктіру мағынасында да қолданылады [4].

Пәндік интеграцияда әсіресе интеграциялық бағалауға мысалдар келтірсек, сабақта топтық формадағы тапсырмаларда вербальсіз (тілсіз) бағалауда жұлдызшалар арқылы оқушының жеке әрекетін бағалау, оқышысы ынтасын арттыруға қолданылып жүргендігі белгілі. Жеке жұмыс формасындағы тапсырмаларда соң вербальсіз бағалаулар тиімді болуы екіталай, сондықтан интеграциялық бағалаудан бұрын жалпы бағалау

түрлерін қолдануда тоапсырма көздерін де саралау қажет. Мысалы сыныпты Қазақстан республикасының әскері округтері бойынша топтастырып (оңтүстік, батыс, шығыс, шекара, орталық), сондай-ақ неліктен осылай топтастырғанын сұрау арқылы оқушының сыни ойлау дағдысын арттыруға және де әскери бағытта ер балалардың қызығушылықтарын арттыруға да болады. Қазақстан Республикасында жалпы 5 әскери округ бар: оңтүстік – әуе, десанттық округ, орталық – жаяу әскер округі, шығыс – танк дивизиясы округі, батыс – теңіз флоты округі және осылардың барлығын қорғап тұратын шекара округтері Қазақстанның шекаралық шеттерінде орналасқан округтер. Бұл жердегі бағалау – осы топтар әр тапсырманы орындауларынан, жауаптары, әрекеттеріне **жұлдызшалар** жинау арқылы бағалау, жұлдызшалар санына қарай әр топ өз атауларына сәйкес әскері атақ алу арқылы бағаланады. Мысалы шығыс тобы 5 жұлдызша жинаса танктік дивизияның капитандары + тағы бір жұлдызша қосылса майор деген атаққа ие болып генералдыққа дейін жетуге тырысады. Егер батыс тобы болса олардың әскери шендері басқаша болып адмиралдыққа дейін жеткізуге тырысады. Осылайша оқушылардың география пәніне қызығушылығын арттыруға негізделеміз, бір оқушы болсын мамандығын дұрыс таңдай алуына себепкер де болуымыз мүмкін. Бұл жерде интеграция алғашқы әскери дайындық (АӘД) пәнімен байланыс тауып тұр.

Қазіргі кезде бағалауға смайликтердің тек жұлдызшалар емес көптеген түрлері бар, сондықтан мысалы география пәніне дене шынықтыру пәні арқылы бағалау формасын кіріктіруге болады. Әрине бастысы сол сыныпта футболға қатысатын немесе футболдық ақпараттармен әуестенетін оқушылар бар болған жағдайда қолдануға болады. Себебі ғылыми зерттеулерге сәйкес спортқа бейім, спорттық зият қыры басым бала басқа пәндерден **өзық** болмайтындығы, тіпті қызығушылығы да жоғары болмайтындығы белгілі. Гарднердің зерттеуі бойынша субъектілер көп қырлы зиятқа (КҚЗ) ие деп есептеген. Сол арқылы ол зиятты өлшенетін және зияткерлік коэффициентіне (IQ) қосылатын бірыңғай және жалпы қабілет ретінде қарастырмай, керісінше, лингвистикалық, математикалық, музыкалық, кинестикалық және тұлғааралық қабілеттер мен кеңістікте бейімдеу қабелеті сияқты өзара әлсіз қарым-қатынаста болатын көптеген зияткерлік қырлары бар екенін мойындауымыз керек деп қорытады. Говард Гарднердің жұмысына айтылған жалпы сын оның теорияларының басым бөлігі эмперистік зерттеулер аясындағы кешенді және толық негіздемелерге емес, өзінің жеке интуициясы мен пайымдауларына негізделген дегенге келіп саяды [5]. Сондықтан спортпен соның ішінде спорттың қай түріне әуес екендігін біліп сол арқылы бағалауды жоспарлау талап етіледі. Мысалы жоғарыда жазылған футболмен әуестігі бар оқушы

сыныбында вербальсіз бағалауда доп арқылы смайликтерді қолдануға болады. Әр тапсырма, не жауаптары, не әрекеттері арқылы топ «гол» смайликтерін (қанша гол жинады сол арқылы футболистердің рекордын жасау деген сияқты формадағы ынталандыру) жинап мұғалім оқушының география пәніне қызығушылығын арттыра алады, сабақ мақсатына да жетеді, география пәні бойынша ішкі уәжі төмен оқушының басқа оқушылар алдында беделі және уәжі артады. Тіпті өзінің футбол туралы ақпараттарымен де бөлісіп арасында айтып қалып сабақтың өн бойында белсенді болады. Осындай бағалау формасы арқылы сол күнгі тақырыпты ашуға әбден болады.

Тарихи тұрғыдан «тәрбие» ұғымы ата-аналардың балаларына қамқорлық көрсетуі ретінде белгіленгеніне, әрі мұнда анаға ерекше рөл берілетіне қарамастан, қазіргі заманғы «*табиғат тәрбиеге қарсы*» дауында кейбір зерттеушілер бұл терминді қоршаған орта факторы ретінде (генетикалық емес) қарастырады. Осылайша, құрсақтағы және туылғаннан кейінгі, ата-аналар, туған-туысқандар және құрбы-құрдастардың тәжірибесі, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдары, нарықтық жағдай және әлеуметтік-экономикалық мәртебе сияқты себептердің дамуға ықпалын негізге ала отырып, «тәрбие» ұғымы қайта қарастырылды. Өзінің «Тәрбие болжамдары» (*The Nurture Assumption*) деген кітабында Джудит Харрис әдетте «отбасылық тәрбие» деп түсінілетін «тәрбие» ұғымы бұл сөздің өз мағынасын толық бермейтіндігін айтады, себебі тұрғындар өздерінің әлеуметтік және басқа да жағдайларына қарай оны әрқалай түсінеді. Керісінше, Харрис отбасы әсеріне қарағанда, отбасы тәрбиесіне қатысы жоқ құрбы-құрдастар тобы немесе қоршаған ортаның кездейсоқ факторларының ықпалы күштірек екенін тілге тиек етеді. Осылайша, отбасының тәрбиесі қалыс қалған кезде мектеп тәжірибесі жастардың «тәрбиесінен» елеулі орын алуы мүмкін. Осыдан зият жалғыз да тұрақты ішкі қасиет емес, керісінше ол қоршаған орта ықпалына бейім түрлі компоненттерден тұрады деген болжам жасауға болады [6].

Нәтижелері мен талқылануы

Осыдан тұжырымдайтынымыздай кейбір пәндерге икемділік геннен келсе, кейбір пәндерге орта арқылы қызығушылығын арттуға икемділіктерін ашуға болады. Сондықтан оқушының белгілі пәнге икемділігі арқылы сыртқы түрткіден (география пәні мұғалімі) ішкі қабілетін (география пәніне деген қызығушылығын) ашу қажет. Барлық пәндердің география пәніне қызығушылықтары жоғары және білім деңгейі жоғары бола бермейді. Әр баланың жоғарыда тұжырымдарға сәйкес геннен келетін пәнге икемділіктері болады: математикалық есепті мықты шығаратын, әнді жақсы айтатын – музыка пәні, өлең шығаратын – әдебиет және т.б. оқушының басқа пәндерге бейімділіктерін біліп сол пән арқылы географияға бағыттау керек, себебі

Чиксентмихайидың іліміне сәйкес оқушыны алаңдаушылыққа немесе зерігуге жібермей АФЫНҒА түсіру қажет [7]. Сабақ барысында география пәні бойынша оқушының дағдысы төмен болса бірақ оған жоғары талап қойылса яғни оның шамасы жетпейтін жоғары тапсырма берілсе немесе сұрақ қойылса оқушыда алаңдаушылық болады, керісінше де дағдысы жоғары оқушыға төменгі талап яғни оның мүмкіндігінен төмен дейгейлі тапсырма берілсе, ол оқушы жеңіл тапсырманы тез орындап қалған бос уақытында зерігуге түседі. Чиксентмихайидың ілімі әр оқушының басқа пәндерге икемділігін, дағды мен мүмкіндіктерін ескеріп пәндік интеграция арқылы тапсырма және бағалау бергенде ғана барлық оқушы «ағынға» түсіп әр оқушы өз деңгейінде жаңа тақырыпты меңгеріп шығады [8]. Тіпті «мінезі қызба, тәртібі қиын» оқушыларды да пән бойынша болмаса да жалпы өмірдегі қызығу бағыты арқылы да сабаққа тартуға болады. Мысалы ауыр өнеркәсібі соның ішінде машина жасау өнеркәсібі тақырыбында ешбір сабаққа қызығушылық не белсенділігі жоқ оқушының осы тақырып арқылы әсіресе бағалау формасы арқылы сабаққа кірігіп тіпті ойын, пікірін тұжырымдап, қорытындыны мен айтайыншы деген 9-сынып оқушысы болған [9]. Мұғалім смайликтер арқылы бағалауда соның ішінде машина смайликтерімен бағалауды қолданғанда, «тәртібі қиын» оқушы тек Қазақстан бойынша емес дүниежүзілік машина жасайтын орталықтар, олардың рейтингтері, маркалары туралы көптеген ақпараттармен бөлісіп, өзі отырған тобына смайликтер көп алып жеңіске жеткен болатын. Оқушыдағы ішкі уәждің көтерілгені бірден көрініп тұрды: жан-жағына қарайлап, қуанып, мұғалімді мұқият тыңдап, өзінше тұжырым жасап, тіпті мұғалімге келесі жолы қандай бағалау түрін қолдануға болатындығы туралы өте керемет ой білдірді. Мінекей тек ғылыми зерттеулер, ғалымдардың пікірі ғана емес тәжірибеде де осы интеграциялық бағалаудың өте тиімді екендігін дәлелденіп отыр [10].

Қорытынды

Қорытындылай келе мұғалімдер тек өз пәнін біліп, дұрыс жоспарлап қана қоймай басқа пәндерді сыныптағы оқушылардың қызығушылықтары арқылы дұрыс кіріктіре алуылары міндеттеледі. Сол арқылы география пәніне қызығушылықтарын арттыра алады, себебі қызығушылығын арттыру деген сабақта видео көрсету, аудиотыңдалымдар арқылы, қызықты әдіс қолдану арқылы, сергіту сәті арқылы ғана сол пәнге қызығушылығын арттыра сала аламын деген сөз емес, ол кең контекстегі жеке адам қызығушылығын, әр пәнге деген икемділіктерін ескере отырып соған түрткі болып әрекет ету болып табылады. Әрине ол үшін мұғалім жан-жақты білімді, білікті болуы тиіс. Қазіргі заман табалына сай «өзін-өзі оқыту» формасына өтуіміз тиіс екендігі туралы Елбасымыздың сөзінде де аталып өткен болатын. Сондықтан пән

мұғалімдері пәндік, пәнаралық интеграцияны қолдану арқылы сол пәнге деген оқушы дағдысын арттырып, құндылықтарын қалыптастырулары қолжетімді болуында үздіксіз өзін-өзі оқыту арқылы жүзеге асырады. Бұл да қазіргі 21 ғасыр мұғалімінен талап етілетін педагогикалық шеберлік. Мысалдардан көріп отырғанымыздай тақырып толық мақсатына жетіп қана қоймай оқушылардың болашақта дұрыс мамандық таңдауына да септігін тиігізіп, ынтасын арттырады. Дұрыс мамандық таңдау әр жеке тұлғаның бәсекеге қабілетті болуына бірден-бір себепші. Яғни географиялық **әрекеттерді орындату арқылы оқушыларға кәсіби бағдар беру дағдаларын қалыптастыру** шынайы қолжетімді болады.

Жүсіппен Аймауытов: «пәндер бір-бірлеріне қарама-қайшы емес, бір-бірлерімен байланыста болуы тиіс», - деп айтқандай, педагог шеберлігі, құзыреттілігі тек өз пәнін жетік меңгерумен ғана шектелмей пәнаралық интеграцияны педагогикалық және психологиялық тұрғыда кіріктіре алуы басты мақсат. Яғни сыртқы интеграциялау (өз пәнінің әдістемелік әдіс-тәсілдерін қолдану) мен ішкі интеграциялауды (дүниетанымдық, мазмұны, мағынасы) тиімді қолдану дағдысы арқылы оқушылардың пәндік және жеке құзыреттіліктерін қалыптастыруға қол жеткіземіз, яғни географиялық академиялық тілде сөйлейтін, географиялық сыни ойлауы, дүниенің географиялық бейнесі мен географиялық мәдениеті қалыптасқан «тұлға» қалыптастырамыз.

Пайдаланған деректер тізімі

1 «География» және «Жаратылыстану» пәндері бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 ж

2 Уикипедия ақпараты

3 Тренерге арналған нұсқаулық, 2017 жыл Астана;

4 http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Pedagogica/5_110791.doc.htm;

5 **Gardner, H.** Multiple intelligences : New horizons [Зияткерлік қырлары: жаңа көкжиектер]. – New York, NY : Basic Book., 2006. – 28 б.

6 **Harris, J. R.** The nurture assumption: Why children turn out the way they do [Тәрбие туралы ойлар: балалар неліктен бұндай болады]. – New York : The Free Press, 1998. – 29 б.

7 **Mercer, N.** Sociocultural discourse analysis: analysing classroom talk as a social mode of thinking [Әлеуметтік-мәдени сұхбат : сыныпта талқылауды

талдау – ойлаудың әлеуметтік түрі]. Journal of Applied Linguistics, 2005. – 1 (2). – 137–168 б.

8 Қазақстан географиясы. – Алматы : «Мектеп», 2019.

9 Views on the Use of Technology in Geography Course. SCOPUS JET. International Journal: Emerging Technologies in Learning. Table of Contents – iJET Vol. 15, No. 23, 2020. 42-51 p. Ussenov Nurbol, Zhoya Kairat, Abdimanapov Bahadurhan Sharipovich Mamadiyarov Marat, Tleubergenova Kenjekey, Malika Ussenova.

10 JET. International Journal: Emerging Technologies in Learning. Vol. 15, No. 20, 2020. The Use of Virtual Reality in Geo-Education. Nurzhanat Dalelova Shakirova, Nidal Al Said, Svetlana Mihailovna Konyushenko

References

1 «Geografia» zhane «Zharatylystanu» panderi boiynsha pedagog kadrlardyn biliktigin arttyru kursynyn bilim beru bagdarlamasy / «Nazarbaev Ziiatkerlik mektepteri». DBBU Pedagogikalyq sheberlik ortalygy [Educational program for advanced training of teachers in the disciplines “Geography” and “Natural Science”, «Nazarbayev Intellectual Schools» pedagogical Center], – 2016 zh. [in Kazakh]

2 Uikipediia aqparaty

3 Trenerge arналған нұсқаулық, 2017 zhyl Astana; [in Kazakh]

4 http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Pedagogica/5_110791.doc.htm;

5 **Gardner, H.** Multiple intelligences: New horizons [Intellectual Aspects: New Horizons]. – New York, NY : Basic Books., 2006. – 28 p.

6 **Harris, J. R.** The nurture assumption: Why children turn out the way they do [Thoughts on parenting: why kids are like that]. – New York : The Free Press, 1998. – 29 p.

7 **Mercer, N.** Sociocultural discourse analysis: analysing classroom talk as a social mode of thinking [Sociocultural Dialogue: Analysis of Classroom Discussion - a Social Form of Thinking]. Journal of Applied Linguistics. – 2005. – 1 (2). – P. 137–168.

8 Qazaqstan [geografiasy, geography of kazakhstan] Almaty «Mektep», 2019 zhyl [in Kazakh]

9 Views on the Use of Technology in Geography Course. SCOPUS [JET. International Journal: Emerging Technologies in Learning. Table of Contents - iJET] Ussenov Nurbol, Zhoya Kairat, Abdimanapov Bahadurhan Sharipovich Mamadiyarov Marat, Tleubergenova Kenjekey, Malika Ussenova. Vol. 15, No. 23, 2020. 42-51 p.

10 JET. International Journal: Emerging Technologies in Learning. [The Use of Virtual Reality in Geo-Education]. Nurzhanat Dalelova Shakirova, Nidal Al Said, Svetlana Mihailovna Konyushenko. – Vol. 15. – No. 20. – 2020.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

С. Г. Калкашев^{1*}, Б. Ш. Абдиманаров², Д. Д. Есимова³

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

Республика Казахстан, г. Алматы;

³Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

ПРЕДМЕТНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СИСТЕМЫ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ ПО ПРЕДМЕТУ ГЕОГРАФИЯ

В этой статье обсуждается важность и эффективность предметной и междисциплинарной интеграции в наличии навыков и ценностей, которые должны формироваться у учащихся согласно по требованию стандарта в предмете география. Проанализированы ответы на вопросы как эффективно реализовать эти требования, как повысить интерес учащихся к предмету география с точки зрения интеллекта, интересов, гибкости в предмете по научным исследованиям, гипотезы и вердикты ученых-педагогов, а также на конкретных примерах школьных практик. Также рассматриваются навыки учителей как внешний фактор, который необходим для улучшения навыков учеников и раскрытия их внутренней сущности.

Изучена и эффективно спланирована через инновационный метод формирования навыков профориентации учащихся, обоснование предметной интеграции и аксиологию обучения.

В современном рыночном и социально-экономическом образовании были пересмотрены такие понятия великого воспитания, как природоведение, воспитательные прогнозы, семейное воспитание.

Также в статье рассмотрены программы образовательной реформы, необходимость внедрения критериального оценивания в систему образования. Что необходимо учитывать на основе критериального оценивания и обсуждения компетенций учителя XXI века в формировании навыков и умений, которые необходимо иметь у

ученика? вопросы о том, как реализовать, раскрыты на конкретных примерах и научных доказательствах. Дается общее представление о всех видах, понятии и порядке, характеристиках оценки.

Ключевые слова: интеграция, интегрированное оценивание, междисциплинарная интеграция, профориентация, природа и генны, пространственное мышление, интеллект, поток.

S. G. Kalkashev^{1*}, B. Sh. Abdimanapov², D. D. Esimova³

^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty;

³Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 15.03.21.

SUBJECT INTEGRATION IN THE EFFECTIVENESS OF THE CRITERICAL ASSESSMENT PROCESS IN THE DISCIPLINE OF GEOGRAPHY

This article discusses the importance and effectiveness of subject and interdisciplinary integration in the availability of skills and values that should be formed in the student, as defined in the standard of geography. The analysis of how to effectively implement these subject links is based on scientific research, as well as specific examples of how to increase students' interest in geography in terms of intelligence, interests, flexibility in the subject. Teachers' skills are also considered as an external factor, which is necessary to improve students' skills and reveal their inner self.

It is studied and effectively planned through an innovative method of forming students' career guidance skills, the rationale for subject integration and the axiology of learning.

In modern market and socio-economic education, such concepts of great education as natural science, educational forecasts, and family education have been revised.

The article also discusses the programs of educational reform, the need to introduce criteria-based assessment in the education system. What should be taken into account on the basis of criteria-based assessment and discussion of the competencies of the teacher of the XXI century in the formation of skills and abilities that a student needs to have? questions about how to implement it are covered with concrete examples and scientific

evidence. The general idea of all types, concept and order, characteristics of the assessment is given.

Keywords: integration, integration assessment, interdisciplinary integration, career guidance, nature and genes, spatial thinking, intelligence, flow.

МРНТИ 14.85.35

<https://doi.org/10.48081/FZAG1161>

А. С. Куракбаева^{1*}, Н. М. Ушакова², Е. И. Снопкова³

^{1,2}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

³Могилевский государственный университет имени А. А. Кулешова,
Белоруссия, г. Могилев

ФАКТОРЫ И ФУНКЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Данная статья посвящена анализу отечественного и зарубежного опыта определения факторов, влияющих на образование, и функций образования, выделению главных внешних факторов: информационно-цивилизационный, экономический, социальный, политический факторы, и главных внутренних факторов: человеческий фактор, фактор развития личности, фактор организации процесса обучения, определению управляемых и неуправляемых факторов, установлению подчиненной взаимосвязи между внешними и внутренними факторами, а также закономерности соотношения факторов и функций образования, значимых для системы цифрового образования. В нормативных документах Республики Казахстан «Законом РК об информатизации» (2015), «Государственная программа «Цифровой Казахстан» (2017), «Государственная программа развития образования и науки РК на 2020–2025 годы» (2019) определены стратегические направления развития цифрового образовательного пространства, которые являются нормативными для модернизации образования и учитываются в процессе цифровизации образования. В педагогической теории цифровизации образования факторы и функции образования рассматриваются как системообразующие в описании и организации процесса преподавания и процесса учения.

Ключевые слова: Цифровизация, цифровая экономика, цифровизация образования, цифровое пространство, цифровые технологии, цифровое поколение, внешние, внутренние факторы, функции образования.

Введение

В современной педагогике установлено, что конкретно-историческое понимание образования невозможно без понимания связей с другими сферами цивилизации: культурой, социумом, экономикой, цифровизацией. Цифровизация означает внедрение цифровых технологий куда-либо переход на цифровой способ связи, записи и передачи данных с помощью цифровых устройств [1]. Технологическая трансформация общества осуществляется во всех отраслях, органах власти, охватывает все уровни образования – и, как следствие, человека. Построение цифровой экономики и цифрового образования – значимые приоритеты государственной политики РК, что отражается в Законе РК от 24.11.2015 № 418-V ЗРК «Об информатизации» [2]; постановлении Правительства РК от 12.12.2017 № 827 об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» [3]; Цифровая экономика является основным фактором перехода системы образования к процессу цифровизации. Цифровое образовательное пространство рассматривается на международном, государственном, региональном и личностном уровнях престижа образования.

Актуальность поставленной проблемы связана с быстрым развитием исследований в области искусственного интеллекта, что делает роль науки о цифровизации образования особенно важной и влиятельной. Основные исследования, как показывают работы американских ученых М. Мур, У. Макинтош, Л. Блэк (2006г.), связаны с изучением «цифровой среды, цифрового образовательного пространства» [4, с. 12]. В каждом из этих направлений ученые обращаются к пониманию и толкованию «социальных, культурных, экологических основ образования, связанных с цифровизацией» [4, с. 13-14]. В рамках второго направления цифровизация образовательного пространства, по мнению российского ученого А.Ю. Уварова, осуществляется при выполнении ряда условий, к которым относятся «технологические (цифровая поддержка и устойчивая инфраструктура); организационно-методические (доступность и качество цифровых ресурсов); кадровые (развитие цифровых навыков влияет на способность интегрировать в цифровой образовательный процесс)» [5, с. 43]. Одновременно с внедрением ИКТ, психологи устанавливают особенности и трудности при разработке данной проблемы. Они объясняют их социальными, психологическими, культурными особенностями цифрового поколения, рожденного после 1995 г., и прошедших социализацию в условиях доминирования цифровых технологий в повседневной жизни, образовательных учреждениях и последующей профессиональной деятельности, как доказано в исследованиях N. Howe и W. Strauss [6]. Авторы теории поколений установили, что «на

поведение человека влияют окружающая среда и условия, в которых он вырос и воспитывался до 12-14 лет» [6, с. 16]. Российские психологи Е. Шамис и А. Антипов, изучавшие психические процессы восприятия, внимания, мышления, мотивации, поведения, образа жизни, мировоззрения цифрового поколения, считают необходимым «определять «психолого-педагогическую специфику целеполагания, принципов, подходов к формированию содержания, форм и методов цифровой дидактики» [7, с. 28]. Таким образом, новые реалии цифровой экономики обуславливают исследования всего измерения общества и жизнедеятельности человека. Технологическая трансформация общества связывается с цифровизацией образования, что обеспечивает решение общей научной проблемы цифрового образовательного пространства.

Цель исследования вытекает из постановки общей научной проблемы цифрового образовательного пространства и решения вопросов о факторах, влияющих на современное образование, и функции образования в цифровой среде.

Общая тема исследования цифрового образовательного пространства связана с педагогической теорией факторов. Истоки выделения факторов, влияющих на образование, заложены в классических трудах по педагогике. К ним относятся «природа, люди, общество», по убеждениям Я. А. Коменского, Д. Локка, Ж. Ж. Руссо. Безусловно, это внешние факторы, влияющие на образование. Именно они способствовали «развитию идеи природосообразности И. Песталоцци», «идеи культуросообразности А. Дистервега», «идеи развития ценностей П. Ф. Каптерева» [8, с. 163], которые определяли построение образовательной среды и являлись внутренними условиями ее развития. Как показано в современных педагогических теориях управление культурной, социальной, общественной средами включается множество разных факторов, причин, условий и явлений, связанных между собой. Факторы, не только изменяют назначение образования, но и обеспечивают устойчивое развитие общества. В центре внимания современных ученых находятся вопросы о переходах от теорий цифровизации к теориям личности, а затем к теориям образования. Так, в исследовании В. И. Блинова (2020 г.) к факторам, порождающими потребность в построении цифрового образовательного пространства, выступают три тенденции становления цифрового общества: «развитие цифровой экономики и предъявляемые ею требования к кадрам; цифровые технологии, формирующие цифровую среду и развивающиеся в ней; цифровое поколение обучающихся с особыми социально-психологическими характеристиками» [9, с. 12]. Главная идея статьи заключается в понимании того, что чем сложнее система, тем

больше в ней взаимодействий, и тем больше факторов участвуют в каждом взаимодействии. Взаимодействие факторов внутри системы и между системами обуславливает актуальность выявления определенного числа факторов, влияющих на современное образование. Как указывает Нобелевский лауреат И. П. Пригожин, в теории нестабильности важно многофакторное взаимодействие: «Учет многофакторного взаимодействия – необходимое условие создания в будущем более интегрированное, более целостной картины пространства жизни человека в современных условиях» [10, с. 65].

Материалы и методы

Для реализации цели исследования, основанной на идеи публикации, применялся системный подход в педагогике, который формирует целостное представление о факторах и функциях образования. Системный подход реализуется такими методами, как комплексный анализ педагогических работ, описывающих факторы как объект исследования, контент-анализ современных исследований в области цифровизации образования [11, с. 210], полисистемный анализ факторов, функций образования [11, с. 245]. Применение данных методов в педагогическом исследовании позволяет представить факторы как класс единиц, противопоставленных друг другу и в тоже время объединенных по наличию у них общего признака (причина влияния).

Результаты исследования

Идея определения многофакторных взаимодействий, влияющих на развитие, воспитание и формирование личности в обществе, в педагогике в рамках системного подхода принадлежит Ю. К. Бабанскому (1983). Им разработаны положения о выделении главных факторов, установлении внешних и внутренних факторов, управляемых и неуправляемых факторах, взаимосвязи факторов, соотношения факторов и функций образования [12, с. 19–27]. С точки зрения его сторонников (Б. Т. Лихачев, В. А. Сластенин) для образования как сферы общественной деятельности в одинаковой мере важны самые различные внешние факторы и явления (экономические, социальные, биологические, культурные). И. Я. Лернер (1999 г.) вводит человеческий фактор [13, с. 8]. Д. И. Фельдштейн (2013 г.) считает «необходимым специально выделить время и пространство, которые объективно являются значимым фактором в организации жизнедеятельности человека», а также фактор «информационной цивилизации» [14, с. 16]. На современном этапе развития социума, по мнению Д. И. Фельдштейна (2012 г.), «информационная цивилизация объективно формирует естественно-культурную среду обитания, воздействуя на сознание, мышление людей, изменяя их потребности, возможности, социальное пространство существования и функционирования, многоплановую систему отношений»

[14, с. 51]. В рамках информационной цивилизации движущими силами перехода от традиционного к цифровому образованию являются, по мнению А. Ю. Уварова (2018 г.), «внешние факторы, задающие условия функционирования образовательной системы, и внутренние факторы, определяющие готовность и способность образования воспринимать достижения научно-технического прогресса и использовать их для решения собственных задач [5, с.37]. Как показывает контент-анализ работ М. Мур, У. Макинтош, Л. Блэк [4, с. 128], А. Ю. Уварова [5, с. 43] в большинстве работ выделяются внешние и внутренние факторы, влияющие на изменения в образовании.

Внешние основные факторы, установленные на основе исследования соотношения социума, культуры, процессов социализации, инкультурации, информатизации, объясняют взаимосвязи образования с другими средами жизнедеятельности. Как подчеркивает А. Ю. Уваров, «внешние факторы – это развитие ИКТ, которые напрямую влияют на процесс информатизации образования и обусловлены процессами, развивающиеся за пределами образовательной системы» [5, с. 42]. Они лежат в основе всех изменений в образовании и определяют функции образования. К ним относятся культурно-исторический, или информационно-цивилизационный, экономический, социальный, политический факторы.

Информационно-цивилизационный фактор образования определяет культурный и информационный потенциал, преемственность поколений в накоплении и сохранении этого потенциала. Он связан с опытом человеческой культуры, включая цифровую культуру личности, предполагает формирование их цифровой компетентности.

Экономический фактор образования связан с общими тенденциями развития экономики, информатизацией, профессиональным образованием. Переход Казахстана к цифровой экономике обусловлен внедрением элементов индустрии 4.0, которая основывается на достижениях в области интернета, средств связи, машинного обучения, промышленных и бытовых роботов, развития новых моделей и форм взаимодействия посредством цифровых технологий. Цифровая экономика представляет собой автоматизированное управление реальной экономикой, поэтому особую значимость в построении цифровой экономики имеет система образования и подготовка специалистов, способных интегрировать свои знания в цифровой среде.

Социальный фактор образования определяет характер, структуру, динамику отношений, в которых живет человек. Цифровые технологии определяют развитие цифровых учебно-методических материалов,

цифрового оценивания и аттестации, разработка и использование новых цифровых учебно-методических комплексов.

Политический фактор образования связан с социальным опытом человечества, социализацией, политикой государства. Политика институтов государства устанавливает нормативное регулирование в области формального, неформального образования, закладывает основы информатизации на всех уровнях образования. Цифровая трансформация образовательного пространства как качественное изменение образования является продолжением этапа информатизации и следствием перехода государства к цифровой экономике.

Внешние факторы определяют общественные ожидания к результативности системы образования, требуемую подготовку и уровень информационной культуры выпускника, доступность используемых цифровых технологий и качество образовательных ресурсов.

Внутренние основные факторы, выявленные в педагогических и психологических исследованиях, конкретизируют соотношения «информатизация – культура», «информатизация – личность». К ним относятся человеческий фактор, фактор развития личности.

Человеческий фактор образования определяет закономерности индивидуального развития личности и связан с биологическими факторами развития личности, этапами развития личности в определенных условиях цифровой среды, познавательной деятельности, практической деятельности, социальных отношениях, культуре, на основе чего формируются смыслы жизни и история его жизни.

Фактор развития личности в образовании связан с изучением развития психики личности, на основе чего формируется сознание личности, его социально значимое мышление. Будущее обеспечивается развитием когнитивных технологий. Поэтому следует учитывать развитие способностей обучаемых, (например, алгоритмическое мышление), необходимых для использования цифровых технологий, предоставление знаний и навыков обучающимся, которые они могут применить в профессиональной деятельности, а также осознание о готовности к процессу обучения на протяжении всей жизни.

В педагогических теориях по цифровизации сформирована еще одна группа внутренних факторов, обусловленные процессами, в значительной степени развивающимися в рамках системы образования. Как считает А.Ю. Уваров, «они сопряжены с текущим уровнем развития педагогической науки и инновационной практики, со способностью системы образования откликаться на изменяющиеся ожидания и запросы общества, воспринимать

и осваивать новые инструменты (средства) работы с информацией для решения новых и старых образовательных задач» [5, с. 40].

Выделение главных факторов, установление внешних и внутренних факторов позволяет перейти к рассмотрению управляемых и неуправляемых факторов. Управление факторами, как любыми величинами, характеризует эффективность процесса образования. Как отмечается в исследованиях А. Ю. Уварова [5, с.40-42], Б. Баркер, А. Фрисби, К. Патрик [4, с. 209], внешними факторами педагоги не могут управлять, контролируются внутренние факторы. Поскольку психические процессы не являются непосредственно наблюдаемыми, то управлять личностью возможно только в процессе деятельности.

Внешние факторы непосредственно влияют на динамику внутренних факторов, что выражается в появлении новых педагогических решений, основанных на использовании технологий (компьютерные тренажеры, информационные системы управления учебным процессом, цифровые учебники). По этому поводу А. Ю. Уваров пишет: «Внешние факторы влияют на разработку образовательных стандартов и содержания учебных предметов, стимулируют разработку новых способов организации образовательного процесса с цифровой поддержкой, оказывают прямое воздействие на разработчиков учебных материалов, педагогов, которые непосредственно вовлечены в работы по развитию содержания, организационных форм и методов обучения» [5, с. 42].

Комплексный анализ педагогических работ, описывающих факторы как объект исследования, позволяет определить их специфику, которая заключается в том, что они определяют функции образования, а функции образования соотносятся с факторами, что отражено в таблице:

Таблица 1 – Функции образования в цифровом образовании

Факторы влияния на образование	Функции образования
Информационно-цивилизационный фактор	Информационная функции образования
Экономический фактор	Профессионально-экономическая функция образования
Социальный фактор	Социальная функция образования
Политический фактор	Общественная функция образования
Человеческий фактор	Функции развития сфер личности
Развивающий фактор	Когнитивные функции образования

Информационная функция ориентирует современное образование на переход информации в знание, организацию информационного пространства в рамках образовательного процесса. Самые важные профессиональные компетенции обучаемых – это способность отбирать и осмысливать информацию, умения добывать знания и переносить их в новую ситуацию. Как отмечает К.Дид «Сегодня основной профессиональный навык – не умение найти информацию, а умение отфильтровать избыток поступающей информации» [4, с. 222].

Профессионально-экономическая функция образования. Экономический фактор и профессионально-экономическая функция образования – основа для выявления человеческого развития, изменений образования в аспекте цифровизации. Экономическая функция образования направлена на раскрытие возможностей для развития личности, формирование новых профессиональных навыков – навыков XXI века, возникновение новых профессий, например, «Мультимедийный дизайнер», «Мультимедийный художник», «Оператор компьютерной графики» [15, с. 4].

Социальная функция образования обеспечивает преемственность социального опыта, социализации личности, владеющей необходимыми компетенциями. Дистанционная форма выполняет социальную функцию образования, предоставляя образовательные услуги всем желающим получить образование на всех уровнях. Важно развивать цифровое обучение путем цифрового общения преподавателей и студентов. Как указывает К.Джармон, «следует поддерживать связь как с группой в целом, так и с каждым по – отдельности. Обучающиеся, которые находятся в контакте с преподавателем и соучениками, имеют больше шансов на успех. Создавайте ситуации, подразумевающие общение» [4, с. 305].

Общественная функция образования. Экономическая функция образования влияет на регулятивную функцию образовательной политики государства. Так, например, в Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы (2019 г.) постановлены задачи: оснастить организации образования цифровой инфраструктурой и современной материально-технической базой; модернизировать и оцифровать научную инфраструктуру [16]. Комитетом по статистике МНЭ РК (2019 г.) установлено, что «состояние экономики и общества Казахстана находятся на стадии адаптации к новым реалиям времени. В целом наблюдается положительная динамика в области образования, что позволило сократить разрыв в качестве образования между сельскими и городскими школами более чем на 30 %» [17]. Дальнейшее

развитие цифровизации образования зависит от решения существующих вопросов цифровой трансформации Казахстана.

Функции развития сфер личности – включение человека в культурные и социальные отношения в реальном и виртуальном пространстве. Преимущество цифровых технологий в том, что все перечисленные функции развития личности обучаемого задействованы и активированы в цифровом обучении. Актуальным становится факт, что в условиях цифрового обучения главным являются не знания, а развитие навыков и способностей обучаемых.

Когнитивные функции образования требует целенаправленного развития личности со всеми видами психической активности, учебно-познавательной деятельностью личности. Цифровое обучение включает развитие общих и умственных способностей обучаемого в процессе его собственной деятельности и освоения способов деятельности в изучаемых областях.

Выводы

Современные взгляды на проблему цифрового образовательного пространства обусловлены развитием цифровой экономики, цифрового общества и образования. В статье описаны факторы, влияющие на образование, и функции образования в условиях цифровизации. Цель была достигнута в процессе решения пяти задач: определения главных факторов, выделения внешних главных факторов и внутренних главных факторов, влияющих на образование, установления управляемых и неуправляемых факторов, определения взаимосвязи между внешними и внутренними факторами, описанию функций цифрового образования. Для достижения цели была проанализирована научная литература в области цифровизации образования. Все это развивает цифровую дидактику, или электронную дидактику, а также направляет практическую деятельность педагога и обучающихся в цифровой образовательной среде. Поэтому разработка общей теории цифровизации образования, введение информационной компетенции в качестве компонента содержания образования открывает дальнейшие перспективы исследования в данной области.

Список использованных источников

- 1 Первая редакция СТБ «Термины и определения» [Электронный ресурс]. <https://library.bsuir.by/ru>; Режим доступа: 06.12.2020.
- 2 Об информатизации. Закон РК от 24.11.2015 № 418-V ЗРК. [Электронный ресурс] <http://adilet.zan.kz/rus/docs>. 29.10.2020.
- 3 Об утверждении Программы «Цифровой Казахстан» от 12.12.2017 № 827 [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs>. 3.11.2020.

- 4 **Мур, М. Макинтош, У. Блэк, Л.** Специализированный учебный курс. – М. : «Обучение–Сервис», 2006. – 632 с, 12–220 с.
- 5 **Уваров, А. Ю.** Образование на пути к цифровым технологиям. – М. : Дом ГУ-ВШЭ, 2018. – 168 с., 40–43 с.
- 6 **Howe, N., & Strauss, W.** Millennials rising : The next great generation. – Vintage, 2009. – P. 16.
- 7 **Шамис, Е. Антипов, А.** Теория поколений [Электронный ресурс]. – <https://psycho.ru/library/2581>. 30.11.2020
- 8 **Каптерев, П. Ф.** Педагогический процесс. – М., 1982. – С. 163.
- 9 **Блинов, В. И.** Монография. – М., 2020. – С. 12.
- 10 **Пригожин, И.** Философия нестабильности. Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46–52.
- 11 **Ушакова, Н. М.** Принципы и методы дидактики: монография. – Павлодар : Кереку, 2016. – 337 с.
- 12 **Бабанский, Ю. К.** – М. : Педагогика, 1983. – 603 с.
- 13 **Лернер, И.Я.** Советская педагогика. – М., 1999. – № 2. – С. 7–11.
- 14 **Фельдштейн, Д. И.** Образование и наука. – 2013. – № 3 (51). – С. 11.
- 15 Национальный классификатор РК, 01-2017, Астана, 870 с.
- 16 Об утверждении Гос. программы развития образования и науки РК на 2020-2025 г. от 27.12.2019 года № 988. [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/>. 15.11.2020
- 17 Комитет по статистике МНЭ РК. [Электронный ресурс]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/>. 17.12.2020

References

- 1 Pervaya redakciya STB «Terms and Definitions» [Electronic resource]. <https://library.bsuir.by/ru/tolkovyy-slovar>. 06.12.2020
- 2 Ob informatizacii. Zakon RK ot 24.11.2015 № 418-V 3RK [Law of the RK about Informatization]. [Electronic resource] – <http://adilet.zan.kz/rus/docs>. 29.10.2020
- 3 Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy` «Cifrovoy Kazaxstan» ot 12.12.2017 № 827 [Digital Kazakstan], [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>. 3.11.2020
- 4 **Moore, M. Mackintosh, U. Blek, L.** Specializirovanny`j uchebny`j kurs, [Moore, M. Mackintosh, U. Blek, L. Specialized training course] – М. : «Obuchenie–Servis», 2006. – 632 p.

- 5 **Uvarov, A. Y.** Obrazovanie na puti k cifrovym texnologiyam. [Uvarov, A.Y Education Towards Digital Technologies]. – М : Dom GU-VShE`, 2018. – 168 p.
- 6 **Howe, N., & Strauss, W.** Teriyaki pokolenij [Millennials rising: The next great generation]. – Vintage, 2009. – 112 p.
- 7 **Shamis, E. Antipov A.** Teriyaki pokolenij. [Shamis, E. Antipov, A.The next great generation]. [Electronic resource]. – <https://psycho.ru/library/2581>. 30.11.2020
- 8 **Kapterev, P. F.** Pedagogicheskij process. [Kapterev, P.F. The pedagogical process]. – М., 1982. – P. 163.
- 9 **Blinov, V.I.** Monografiya. – М., 2020, 12–40 p.
- 10 **Prigozhin, I.** Filosofiya nestabil`nosti. Voprosy` filosofii7–1991. – № 6. – P. 46–52.
- 11 **Ushakova, N. M.** Metodologiya i metody` pedagogicheskogo issledovaniya. [Principles and methods of didactics] – Pavlodar : Kereku, 2017. – 327 p.
- 12 **Babanskij, Y.K.** Voprosy` obrazovaniya. [Education's questions]. – No 2. – 1983.
- 13 **Lerner, I. J.** Sovetskaya pedagogika, [Soviet pedagogy]. – №11. – 1987. – P. 14.
- 14 **Feldstein, D. I.** Obrazovanie i nauka. [Education and science]. – 2013. – № 3. – P. 51.
- 15 Nacional`ny`j klassifikator RK 01-2017, [National classifier of the RK], Astana, 870 s., 2–4 p.
- 16 Ob utverzhdenii Gos. programmy` razvitiya obrazovaniya i nauki RK na 2020-2025 g. ot 27.12.2019 № 988. [About the approval of the State program for the development of education and science of the RK]. [Electronic resource] – <http://adilet.zan.kz/rus/docs>. 15.11.2020
- 17 Komitet po statistike MNE. [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy>. 17.12.2020

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

А. С. Құрақбаева^{1*}, Н. М. Ушакова², Е. И. Снопкова³

^{1,2}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.,

³А. А. Кулешов атындағы Могилев мемлекеттік университеті,

Белоруссия, Могилев қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ЦИФРЛАНДЫРУ КЕЗЕҢІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ФАКТОРЛАРЫ МЕН ФУНКЦИЯЛАРЫ

Берілген мақалада негізгі сыртқы факторларды анықтаудағы ақпараттық-өркениеттік, экономикалық, әлеуметтік, саяси факторларды және негізгі ішкі факторларды көрсете отырып, білімге әсер ететін факторлар мен білім беру функцияларын анықтаудағы отандық және шетелдік тәжірибені талдауға арналған: адам факторы, тұлғаны дамыту факторы, оқыту процесін ұйымдастыру факторы, бақыланатын және бақыланбайтын факторларды анықтау, сыртқы және ішкі факторлар арасындағы бағынышты байланысты орнату, сонымен қатар сандық білім беру жүйесі үшін маңызды болып табылатын білім беру факторлары мен функциялары арақатынасының заңдылығы. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының ақпараттандыру туралы заңы» (2015 ж.), «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы (2017 ж.), «Қазақстан Республикасының білім беру мен ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» (2019 ж.) Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық құжаттарында цифрлық жүйені дамытудың стратегиялық бағыттары айқындалған білім беруді модернизациялау үшін нормативті болып табылатын құжаттар және білім беруді цифрландыру процесінде ескерілетін білім кеңістігінде беріледі. Оқытудағы цифрландырудың педагогикалық теориясында білім берудің факторлары мен функциялары оқыту үрдісі мен оқу үрдісін сипаттау мен ұйымдастыру ретінде қарастырылады.

Кілтті сөздер: Цифрландыру, цифрлық экономика, білім беруді цифрландыру, цифрлық кеңістік, цифрлық технологиялар, цифрлық ұрпақ, сыртқы, ішкі факторлар, білім беру функциялары.

A. S. Kurakbayeva^{1*}, N. M. Ushakova², E. I. Snopkova³

^{1,2}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³A. A. Kuleshov Mogilev State University,
Belarus, Mogilev.

Material received on 15.03.21.

FACTORS AND FUNCTIONS OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITIZATION

This article is devoted to the analysis of national and foreign experience in determining of the factors, which affect education and functions and enhance the main external factors such as informational-civilizational, economic, social, political factors, and the main internal factors – the human factor, the factor of individual development, the factor of learning process organization, the definition of controlled and non-controllable factors, establishment of dependent interrelation between external and internal factors, as well as regularities of important correlation of factors and functions for digital educational system. According to the normative documents of the Republic of Kazakhstan «Informatization Act of the Republic of Kazakhstan» (2015), «The State Program Digital Kazakhstan» (2017), «The State Program of Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025» (2019) the strategic normative directions for the development of digital educational space have been determined for the education's modernization and taken into account in the process of digitalization of education. The factors and functions in pedagogical theory of digital education have been considered as core in the description and organization of the teaching and the learning process.

Keywords: Digitalization, digital economy, digitalization of education, digital space, digital technologies, digital generation, external, internal factors, functions of education.

<https://doi.org/10.48081/BLJN4455>

Ә. М. Өмірзақова^{1*}, С. Қ. Абильдина², Р. Т. Игенбаева³

^{1,2}Е. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.;

³Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУ

Бүгінгі қоғамда білім беру жүйесі толыққанды өзгеріске ұшырап, білім алушыларды жаңаша ойлауға мақсат тұтқан білім беру кезеңі жүзеге асуда. Осыған орай жаңа білім парадигмасы негізінде білім алушы мен педагог арасында субъектсубъектілі қарым-қатынас орнату арқылы білім алушылардың шығармашылық қызығушылықтары негізінде білімге құндылық бағдарын қалыптастыру міндеті қойылды. Жаңартылған мазмұнда білім беру жағдайында болашақ мамандарды даярлау өзекті мәселелердің қатарынан орын алды. Соның ішінде еліміздегі шағын комплектілі мектептер үшін мамандар даярлау мәселесі кеңінен, терең зерттеуді қажет ететіндігі айқын. Мақалада болашақ педагогтардың шағын комплектілі мектепте педагогикалық үдерісті жүргізуге деген мотивациясын күшейту, олардың шығармашылық әлеуетін жетілдіру, тұлғаның шығармашылық әрекетке дайын болуын қалыптастыру арқылы кәсіби іс-әрекетте жетістікке қол жеткізу үшін жеке мүмкіншіліктерін анықтау мен пайдалануды қамтамасыз ету мәселесі қарастырылған. Сонымен қатар, шағын жинақты мектепте дәріс беретін болашақ мамандар үшін оқытудың ғылыми-теориялық негіздерін, тұлға дамуының принциптері мен заңдылықтарын терең білу, сондай-ақ шағын жинақты мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың заманауи технологияларын меңгеру жолдары көрсетілген.

Кілтті сөздер: шағын жинақты мектеп, болашақ мамандарды даярлау, жаңартылған білім беру мазмұны.

Кіріспе

Қазақстанда педагогика ғылымының алдында әлемдік озық тәжірибе негізінде ең алдымен мектептегі білім берудің мазмұнын түбегейлі жаңарту міндеті тұр. Білім беру адам іс-әрекетінің стартегиялық маңызды саласы, елдің экономикалық өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін құнды ресурс болып табылады. Отандық педагогика жаңартылған білім беру мазмұнына көшу арқылы білім сапасын арттыруды көздеп отырса, оның ортасында оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру, өзіндік ізденіс дағдысын дамыту, яғни, «білімпаз адамнан» «шығармашылық тұрғыда ойлай алатын, өздігінше әрекет етіп, дамитын адам тәрбиелеуді жүзеге асыру міндеті тұр [1, 4 б.].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілгендей елімізде білім сапасын арттыруға бағытталған жұмыстардың басым бағыттарына білім алушылардың үздік білім беру технологиялар мен ресурстардың қолжетімді болуына жағдай жасау, қазіргі жаһандану жағдайында білім алушылардың білімге деген сұраныстарына толыққанды жауап беру, Қазақстан Республикасы азаматтарының жалпы білім беретін мектептерде интеллектуалдық, рухани және дене бітімі дамуын қалыптастыру болып табылады [2, 12 б.]. Осыған орай қазіргі таңда білім беру жүйесі түбегейлі өзгеріске ұшырап, жаңаша ойлауға негізделген білім беру кезеңіне қадам басты. Мектепте білім беру жүйесінде жалпы әлемдік тұжырымдамалардың негізгі бағыты білім берудің дәстүрлі репродуктивті әдістерінен жаңа конструктивті құзыреттілікті әдіске көшу болып табылады.

Шағын жинақты мектепте дәріс беретін болашақ мамандар оқытудың ғылыми-теориялық негіздерін, тұлға дамуының принциптері мен заңдылықтарын терең білумен қатар шағын жинақты мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың заманауи технологияларын меңгерген болуы тиіс [3, 7 б.]. Біз мақалада шағын жинақты мектепте дәріс беретін болашақ мамандар оқытудың ғылыми-теориялық негіздерін, тұлға дамуының принциптері мен заңдылықтарын терең білумен қатар шағын жинақты мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың заманауи технологияларын меңгеру жолдарын көрсетуді мақсат етіп қойдық. Себебі шағын жинақты мектеп мұғалімі бір мамандық иесі бола тұра екі, үш сыныпқа сабаққа қатар дайындалуына, бірнеше пәннен сабақ беруіне тура келеді. Осыған орай болашақ бастауыш сынып мұғалімі мектепке үлкен кәсіби дайындықпен баруы шарт. Болашақ маманның кәсіби дайындығына қойылатын заманауи талаптардың қамтылуы мақаланың ғылыми жаңалығы болып табылады.

Бүгінде шағын жинақты мектептерде оқытуды жүзеге асыру қоғамның әлемдік даму тенденциясына негізделген. Бастауыш сынып мұғалімдерінің тәжірибесіне жасалған көп жылдық бақылау мен талдауға сүйенсек жалпы бастауыш білім беру ерекшеліктерінің негізгі мақсаттарын шешуге даярлауда көптеген кемшіліктердің бар екені байқалды. Осыған орай шағын жинақты мектептер үшін болашақ мамандар даярлау үдерісінде төмендегі міндеттер шешілуі тиіс: шағын жинақты мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерін игерту; шағын жинақты мектептердегі жұмыстың заманауи технологиясы мен әдістемесін меңгеру үшін педагогикалық-психологиялық құзыреттіліктерін қалыптастыру; білім алушылардың шағын жинақты мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастыруға қажетті педагогикалық-психологиялық білім, білік, дағдыларын жүйелеу; алған білім, білік, дағдыларын тәжірибеде қолдану қабілетін дамыту [4, 11 б].

Материалдар мен әдістер

Зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге зерттеу жүргізу, нормативтік және заңнамалық құжаттарды талдау негізінде шағын жинақты мектептерге мұғалімдер даярлау мәселесі сипаттау. Қазіргі таңда еліміздің шалғай орналасқан шағын елді-мекендердегі мектептердің басым көпшілігі шағын жинақты мектептер. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында шағын жинақты мектептерге (ШЖМ) мынадай анықтама беріледі: «шағын жинақты мектеп - білім алушылар контингенті шағын, сынып-жинақтары біріктірілген және оқу сабақтарын ұйымдастырудың өзіндік нысаны бар жалпы білім беретін мектеп» [5, 18 б.].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы мемлекеттік бағдарламасының мәліметтеріне сүйенсек елімізде шағын жинақты мектептер жалпы орта білім беру ұйымдарының жалпы санының 44 %-ын құрайды [2, 11 б.].

Аталмыш мектептердің маңызды мәселесі – сабақты жоспарлау. Тиімді ретінде тақырыптық жоспарлауды атап өтуге болады, оның мәні әрбір тақырып немесе бірнеше тақырып бойынша бағдарламада бөлінген уақыт шегінде тақырыптық сабақтар, сөйлеуді дамыту сабақтары, сыныптан тыс оқу сабақтары, бақылау сабақтары, қайталау сабақтары және т.б. тізімі құрастырылады.

Мұғалім сабақты мазмұны мен дидактикалық мақсатына қарай жоспарлай отырып, оқушыларды жаңа материалды меңгеруге, оны түсіндіру мен бекітуге дайындау уақытын анықтайды. Бұл ретте жоспарда аталған

түрлердің әрқайсысы бойынша жұмыстың мазмұны белгіленеді [6]. Бұл сабақты жоспарлау үшін бір сыныпта және шағын жинақты мектепте де маңызды. Бірақ мұндайда мұғалімнің бір сыныптан екінші сыныпқа ауысуы, яғни оқушылардың өзіндік жұмысы мен мұғалімнің тікелей басшылығымен олардың жұмысының кезектесуі сынды қосымша фактордың маңызды екендігін атап өткен жөн.

Сабақтың бірыңғай және тұрақты құрылымы болмайды, ол оның мазмұнына, тәрбиелік және дидактикалық мақсаттарына байланысты. Сабақтың құрылымы оның кезеңдерімен анықталады: ұйымдастырушылық кезең, мағынаны тану, ой толғаныс кезеңі, кері байланыс. Әрине, сабақтың мұндай құрылымы шартты, бірақ көптеген сабақтарда кездеседі.

Шағын жинақты мектептегі оқу үдерісін жоспарлау нәтижесі әрбір сабақтың құрылымында мазмұны, дидактикалық мақсаттары, оқушылар мен мұғалімнің жұмысын ұйымдастыру бойынша аяқталған және тұтас кезеңдерді қарастырумен анықталады. Екі сынып оқушыларымен бір уақытта сабақ жүргізуге болмайды, тәжірибелі мұғалімдер мұндай сабақтарды басқаша құрылады. Өз бетінше жұмыс істеуге арналған тапсырманы мұқият түсіндіре отырып, мұғалім басқа сынып сабақтарына толығымен ауысады. Ауқымды дербес жұмыстарды тек жоғары сыныптарда ғана пайдалануға болады, өйткені бастауыш сынып оқушылары әлі бір пәнге назар аудара алмайды, түрлі іс-әрекеттерді талап ететін бірнеше жұмыс түрлерін қолдану оқушыларға жеткілікті түрде көңіл бөлуге мүмкіндік бермейді [7,21 б.]. Оқушылармен жұмысты жоспарлай отырып, мұғалім әдетте:

- оқушылардың білім деңгейін қысқаша тексеру, бағдарламалық материалды меңгеру (қысқаша ауызша сұрау түрінде);
- оқушылардың жаңа білімді меңгеруге дайындығын өз бетінше жүргізу негізінде материалды түсіндіру. Бұл ретте оқушылардың қалыптасатын ұғымдардың мәнін түсіндіруге және оларды оқушылардың меңгеруін тексеруге ерекше назар аударылады;
- әр түрлі жаттығуларды орындау кезінде алынған білімді қолданудың ең тиімді тәсілдерін көрсете отырып, осы сабақта зерделенген материалды бекіту;
- зерделенген материалды (тақырып, бөлім бойынша) қажетті пәнішілік байланыстарды жүзеге асырумен, оқушыларды қорытындылауға және қорытындылауға жеткізумен қорыту.

Оқушылардың сабақта тиімді өзіндік жұмысының мазмұны:

- жаңа материалды зерделеу үшін қажетті бұрын зерделенген материалдың оқулығы немесе басқа да көздері бойынша өз бетінше қайталау;

– мұғалімнің оқытылған тәсілдерін және алгоритмдеу элементтері бар егжей-тегжейлі әзірленген оқу тапсырмаларын пайдалана отырып, сабақта оқыған материалды алғашқы бекітуге арналған жаттығулар;

– қажет болған жағдайда мұғалім арнайы әзірлеген кестелер мен жаднамаларға сүйеніп, сондай-ақ оқулықта баяндалған теориялық мәліметтер мен ережелерге үнемі назар аудара отырып, оқылатын және бұрын оқыған білімді қолдануда жаттығу жаттығуларының әртүрлі түрлері [8, 24 б.].

Оқушылардың өзіндік жұмысының қарқыны барлық оқушылардың бірдей еместігін ескере отырып, балалардың осындай жұмыс түріне арналған тапсырмаларды дайындау кезінде сабақта оқушылар ерекше ескертусіз орындайтын резервтік тапсырмаларды тақтаға немесе карточкаға алдын ала жазып алу керек.

Мектепте білім берудің жаңартылған мазмұнына көшу бойынша пәнаралық және жобалық тәсіл мектеп оқушыларын тану мен дамудың белсенді процесіне ынталандыруға мүмкіндік береді. Мұғалімнің кәсіби даму бағдарламаларын сапалы жаңарту қажеттігіне байланысты біліктілікті арттыру бойынша жаңа міндеттер қойылуда. Әсіресе ауыл мұғалімдерінің курстармен қамтылуы төмен деңгейде қалып отыр. Ұсынылған курстық дайындықтың форматы жаңа тәсілдемелер әзірлеуді және енгізуді талап етеді. Қосымша білім беру педагогтарының тапшылығына байланысты білім беру ұйымдары мен балалардың қоғамдық бірлестіктерінің тәрбиелік әлеуетінің тиімділігі төмен болып қалуда. Елімізде әлі күнге дейін бастауыш мектеп түлектерін оқытудың табыстылығына мониторинг жасау тетігі әзірленбеген. Негізгі мектепті түлектерін оқу жетістіктерін сырттай бағалау үлгерімі төмен оқушыларды уақтылы анықтауға және қолдауға мүмкіндік бермейді [9, 21 б.].

Болашақ мамандарды шағын жинақты мектептер, соның ішінде бастауыш сыныптар үшін педагогикалық үдерісті жүргізуге дайындау мәселесі педагогика ғылымында жеткілікті дәрежеде жарық көрмегендігі қазіргі бастауыш сыныптың шығармашыл мұғалім үлгілерін шағын жинақты мектептердің ерешелігіне сай қалыптастыруға мүмкіндік бермейді. Бұл жөнінде Т. А. Шергина: «шағын жинақты бастауыш мектепте жұмыс істеу шарттары мұғалім мен оқушыларға өте қиын. Мұндай мектептердегі оқу үдерісін ірі қалалық білім беру мекемелері түрінде ұйымдастыру оның тиімділігін жоғалтады, өйткені мұнда балаларды оқыту мен тәрбиелеудің ерекше тәжірибесі бар және оны заман талабына сай өзгерту мәселесін де ескеру қажет, – деп жазады [10, 125 б.]. Шағын жинақты бастауыш мектептің білім беру ісінің қиындығы мен төмен деңгейі әлеуметтік-экономикалық себептерге байланысты бірге сипаттайтын реформаланған

білім жүйесінің талаптарына жауап беретін және жаңа практикалық мәселелерді шешуге ауыл мектептерін бағыттайтын қазіргі заманғы теорияның жоқтығы; шағын жинақты бастауыш мектепте бүгінгі таңда жаңартылған білім бағдарламасына негіздеп сапалы білім беру үдерісіндегі өзгерістерге бара бар ғылыми қолдаудың аздығы, зерттеу барысында зерделенген әдебиеттерде ЖОО болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби әрекетке дайындау үрдісін шағын жинақты мектепте педагогикалық үдерісті жүргізу талаптарына сай қайта қарау қажеттігі туындайды.

Нәтижелелер мен талқылаулар

Зерттеу мен талдау барысында байқағанымыздай болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда шағын жинақты мектепте кездесетін кейбір мәселелерді педагогикалық проблемалар ретінде қарастыратын болсақ, оның басты себебі мамандар даярлау үдерісінде оқу пәндерінің мазмұнын теориялық игертуді білім алушылардың педагогикалық тәжірибесімен ұштастыра жүргізуіміз қажеттігінде. Атап айтар болсақ:

– жеке пәндерді оқыту әдістемесі пәндерін (қазақ тілін оқыту әдістемесі, жаратылыстануды оқыту әдістемесі, математиканы оқыту әдістемесі) оқыту барысында қарастырылып отырған тақырыптың соңында оның шағын жинақты мектепте оқыту ерекшелігін қарастыратын сұрақтар қамтылуы қажет. Мысалы, қарастырылып отырған тақырыптың шағын жинақты мектептердегі 1–2-ші немесе 2–3-ші біріктірілген сыныптарында оқытылу мүмкіндіктері талдану керек;

– болашақ мамандарға оқушылардың өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруды, оқыту әдістерін тақырыпқа сәйкес тиімді таңдауды, оқу мазмұнын тиімді жоспарлауды шағын жинақты мектептерде кәсіби іскерлікпен жүзеге асыру мәселесін әр сабақ сайын талқылау іске асырылса;

– болашақ мамандарды даярлау үдерісінде шағын жинақты мектептер үшін оқу және оқу-әдістемелік құралдарының дайындалуына ерекше мән берілсе, шағын жинақты мектептерде тиімді сапалы оқу үдерісін жүргізу мәселелері оң шешімін табар еді.

Бүгінгі күнге дейінгі ғылыми зерттеулерде көтерілген мәселелерді ескере отырып, шағын жинақты мектеп қызметін ұйымдастырудың жаңа қағидаттарын табу, шағын жинақты мектепте оқытудың әдістемесін жетілдіру қажеттілігіне орай біз шағын жинақты мектептің оқу-әдістемелік жұмысына болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың педагогикалық шарттарын теориялық тұрғыда негіздеп, әдістемелік жағынан қамтамасыз етуді мақсат етіп қойдық. Бұл мақсат төмендегі міндеттердің шешімін табуы көздейді: шағын жинақты бастауыш мектептің оқу-әдістемелік

жұмыстарының ерекшеліктерін анықтау; шағын жинақты мектептің оқу-әдістемелік жұмысына болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау үлгісін жасау; шағын жинақты мектептің оқу-әдістемелік жұмысына болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың педагогикалық шарттарын теориялық талдып, тәжірибелік тұрғыда негіздеу.

Қорытынды

Сонымен шағын жинақты мектептер үшін маман даярлауда болашақ мұғалімдер үшін қажетті білім, білік, дағдылармен айқындалып, толықтырылса, олардың сапасы арттырылса, студенттердің педагогикалық практика бағдарламаларына шағын жинақты мектепте бастауыш сыныптар үшін оқу-әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыруға бағытталған тапсырмалар жүйесі енгізілсе, болашақ мұғалімдердің шағын жинақты мектепте оқу-әдістемелік жұмысты ұйымдастыра білу білігі мен дағдысын қалыптастыруға бағытталған арнайы курстар ұйымдастырылса болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің шағын жинақты мектептер үшін кәсіби даярлау үдерісінің тиімділігі артатындығы айқын.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 ШЖМ үшін ресурстық орталықтарда қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2018.
- 2 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – 2016.
- 3 **Сапарғалиева, А. Ж.** Совершенствование профессиональной подготовки педагога-психолога как специалиста помогающих профессий. Дисс. на соиск. ученой степени доктора PhD по специальности 6D010300 – Педагогика и психология. Талдықорган, 2015. – 165 с.
- 4 **Әбілдина, С. Қ.** Шағын жинақты мектептерге педагог мамандарды даярлаудың жаңа үлгісі. Жоғары оқу орындарында бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау: мәселелері, бүгінгі жағдайы, болашағы. Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Орал, 2015. – Б. 11–15.
- 5 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.– Астана. -2007 ж. 27 шілде.
- 6 info@nao.kz [Электронды ресурс].
- 7 **Бабыкова, Г. Қ.** Білім беру қызметі сапасының кепілі ретінде шағын жинақты мектепті тиімді басқару // 12 жылдық білім беру – 12 летнее образование. – 2015. – № 1. – С. 55–57.

8 **Конкашев, М. А.** Әлеуметтік ынтымақтастыққа негізделген шағын жинақты мектеп үлгілері // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы=Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2015. – № 9(105). – С. 20–22.

9 **Сагындыкова, Г. М.** Возможности адаптации обновленного содержания образования в совмещенных классах МКШ // Білім = Образование. – 2017. – N 3(82). – С. 21–26.

10 **Шергина Т. А.** Педагогические условия модернизации образовательного процесса сельской малокомплектной школы (на примере республики Саха (Якутия) Специальность 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Чита, 2015.

References

- 1 SHJM úshin resýrstyq ortalyqtarda qashyqyqtan oqytýdy uymdastyry. Ádistemelik usynymdar. – Astana, 2018 [Organization of distance learning in Resource Centers for MCS. Methodological recommendations]. – Astana, 2018.
- 2 Qazaqstan Respublikasynda bilim berýdi jáne ғылымды damytýdyń 2016-2019 jyldarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy. [State program for the development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2016-2019]. – 2016.
- 3 **Sapargaljeva, A. J.** Sovershenstvovanie profesionalnoi podgotovki pedagoga-psihologa kak spesialista pomagajushih professii. Diss. na soisk. uchenoi stepeni doktora PhD po spetsialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologia. [Improving the professional training of a teacher-psychologist as a specialist helps the profession. Diss. on soisk. PhD degree in the specialty 6D010300-Pedagogy and Psychology]. – Taldykorgan, 2015. –165 p.
- 4 **Ábildina, S. Q.** Shaǵyn jinaqty mektepтерге pedagog mamandardy darylaýdyń jańa úlgisi. Joǵary oqý oryndarynda básekege qabiletti mamandardy daryndaý: máseleleri, búgingi jaǵdary, bolashaǵy. Respublikalyq ғылыми-tájirbelik konferentsia materialdary. [A new model of training teachers in small schools. Training of competitive specialists in higher education institutions: problems, current state, prospects. Materials of the Republican scientific and practical conference]. – Uralsk, 2015. – P. 11–15.
- 5 Qazaqstan Respublikasynyń «Bilim týraly» Zańy.– Astana. -2007 j. 27 shilde [«Law of the Republic of Kazakhstan» on education]. – Astana, July 27, 2007.
- 6 info@nao.kz [Electronic resource].

7 **Babykova, G. Q.** Bilim berý qyzmeti sapasynyń kepili retinde shaǵyn jınaqly mektepti tiimdi basqarý//12 jyldyq bilim berý – 12 letnee obrazovanie. [Effective management of a small-scale school as a guarantee of the quality of educational activity // 12-year education]. – 2015. – No. 1. – P. 55–57.

8 **Konkashev, M. A.** Áleýmettik yntymaqtastyqqa negizdelgen shaǵyn jınaqly mektep úlgileri // Bilim berý mekemesi basshylarynyń anyqtamalyǵy=Spravochnik rýkovoditelá obrazovatelnoǵo ýchrejdenia. [Models of small schools based on social cooperation // An actual Bilim take makemesh anactual=Directory of the head of the educational institution]. – 2015. – № 9(105). – P. 20–22.

9 **Sagyndykova, G. M.** Vozmojnosti adaptasii obnovennoǵo soderjania obrazovaniya v sovmeshennykh klasah MKSH//Bilim=Obrazovanie. [Possibilities of adaptation of the updated content of education in modern classes of MKSH // Bilim = Education]. – 2017. – N 3(82). – P. 21–26.

10 **Shergina, T. A.** Pedagogicheskie ýslovia modernizatsii obrazovatelnoǵo prosesa selskoi malokomplektnoi shkoly (na primere respýblikı Saha (Iakýtia) Spesiálnost 13.00.01 Obshhaia pedagogika, istoria pedagogiki i obrazovaniya. Disertatsia na soiskanie ýchenoi stepeni kandidata pedagogicheskikh naýk. [Pedagogical conditions for the modernization of the educational process of rural small-scale schools (on the example of the Republic of Sakha (Yakutia) Specialnost 13.00.01 general pedagogy, history of pedagogy and education. The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of pedagogical Sciences]. – Chita, 2015.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

A. M. Omirzakova^{1*}, S. K. Abildina², P. T. Igenbayeva³

^{1,2}Қарағандинский университет имени Е. Букедова,

Республика Казахстан, г. Караганда;

³Қызылординский университет имени Қорқыт Ата,

Республика Казахстан, г. Қызылорда.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЕЙ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

В настоящее время система образования нашей страны претерпевает глобальные изменения и осуществляется период, когда главной целью в образовании выступает формирование инновационного мышления обучающихся. В связи с этим на основе

парадигмы обновленного образования посредством построения субъект-субъектного отношения педагога и обучающихся ставится задача формирования ценностного отношения к знанию, к творческому интересу. В условиях обновленного образования особую актуальность приобретает проблема будущих специалистов. В том числе проблема подготовки педагогов для малокомплектных школ требует глубокого изучения.

В статье рассмотрена проблема стимулирования мотивации, совершенствование творческого потенциала обучающихся, определение и использование их индивидуальных возможностей для достижения результатов в профессиональной деятельности. Основываясь на государственную программу развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 гг. указаны основные задачи малокомплектных школ в нашей стране. Вместе с тем, продемонстрированы пути освоения научно-теоретическими основами обучения, принципов и закономерностей развития личности, а также современных технологий организации процесса обучения и воспитания для будущих учителей малокомплектных школ.

Ключевые слова: малокомплектные школы, подготовка будущих специалистов, обновленное содержание образования.

A. M. Omirzakova^{1*}, S. K. Abildina², R. T. Igenbayeva³

^{1,2}E. A. Buketov Karaganda State University,

Republic of Kazakhstan, Karaganda;

³Korkyt Ata Kyzylorda University,

Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.

Material received on 15.03.21.

TRAINING OF TEACHERS OF SMALL SCHOOLS IN THE CONDITIONS OF THE UPDATED CONTENT OF EDUCATION

Nowadays, the educational system of our country is undergoing global changes; there is a period when the formation of innovative thinking of students is the main goal in education. In this connection, on the basis of the paradigm of the renewed education, by building a subject-subject attitude of the teacher and the student, the task is formulating a valuable attitude to knowledge, to creative interest. In the context of renewed education, the problem of future specialists is of particular relevance. Including the problem of training teachers for small schools requires

deep study. The article deals with the problem of stimulating motivation, improving the creative potential of students, identifying and using their individual capabilities to achieve results in their professional activities. Based on the state program of development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2016–2019. The main tasks of small schools in our country are indicated. At the same time, the ways of mastering the scientific and theoretical foundations of teaching, the principles and laws of personal development, as well as modern technologies for organizing the process of training and education for future teachers of small schools are demonstrated.

Keywords: small schools, training of future specialists, updated content of education.

МРНТИ 16.31.51

<https://doi.org/10.48081/UYKP7167>

**А. Ә. Совет, Ж. Д. Нуржанова*, А. Қ. Салықбаева,
М. К. Исламова, М. Ж. Мауленкулова**

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

РОЛЬ МОБИЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье аргументируется актуальность применения мобильных технологий в изучении английского языка. Особый интерес к интерактивным приложениям в данной статье обусловлен тем, что мобильные технологии увеличивают количество интерактивного образовательных инструментов. Их комплексное создание может дополнить как теорию мобильного образования, так и теорию применения в процессах обучения интерактивных инструментов. В статье анализируются стандартные подходы к информатизации в сфере иноязычного обучения, которые базируются на применении мобильных средств и дидактических приложений, и также представляется свой подход, базирующийся на итоговых показателях анализа о проектировании общей среды для обучения английскому языку, который содержит в себе ресурсы информационной среды и материальные объекты окружающего мира. Создание данной среды осуществимо за счет матричных (QR) кодов. Представляемый способ обучения английскому языку с применением сетевых средств и графического кодирования данных подразумевает то, что запоминание иностранных фраз и понятий, восприятие их на слух реализуется на моделях обычных предметов, за которыми числятся индивидуальные QR-коды. Изучаются примеры применения мобильных технологий в процессах обучения учеников на любой стадии изучения английского языка.

Ключевые слова: мобильные приложения, обучение английскому языку, мобильные технологии, QR-кодирование, мобильное обучение.

Введение

В наше время значительное воздействие на социум оказывают информационные потоки и средства телекоммуникаций.

В процессе развития научных знаний мобильные средства связи совершенствуются и приобретают всё более улучшенные параметры для передачи информации. Андроиды, ноутбуки, ПК уже являются привычными атрибутами в существовании индивидуумов [1].

В наши дни телефоны уже имеются у каждого человека. Они являются самым простым средством для того, чтобы получить нужные данные, однако иногда учащиеся применяют собственные телефоны для увеселения, например, играя в игры. А вот для образовательных и когнитивных целей они крайне редко используют данные устройства [2].

Однако, в основном в общеобразовательных учреждениях практически не используют данные технологии, когда проводят занятия, кроме преподавателей информатики. То есть можно утверждать, что мобильные инструменты не эффективно применяются в процессе обучения.

Мобильные технологии в изучении английского языка.

Имеется большое количество приемов обучения английскому языку, которые подразумевают применение мобильных средств. Данные инструменты способствуют активизации когнитивной деятельности у школьников, улучшают визуализацию материала на занятиях и динамичности его проведения.

Обучение английскому языку с применением мобильных технологий является очень занимательным и простым методом. Для того, чтобы изучение было продуктивным, необходимо постоянно заниматься, а это легко осуществить, когда телефон все время с собой.

Большой популярностью стали пользоваться лингафонные помещения, в которых можно обучиться всевозможным навыкам английского языка: формирование лексикона, коммуникативные умения, грамматика, разговорный сленг, пересказ текста и др. Также широко применяются такие мобильные технологии, как образовательные программы, звуковые файлы, слайд-шоу и др. [3].

Изучая данные в глобальной сети, и проведя свое исследование имеющихся мобильных технологий, опишем несколько из них, которые направлены на обучение английскому.

1 Приложение Learn English Elementary. С помощью данного инструмента можно обучаться везде, независимо от того в помещении вы или идете по улице. Его представляется возможным установить на телефон.

Одно занятие продолжается двадцать минут и включает в себе проверочные вопросы для закрепления изученного материала.

2 WORDSHAKE. Это своеобразная игра, в которой нужно за определенный период придумать максимальное количество понятий из предоставленных букв алфавита. Смысл заключается в том, чтобы составить как можно длинное слово, чтобы получить побольше баллов.

3 JOHNNY GRAMMAR'S QUIZMASTER. Данное приложение является срезом знаний по данному языку, которое осуществляется через правильные варианты ответов на предложенные вопросы.

4 Learning English With The New York Times. А вот эта технология понравится обучающимся, которые захотят с легкостью понимать сказанное на иностранном языке, добавить новые слова в свой лексикон и обучиться чтению. Данное обучение включает в себя двенадцать занятий, которые составлены на базе информации из популярных журналов и других печатных изданий.

5 LangBook = Словари + Тесты. Включает в себя анкетирование и электронные словари.

6 LinguaLeo. Приложение, направленное на быстрое заучивание фраз и понятий. Подразделяется на четыре типа: понятие-перевод, восприятие текста на слух, моделирование понятий и фраз, и перевод-понятие. Данная технология объединена с интернет-порталом, на котором также есть аудирование, обучающие игры и сочинения [4].

Из всего написанного, можно сделать вывод, что в данный момент имеется многочисленное количество мобильных технологий, которые способствуют быстрому и простому изучению английского языка.

Наряду с этим существуют различные социальные сети (Facebook, LinkedIn, Twitter и др.) посредством которых можно общаться с любым человеком, как бы далеко он не находился.

Как правило данные взаимодействия осуществляются при помощи английского языка, по причине того, что он является самым популярным в глобальной сети [5]. Это обстоятельство также способствует обучению иностранного языка.

Социальные сети проектируются первоначально на английском языке. Поэтому применение данного языка при взаимодействии на интернет-платформах далеко не ново.

Результаты и обсуждение

Следующий метод обучения английскому языку с применением мобильных технологий подразумевает интеграцию возможностей

информационной среды и предметов обычной жизни. Это всё осуществимо при помощи матричных QR-кодов.

Представляемый способ обучения английскому с применением сетевых средств и графического кодирования данных подразумевает то, что запоминание иностранных фраз и понятий, восприятие их на слух реализуется на моделях обычных предметов, за которыми числятся индивидуальные QR-коды. Их считывают обучающиеся с помощью своих телефонов и после этого заходят в мобильный журнал английских терминов для того, чтобы узнать, как корректно их проговаривать.

В журнале английских терминов находится перевод слов, их правильное произношение, способы применения их в тексте и аудиозапись с примером использования этого слова. Для простоты в этой программе любому понятию или словосочетанию, которые имеются в данном журнале присваивается QR-код. Они печатаются и фиксируются на объектах, тем самым способствуют быстрому и эффективному запоминанию иностранного языка. В процессе того, как школьники будут считывать эти коды, при помощи специальной платформы на телефоне с различных объектов, они постепенно смогут запоминать названия иностранных фраз, учиться воспринимать их на слух, узнать каким образом они могут использоваться в английском тексте.

В данном проекте была применена платформа DokuWiki. Она очень простая в применении вики, и помогает проектировать всевозможные акты. Несложный, однако оптимальный синтаксис делает легким составление официальных документов и дает возможность читать тексты за границами вики [5].

У любого термина в журнале существует своя страница. На ней указаны все данные, которые касаются этого термина. Она в свою очередь имеет свой специальный QR-код, содержащий в себе ссылку на нее.

Любая страница с характеристикой термина включает:

- QR-код;
- правильное произношение слова;
- перевод термина;
- варианты применения термина в тексте;

Также в журнал можно вносить добавочные слова и варианты перевода как самому обучающемуся, так и администратором. В комплексе с программой вики, QR-кодирование предлагает широкий перечень возможностей, например с помощью него можно формировать трудные, многоуровневые схемы с облегченной и удобной процедурой поиска и добавлением данных.

С помощью данной мобильной технологии, представляется возможным осуществлять всевозможные интерактивные виды обучения по английскому языку, которые базируются на игровых приемах. В частности, организован был

дополнительный урок по английскому языку. В начале занятия все школьники были распределены по группам. Лидерам группы были предоставлены записки, которые содержали в себе ссылки страницы словаря. Школьникам предлагалось сконструировать из предоставленных понятий предложения – загадки и быстрее остальных участников найти отгадки к ним.

Выводы

Исходя из всего сказанного, предоставленный подход к процессам изучения английского языка с применением мобильных технологий продолжает сложившиеся стандарты обучения языка с применением интерактивных средств, однако дополняет их применением кардинально инновационных механизмов с помощью мобильных платформ. Данное исследование продемонстрировало их реальность и результативность в обучении. На ряду с этим процесс изучения английского языка теперь возможен не только во время занятий, но и может осуществляться автономно обучающимися и в форме игрового процесса, а это приобретает большую значимость для плодотворного изучения английского языка.

Список использованных источников

1 **Базарова, Л. Б.** Применение мобильных технологий в обучении иностранным языкам // Достижения науки и образования. – 2018. – № 17 (39). – С. 75–76. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-mobilnyh-tehnologiy-v-obuchenii-inostrannym-yazykam>.

2 **Воронкова, Ю. В.** Использование мобильных приложений для изучения иностранных языков // Проблемы и перспективы развития образования в России. [Текст]. – 2014. – № 31. – С. 48–51.

3 **Дрыгина, М. В.** К вопросу использования мобильных технологий для изучения иностранного языка // Самарский научный вестник. – 2018. – № 3 (24). – С. 317–321. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ispolzovaniya-mobilnyh-tehnologiy-dlya-izucheniya-inostrannogo-yazyka>.

4 **Касаткина, Н. Н.** Использование мобильных технологий в изучении иностранных языков // Ярославский педагогический вестник. – 2016. – № 4. – С. 43–47. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-mobilnyh-tehnologiy-v-izucheni-inostrannyh-yazykov>.

5 **Куряева, Р. И.** Инновационные подходы к методике преподавания английского языка // Вестник Казанского технологического университета. – 2014. – № 12. – С. 266–270. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnye-podhody-k-metodike-prepodavaniya-angliyskogo-yazyka>

6 **Одинокая, М. А., Лебедев, А. А.** Анализ положительных практик организации медиаобразования посредством мобильных приложений // Европейские исследования. – 2016. – № 12 (23). – С. 77–81. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-polozhitelnyh-praktik-organizatsii-mediaobrazovaniya-posredstvom-mobilnyh-prilozheniy>

7 **Приходько, Е. А.** Современные информационные (мобильные) технологии в преподавании грамматики английского языка (нелингвистические специальности) // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. – 2015. – № 9 (720). – С. 147–151. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-informatsionnye-mobilnye-tehnologii-v-prepodavanii-grammatiki-angliyskogo-yazyka-nelingvisticheskie-spetsialnosti>

8 **Стекланникова, М. И.** Использование современных мобильных приложений на уроках английского языка // [Текст] Ученые записки Института социальных и гуманитарных знаний. – 2016. – Т. 14. – № 1. – С. 521–524.

9 **Титова, С. В.** Мобильное обучение сегодня: стратегии и перспективы // Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2012. – № 1. – С. 9–23. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mobilnoe-obuchenie-segodnya-strategii-i-perspektivy>

10 **Титова, С. В.** Модель мобильного обучения иностранным языкам // Педагогика и психология образования. – 2017. – № 1. – С. 123–133. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-mobilnogo-obucheniya-inostrannym-yazykam>

References

1 **Bazarova, L. V.** Primenenie mobil'nykh tekhnologiy v obuchenii inostrannym yazykam [Application of mobile technologies in teaching foreign languages] // Dostizheniya nauki i obrazovaniya. – 2018. – № 17 (39). – С. 75–76. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-mobilnyh-tehnologiy-v-obuchenii-inostrannym-yazykam>

2 **Voronkova, Yu. V.** Ispolzovaniye mobilnykh prilozheniy dlya izucheniya inostrannykh yazykov [The use of mobile applications for learning foreign languages] // Problemy i perspektivy razvitiya obrazovaniya v Rossii. [Text]. – 2014. – No. 31. – P. 48–51.

3 **Drygina M. V.** K voprosu ispolzovaniya mobilnykh tekhnologiy dlya izucheniya inostrannogo yazyka [On the use of mobile technologies for learning a foreign language] Samarskiy nauchnyy vestnik. – 2018. – No. 3 (24). – P. 317–321. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-130>

voprosu-ispolzovaniya-mobilnykh-tehnologiy-dlya-izucheniya-inostrannogo-yazyka

4 **Kasatkina N. N.** Ispolzovaniye mobilnykh tekhnologiy v izuchenii inostrannykh yazykov [The use of mobile technologies in the study of foreign languages] // Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik. – 2016. – No. 4. – P. 43–47. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-mobilnyh-tehnologiy-v-izuchenii-inostrannykh-yazykov>

5 **Kuryaeva, R. I.** Innovatsionnyye podkhody k metodike prepodavaniya angliyskogo yazyka [Innovative approaches to the methodology of teaching English] Vestnik Kazanskogo tekhnologicheskogo universiteta, – 2014. – No. 12. – P. 266–270. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyye-podkhody-k-metodike-prepodavaniya-angliyskogo-yazyka>

6 **Odinokaya, M. A., Lebedev, A. A.** Analiz polozhitelnykh praktik organizatsii mediaobrazovaniya posredstvom mobilnykh prilozheniy [Analysis of positive practices of organizing media education through mobile applications] // Evropeyskiye issledovaniya. – 2016. – No. 12 (23). – P. 77–81. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-polozhitelnyh-praktik-organizatsii-mediaobrazovaniya-posredstvom-mobilnyh-prilozheniy>

7 **Prikhodko, E. A.** Sovremennyye informatsionnyye (mobilnyye) tekhnologii v prepodavanii grammatiki angliyskogo yazyka (nelingvisticheskiye spetsialnosti) [Modern information (mobile) technologies in teaching English grammar (non-linguistic specialties)] // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Obrazovaniye i pedagogicheskiye nauki. – 2015. – No. 9 (720). – P. 147–151. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-informatsionnyye-mobilnye-tehnologii-v-prepodavanii-grammatiki-angliyskogo-yazyka-nelingvisticheskiye-spetsialnosti>

8 **Steklyannikova, M. I.** Ispolzovaniye sovremennykh mobilnykh prilozheniy na urokakh angliyskogo yazyka [Using modern mobile applications in English lessons] // Uchenyye zapiski Instituta sotsialnykh i gumanitarnykh znaniy [Text] – 2016. – Vol. 14. – No. 1. – P. 521–524.

9 **Titova, S. V.** Mobilnoye obucheniye segodnya: strategii i perspektivy [Mobile learning today: strategies and prospects] // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 19. Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya. – 2012. – No. 1. – P. 9–23. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mobilnoe-obuchenie-segodnya-strategii-i-perspektivy>

10 **Titova, S. V.** Model mobilnogo obucheniya inostrannym yazykam [Model of mobile learning of foreign languages] // Pedagogika i psikhologiya obrazovaniya

2017. – No. 1. – P. 123–133. [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-mobilnogo-obucheniya-inostrannym-yazykam>

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

А. Ә. Совет, Ж. Д. Нуржанова*, А. Қ. Салықбаева, М. К. Исламова, М. Ж. Мауленкулова

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ҰЯЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ РӨЛІ

Мақалада ағылшын тілін оқытуда мобильді технологияларды қолданудың өзектілігі туралы айтылады. Осы мақалада интерактивті қосымшаларға деген ерекше қызығушылық ұялы технологиялардың интерактивті білім беру құралдарының көбеюіне байланысты. Оларды кешенді құру мобильді білім беру теориясын да, оқыту процесінде интерактивті құралдарды қолдану теориясын да толықтыра алады. Мақалада мобильді құралдарды және дидактикалық қосымшаларды қолдануға негізделген шетел тілін оқыту саласындағы ақпараттандырудың стандартты тәсілдері талданған, сонымен қатар ақпараттық орта мен оның ресурстарын қамтитын ағылшын тілін оқытудың ортақ ортасын жобалаудың түпкілікті талдауы негізінде өзіндік тәсіл ұсынылған қоршаған әлемнің материалдық объектілері. Бұл ортаны құру матрицалық (QR) кодтардың арқасында мүмкін болады. Желілік құралдарды және мәліметтерді графикалық кодтауды қолдана отырып, ағылшын тілін оқытудың ұсынылған әдісі шетелдік сөз тіркестері мен ұғымдарды есте сақтау, оларды құлақпен қабылдау жеке QR кодтары бар қарапайым объектілердің модельдерін де жүзеге асырылатындығын білдіреді. Ағылшын тілін үйренудің кез-келген кезеңінде студенттердің оқу процесінде мобильді технологияларды қолдану мысалдары зерделенді.

Кілтті сөздер: мобильді қосымшалар, ағылшын тілін үйрету, мобильді технологиялар, QR кодтау, мобильді оқыту.

A. A. Sovet, Z. D. Nurzhanova*, A. K. Salykbayeva, M. K. Islamova, M. J. Maulenkulova

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 15.03.21.

ROLE OF MOBILE TECHNOLOGIES IN LEARNING ENGLISH

The article argues the relevance of the use of mobile technologies in learning English. The particular interest in interactive applications in this article is due to the fact that mobile technologies are increasing the number of interactive educational tools. Their complex creation can complement both the theory of mobile education and the theory of using interactive tools in learning processes. The article analyzes the standard approaches to informatization in the field of foreign language education, which are based on the use of mobile tools and didactic applications, and also presents its own approach based on the final analysis indicators on the design of a common environment for teaching English, which contains the resources of the information environment and material objects of the surrounding world. The creation of this environment is feasible due to matrix (QR) codes. The presented method of teaching English using network tools and graphical coding of data implies that the memorization of foreign phrases and concepts, their perception by ear is realized on the models of ordinary objects, which have individual QR codes. Examples of the application of mobile technologies in the learning process of students at any stage of learning English are studied.

Keywords: mobile applications, learning English, mobile technologies, QR coding, mobile learning.

<https://doi.org/10.48081/EMUZ3675>

А. К. Шукурбаева

Ақсу қаласы Достық селолық округі Спутник станциясының негізгі мектебі,
Қазақстан Республикасы, Ақсу қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ДАМУ ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ

Қазіргі Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне бағытталған жаңа білім беру жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. Бұл процесс педагогикалық теория мен практикадағы елеулі өзгерістермен қатар жүреді. Біздің өміріміздің кез-келген саласындағы, әсіресе білім берудегі сапалы өзгерістер мұғалімнің оқу процесіндегі орны мен рөліне жаңа көзқарасын қалыптастырусыз мүмкін емес. Мұғалімдер, жаңартылған мазмұндағы жаңа мақсаттар мен міндеттерді түсініп, оқытудың жаңа технологияларын, оқытудың құзыреттілікке бағытталған тәсілін ескере отырып бағалаудың жаңа нысандарын қолдануды үйрену қажет. Әрбір педагог жаңартылған білім берудің әдіснамасы мен мазмұнын қабылдауға, білім беру процесін бағдарламалық және әдістемелік қамтамасыз етуді өзгертуге, педагогикалық қызметтің мақсаттары мен тәсілдерін өзгертуге дайын болуы қажет.

Кілтті сөздер: білім беру, сын тұрғысы, оқыту, химия, әдіснама, мұғалім, сабақ, жұптық жұмыс, әдіс.

Кіріспе

Еліміздің Президенті «Рухани жаңғыру» бағдарламасында ұсынған идеялар қазіргі заманғы трендтерден туындайды және Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл халықаралық қоғамдастық үшін де өзекті.

Қазақстанның бай ұлттық-мәдени мұрасы бар, оны сабақтарда мысалдармен ашып көрсету керек, өте маңызды дәстүрлер туралы айтуға тырысу қажет. Мұны білу өте маңызды, үйрену де, үйрету де маңызды, сондықтан балалар өздерінің жеке басын құрметтеуі үшін өз тарихын білуі керек. Қазақстан болашақты дамытуға бет бұрады, бұл мұғалімдерден жастарды жаһандық азамат етуді талап етеді.

Оқушы білімді игерді, бірақ бұл оқушының өзін қоршаған өмірде сенімді сезінуіне көмектесті ме, оны шығармашылыққа баулып, оны белсенді қолдана алады ма? Аристотель «... ақыл тек білімде ғана емес, білімді практикада қолдана білуден тұрады ...», – деп айтқан.

Қазіргі уақытта орта мектепте қолданылатын химияны оқыту әдістемесі белгілі бір дәрежеде дәстүрлі болып табылады. Оқытудың осы әдісіндегі оқушылардың іс-әрекеті негізінен оқу материалын есте сақтауға, тапсырмалар мен жаттығуларды орындауға бағытталған. Бірақ қазіргі кезде химия сабағына қойылатын басты талап оқушылардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамытудың, қазақстандық патриотизмді ынталандыру және белсенді азаматтық ұстаным ретінде оқу процесін проблемалық құру үшін оқытудың мазмұны мен әдістерінің барлық мүмкіндіктерін пайдалану болып табылады.

Осылайша, бұл тақырыбытың өзектілігі инновациялық білім беру процесінің тенденциялары мен оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің дәстүрлі технологиялары арасындағы қайшылықтардың жолдарын іздеумен анықталады.

Бұл қарама-қайшылық осы жұмыстың идеясын анықтайды: оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамытуға жағдай жасау. Педагогикалық қызметте оқушыларға өз іс-әрекеттерін, соның ішінде ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға, тақырыпты анықтауға, мақсат қоюға, жұмысты жоспарлауға, мәселелерді талдауға, көруге, гипотезалар жасауға, оларды дәлелдеуге немесе жоққа шығаруға, алған білімдерін іс жүзінде қолдануға үйрету керек.

Сабақтардың тәрбиелік мақсаты – Жаңа Қазақстандық Патриотизмнің құндылықтары мен мінсіз жүйесіне ие, өзін қоғамда қалай жүзеге асыруды және өз елі үшін пайдалы болуды білетін патриот оқушыны тәрбиелеу.

Қазіргі жағдайда мұғалім пән бойынша білім мен дағдыларды қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар гуманистік дүниетанымды, жас ұрпақтың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру үшін өзінің оқу пәнінің тәрбиелік және дамытушылық әлеуетін барынша ашуға және пайдалануға міндетті.

Сабақты өткізуге қойылатын негізгі міндеттер:

– ақпараттық ресурстарға сүйене отырып, оқушылардың жаңа білімді, зияткерлік қажеттіліктерді игеруін қамтамасыз ету;

– оқушылардың «ұлттық рәміздер, базалық құндылықтар, жаңа қазақстандық патриотизм, мәдени-генетикалық код, «Мәңгілік Ел» ұғымдарын меңгеруіне ықпал ету,

– білім алушылардың зерттеушілік, шығармашылық, коммуникативтік құзыреттіліктерін дамыту;

– қазақстандық патриотизмді және белсенді азаматтық ұстанымды ынталандыру.

Жаңашылдық – пән мұғалімінің мазмұны, формалары, оқыту әдістері мен рөлінің тәсілдерін өзгерту, мұғалімнің оқушылардың танымдық іс-әрекетін басқару қабілетін дамытуда, ол үшін әртүрлі оқыту және ынталандыру құралдарын қолдану.

Қойылған мақсаттар мен тиісті міндеттерге қол жеткізу үшін сабақтарды жобалауды барлық оқушылар осы оқу материалын әр түрлі деңгейде оқыған кезде қол жеткізуі керек қажетті түпкілікті нәтижелерді жоспарлаудан бастау. Бұл қажетті жоспарланған нәтижелер оқушылардың оқу материалын игеруіне қойылатын талаптар болып табылады. Сонымен, «Кіріспе» тақырыбындағы химия пәнімен таныса отырып, 8-сынып оқушылары негізгі ұғымдарды игеріп қана қоймай, химиялық кабинетте жұмыс істеу және жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырып, зертханалық жабдықтармен жұмыс істеудің негізгі әдістерін игеріп, химияның қоғамдағы және өмірдегі рөлін түсіндіруді үйренуі керек, алынған білімді күнделікті өмірде заттар мен материалдарды қауіпсіз пайдалану үшін қолдануды үйрену.

Материалдар мен әдістер

Химия сабақтарында патриоттық тәрбие беруді қазіргі ғылымның жетістіктері туралы, заманауи әзірлемелерді тәжірибеге енгізу туралы, экономикалық білім негіздерімен химиялық өндіріс үшін есептер шығару, қазақстандық ғалымдардың жетістіктері және өмірбаяндарын зерттеу арқылы жеткізуге болады.

Қызметте сабақтың келесі түрлерін қолданылады:

1 Жаңа білімді қалыптастыру сабақтары.

Сабақ түрлері: сабақ-дәрістер, сабақ-конференциялар, зертханалық жұмыстар, сабақ-презентациялар.

2 Оқыту мен дағдыларға қалыптастыру сабақтары.

Сабақ формалары: нақты практикалық тапсырмаларды орындау бойынша сабақ-практикум, сабақ-зерттеулер, практикалық жұмыстар.

3 Білімді қайталау және жалпылау, дағдыларды бекіту сабақтары.

Сабақтың формалары: интеграцияланған сабақтар, семинар сабақтары, пікірталас сабағы.

4 Білім мен дағдыларды тексеру және есепке алу сабақтары.

Сабақтың формалары: шығармашылық есеп, педагогикалық жобаны қорғау, білімді қоғамдық қарау, сынақ.

5 Аралас сабақтар.

Сабақтың нысанын, оның құрылымын жоспарлау, оқыту әдістерінің мазмұны мен реттілігін анықтау, ең алдымен, оқушылардың танымдық

белсенділігі мен тәуелсіздігінің деңгейін, олардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ескеру.

Нақты сабақты жобалау кезінде мақсат қоюға ерекше назар аудару. Нақты көрсете отырып сабақтың мақсатын жоспарлау: есте сақтау, түсіну, меңгеру, оқушылар қандай дағдыларды қалыптастыру.

Оқу материалының мазмұнын таңдау кезінде негізгі принциптерді басшылыққа алу: ғылыми және қол жетімділік, көрнекілік, интегративтілік, жеке ерекшеліктерді ескеру, ойлауды дамытуға бағдарлау және мұғалімнің оқушылармен ашық диалогы. Сабақты құрудың негізі ретінде, негізгі модельді қарастыру:

шақыру → *жаңа білімді түсіну* → *рефлексия*. Шақыру кезеңінде мотивацияның әртүрлі әдістерін қолдану.

Оқу материалын заңдардың ашылуы, ғалымдардың өмірі мен қызметі туралы тарихи мәліметтермен байыту. Сабақтарда қосымша әдебиеттерді, қызықты, танымдық ақпаратты, БАҚ хабарламаларынан, жарнамалық ақпараттан жарқын, қызықты мысалдарды қолдану.

9, 10-сыныптарда «Металлургия, қорытпалау, темір қосылыстары» тақырыбындағы әртүрлі суреттерді қолдану, оқушылар адамдардың қандай металдарды қолдана алатындығын, олардан не жасауға болатындығы туралы айтады.

Оқу жүйесін ұйымдастырудың әр түрлі формаларын біріктіру: жеке, фронтальды және ұжымдық (топта, жұпта)

Фронтальды формада: «блиц-сауалнама», «миға шабуыл» әдісін, эвристикалық әңгіме қолдану.

Ұжымдық форманы қолданған кезде оқушыларға тақырыпты талқылау, шешім жолын көрсету, шешімге жақындату және соңында табылған нәтижені ұсыну.

Жұптық жұмыс практикалық және зертханалық жұмыстар үшін оңтайлы болып табылады.

Нәтижелер мен талқылау

Оқыту әдістері мен тәсілдерін таңдау, оларды қолдану кезектілігі оқушылардың танымдық белсенділігі мен дербестігі деңгейіне байланысты.

Жұмыста дәстүрлі әдістерді қолдану: сөздік, көрнекілік, түсіндірме және иллюстрациялық. Бірақ пәнге деген танымдық қызығушылықты арттыру үшін қолданылатын заманауи әдістердің бірі – проблемалық. Проблемалық әдістің бір әдісі – проблемалық ситуация құру және оны шешу.

1) Оқылған заңдар мен түсініктерге қайшы келетін жаңа факт туралы хабарлау (мысалы, аммиак құрамында құрылымында негіздердің қасиеттерін

анықтайтын гидроксил тобы болмайды. Бірақ сулы ерітіндіде ол негізгі қасиеттерді көрсетеді. Неліктен?);

2) бір топқа немесе типке жататын заттардың әр түрлі қасиеттерін ашу (мысалы: азот пен фосфор – бір топшаның элементтері. Неге азот газ қалыпты жағдайда және аллотропиялық модификация түзбейді, ал фосфор әр түрлі аллотропиялық модификацияда қатты?);

3) қосылыстардың қасиеттерінің екі жақтылығын көрсету (мысалы: су қышқыл да, негіз де бола алады деп сенесіз бе?).

4) Эксперименттік мәселені шешу туралы ұсыныс (мысалы: қоймадағы реактивтерді бөлшектеу кезінде жұмысшылар түссіз сұйықтық бар ұмытылған бөтелкені тапты, бөтелкедегі затбелгі жартылай жыртылды, тек «... қышқылы» қалды. Бөтелкеде қандай қышқыл бар екенін қалай анықтауға болады?)

Қорытынды

Оқытудың нақты әдістері оқу материалын қабылдау қол жетімді, мағыналы және қызықты етуге көмектеседі. Ең алдымен, химиялық эксперимент. Химиялық эксперимент - бұл химияны оқудағы белсенділік пен танымның негізгі формасы. Бұл зертханалық тәжірибелер, демонстрациялық эксперимент және практикалық жұмыс.

Осылайша, осы тақырып арқылы көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді деп қорытынды жасауға болады:

– химияны оқуға деген ынтаны арттыру;

– оқу процесіне қызығушылықты арттыру және пән бойынша оқу материалын белсенді қабылдау;

– ақпараттық сауаттылықты қалыптастыруға ықпал етеді: кез-келген түрдегі және әр түрлі күрделіліктегі ақпараттармен тәуелсіз аналитикалық және бағалау жұмысының қабілетін дамыту;

– әлеуметтік құзыреттілікті арттыруға жағдай жасайды.

Осы тәсілмен оқушылардың білімі мен дағдыларынан басқа, білім сапасының маңызды көрсеткіші олардың өмірлік мәселелерді шешу тәжірибесі, әлеуметтік функциялар және іс-әрекеттің практикалық дағдылары болады. Яғни, біз негізгі құзыреттілік деп атайтын нәрсені қалыптастыру.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Ермаханов, М. Н., Диканбаева, А. К., Асылбекова, Г. Т., Куандықова, Э. Т., Еримбетова, А. А., Сабденова, У. О., Калбирова, А. К., Кадилова, Р. Б. Эффективные методы обучения химии в средних школах

// Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 8–1. – С. 78–79.

2 Мұғалімге арналған нұсқаулық, 2016 ж.

3 «Болашақ үшін оқыту». XXI ғасырдың ақпараттық және білім технологияларына кіріспе: Оқу құралы. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті», 2010.

4 Габрелиян, О. С., Шоқыбаев, Ж. А., Ильясова, Г. У. «Химияға кіріспе» Оқу құралы. – Алматы : Дом печати Баспагер, 2017. – 219 б.

5 [Электронды ресурс]. – URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=9930>.

6 Дидактика химии : становление и развитие: Книга для учителя. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2015.

7 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы.

8 Космодемьянская, С. С., Гильманшина, С. И. Методика обучения химии : учебное пособие. – Казань : ТГПУ, 2011. – 136 с.

9 Shokybaev, Zh. A., Onerbayeva, Z. O., Plyassova, G. U. Teaching methods on chemistry. – Almaty, 2016. – 271 p.

10 Plyassova, G. U. Didactic aspects of the development and use of textbooks in the educational process of university based on learning technologies. //EAST EUROPEAN SCIENCE JOURNAL#6 (22), 2017 part1. Warszawa P. 66–70.

References

1 Ermahanov, M. N., Dikanbaeva, A. K., Asylbekova, G. T., Kuandykova, E. T., Erimbetova, A. A., Sabdenova, U. O., Kalbirova, A. K., Kadirova, R. B. Effektivny'e metody' obucheniya khimii v srednix shkolax // Mezhdunarodny'j zhurnal prikladny'x i fundamental'ny'x issledovaniy. [Effective methods of teaching chemistry in secondary schools // International Journal of Applied and Fundamental Research]. – 2016. – № 8–1. – S. 78–79.

2 Mūğalımge arnalğan nūsqaulyq. [Teacher's Guide]. – 2016.

3 «Болашақ үшін оқыту». XXI ғасырдың ақпараттық және білім технологияларына кіріспе [«Teaching for the future». Introduction to information and educational technologies of the XXI century]. Оқу құралы. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті». – 2010.

4 Gabrelian, O. S., Shokybaev, J. A., Ilyasova, G. U. «Himiyağa kirispe». [Introduction to chemistry]. - Оқу құралы. – Алматы : Дом печати Баспагер, 2017. – 219 б.

5 [Electronic resource]. – URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=9930>.

6 Didaktika khimii : stanovlenie i razvitie. [Didactics of chemistry: formation and development] Kniga dlya uchitelya. – SPb. : Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 2015.

7 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazaxstan na 2020–2025 gody`. [State Program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2021]

8 Kosmodem`yanskaya, S. S., Gil`manshina, S. I. Metodika obucheniya khimii : uchebnoe posobie. [Methods of teaching chemistry] – Kazan` : TGGPU, 2011. – 136 s.

9 Shokybaev, Zh. A., Onerbayeva, Z. O., Piyassova, G. U. Teaching methods on chemistry. – Almaty, 2016. – 271 p.

10 Piyassova, G. U. Didactic aspects of the development and use of textbooks in the educational process of university based on learning technologies. //EAST EUROPEAN SCIENCE JOURNAL#6 (22), 2017 part1. Warszawa P. 66–70.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

A. K. Shukurbayeva

Основная школа станции Спутник
Достыкского сельского округа города Аксу,
Республика Казахстан, г. Аксу

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЕМОВ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ ХИМИИ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

В современном Казахстане идет формирование новой системы образования, ориентированной на мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике. Качественные изменения в любой сфере нашей жизни, особенно в образовании, невозможны без формирования нового отношения учителя к месту и роли в учебном процессе. Учителям необходимо понимать новые цели и задачи обновленного содержания, учиться применять новые формы оценки с учетом новых технологий обучения, компетентностно-ориентированного подхода к обучению. Каждый педагог должен быть готов принять методологию и содержание обновленного

образования, изменить программное и методическое обеспечение образовательного процесса, изменить цели и способы педагогической деятельности.

Ключевые слова: образование, критика, обучение, химия, методология, учитель, урок, парная работа, метод.

A. K. Shukurbayeva

Main School of the Satellite station
of the Dostytsky rural district of the city of Aksu,
Republic of Kazakhstan, Aksu

THE USE OF TECHNIQUES FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN CHEMISTRY LESSONS IN THE CONTEXT OF UPDATING THE CONTENT OF EDUCATION

In modern Kazakhstan, a new education system is being formed, focused on the global educational space. This process is accompanied by significant changes in pedagogical theory and practice. Qualitative changes in any area of our life, especially in education, are impossible without the formation of a new teacher's attitude to the place and role in the educational process. Teachers need to understand the new goals and objectives of the updated content, learn to apply new forms of assessment, taking into account new teaching technologies, a competency-based approach to teaching. Each teacher must be ready to accept the methodology and content of the updated education, change the software and methodological support of the educational process, change the goals and methods of pedagogical activity.

Keywords: education, criticism, teaching, chemistry, methodology, teacher, lesson, pair work, method.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

МРНТИ 14.29.41

<https://doi.org/10.48081/TYOM1310>**Б. Ж. Альмухамбетова**

Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
Республика Казахстан, г. Талдыкорган

**ПСИХОСОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ СЛАБОСЛЫШАЩИХ
ОБУЧАЮЩИХСЯ ВУЗА И КОЛЛЕДЖЕЙ
КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**

В статье рассматриваются вопросы психологической и социальной адаптации слабослышащих обучающихся вуза и колледжа, вопросы, связанные с особенностями взаимодействия личности и социума. Предметом обсуждения является правильное и равномерное соотношение целей, ценностей всех обучающихся, независимо от их психофизиологического состояния. Статья раскрывает содержание понятия «слабослышащий обучающийся вуза и колледжа», – это молодежь, с частичной недостаточностью слуха с возможными нарушениями речевого развития. Нарушенный, слабый слух вероятен врожденными, приобретенными, наследственными заболеваниями, последствиями травм. В современном обществе обучающийся со слабым слухом это не только молодой человек занятый процессом познания, а личность, которая вынуждена приспосабливаться день за днем к взаимодействию с социумом для решения ежедневных задач и, к сожалению, чаще всего оказывающийся не в обществе слышащих, а «рядом» с ним. Значительное внимание в статье, уделяется использованию обучающимися предыдущих навыков и механизмов поведения в решении задач. Автором статьи была попытка определить психосоциальную адаптацию слабослышащих обучающихся-как состояние взаимоотношений со средой, когда личность продуктивно общается удовлетворяет свои потребности и развивает творческие возможности.

Ключевые слова: адаптация, слабослышащий, особые образовательные потребности, обучающийся, развитие.

Введение

В «Государственной программе развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы» процесс инклюзивного образования, определен в качестве одной из важных задач развития качественного образования, равных прав к равным возможностям доступным для всех [1]. Современная парадигма образования, основанная на принципах гуманизма, обязывает к непрерывному поиску путей развития и становления гармоничной личности обучающегося с особыми образовательными потребностями (ООП). До нынешнего времени совершенствуются созданные нормативно-правовые базы инклюзивного образования страны и проводятся психолого-педагогические, социальные научные исследования учеными вузов, развиваются образовательные программы. В рамках этих исследований приобретает положительный опыт включенного обучения лиц с ООП в общеобразовательный процесс. Наряду с психологией и педагогикой, науки изучающие особенности социализации личности в обществе, его развитие, становление под влиянием разных факторов социума, также исследуют данную проблему, в этой связи, в разные периоды развития каждой науки, изменялись цели, задачи, методы приобщения личности к окружающему миру. Современный этап исследований непосредственно связан с механизмами психосоциальной адаптации личности обучающегося.

Рост количества детей и подростков с психологическими, физическими нарушениями здоровья показывают актуальность этой проблемы не только для системы образования, но и для общества в целом [2]. Среди широкого круга обучающихся с особым правовым статусом есть и слабослышащие. Слабослышащий обучающийся вуза и колледжа – это юноша, с частичной недостаточностью слуха с возможными нарушениями речевого развития. Нарушенный, слабый слух вероятен либо врожденными, либо приобретенными, либо наследственными заболеваниями или последствиями травм. В современном обществе обучающийся со слабым слухом это не только молодой человек занятый процессом познания, а личность, которая вынуждена приспосабливаться день за днем к взаимодействию с социумом для решения ежедневных задач и, к сожалению, чаще всего оказывающийся не в обществе слышащих, а «рядом» с ним.

Очевидная аксиома, что присутствие определенных личностных качеств и умений предполагают успешность жизнедеятельности человека в социуме. По утверждению ученых Д. В. Ольшанский, К. В. Рубчевский, Л. Филипс и др. только в процессе взаимодействия человека с обществом формируется, развивается личность и этот процесс называется – социализацией.

Материалы и методы

По источникам энциклопедии википедия термин «психосоциальная адаптация» трактуется как «сложный многоуровневый и иерархический процесс взаимодействия личности и социальной среды, приводящий к правильному соотношению целей и ценностей личности и группы, это процесс согласования и изменения свойств общающихся систем» [3]. Таким образом, во взаимодействии личности с социумом, генерирующем всепроникновение, неподдельность и взаимоприспособление друг к другу, мы видим сущность психосоциальной адаптации. Вследствие психосоциальной адаптации благодаря активному взаимодействию человека со средой жизнедеятельности, формируются позитивные условия для самопроявления и естественного усвоения, принятия целей, ценностей, норм и стилей поведения, принятых в обществе. Для слабослышащих обучающихся вуза и колледжей психосоциальная адаптация имеет особое значение, обусловленное индивидуальными возможностями, состоянием здоровья обучающегося и окружающим миром, приспособление его не только к новой среде, но и к иной структуре отношений, соответствие принятых норм поведения. Имея определенные слабые стороны функционального состояния обучающиеся, однозначно будут встречаться с ограничениями в повседневной жизни во взаимодействии, это может интенсифицировать дезадаптацию.

Результаты и обсуждение

Сурдопсихологи и педагоги, изучающие данную возрастную категорию, отмечают, что в силу ослабленных «социальных возможностей личности», удерживаемое в сознании дистонцирование и отчуждение, возникновение чувства безнадежности подрывающая способность плодотворной деятельности, являются признаками дезадаптивной формы взаимодействия [4]. Педагоги отмечают, что самая сложная педагогическая проблема в работе с этим контингентом обучающихся это их интеграция в среду, принятие ими определенных правил, норм, ценностей, которые бы им позволили успешно функционировать в обществе. То есть в процессе вхождения человека в социальную структуру, происходит необратимый процесс изменения как в структуре общества, так и в структуре этой личности. Социальная активность каждого индивида независимо от его социального, правового статуса – есть залог его успешной жизнедеятельности в любом обществе. И слабослышащие студенты не исключение. Проблема приобщения слабослышащего студента вуза или колледжа к миру слышащих, к их деятельности, то есть ко всему тому, чем живет общество в большинстве случаев, продолжается еще с детского возраста и является одной из самых сложных вопросов в формировании личности.

У слабослышащих обучающихся нашей страны, перспектива получения качественного профессионального образования зависит не только от тех знаний, которые они получили в специализированной или в общеобразовательной средней школе, влияний их ближайшего окружения, мнений сверстников и ожиданий семьи, но и от готовности студента включиться в поток уже общего образовательного пространства, готовности к приобщению в систему профессионального образования. Проблемы социума, обусловленные высокой конкуренцией на рынке труда, прогрессирующая безработица, низкая социальная защищенность населения в целом, требует от молодежи более раннего профессионального самоопределения и высокой функциональной грамотности независимо от состояния здоровья или иных его личных проблем. Между тем, по причине определенных заболеваний или нарушений создаются барьеры для полноценного вхождения личности в адекватные для его возрастной категории процессы, у рассматриваемой группы – это процесс обучения. Обучение и упорство к получению фундаментальных знаний создадут успешность в конкуренции на рынке труда. Для этого необходимо научиться адаптироваться к окружению, то есть не только нужно научиться учиться в новых условиях, но привить навыки восприятия возникших специфических трудностей, с которыми он будет сталкиваться в процессе обучения. Для студента со слабым слухом преподаватель будет предоставлять информацию с наибольшей визуализацией, наверняка будет использовать специальные программы, выполняющие коррекционную роль, например, словарь понятий, компьютерные программы поддержки процесса обучения и т.д. Многие факторы затрудняют самореализацию в обществе, личности с ООП. Поэтому для безболезненной адаптации обучающихся в социуме, с адекватным уровнем тревожности, ближайшее окружение должно создавать достаточно благоприятные условия среды. Важным и первостепенным для всего окружения человека со слабым слухом, является их помощь и поддержка для самореализации личности, организация деятельности личности на данном этапе жизни. Для этого им необходимо создать согласованную деятельность, а сверстникам не проявлять безразличия, с пониманием отнестись к иному мировоззрению, образу жизни и поведению личности с ООП. В интересах сохранения своего психологического здоровья, реализации жизненных планов и эффективного функционирования в обществе, личности с нарушенным слухом необходимо актуализировать способы совладения со стрессовыми ситуациями, противостоять невзгодам. По мнению ученых, человек имеющий инвалидность должен идти по жизни с девизом: «Жить инвалидом, но не быть им», в этом безусловно участвует его близкое

окружение и педагоги выполняя ряд рекомендации [5]: обеспечение в создании психологического комфорта, помощь в адаптации в обществе, саморазвитии и самореализации во время обучения; обеспечение защиты личного пространства. Психосоциальная адаптация слабослышащего обучающегося к обществу обладает такими же особенностями как и большинство студентов инвалидов, они имеют особые потребности. И они должны быть удовлетворены, созданием для них равных возможностей со слышащей средой. Согласно конвенции ООН о правах инвалидов, равные права рассматриваются с позиции структуры самого общества, то есть должна быть создана особая среда для обучения, которая бы учитывала все их индивидуальные потребности. Эта среда позволит студенту выяснить свою персональную схему реабилитации всех направлений его жизнедеятельности.

По мнению зарубежных авторов, Д. Холл и Т. Тинклина, очень часто проблема адаптации инвалидов в социуме, ошибочно рассматривается лишь в одном направлении, хотя более правильным, и эффективным в отношении решения данной проблемы было бы рассматривать ее в объединении нескольких видов социальной адаптации, так как человек функционирует во всем многообразии условий среды. Как средства и методы адаптации, ученые предлагают внедрение особых форм обучения в которую входит создание пособий, дидактических материалов, специальных учебных программ, которые учитывают специфические потребности слабослышащих обучающихся. Также в психосоциальной адаптации применять социальные технологии, психологическое консультирование и сопровождение, так как эти компоненты значительно влияют на взаимоотношения лиц с ООП и здоровых людей, а значит, они влияют на их взаимную адаптацию.

Вместе с тем многие авторы выделяют ряд проблем, с которыми сталкиваются вузы и колледжи при обучении слабослышащих студентов [6]. Сказываются они в недостаточном объеме специализированных средств, в ходе обучения для инвалидов по слуху, например, отсутствие аудиоматериалов, лексических программных средств и др. Недостатком является так же недоступность учебных помещений или, как отмечалось ранее, отстраненность общества от студентов-инвалидов. Немало важным недостатком является неумение преподавателей взаимодействовать с такими студентами во время обучения. По мнению авторов, отдельной проблемой, требующей особого внимания, является ограничения выбора профессий при поступлении в вуз. Студенты с особыми потребностями, почти всегда опираются на свои объективные возможности в выбранной профессии, а не на личные предпочтения. Это приводит к тому, что такой выпускник в дальнейшем будет испытывать трудности не только в социальной, но

и в профессиональной адаптации считают ученые [7]. Таким образом, в вузовской системе есть достаточно объективных внешних стрессоров. Выше перечисленная недоступность в высшем учебном заведении для студентов необходимых средств для обучения, будет выражаться у обучающегося постоянными беспокойствами, невнимательностью, раздражительностью, а затем трансформируется в хронический стресс и проявляться на функциональном состоянии. В зависимости от личностных психологических, профессиональных и физических ресурсов обучающегося будет зависеть сформированность психосоциальной адаптации студента в образовательном и социально-психологическом аспектах [8]. Отсутствие условий в пространственном аспекте, обуславливают зависимость человека от окружающих и тогда они отказываются от обучения. Поэтому обеспечение технического оснащения и других мер-это решение физических препятствий и предотвращение психосоциальных проблем.

Комплексный подход решения вопросов адаптации, коррекции и устранения всех факторов риска лиц с ООП обуславливают реформирование системы образования и в отношении организации деятельности ППС [9].

Подготовка вузов, колледжей для обучения инвалидов с нарушениями слуха, зрения, речи требует применения специальных технологий. В настоящее время происходит внедрение различных информационно-коммуникативных, мультимедийных, и интерактивных технологий. Это способствует улучшению обучения студентов с ООП.

Анализ исследований научной литературы в вопросах психо-социальной адаптации слабослышащих обучающихся вуза и колледжей выявил круг проблем, которые препятствуют этому процессу и факторы-стрессоры, из которых, наиболее значимыми, являются: низкая степень доступности инфраструктуры вузов, нехватка специальных средств сопровождения обучения студентов с особыми потребностями, психологические и социально-культурные препятствия, которые затрудняют адаптацию студентов к среде здоровых сверстников. Предотвращение этих препятствий, на пути психо-социальной адаптации слабослышащих обучающихся вуза и колледжей - главная задача образовательной и социальной политики государства, органов муниципального управления, общественных организаций, которые связаны с жизнью людей с особыми потребностями.

Выводы

Психосоциальная адаптация на наш взгляд-целенаправленное формирование обучающегося с ООП, которая дает возможность включаться на равных с другими студентами в образовательный процесс не зависимо от характера и форм проявления психофизических особенностей. Следуя

из этих умозаключений, мы делаем вывод о том, что психосоциальная адаптация - это сложный, многоэтапный процесс как для здорового, так и для человека с ООП. основополагающим фактором успешного прохождения этого жизненного этапа является непосредственное окружение: ППС, члены семьи и социума - все они несут ответственность за осуществление наиболее продуктивного, безболезненного процесса становления личности с ООП как полноправного члена общества. Если каждый обучающийся будет иметь здоровую психологическую обстановку, в независимости от того, инвалид он или полноценный, можно быть абсолютно уверенными в здоровом развитии будущего поколения в общем.

Список использованных источников

- 1 «Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nao.kz/blogs/view/2/105>
- 2 «В Казахстане растет число детей с инвалидностью». [Электронный ресурс]: <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2019-04/v-kazakhstan-rastet>
- 3 «Психо-социальная адаптация» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ecodelo.org/9746-4_psikhosotsialnaya_adaptatsiya
- 4 **Кузьмина, О. И., Артемьев, В. А.** Социальная и физическая адаптация слабослышащих студентов //Иновационные технологии в спорте и физическом воспитании подрастающего поколения. г. Москва, 20 апреля 2017 г. – С. 430-432.
- 5 **Реан А. А., Кудашев А. Р., Баранов А. А.** Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика /– СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.
- 6 **Тригер, Р. Д.** Психологические особенности социализации детей с задержкой психического развития. – СПб : Питер, 2008. – 192 с.
- 7 **Батуева, С. В.** «Социально-психологическая адаптация первоклассника с задержкой психического развития арт-терапевтическими средствами театральной деятельности» / С. В. Батуева //Психология, социология и педагогика. – 2014. – № 11. [Электронный ресурс]. – URL: <http://psychology.snauka.ru/2014/11/3934>
- 8 **Долгова, В. И.** Психолого-педагогическая коррекция тревожности как фактора эмоциональной устойчивости студентов-психологов / В. И. Долгова, О. А. Шумакова // Научно-методические рекомендации. – Челябинск, 2010. Сер. Иновационная культура будущего педагога-психолога.

9 **Пешиков, О. В.** Факторы успешной учебы студентов вуза / О. В. Пешиков, А. Ю. Шаманова, М. В. Вдовиченко // Бюллетень Северного государственного медицинского университета. – 2010. – № 1. – Вып. XXIV. – С. 123–124.

10 **Семченко, Л. Н.** Особенности образа жизни и факторы риска для здоровья студенческой молодежи / Л. Н. Семченко, О. Ю. Герасимова, С. А. Батрымбетова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Журнал научных публикаций №08 часть IV. – М., 2015. – С. 54–55.

11 **Нурланов, Е.** «Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан» (по итогам 2017 года). – Астана : АО «ИАЦ», 2018. – 434 с. – С. 271.

References

- 1 «State program of education development in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020». [Electronic resource]. – Access mode: <https://nao.kz/blogs/view/2/105>
- 2 «The number of children with disabilities is growing in Kazakhstan» [Electronic resource]. – Access mode: <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2019-04/v-kazakhstan-rastet-chislo-detey-s-invalidnostyu>
- 3 «Psycho-social adaptation» [Electronic resource]. – Access mode: https://ecodelo.org/9746-4_psikhosotsialnaya_adaptatsiya
- 4 **Kuzmina O. I., Artemyev V. A.** Social and physical adaptation of hard-of-hearing students // Innovative technologies in sports and physical education of the younger generation. – Moscow, April 20, 2017. – P. 430–432.
- 5 **Rean, A. A., Kudashev, A. R., Baranov, A. A.** Psychology of personality adaptation. Analysis. Theory. Praktika. – St. Petersburg : PRIME-EUROZNAK, 2006. – 479 p.
- 6 **Triger, R. D.** Psychological features of socialization of children with mental retardation. – St. Petersburg : Peter, 2008. – 192 p.
- 7 **Batueva, S. V.** «Socio-psychological adaptation of a first-grader with mental development delay by art-therapeutic means of theatrical activity» / S. V. Batueva //Psychology, sociology, and pedagogy. – 2014. – No. 11. – [Electronic resource]. – URL: <http://psychology.snauka.ru/2014/11/3934>.
- 8 **Dolgorova, V. I.** Psychological and pedagogical correction of anxiety as a factor of emotional stability of psychology students / V. I. Dolgorova, O. A. Shumakova // Scientific and methodological recommendations. – Chelyabinsk, 2010. – Ser. Innovative culture of the future teacher-psychologist.

9 **Peshikov O. V.** Factors of successful study of university students / O. V. Peshikov, A. Yu. Shamanova, M. V. Vdovichenko // Bulletin of the Northern State Medical University. – 2010. – No. 1. – Issue XXIV. – P. 123–124.

10 **Semchenko, L. N.** Features of the lifestyle and risk factors for the health of student youth / L. N. Semchenko, O. Yu. Gerasimova, S. A. Batrymbetova // Actual problems of the humanities and natural sciences. – Journal of Scientific Publications. – No. 08. – Part IV. – Moscow, 2015. – P. 54–55.

11 **Nurlanov, E.** National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2017). - Astana : JSC «IAC», 2018. – 434 p. – P. 271.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

Б. Ж. Әлмұхамбетова

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ МЕН КОЛЛЕДЖДЕРДІҢ НАШАР ЕСТИТІН БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМА РЕТІНДЕ

Мақалада ЖОО мен колледждің нашар еститін білім алушыларының психологиялық және әлеуметтік бейімделу сұрақтары, жеке тұлға мен қоғамның өзара әрекеттесу ерекшеліктеріне байланысты сұрақтар қарастырылады. Талқылау мәселесі, барлық білім алушылардың психофизиологиялық жағдайына қарамастан, олардың мақсаттары мен құндылықтарының дұрыс және біркелкі арақатынасы болып табылады. Мақала «ЖОО мен колледждің нашар еститін білім алушысы» ұғымының мазмұнын ашады - бұл есту қабілеті нашар, сөйлеу қабілеті бұзылған жасстар. Бұзылған, әлсіз есту туа біткен, пайда болға, тұқым қуалайтын аурулар немесе жарақат салдары болуы мүмкін. Қазіргі қоғамда есту қабілеті нашар білім алушы-бұл білім беру процесімен айналысатын жас адам ғана емес, сонымен қатар күн сайын сағат сайынғы мәселелерді шешу үшін қоғаммен өзара әрекеттесуге бейімделуге мәжбүр болатын және, өкінішке орай, көбінесе қоғамнан шектелген тұлға. Мақалада студенттердің дағдылары мен проблемаларды шешуде мінез-құлық механизмдерін қолдануға көп көңіл бөлінеді. Жеке тұлғаны топқа бейімдеу және

бейімдеу мәселесі даулы болып қала береді. Мақала авторы нашар еститін студенттердің психоәлеуметтік бейімделуін анықтау әрекетін - адам өз қажеттіліктерін қанағаттандыратын және шығармашылық қабілеттерін дамытатын кезде қоршаған ортамен қарым-қатынас жағдайы ретінде қарастырады.

Кілтті сөздер: бейімделу, есту қабілеті нашар, ерекше білім беру қажеттіліктері, білім алушы, даму.

B. Zh. Almkhambetova

I. Zhansugurov Zhetysu University,
Republic of Kazakhstan, Taldykorgan.
Material received on 15.03.21.

PSYCHOSOCIAL ADAPTATION OF HARD-OF-HEARING UNIVERSITY AND COLLEGE STUDENTS AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article deals with the issues of psychological and social adaptation of hard-of-hearing university and college students, issues related to the peculiarities of interaction between the individual and society. The subject of discussion is the correct and even ratio of goals and values of all students, regardless of their psychophysiological state. The article reveals the content of the concept of “hard-of-hearing students of higher education institutions and colleges” - these are young people with partial hearing impairment with possible speech development disorders. Impaired, weak hearing is likely to be either congenital, acquired, or inherited diseases or the consequences of injuries. In modern society, a student with poor hearing is not only a young person engaged in the process of learning, but a person who is forced to adapt day after day to interact with society to solve hourly tasks and, unfortunately, most often finds himself not in the hearing society, but “next” to it. Considerable attention is paid to the use of students’ previous skills and behavioral mechanisms in solving problems. The question of adaptation and adaptation of the individual in the group continues to be debatable. The author of the article was an attempt to define the psychosocial adaptation of hard-of-hearing students-as a state of relationship with the environment, when a person productively communicates meets their needs and develops creative abilities.

Keywords: adaptation, hard of hearing, special educational needs, student, development.

<https://doi.org/10.48081/CBLN1620>

А. Ж. Калыкбаева*, А. К. Сатова

Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы

ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНИВАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье представлен анализ опытно-экспериментальной работы. Целью данной статьи является обоснование необходимости формирования самооценивания в учебном процессе школы, раскрытие самооценочных навыков как фактора, оказывающего влияние на адекватность самооценки, и на становление целостной личности обучающегося. Акцентируется необходимость формирования адекватной самооценки обучающихся в инклюзивном образовании путем организации самооценивания учебных достижений. Данное утверждение равнозначно относится ко всем школьникам младшего возраста, в том числе и детям с особыми потребностями. Выявлены принципы внедрения задач и методик самооценки в образовательный процесс, а также динамика развития навыков и качества самооценки учащихся начальных школ в результате формирующего эксперимента.

Ключевые слова: Обучающиеся, особые потребности, самооценочные умения и навыки, самооценивание, адекватная самооценка.

Введение

Оценка результатов учебного труда ребенка, как дидактическая задача, существовала во все времена. Но, в настоящее время, система оценивания занимает особое место среди современных педагогических технологий, так как обновление системы образования нашей страны включает и внедрение в образовательный процесс эффективной системы оценки, которая может гарантировать достижение качественных результатов.

В настоящее время под понятием оценки понимаются все виды оценки, которые реализуются в практическом учебном процессе. К примеру, оценка, описанная учителем, оформленная баллами оценка учителя, самоконтроль

собственной работы учащегося, оценивание с помощью самооценивания. Особенно важно и эффективно использовать в учебном процессе самооценивание обучающихся под руководством учителя на начальной ступени освоения знаний [1, с. 38].

Наиболее распространенным в отечественной психологии является определение самооценки, как относительно устойчивого структурного образования, и как результата процесса самооценивания. Изучению самооценки и оценивания посвящены работы известных ученых: Б. Г. Ананьева, Ю. К. Бабанского, П. П. Блонского, Дж. Брунер, Л. И. Божович, Л. С. Выготского, Э. А. Голубева, А. Н. Леонтьева, И. Я. Лернер, А. Р. Лурия, М. Н. Скаткина, Д. Б. Эльконина, А. И. Липкиной и др. По мнению ученых, ведущим фактором становления самооценки ребенка является социальная ситуация развития ребенка и уровень зрелости его психических функций. Кроме того, исследователи отмечают младший школьный возраст, как сензитивный период для развития самооценки ребенка и формирования дифференцированного отношения к себе [2, с. 49].

В работе отечественного исследователя Г. А. Касен [3] раскрывается процесс формирования адекватной самооценки в условиях учебно-воспитательного процесса путем развития трудолюбия. По мнению автора, учащиеся с развитыми навыками самооценивания с большей вероятностью будут выполнять сложные задачи: более уверенно относиться к своим способностям, брать ответственность за свою работу [4, с. 11]. Так как через самооценивание обучающиеся могут определить свои собственные пробелы в знаниях, поставить более реалистические цели; увидеть, на чем необходимо сосредоточить свое внимание в обучении; пересмотреть свою работу; отслеживать прогресс в своих знаниях [5, с. 76].

Основная цель вовлечения обучающихся в процесс самооценивания - способствует обучению и успеваемости, а также учебному саморегулированию и к тенденции контролировать, управлять собственное обучение и время. Самооценивание – это процесс формирующей оценки, в ходе которой обучающиеся анализируют о качестве своей работы, оценивает степень, в которой отражены сформулированные цели, принципы и критерии. Являясь ключевым элементом формирующей оценки, она заставляет обучающихся думать о качестве своей работы, а не полагаться на своего учителя, как на единственного источника оценочных суждений. Формироваться этот навык у обучающихся должен посредством оценивания своей работы по целому ряду критериев. Выделяют следующие этапы формирования самооценивания:

– овладение умениями самооценки собственной учебной деятельности;

– понятие и принятие учеником контроля и оценки своей деятельности со стороны учителя

– овладение навыками оценки деятельности сверстника [6, с. 82].

Расширение последовательного диапазона самооценивания на этапах уроках ведет к формированию самооценки, играющую большую роль в становлении адекватной личности. Адекватность в самооцениваний своих достижений и собственного труда ведет к осознанным действиям самоанализу (рефлексии), следствием которого служит внутренняя осознанность(адекватность) к внешним действиям.

Материалы и методы

Результаты, полученные в проведенном нами исследовании, направлены на выявление соответствия самооценивания и самооценочных навыков, позволяют расширить представления об особенностях и роли самооценивания как для нормативных, так и для детей с особыми потребностями.

Исследование процесса самооценивания учебных достижений обучающихся начальных классов проведено нами на базе общеобразовательных школ г. Алматы. В нем приняли участие 273 обучающихся начальных классов, из них в первых классах – 99 обучающихся, второклассников – 82, 92 – ученика третьих классов. Среди них 17 обучающихся – с особыми потребностями. В исследовании также приняли участие – 60 учителей начальных классов.

Целью констатирующего этапа нашего исследования являлся анализ и оценка качества организации процесса самооценивания учебных достижений обучающихся начальных классов, формирование и развитие самооценочных навыков (умений) и адекватной самооценки обучающихся. А также выявление особенностей, и готовности педагогов к организации самооценивания обучающихся начальных классов в условиях инклюзивного образования.

Первичная информация собиралась нами методом анкетирования, которое включало вопросы, связанные с отношением, оценкой и содержанием работы по самооцениванию учебных достижений обучающихся, учителей начальных классов. Кроме того, в процессе исследования мы использовали: наблюдение, экспертные оценки учителей и задания на самооценивание, для определения объективных самооценочных умений обучающихся.

Анкетирование среди учителей позволило нам выявить определенные недочеты в действующей системе оценивания учебных достижений обучающихся. Так, по результатам проведенного исследования стало очевидным, что самооценивание на уроках большинство учителей (56 %) проводят не регулярно, а регулярно – 44 %. При этом затруднения в работе учителей вызваны, прежде всего, отсутствием критериев ко всем этапам

учебной деятельности обучающихся на уроке, а также наполняемостью обучающихся в каждом классе. В частности, в результате опроса было выявлено, что в каждом классе обучаются более 30 учащихся, и почти в каждой параллели проходят обучение дети с особыми потребностями. А это вызывает ряд проблем, так как в процессе организации учебного процесса для детей с психофизическими нарушениями постоянно возникают вопросы в рамках дидактической и технической поддержки проводимых уроков, адекватном восприятии потенциала учащихся с различными нарушениями. Внедрение новой системы оценивания, выявленные в связи с этим трудности учителей при ее организации заставляет задуматься о том, что необходимы в инклюзивном образовании правильная организация самооценивания обучающихся, в частности, разработка единых критериев и дескрипторов, специальных заданий по самооцениванию в соответствии с целями обучения. Последние должны быть направлены на личностный подход и способствовать созданию условий для полного развития личности. Учителя в учебном процессе рассматриваются как ключевые субъекты в реализации инклюзивного образования [7, с. 166]. Поэтому утверждается, что «позитивное отношение играет значительную роль в успешной реализации этих образовательных изменений» [8, с. 336]. В целом, по данным результатов анкетирования, опросов и наблюдения высвечивается проблема неготовности учителей начальной школы к работе детьми с особыми потребностями.

Далее, результаты исследования самооценочных умений обучающихся начальных классов в двух школах показали, что они находятся на среднем и низком уровне, и их процентные показатели почти совпадают. На наш взгляд, основные причины неадекватного самооценивания учебных достижений младшими школьниками кроются в следующем:

1) этот процесс не систематизирован, 2) нет единых стандартов в оценивании результатов обучения; 3) не включен в этап урока; 4) проводится нерегулярно.

Как видим, на первом этапе экспериментального исследования выявился недостаточный уровень самооценочных навыков обучающихся начальных классов в инклюзивной практике. В ходе экспериментальной работы мы пришли к выводу, что наиболее оптимальными для решения данной проблемы являются специализированные задания, в результате выполнения которых обучающиеся не только набирают определенный навык(опыт) в самооценивании, формируя самооценочные навыки, но и усваивают необходимый уровень знаний. Следовательно, специализированные задания должны одновременно способствовать выявлению достижений обучающихся и их уровня обучаемости.

Таким образом, данные констатирующего этапа исследования позволяют сделать следующие выводы: направленность системы образования на формирование у обучающихся знаний, навыков и способов деятельности обуславливает необходимость самооценивания. Следовательно, самооценивание влечет за собой целую последовательность действий: оценку продуктов своей деятельности, осознание правильности и точности выполненного задания, удовлетворение от усвоенности пройденного материала. Структурированный учебный процесс и собственно-учебная деятельность обучающегося создадут благоприятные условия развития самооценивания. Индикатор сформированности самооценивающих навыков рассматривается по таким критериям как: осознанность, достоверность, регулярность, адекватность.

Следующим этапом в нашем исследовании стал формирующий эксперимент.

Целью формирующего эксперимента являлось направленное формирование у обучающегося адекватного самооценивания и начальных (возможностей) самооценочных умений и навыков. Участвовали в исследовании 273 обучающихся начальной школы. Из них: 17детей (6,6 %) – с особыми потребностями и 256 с нормативным развитием.

Нами были поставлены следующие задачи: 1) выявить исходный уровень самооценивающих навыков (умений), 2) проведение обучающих уроков, 3) сравнить динамику самооценивания младших школьников как с особыми потребностями, так и младших школьников с нормальным развитием. На формирующем этапе нашего исследования мы разработали систему заданий в соответствии с целями принципа «SMART» для каждого класса, которые были направлены на усвоение основных базовых знаний начальной школы, формирование самооценочных умений (навыков самооценивания). Разработанная система заданий обеспечивают значительные возможности для выявления:

- 1) уровня усвоения начальных базовых (элементарных) знаний;
- 2) особенностей самоконтроля и самооценивания на всех этапах деятельности;

Первый этап данного исследования включал:

- 1) организацию процесса самооценивания в соответствии с целями принципа «SMART».

2) разработку заданий и приемов самооценивания.

3) определение включения самооценивания в этап урока.

Программа также предусматривала:

- 1) создание психологически комфортной образовательной среды

2) проведение предварительной работы на самооценивание, подробное объяснение учителем поэтапного выполнения задания (инструктаж).

Предоставить ученикам возможность участвовать в самооценке или экспертной оценке, так как это развивает понимание личной ответственности в обучении» [9, с. 52]. Чтобы оценка результатов деятельности была правильной, обучающихся начальных классов следует научить, как правильно это делать, в частности, познакомить их с алгоритмом самооценивания. Важно, чтобы обучающиеся начальных классов сумели обосновать оценку проделанной работы, а также могли отобразить (аргументировать) трудности, с которыми они столкнулись при выполнении задания [10, с. 34].

Результаты исследования

В результате формирующего эксперимента наблюдалось уменьшение количества обучающихся с низким и средним уровнями самооценивания. В итоге выполненных заданий ученики показали следующую динамику: количество обучающихся со средним уровнем самооценивания увеличилось на 12 %, а количество обучающихся с неоцениванием своих результатов уменьшилось на 9 %. Результаты формирующего этапа подтвердили, что после проведенных обучающих уроков, качество самооценивания учебных достижений обучающимися начальных классов заметно возросло; так, количество детей с правильным самооцениванием возросло в третьих классах на 26 %, во вторых классах на 25%, в первых классах - на 26 % .

Таблица 1 – Динамика самооценивания достижений нормально развивающихся детей (в %).

Классы/ этапы	Адекватное самооценивание		Неадекватное самооценивание		Неоценивание своих достижений	
	До экспер.	После экспер.	До экспер.	После экспер.	До экспер.	После экспер.
1 класс	34	60	31	19	35	21
2 класс	37	62	44	18	19	20
3 класс	38	64	43	26	19	10

Примечание: составлено авторами

Анализ результатов проведенного исследования показал положительную динамику в развитии навыков и качества самооценивания у обучающихся начальных классов, что совпадает с основной дидактической задачей младшей школы – формирование компонентов учебной деятельности. Особенно это важно во 2 классе. Данный период А. В. Захаровой назван «малым кризисом», что отражает понимание «данного этапа развития ребенка

как переломного внутри младшего школьного возраста, когда происходят основные сдвиги в функционировании психических образований» [11, с. 101]. При этом 3 класс можно определить как ключевой в процессе формирования самооценивания.

Отметим, что между вторым и третьим классами статистически достоверных различий установлено не было – значение критерия $Z = -1,521$ при уровне $p < 0,05$. Это свидетельствует о том, что наиболее значимые изменения в уровне развития самооценивания происходят при переходе детей из второго в третий класс. Следовательно, в третьем классе наблюдается рост уровня развития самооценивания. Причём, от класса к классу возрастает умение правильно оценивать себя, свои возможности, и, в то же время, снижается тенденция к переоценке или недооценке себя. В связи с этим, особое значение самооценивание приобретает в развитии мышления, так как включает в себя элементы рефлексии, а также в развитии навыков самоконтроля и саморегуляции личности [12, с. 129].

Рассмотрим полученные данные у детей с особыми потребностями.

Обучающихся с особыми потребностями мы рассмотрели в ранговой корреляции – высокий, средний, низкий, ноль (Таблица 2).

Таблица 2 – Динамика самооценивания учебных достижений обучающихся с особыми потребностями (в %).

Период/уровни	высокий	средний	низкий	0	всего
До эксперимента	2	2	10	3	17
После эксперимента	3	3	9	2	17
Примечание: составлено авторами					

Среди 17 обучающихся с особыми потребностями начальной школы, 12 детей (4,7% – зпр) с задержкой психического развития, из них до эксперимента 4 обучающихся с особыми потребностями справились с заданием, а это – 1,6%. В итоге формирующего эксперимента 177 обучающихся младшей школы, а это 65% детей с начальным уровнем самооценивающих навыков, среди детей с особыми потребностями 6 обучающихся, а это 2,3% справились со специальными заданиями на самооценивание.

Результаты и обсуждение

Результаты незначительные, но усилия необходимо прилагать в работе детьми с особыми потребностями. Представим критерии анализа результатов.

При проверке работ обучающихся с особыми потребностями использованы следующие критерии степени сформированности самооценочных навыков:

1) степень полноты принятия задания (мл. школьник принимает (понимает) задание во всех компонентах, понимает частично, не понимает совсем)

2) степень сохранения задания до конца занятия, сохраняет лишь отдельные его компоненты, полностью теряет.

3) качество самоконтроля по ходу выполнения задания (характер допущенных ошибок, исправляет ошибки, перепроверяет, самооценивает, не оценивает, недооценивает).

В своих исследованиях К. Лебединская, М. Райская и Г. Грибанова утверждают, что младшие школьники с задержкой психического развития в большинстве случаев не могут оценивать собственную работу адекватно, характерна для них завышенная оценка деятельности. Зачастую затруднения вызваны в выборе способов деятельности [13, с. 122]. Однако, обучающиеся как с особыми потребностями, так и неуспевающие младшие школьники растворяются в массовой школе с неувоенными базовыми знаниями, переходя из класса в класс. Всё более очевидно влияние самооценки обучающегося на его поведение, межличностные контакты и повышение успеваемости. По мнению М. И. Лисиной, О. Л. Зверевой, И. Ю. Кулагиной «особое внимание следует уделять формированию самооценки в младшем школьном возрасте, так как самооценка относится к наиболее важным аспектам формирования личности» [14, 15, 16]. Учитывая индивидуальные особенности обучающихся учителю необходимо знание процесса усвоения самооценивания. Это знание дает понимание того, где учителю необходимо варьировать, а где следовать принципу необходимости. Соблюдение этих направлений поможет достичь поставленной цели.

При этом необходимо введение в учебный процесс заданий и приемов на самооценивание на основе следующих принципов:

1) регулярность – направлена на формирование самооценочных навыков
2) включенность – требует включения каждого обучающегося инклюзивного образования в оценивание своих учебных достижений

3) комплексность – введение приемов самооценивания на каждый предмет обучения (в этап урока)

4) адекватность – умение обучающихся оценивать свои знания самостоятельно, включение обучающихся в оценивание своего сверстника (это позволит увидеть другие ошибки, осознать себя на месте другого).

5) объективность самооценки - создание эмоционально-положительных отношений к детям с особыми потребностями, а это влечет за собой успехи как академические, так и личностные

6) встроенность процесса самооценивания в учебный процесс.

Основными показателями развития обучающихся является сформированность самооценочных навыков как индивидуальных способностей. Перспективная цель самооценивания заключается в саморегуляции и самоконтроле обучающегося. Под формированием самооценивания мы понимаем новообразование личности обучающегося с особыми потребностями как объективное, динамичное развитие, в результате формирующего адекватную самооценку школьника [17, с. 6].

Выводы

По итогам экспериментальной работы исследования можно отметить следующее:

1 Проведенная работа на констатирующем этапе показала, что уровень самооценочных навыков в общеобразовательных школах ниже среднего и требовало работы по его повышению.

2 На формирующем этапе составленные задания в соответствии с целями принципа «SMART» для каждого класса начальной школы, позволили сформировать у них самооценочные умения. У детей с особыми потребностями результаты незначительны, следовательно, требует регулярной работы по его повышению. Основная задача курса преподавания в школе является формирование у обучающихся сознательных и прочных умений и навыков в учебной деятельности. О наличии у обучающихся возможных навыков можно судить по их умению оценивать свой собственный труд, убеждать в правильности полученных результатов. Степень овладения умениями достигается в условиях их целенаправленного формирования. Поэтому большое внимание уделять на уроках различным приемам и заданиям на самооценивание. В ходе самооценивающих умений развивается быстрота реакции, воспитывается умение сосредоточиться, потребность к самоконтролю, повышается культура оценивания. Участие обучающихся в самооценивающем процессе является одним из условий новой практики оценки.

Благодарности

Выражаем огромную благодарность за организацию и проведение исследования администрации, учителям и обучающимся начальной школы общеобразовательных школ г.Алматы.

Список использованных источников

1 **Ларина, А. Б.** Формирование познавательной самооценки учащихся в начальной школе. – Калининград : КОИРО, 2011. – 56 с.

2 **Липкина, А. И., Рыбак, Л. Н.** Критичность и самооценка в учебной деятельности / А. И. Липкина, Л. Н. Рыбак. – М., 1978. – 141 с.

3 **Касен, Г. А.** Влияние самооценки на формирование качеств личности школьника: дисс. ...канд.пед.наук:13.00.01/ Г. А. Касен. – Алматы, 2003. – 272 с.

4 **Сергеева, Б. В.** Педагогические условия формирования самооценки в младшем школьном возрасте / [Электронный ресурс] Б. В. Сергеева, Т. К. Габелия. Актуальные задачи педагогики : материалы VII Междунар. науч. конф. (г. Чита, апрель 2016 г.). Издательство Молодой ученый 2016. – С. 9–12. – Режим доступа: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/189/10215/>

5 **Ересько, П. В.** Формирование самооценки школьника в процессе контроля знаний, умений, навыков: дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.05/ П. В. Ересько. – Саратов, 2011. – 233 с.

6 Система критериального оценивания учебных достижений учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. Методическое пособие. – Астана : НАО имени И. Алтынсарина, 2016. – 98 с.

7 Ni Made Ratminingsih, Luh Putu Artini, Ni Nyoman Padmadewi (2017). Incorporating Self and Peer Assessment in Reflective Teaching Practices. International Journal of Instruction, ISSN: 1308-1470 10(4),165-184

8 Anke de Boer, Sip Jan Pijl & Alexander Minnaert (2011) Attitudes of primary school teachers to inclusive education: Literature Review, International Journal of Inclusive Education. – Vol 15. –Iss 3. – P 331–353. – DOI: 10.1080 / 13603110903030089.

9 **Muh Zuhri, Winarno, Khusna Widhyahrini** Development of Assessment for the Learning of the Humanistic Model to Improve Evaluation of Elementary School Mathematics, International Journal of Instruction, Vol.12. – No.4. – 2019. – P. 49– 64. – ISSN: 1694-609.

10 **Гольцева, Ю. В., Геращенко, Н. В.** Подготовка будущих педагогов к формированию у младших школьников умения оценивать результаты деятельности / «Тенденции развития науки и образования». – Часть 2. – Самара : НИЦ «Л-Журнал», 2018. – 72 с.

11 **Бороздина, А. В.** Что такое самооценка // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13. – № 4. – С. 99–101.

12 **Головей, Л. А.** Психология развития и возрастная психология: учебник и практикум для прикладного бакалавриата / Л. А. Головей [и др.]; под общей редакцией Л. А. Головей. – М. : Издательство Юрайт, 2016. – 413 с.

13 **Андрианова, О. П., Васильчикова, Г. Н., Плетникова, Е. А.** Самооценка на уроках в начальной школе // Молодой ученый. – 2016. – № 27. – С. 642–645.

14 **Лисина, М. И.** Формирование личности ребёнка в общении. – Издательство: СПб. : Питер 1-е издание, 2009. – 320 с.

15 **Зверева, О. Л.** Семейная педагогика и домашнее воспитание детей раннего и дошкольного возраста: учебник для академического бакалавриата / [Электронный ресурс] О. Л. Зверева, А. Н. Ганичева. - 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2018. – 177 с. – (Бакалавр. Академический курс). – ISBN 978-5-534-06395-0. - Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. – URL: Режим доступа: <https://www.urait.ru/bcode/411654> (дата обращения: 15.01.2020).

16 **Кулагина, И. Ю.** Младшие школьники: особенности развития. – М. : Эксмо, 2009. – 240 с.

17 **Bozkurt, F.** Teacher Candidates' Views On Self And Peer Assessment As A Tool For Student Development. Australian Journal of Teacher Education. – 45(1). – 2020. – <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2020v45n1.4>

References

1 **Larina, A. B.** Formirovanie poznavatel'noj samoocenki uchashhihsja v nachal'noj shkole [Formation of cognitive self-esteem in primary school] Kaliningrad: KOIRO, 2011. – P. 56 [in Russian].

2 **Lipkina, A. I., Rybak, L. N.** Kritichnost' i samoocenka v uchebnoj dejatel'nosti-[Criticality and self-esteem in educational activities] Moscow, 1978. [in Russian].

3 **Kasen, G. A.** Vlijanie samoocenki na formirovanie kachestv lichnosti shkol'nika [The effect of self-esteem on the formation of the qualities of a student's personality] Candidate's thesis. Almaty, 2003. [in Russian].

4 **Sergeeva B. V., Gabelija, T. K.** Pedagogicheskie usloviya formirovaniya samoocenki v mladshem shkol'nom vozraste- [Teaching conditions for self-esteem in primary school age] Current challenges of pedagogy -Aktual'nye zadachi pedagogiki. Materials VII International Scientific Conference. – Vol. 4. – Chita, 2016. – P. 9–12). Retrieved from <https://moluch.ru/conf/ped/archive/189/10215/> [in Russian]

5 **Eres'ko P. V.** Formirovanie samoocenki shkol'nika v processe kontrolja znaniy, umenij, navykov[Formation of a student's self-esteem in the process of controlling knowledge, skills] Candidate's thesis.Saratov. – 2011. [in Russian]

6 Sistema kriterial'nogo ocenivaniya uchebnyh dostizhenij uchashhihsja s osobymi obrazovatel'nymi potrebnoostjami v usloviyah inkljuzivnogo obrazovaniya (2016).[A system for assessing the educational achievements of students with special educational needs in an inclusive education environment] NAO I. Altynsarina. Astana [in Russian]

7 **Ni Made Ratminingsih, Luh Putu Artini, Ni Nyoman Padmadewi.** Incorporating Self and Peer Assessment in Reflective Teaching Practices. International Journal of Instruction, 2017. – ISSN: 1308-1470 10(4),165-184.

8 **Anke de Boer, Sip Jan Pijl & Alexander Minnaert** Attitudes of primary school teachers to inclusive education: Literature Review, International Journal of Inclusive Education. – Vol 15. – Iss 3. – 2011) – P. 331–353. – DOI: 10.1080 / 13603110903030089

9 **Muh Zuhri, Winarno, Khusna Widhyahrini** (2019).Development of Assessment for the Learning of the Humanistic Model to Improve Evaluation of Elementary School Mathematics,International Journal of Instruction, Vol.12(4), 49-64, p-ISSN: 1694-609

10 **Gol'ceva Ju.V., Gerashhenko N. V.** (2018).Podgotovka budushhih pedagogov k formirovaniyu u mladshih shkol'nikov umenija ocenivat' rezul'taty dejatel'nosti[Preparing future teachers for the formation of the ability of junior schoolchildren to assess the results of activities] «Tendencii razvitija nauki i obrazovaniya- Trends in science and education» Vol 2, 72 . Samara [in Russian].

11 **Borozdina, A. V.** Chto takoe samoocenka [What is self-esteem] Psihologicheskij zhurnal. – Psychological journal. – Vol.(13) 4. – 1992. – P. 99-101. [in Russian].

12 **Golovej L. A.** Psihologija razvitija i vozrastnaja psihologija [Developmental Psychology and Age Psychology] Moscow, 2016. [in Russian]

13 **Andrianova O. P., Vasil'chikova G. N., Pletnikova E. A.** Samoocenka na urokakh v nachal'noj shkole // Molodoy uchenyy. – 2016. – № 27. – P. 642–645.

14 **Lisina, M. I.** (2009).Formirovanie lichnosti rebjonka v obshhenii[Forming a child's personality in communication]. Piter 1, 320 . [in Russian]

15 **Zvereva O. L., Ganicheva, A. N.** (2018). Semejnaja pedagogika i domashnee vospitanie detej rannego i doshkol'nogo vozrasta [Family pedagogy and home education of early and preschool children] ISBN 978-5-534-06395-0. Moscow . Текст: электронный // JeBS Jurajt [sajt]. – Retrieved from: <https://www.urait.ru/bcode/411654> (data obrashhenija: 15.01.2020). [in Russian]

16 **Kulagina, I. J.** Mladshie shkol'niki: osobennosti razvitiya [Younger students: developmental features]. – Moscow, 2009. [in Russian].

17 **Bozkurt, F.** Teacher Candidates' Views On Self And Peer Assessment As A Tool For Student Development. Australian Journal of Teacher Education. – 45(1). – 2020. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2020v45n1.4>

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

A. Ж. Калықбаева*, *A. Қ. Сатова*

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада эксперименттік жұмыстарға талдау ұсынылған. Осы баптың мақсаты мектептің оқу процесінде өзін-өзі бағалауды қалыптастыру, өзін-өзі бағалаудың барабарлығына әсер ететін фактор ретінде өзін-өзі бағалау дағдыларын ашу, сондай-ақ білім алушының біртұтас тұлғасын қалыптастыру қажеттілігін негіздеу болып табылады. Оқу жетістіктерін өзін-өзі бағалауды ұйымдастыру арқылы инклюзивті білім беру саласындағы білім алушылардың өзін-өзі бағалауды барабар дамыту қажеттілігі атап өтілді. Бұл мәлімдеме барлық мектеп оқушыларға, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балаларға да қатысты. Қалыптастыру арқылы біз білім алушының өзін-өзі лайықты бағалауын қалыптастыру нәтижесінде ерекше қажеттіліктері бар оқушы тұлғасының жаңа қалыптасуын объективті, серпінді даму ретінде білдіреді. Оқушылардың өзін-өзі бағалауға немесе тең бағалауға қатысуына рұқсат беру, оқытудағы әсеке жаяуапкершілікті қалыптастырады.

A. G. Kalykbayeva*, *A. K. Satova*

Abay Kazakh National Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 15.03.21.

CHARACTERISTICS OF SELF-ASSESSMENT OF THE PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

The article presents the analysis of experimental work. The purpose of this article is to substantiate the necessity of development of self-assessment in the course of the school educational process, and the development of the self-assessment skills as a factor influencing the adequacy of self-assessment and the formation of the whole personality of the student. The necessity of formation of the reasonable self-esteem of the students in the inclusive education by means of organizing the self-assessment of educational achievements is emphasized. This statement is equally applied to all junior students, including the children with special needs. Under formation of which we understand the new formation of the personality of a student with special needs as an objective and dynamic development resulting in the formation of adequate self-esteem of the student. Provision of an opportunity for the students to participate in the self-assessment or expert assessment, as it develops an understanding of personal responsibility in the educational process.

Keywords: Students, special needs, self-assessment skills, self-assessment, adequate self-esteem.

ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ
В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/SZFM4786>**Р. К. Төлеубекова, Г. О. Мугауина***Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.**БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАННЫҢ КӘСІБИ
МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
МӘДЕНИЕТТІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ**

Адамзат баласының әлеуметтік-мәдени тәжірибесін байыту негізінде мамандардың мәдениетін жетілдіруге көмектесу білім беру-тәрбие қызметінің басты мақсаты болып табылады. Мақалада тұлғаның кәсіби мәдениетін қалыптастыруда педагогикалық мәдениетін игеруі және оны дамытудағы маңыздылығы қарастырылады. Бүгінде жоғары кәсіптік білім беру мекемелері болашақ мамандардың кәсіби мәдениетін іске асыруға тырысады, себебі қоғам үшін қажетті тұлғаны қалыптастыру. Сондықтан болашақ маманды даярлауда басты жетекші ролін, оның кәсіби мәдениетін қалыптастыру деп білеміз. Кәсіби мәдениет феноменін отандық және шетелдік ғалымдар қарастырыла бастағаннан кейін жеке тұлғаның қасиеттері көптеген педагогикалық процестер мен құбылыстарға ие болуын және де педагогикалық мәдениеттің құрылымдық компоненттері, олардың талдануы сипатталады. Сонымен қатар педагогикалық мәдениеттің педагог тұлғаға әлеуметтік, физикалық, коммуникативтілік, интеллектуалдық, аксиологиялық, нормативтік, гуманистік аспектілеріне тәуелділігі талданады. Біздің зерттеу контекстінде болашақ маманның кәсіби мәдениетін қалыптастыруда педагог-ғалымдар В. И. Андреевтің, кәсіби мәдениеттің қасиеттерін мен А. В. Барабаничиковтың зерттеу жұмыстарындағы педагогикалық мәдениетті дамытудағы талдаулары көрсетілді. Сондай-ақ, маманның іс-әрекетіндегі кәсіби мәдениет пен педагогикалық

мәдениет өзара бір-біріне байланыста болып, қоғаммен бірге өзгеріп отыратыны туралы баяндалады.

Ендеше бүгінгі педагогтің кәсіби мәдениетін қалыптастыруда оның жоғары деңгейде өрбіген педагогикалық мәдениетті меңгеруі міндетті деген қорытынды жасалды.

Кілтті сөздер: педагог, мәдениет феномені, кәсіби мәдениет, педагогикалық мәдениет, психологиялық мәдениет.

Кіріспе

Бүгінгі таңда еліміздің барлық салаларында, соның ішінде білім беру жүйесін жүзеге асыру мәселесі әлемнің жаһандық өзгерту үдерісіне байланысты шарықтауда. Білім беру жүйесі әлемдік халықаралық стандарттарына сәйкес келетін кәсіби білім беру сапасының жоғары деңгейіне жетуге жаңа әлеуметтік талаптар қойылуда.

Оның мақсаты – білім алушыларды тәрбиелеуде гуманистік міндеттер мен функциялардың белгілі бір жиынтығын орындау, оның жеке басын қалыптастыру және дамыту, жалпы мәдениетті, руханилықты, моральдық – этикалық принциптері мен сенімдерді дарыту.

Бұл дегеніміз, бүгінгі таңда қоғамымызда кәсіби білім беруден заманауи өзгермелі әлемнің аса күрделі жағдайларында маманның бәсекеге қабілетті және білікті маман даярлау қажеттігін талап етуі. Сонымен қатар, білікті мамандар мен бітіруші түлектердің бәсекеге қабілеттілігін жүзеге асыруда ерекше маңыздылығын еліміздің бірінші Президенті Н. Ә. Назарбаев бес институционалдық реформасында «100 нақты қадам» [1] Ұлт жоспарында, ал, мемлекеттік білім беру саласында: Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы» [2], Қазақстан Республикасының үздіксіз кәсіби педагогикалық білім беруді дамыту тұжырымдамасында [3] атап көрсетеді. Осы тұжырымдамалардан педагог мамандарға қойылатын талаптарды шартты түрде үш бағытта қарастырады: жалпыадамзаттық талаптар, педагог мамандығының ерекшелігін анықтайтын талаптар, пәні бойынша білім, білік, іскерлігі мен дағдылары.

Материалдар мен әдістер

Білім беру жүйесін жаңа үрдістерге көшу жағдайына байланысты білім беретін мекемелердің жұмысын ұйымдастыру және оқу-әдістемелік, құзыреттілік әдіс-тәсілдері негізінде білім беру мазмұнын, мемлекеттік білім беру стандарттарына сай білім алу жолдарын үйрету, оның нәтижелерін модельдейтін өскелең ұрпақтың бойына сіңіру және дербестік білім алуы мақсатында құзыретті де, білікті мамандықалыптастыру.

Қазақтың көрнекі ғалымы Ы. Алтынсарин пайымдағандай: «Адамның адамгершілігі жақсы ұстаздан болады» десе, Рим елінің ақыны Сенека: «Педагог – жаңа ұрпаққа ғасырлар бойы жинақталған барлық бағалы дүниелерді беріп, жалған сенімдерді, кінәраттар мен кеселдерді бермеуге тиіс адам» деп баяндайды. Олай болса, педагог мамандығының мәдениетінен бұрын осы «педагог» пен «мамандық» ұғымдарына тоқталсақ.

«Педагог» ұғымы белгілі бір мамандықтың иесі, қызмет түрі әрі тұлғаның бағыты. Мамандық арнайы біліктілік құжаттарда бекітіледі және пәндік қызметі арқылы анықталады. Ол ғылыми пәндерге (педагог, физик, психолог, математик, филолог, тарихшы, географ және т.б.) сәйкес көрсетілген білім арсеналы. Педагогикалық қызметтің мақсаты мен міндеті адам тұлғасын дамыту. Ал кез келген оқу пәні осы мақсат пен міндетке жету үшін құрал болып табылатынын білеміз.

Біздің көзқарасымызша, педагог – бұл тәрбиеленушілердің айнасы. Ол рухани-адамгершілігі қалыптасқан, мәдениеті жоғары, басқаға үлгі бола алушы, бәсекеге қабілетті, үнемі үздіксіз білім алушы деп есептейміз.

Еліміздің белгілі мәдениеттанушы, философ-ғалымы Садуахас Темірбеков, адамның мәдениетіне ең алдымен, адамгершілік құндылықтарын жатқызады. Ғалымның пікірінше, ар-намыс, парасаттылық, адамгершілік, сенімділік, мейірімділік, кішіпейілділік, кешірімділік пен тәуелсіздікке, еркіндікке, өзін-өзі бағалау сияқты құндылықтар жинағы – халықтың рухани мәдениетінің негізі, іргетасы деп қарастырса, педагог-ғалым Ж. А. Жүсіпованың пайымдауынша, мәдениет – адамның іс-әрекеті, саналы қызметінің көрінісі деп сипаттайды.

Ал, түрік педагог-ғалымы М. Калканның зерттеуінде: «педагог – бұл білім алушыға жоғары деңгейде педагогикалық білім алуына және мәдениет құндылықтарын үйрететін тұлға. Тәрбиеленушілердің іс-әрекетін, мінез-құлықтарын қалыптастыру негізінен педагогтің біліктілігіне байланысты. Өз ұстанымымен, мәдениеттілігімен, жүріс-тұрысымен жақсы үлгі болаалатын педагог білім алушының қажетті мінез-құлықтары мен қарым-қатынасын жоғары деңгейде қалыптастыруының маңызды факторы» [4], – деп тұжырымдайды.

Біз қарастырып отырған отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінің көзқарастары бойынша, олардың барлығы да ортақ қасиеттерге ие: мәдениет – адам өмірінен ажырамайтын, ұрпақтан ұрпаққа берілетін феномен, ал, педагог – білім алушының мінез-құлқын, қарым-қатынас стилін негіздейтін, өз қызметінің өнімі мен жетістігінің жемісі деп дәріптейді. Олай болса, мәдениет қоғаммен бірге өзгеріп отыратын, әлеуметтік құбылыс деген қорытынды жасауымызға мүмкіндік береді.

Нәтижелер және талқылау

Мәдениет, кәсіби мәдениет және педагогикалық мәдениет – бұл жалпы және бірдей деңгейдегі жүйелер дей келе отырып, зерттеуіміздің келесі қадамы кәсіби мәдениет феномені болып табылады.

Кәсіби мәдениет ұғымы. Сондай-ақ, «кәсіби мәдениет» термині маманның мәдениеті оның қызметіндегі ерекше сапасына қатыстылығы және мәдениет пәндік мазмұны ашылып, арнайы кәсібилігі мен кәсіби қызметі, кәсіби қоғамдастығы айқындалады. Маманның кәсіби мәдениетін ашпас бұрын, оның кәсібилігін қарастырайық.

Педагогика саласында алғашқы маманның кәсібилігін қалыптастыру жолын негіздеген Е. И. Рогов. Ол маманның кәсібилігін төмендегідей жіктейді:

- қызметті жүзеге асыру жүйесінің және оның функциялары мен иерархиялық құрылымындағы өзгерістер нәтижесінде іс-әрекеттің жеке мағынасын қалыптастыруы;

- субъект тұлғасын өзгерту негізінде кәсіби дүниетанымды қалыптастыру;

- субъектінің қызмет объектісіне қатысты когнитивтік, эмоционалдық және практикалық компоненттерінің өзгеруіне байланысты, өзара әрекеттесу процесінде объектіге әсер ету салдары нәтижесінде кәсіби мәдениеттің қалыптасуы [5, 107 б.].

Осы жерде ресейдің көрнекі ғалымы Н. В. Крылова «кәсіби мәдениет – бұл мәдениеттің ең жақсы нормаларын анықтау және оны талдау ғана емес, мәдениеттің жаңа үлгілерін пайдалануға ұмтылу» қажетті екеніндігін анықтайды. Оның пайымдауынша, кәсіби мәдениет дегеніміз – өзіндік мәдениеттің білім берудегі мәдениеттің бірізділігі, ол қоғаммен бірге үнемі өзгеріп, дамып отыруын айтады [6, 205 б.].

Жалпы әлеуметтік жүйеде кәсіби мәдениетті зерттеу бағыттарының бірі – функционалды-мазмұнды талдау екенін айтсақ, оның басты компоненті педагогикалық қызмет болып табылады. Олай болса, педагогтің қалыптасқан кәсіби мәдениеті дегеніміз – оның жоғары кәсіби-педагогикалық қызметі, рухани-адамгершілік қасиеттері, этика және эстетикалық мәдениеті, педагогикалық шеберліктің негіздері және жоғары кәсібилігінің даму деңгейі және т.б.

Мұнда тұлғаның шығармашылық даму процесінде кәсіби мәдениетті меңгеруінде ең алдымен өзіндік кәсіби-педагогикалық қызметі жоғары деңгейде жетілуі екенін көруімізге болады. Сонымен бірге, жалпы қазіргі педагогтің кәсіби мәдениеті белгілі бір жүйедегі координатты, тұтастай жүйелік педагогикалық технологияларды және заманауи әдістерді меңгеруі.

Болашақ маманның кәсіби мәдениетін дамытуының маңызды тәсілдері: өзін-өзі дамытуы, өзін-өзі ұйымдастыруы және тұлға ретінде өзін-өзі жүзеге асыруы. Бұлар бір-біріне өте тығыз байланысты феномендер және оны кәсіби қызметінде өзін-өзі анықтауда, адамгершілігінде, руханилығында көре алады.

В. А. Семиченконың еңбегінде, кәсіби мәдениетті қалыптастыру мәні – болашақ маманға таңдаған кәсібінің мәнін, оны орындаушы ретінде кәсіби қызметінің мазмұны мен функцияларын, талаптарын, мақсаттарын, кәсіби міндеттерді орындаудың жеке стратегияларын, кәсіби шеберлік спецификасы мен оны меңгеру жолдарын, кәсіби қызметінің құрылымы мен мазмұнына шығармашылық бейімделу тәсілдерін ұғыну дейді [7, 124 б.].

Ғалымның бұл пікірі, болашақ педагогтің кәсіби мәдениеті – бұл маманның кәсіби қызметтің әртүрлі кәсіби құндылықтарды игеруге, жеке тұлғасын түрлі шығармашылықпен өзін-өзі жүзеге асыруының тәсілдерін білдіреді. Осылайша, кәсіби-педагогикалық қызметін әртүрлі жалпыланған сипаттамасын, маманның мүдделерін, қызығушылықтарын, құндылық бағдарларын, тұлғалық қабілеттерін дамытуды көздейді.

Сонымен қатар, маманның кәсіби мәдениетінің негізгі маңызды сапалы қасиеттерін жүйелеу үшін, тұлғаның кәсіби идеалдық моделін құруы үшін, кәсіби қызметі мен еңбек мәдениеті үшін, ең алдымен оның теориялық және практикалық білімдері жоғары деңгейде болуында. Болашақ маманның кәсіби мәдениетінің жеке сапалы қасиеттерін жүйелі түрде деңгейін сипаттайтын басты феномендері: білім, білік, дағды, теориялық мен практикалық екенін жоғарыда айтқан боламыз. Ендеше, осы кәсіби мәдениет феномендері туралы ғалымдардың зерттеулерін іздестіре отырып, мәдени сөздік анықтамасында кәсіби мәдениеттің негізгі кәсіби қызметі мен қасиеттері – қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайына тәуелділігі, белгілі бір білімдегі адалдығы, кәсібилігінің нақты дағдылары және оны практикада пайдалануы деп айрықша сипаттайды.

Мамандардың кәсіби мәдениеті қасиеттерінің жүйесін зерттеген белгілі педагог В. И. Андреев болатын. Ол өз зерттеуінде маманның нақты жеке сапалық қасиеттерін 9 бағытта анықтайды. Оларды атап айтатын болсақ:

- тұлғаның шығармашылық белсенділігі мен қызметінің бағыттылығы;
- интеллектуалдық-логикалық бағыты;
- интеллектуалдық-эвристикалық қабілеті;
- әлемдік-ізденушілік қасиеті;
- моральдық қасиеті;
- эстетикалық қасиеті;
- коммуникативтілік-шығармашылық қабілеті;

- өзін-өзі басқару қабілеті;
- жеке дара ерекшелігі (оқу-шығармашылық іс-әрекеті) [8, 6 б.].

В. И. Андреевтің зерттеуінен көріп отырғанымыздай, ол болашақ маманның кәсіби қызметінде сапалық қасиеттерін жоғары деңгейде ұйымдастырып, оны ұтымды пайдалануына және жетіскен жемісінің өнімін сипаттай отырып, тұлғаның кәсіби қасиеттері мен қабілеттілік жүйелерін (шығармашылық, ойлау ой-өрістері, әлемге деген көзқарасы, этика-эстетикалық, интеллектуалдық, өзін-өзі басқару, қарым-қатынас және т.б.) психологиялық-педагогикалық қасиеттерге жатқызады.

Ендеше, осы ғалым-педагогтардың зерттеулерін саралай келе, біздің ойымызша, маманның кәсіби мәдениетінің жеке қасиеттеріндегі ерекшеліктерін меңгеріп, өз қызметінде тиімді пайлануы қажет дей келе, өзіміздің көзқарасымыз бойынша болашақ педагогтің кәсіби мәдениеті компоненттерін былай жіктедік: педагогикалық мәдениеті, психологиялық мәдениеті, денсаулық мәдениеті, коммуникативтік мәдениеті, бәсекеге қабілеттілігі, ақпараттық мәдениеті, кәсіби қызығушылығы, кәсіби сауаттылығы, интеллектуалдылығы, кәсіби құзыреттілігі, ұйымдастырушылық қабілеттілігі, болжаушы, бағдарлаушы, өзін-өзі басқаруы, өзін-өзі дамытуы, өзін-өзі жүзеге асыруы және педагогикалық білімі.

Біз жіктеген кәсіби мәдениеттің бұл компоненттері өзара тығыз байланысты екенін ескеруіміз қажет. Сондай-ақ, маманның кәсіби мәдениетінің жоғары деңгейлерінің бірі – кәсіби міндеттерді шешуге қабілетті, яғни дамыған кәсіби ойлауы және санасы болып табылады.

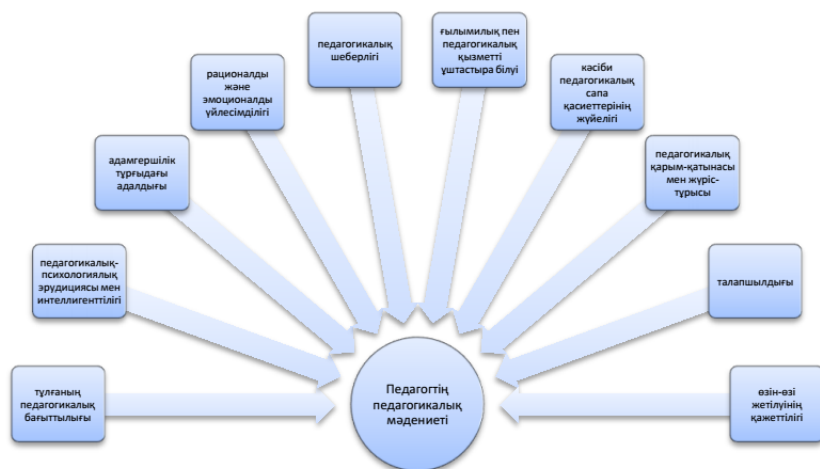
Болашақ педагогтің кәсіби мәдениетін қалыптастыруын, маманның өз кәсіби қызметінде практикалық тәжірибесінде дамыта отырып, кәсіби сана-сезімдері жоғары деңгейде өркендеуі. Маманның басты мақсаты-кәсіби құзыреттілікке қол жеткізіп, өскелең ұрпақтың бойына сіңіруі деп есептейміз. Осылайша, ғылыми категория ретінде маманның кәсіби мәдениетін қалыптастыруда оның жалпы компоненттерін қарастырып, біз келесі «педагогикалық мәдениет» ұғымын зерттеуге көшеміз.

Педагогикалық мәдениет ұғымы. Педагогикалық іс-әрекет барысында құндылықтар жаңартылып, педагогтің мәдениет үлгілері жетіледі, оның сапалық және сандық сипаттамалары өзгереді. Маманның педагогикалық іс-әрекетінде технологияларды пайдалануда жаңа әдіс-тәсілдер жүйесін меңгеруде педагогикалық мәдениеттің орны маңызды болады.

Педагогтің тұлғалық қасиеттерінің жалпыланған сипаттамасында «педагогикалық мәдениет» термині жиі қолданылады. Бұл терминнің тарихына тереңірек тоқталатын болсақ, онда біз «педагогикалық мәдениет» ұғымын белгілі педагог В. А. Сухомлинскийдің «Жүрегімді балаларға

беремін» атты арнайы педагогикалық кітабынан көруімізге болады. Ол бұл еңбегінде педагог маманның балаларға деген сүйіспеншілік, мейірімділік, бауырмалдылық маңызды қасиетін сипаттай отыра, педагогтік сезім тәрбиесінің негізі жоғары деңгейдегі педагогикалық мәдениетінде екенін айқындайды. Сондай-ақ, ғалымның еңбегінде педагог пен білім алушының арасындағы қарым-қатынас жасауындағы педагогикалық мәдениетінің бір басқа элементі ретінде маманның эмоционалдық мәдениеті маңызды екендігін айқындайды.

Алайда, біз В. А. Сухомлинскийдің еңбегіндегі педагогикалық мәдениетті алғашқы ұғым ретінде кездестірсек, бұл терминді жалпы жоғары оқу орнында маманның педагогикалық мәдениеті мәселесін алғаш рет 1980 жылы А. В. Барабанщиков енгіздірген болатын. Ол педагогтің педагогикалық мәдениетін жетілдіруде алдымен оның адами тұрғыда педагогикалық тәжірибені игеруі, педагогикалық қызметте белгілі бір жетілу дәрежесі және тұлға ретінде даму деңгейі деп атап көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеуші А. В. Барабанщиков педагогтің педагогикалық мәдениетінің ең ерекше қасиеттерін былай топтастырып, жіктейді:

Сурет 1 – А. В. Барабанщиковтің зерттеуі бойынша педагогтің педагогикалық мәдениетінің қасиеттерін жіктеуі

Бірақ аталған педагогтің педагогикалық мәдениеті қасиеттерінің жүйелері бір-бірімен байланысын көрсетпейді, тек кәсіби-тұлғалық

мінездемелерін анықтайды. Сондықтан бұл жүйелер әмбебап болып танылмайды.

Жылдар өте келе, философия, педагогика, әлеуметтану, психология ғылымдарының көптеген педагог-ғалымдары ХХ ғасырдың аяғы ХХІ ғасырдың басынан бастап, яғни нақтырақ айтсақ 90 жылдардан бастап «педагогикалық мәдениет» феноменін кеңінен зерттей бастаған. Жалпы педагогикалық мәдениеттің теориялық негізгі аспектілерін (В. А. Сластенин, А. В. Барабанщиков, С. С. Муцынова, Т. Ф. Белоусова, және т.б.), соның ішінде жеке аспектілерге тоқталсақ: философиялық, мәдениеттанушылық, әлеуметтік, физикалық (Аристотель, В. С. Библер, Г. Г. Гегель, М. С. Каган, т.б.), этнопедагогикалық (Т. С. Буторина, В. А. Николаев, Г. Н. Волков, Қ. Б. Сейталиев, Ж. Б. Қоянбаев, Ш. И. Джанзакова және т.б.), әдіснамалық (Е. В. Бондаревская, Г. И. Гайсина, А. Н. Ходусов, т.б.), педагогикалық шеберлік пен педагогикалық құзыреттілік (В. А. Сластенин, Т. И. Хозяинов, Ю. П. Ж. А. Жусупова, т.б.), кәсіби-педагогикалық (В. А. Сластенин, Е. В. Бережкова, А. В. Блаженно, З. Ф. Абросимова, Н. Е. Воробьева, және т.б.), психологиялық (И. Ф. Исаев, С. Коэн, Д. Бэлл, т.б.), әлеуметтік педагогикалық (Л. В. Мардахаев), адамгершілік және эстетикалық (В. И. Андреев, Н. Б. Крылова, Ш. А. Амонашвили, Е. Н. Богданов), педагогикалық іс-әрекетте (Н. В. Кузьмина, Л. В. Мардахаев, А. А. Реан, Ж. А. Жусупова) тұрғысынан зерттелініп, бірнеше бағытта қарастырылғанын көрсетеді.

Бұл ғалымдардың зерттеу жұмыстарында «педагогикалық мәдениет» педагогикалық іс-әрекет жүйесінде көрінетін маманның жалпы мәдениетінің маңызды бөлігі ретінде түсініледі.

Ал, біз осы ғалымдардың зерттеулерін негізге ала отырып, педагогтің педагогикалық мәдениеті деп – маман тұлғасы іс-әрекетінің жеңісті де жемісті көрінісі дей келе, оның маңызды компоненттерін былайша: педагогикалық шеберлігін, қарым-қатынас мәдениетін, сөйлеу мәдениетін, ораторлық өнерін, жұмысқа деген қабілеті мен күйзеліске төзімділігін, құндылық бағдарлары мен бағыттылығы, сыртқы келбеті, этикасы мен эстетикалық мәдениеті, білім алушының алдында өзін-өзі ұстауы, өзін-дамытуы, өзін-өзі жетілдіруі, толассыз білім алуы және оны үздіксіз біліктілігін арттыруы, ұшқыр ойлау қабілеті, үнемі жаңа ақпараттық технологиялар өдістерін қолдана алуы, білім алушыларға деген сүйіспеншілігі мен мейірімділігін және т.б. сипаттаймыз. Сондай-ақ, педагогикалық мәдениеттің жағдайы мен дамуына көптеген факторлар әсер етеді, атап айтқанда – ел экономикасы, қоғам, ақпараттық мәдениет, адамгершілік мәдениет, діни (рухани) мәдениет, отбасы мәдениеті, ұлттық мәдениет деп айтуымызға болады.

Қорытынды

Маманның педагогикалық мәдениеті – педагогикалық теория мен тәжірибені, қазіргі педагогикалық технологияларды, педагогикалық іс-әрекеттегі тұлғаның жеке мүмкіндіктерін, шығармашылық өзін-өзі реттеу тәсілдерін меңгеру деңгейі ретінде қарастырылса, ал кәсіби мәдениет - кәсіби қызмет саласындағы педагог тұлғасының мәндік сипаттамасы ретінде аксиологиялық, технологиялық, эвристикалық және жеке компоненттерді қамтитын жүйелі білім беруін негіздейді. Қорыта келе, педагогикалық мәдениет тәрбиеленушілердің жеке-типтік ерекшеліктерін, олардың мүдделері мен қабілеттерін, педагогикалық білімдері мен тәрбиелерін, кәсіби белсенділікте болатын педагогтің кәсібилігін сипаттайтын жалпы кәсіби мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі деп тұжырымға келеміз.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Ұлт жоспары-бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам Қазақстан Республикасының Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы. [Электронды ресурс]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31977084#pos=4;-284

2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007 жылы [Электронды ресурс]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747

3 Концепция развития непрерывного профессионального педагогического образования в Республике Казахстан // Учитель Казахстана. – 2004, март – 30. – № 10–12. – С. 3. [Электронды ресурс]. – <http://old.unesco.kz/rcie/data/koncepciya.htm>

4 **Kalkan, M.** İnsancıl ve Yasaklayıcı Öğrenci Kontrol Eğitimi. Milli Eğitim Dergisi. – Ankara, 1997.

5 **Рогов, Е. И.** Личность в педагогической деятельности / Е. И. Рогов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1994. – 240 с.

6 **Синенко, В. Я.** Профессионализм учителя / В. Я. Синенко // Педагогика. – 1999. – № 5. – С. 45–51.

7 **Семиченко, В. А.** Пути повышения изучения психологии / В. А. Семиченко. – К. : Магистр-S, 1997. – 124 с.

8 Энциклопедія освіти//Акад. пед. наук; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. –1040 с.

References

1 Ult jospary-bes institýsionaldyq reformany júzege asyry jónindegi 100 naqty qadam Qazaqstan Respýblikasynyń Prezidentiniń 2015 jylgy 20 mamyrdaғы baғdarlamasy. [National Plan-100 concrete steps to implement Five institutional reforms program of the President of the Republic of Kazakhstan dated may 20, 2015]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31977084#pos=4;-284

2 Qazaqstan Respýblikasynyń “Bilim týraly” Zańy. 27.07.2007 jyly. [Law of the Republic of Kazakhstan “on education”. 27.07.2007 year]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747

3 Qazaqstan Respýblikasynda úzdiksiz kásibi pedagogikalyq bilim berýdi damyty tújyrymdamasy. [Concept of development of continuing professional pedagogical education in the Republic of Kazakhstan] - The Teacher Of Kazakhstan.-2004, March – 30. – № 10–12. – P. 3. – <http://old.unesco.kz/rcie/data/koncepciya.htm>

4 **Qalqan, M.** Gýmanisik jáne tyym salatyn stýdenttik baqylaý.Ulttyq Bilim Jýrnaly. [Humanistic and forbidden student control.National Journal Of Education] – Ankara, 1997.

5 **Rogov, E. I.** Pedagogikalyq qyzmettegi tulğa. [Rogov E. I. Personality in pedagogical activity] / E. I. Rogov. – Rostov-on-don : Phoenix, 1994. – P. 240.

6 **Sinenko V. Ya.** Muғalimniń kásibiligi. [The Professionalism of teachers] / V. Ya Sinenko // Pedagogy. – 1999. – № 5. – С. 45–51.

7 **Semichenko, V. A.** Psihologiany zertteydi arttyry joldary. [Semchenko V. A. Ways to improve the study of psychology] / V. A. Semichenko. – K. : Master-S, 1997. – P. 124.

8 Ensiklopedia / Akad. med. gylym; gol.red. V. G. shaqpaq tas.K.: Yurinkomynter. [Encyclopedia of Education/ / Akad.PED.Nauk;Gol.ed.by V. G. Kremen. – K. : Yurinkominter] ow: Yurinkominter publ., 2008. – P. 1040.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

Р. К. Төлеубекова, Г.О. Мугауина*

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

**ОСОБЕННОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СПЕЦИАЛИСТА**

Основной целью образовательной деятельности является содействие в совершенствовании культуры специалистов на основе обогащения социокультурного опыта человечества. В статье рассматривается овладение педагогической культурой в формировании профессиональной культуры личности и ее значение в развитии. Сегодня учреждения высшего профессионального образования стремятся реализовать профессиональную культуру будущих специалистов, так как формирование необходимой для общества личности. Поэтому главной ведущей ролью в подготовке будущего специалиста мы считаем формирование его профессиональной культуры. После рассмотрения феномена профессиональной культуры отечественными и зарубежными учеными было отмечено, что свойства личности обладают многими педагогическими процессами и явлениями, а также описываются структурные компоненты педагогической культуры, их анализ. Также анализируется зависимость педагогической культуры от социальных, физических, коммуникативных, интеллектуальных, аксиологических, нормативных, гуманистических аспектов личности педагога. В контексте нашего исследования были отражены анализы ученых-педагогов В. И. Андреева, качеств профессиональной культуры и А. В. Барабанщикова в развитии педагогической культуры в исследовательских работах по формированию профессиональной культуры будущего специалиста. Также рассказывается о том, как профессиональная культура и педагогическая культура в деятельности специалиста взаимодействуют друг с другом и меняются вместе с обществом.

Таким образом, формирование профессиональной культуры современного учителя является обязательным для овладения его передовой педагогической культурой.

Ключевые слова: педагог, феномен культуры, профессиональная культура, педагогическая культура, психологическая культура.

R. K. Toleubekova, G. U. Mugaïina*

*L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.*

Material received on 15.03.21.

ESPECIALLY PEDAGOGICAL CULTURE IN THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL CULTURE AND PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE SPECIALIST

The main goal of educational activities is to help improve the culture of specialists on the basis of enriching the socio-cultural experience of mankind. The article deals with the mastering of pedagogical culture in the formation of professional culture of the individual and its significance in the development. Today, institutions of higher professional education strive to implement the professional culture of future specialists, as the formation of the necessary personality for society. Therefore, we consider the main leading role in the training of future specialists to be the formation of their professional culture. After considering the phenomenon of professional culture by domestic and foreign scientists, it was noted that the properties of personality have many pedagogical processes and phenomena, and also describes the structural components of pedagogical culture, their analysis. The author also analyzes the dependence of pedagogical culture on the social, physical, communicative, intellectual, axiological, normative, and humanistic aspects of the teacher's personality. In the context of our research, the analysis of scientists-teachers V. I. Andreev, the qualities of professional culture and A. V. Barabanshchikov in the development of pedagogical culture in research works on the formation of the professional culture of the future specialist was reflected. It also describes how professional culture and pedagogical culture in the activities of a specialist interact with each other and change together with society.

Thus, the formation of a professional culture of a modern teacher is mandatory for mastering its advanced pedagogical culture.

Keywords: teacher, cultural phenomenon, professional culture, pedagogical culture, psychological culture.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

SRSTI 14.35.01

<https://doi.org/10.48081/OEGR3000>**Z. K. Kulsharipova^{1*}, Z. B. Solieva², Zh. B. Issabekov³**^{1,2}Pavlodar State Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar

³Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar

COMMUNICATIVE COMPETENCE`S DEVELOPMENT OF TEACHERS-PSYCHOLOGISTS` STUDENTS: PROBLEM STATEMENT

Professional activity of a teacher-psychologist is connected with the need for constant communication with a wide range of people. These are children who have different psychological characteristics; their parents, who have different educational and age status; colleagues and the administration of the educational institution, who may have professional deformities.

The communicative responsibility of teachers-psychologists acts in professional activity as the qualities and skills that make up the part of the professional competence and skill of the specialist, which can be called his communicative competence. Communication processes play a crucial role in any professional activity. Therefore, a person should strive to master effective ways of communication, i.e. to learn the ability to understand others and be understood.

Keywords: communicative competence: educational activity: narrow-subject training; interpersonal experience of communication.

Introduction

Considering the communicative competence of the teacher-psychologist as an integral tumor of the individual, we can say that she is in readiness and organization of communication activities adequate communication on the purpose, form, content and role relationships based on the knowledge, skills, personal experience

and valuable relations, focused on independent and successful participation in professional activities. That is why communicative competence is one of the basic, key competencies that should have a graduate teacher-psychologist of any educational level and profile [1,2].

The importance of communicative competence as important characteristics of the specialist who is celebrated as national (A. A. Volumes, Y. M. Zhukov, L. A. Petrovskaya, M. I. Lukyanova, Yu. Emelyanov, T. N. Shcherbakova) and foreign scientists (J. Raven, K. Rubin, R. Selman, G. A. Schroeder, etc.) [3–10]. In their works it is proved that a high level of communicative competence provides ample opportunities for successful professional activity [5].

As we understand it, the priority setting of modern higher education is to shift the focus from narrow-subject training to the formation and development of a highly educated holistic personality. But even with a high degree of awareness of educational information, the share of student questions and answers in the content of classes is insufficient [4]. Most students are unable to present their point of view in a reasoned, versatile way, with the help of life experience and scientific knowledge. That is why the question of the need to develop communicative competence remains relevant today.

Materials and methods

The development of the communicative sphere of personality is most successful at the student age, when certain communicative prerequisites have already been formed, the basis for full-fledged development has been laid, but at the same time there is a potential for their further improvement and improvement.

Educational activities involve interaction along three lines: communication with teachers, communication with classmates and professional communication in practice. On the other hand, at the student age, educational activities play an important role in communication. Features of the student age are: expanding the circle of communication, changes in the social environment, changes in personal life [1, 2]. By the end of this stage there is a fixation of communicative properties of the person in the General communicative-personal structure. During this period, we can talk about the relative stability of human communicative properties [6, 7].

V. V. Rubtsov and A. A. Margalis analyzed the features of factors affecting the professional development of students during their studies at the University [6].

In the first year, the most important factor is the process of adaptation to the conditions of study and life in the University, the development of the habit of doing science on their own motives, and not under the direct control of teachers. Gradually, the student becomes aware of the dependence of their academic success on their practical efforts.

In 2–3 courses, students begin to study psychological disciplines, get acquainted with the theory and practice. Through practice, they accumulate initial experience. During the practice a major role is played by collective analysis of practical work, advice to managers on use of certain techniques, developing a skill or personality trait.

A special role in the professional training of students is played by practice at senior courses. At this time, the student makes full use of all his abilities, including the development of communicative competence.

Despite the fact that students by the last years of training, especially through practical training, professional self-awareness is formed, communicative competence is not always at a high level.

Communicative competence of University students is the level of formation of interpersonal experience of communication, that is, learning to interact with others, which is required for a student to successfully operate in the University and in the field of professional self-determination.

It is important that students-future teachers-psychologists realize the expediency and importance of developing their communicative competence. Students need to have a sufficient level of communicative competence, skillfully apply communication technologies, quickly understand the intentions and moods of other people, understand the features of relationships in order to effectively interact with children, their parents, colleagues and the administration of educational institutions.

The main goal of the implementation of education is aimed at training highly qualified personnel with practical skills and leadership qualities, through the introduction of innovative training technologies and training of competitive specialists in the field of education that meet modern requirements for the quality of specialists with higher education in the field of education for independent work in the specialty 5B010300 – «Pedagogy and psychology».

The principles of education are built in accordance with the basic principles of education and science and are aimed at achieving academic mobility of students and their successful adaptation to the labor market. Transparency and correlation with international standards of courses, programs, evaluation criteria. The unity and diversity of the educational strategy of teaching specialty disciplines implies:

- unity for all faculties of the basic concept, the organization of the course, as well as the combination of evaluation criteria, forms and control tools;
- flexibility of the strategy, taking into account specific goals and objectives of the various departments in designing the content of a specific course depending on the request departments, as well as Supplement the basic course courses by choice;

– the use of modern educational technologies in teaching disciplines, understood as a set of methodological techniques, approaches and teaching methods that meet the requirements of modernizing modern education.

In the world educational practice, the concept of competence acts as a Central, a kind of «node» concept, because the competence of the individual:

- first, it combines the intellectual and practical component of education;
- secondly, the concept of competence is based on the ideology of interpretation of the content of education formed “from the result”;
- third, the competence of the individual has an integrative nature, since it incorporates a number of homogeneous or closely related knowledge and experience related to the broad spheres of culture and activity (information, legal, etc.).

In the world educational practice, the concept of competence acts as a Central, a kind of «node» concept, because the competence of the individual:

- first, it combines the intellectual and practical component of education;
- secondly, the concept of competence is based on the ideology of interpretation of the content of education formed “from the result”;
- third, the competence of the individual has an integrative nature, since it incorporates a number of homogeneous or closely related knowledge and experience related to the broad spheres of culture and activity (information, legal, etc.). The profession of educational psychologist can be called a “communicative” profession, since communication is closely intertwined in the context of practical activities. It is a profession whose success largely depends on his communicative competence-competence in interpersonal communication, interpersonal interaction, interpersonal perception. In addition, the intensification of social relations, the expansion of the field of communication, the associated psychological stress, create tension in the process of communication.

In accordance with the state educational standard of the specialty «Teacher-psychologist» performs the following:

- participates in the planning, development and conduct of developmental and correctional classes in accordance with the program of educational activities, taking into account the individual and age characteristics of students (pupils).
- is a part of the social and psychological service of educational institutions, cooperates with members of the social and psychological service in providing timely, effective psychological assistance and support to children and their parents.
- provides psychological support for the implementation of state programs, interdepartmental plans.

– provides psychological support for the OER of the school (educational institution) and other programs declared by the administration and approved by the pedagogical Council.

– identifies children with a low level of mental development, conducts its psychological and pedagogical correction.

Carries out measures to prevent the occurrence of social maladjustment; determines the factors that hinder the development of students' personality, and takes measures to provide various types of psychological assistance (psychocorrection, rehabilitation and counseling).

Takes part in the work to determine the profile of students' education. The spheres of professional activity are state and non-state psychological services of educational institutions and the main goal of the teacher – psychologist is to create conditions for the development and protection of psychologically healthy communication, as the objects of professional activity are families, groups of children in the classroom and all members of the school community in need of psychological support, assistance [8].

Professional activity of a teacher-psychologist in all its forms-psychological diagnostics of relationships in the school community, prevention of deviant behavior-largely consists of the process of communication, direct in the school environment. The educational psychologist deals with the process and result of the influence of communication on students who need psychological counseling. Thus, the definition of the subject of a teacher-psychologist includes a range of phenomena reflected by the concept of «communication» and professional, interpersonal communication is the main subject of study at the University.

Communication theory is a relatively young field of scientific knowledge, which began to acquire the status of an independent academic discipline in the field of higher pedagogical education only in the last decade. The increasing demand for communicative knowledge and skills, which was felt by Russian science, as well as society as a whole, caused a «communicative boom», led to the fact that representatives of different disciplines speak and write about communication problems today, and the term «communication» has already firmly entered the conceptual apparatus of humanitarian knowledge.

If communication theory is a relatively new academic and scientific discipline for the Kazakh education system, then there is already a certain tradition of teaching it abroad, especially in universities in Europe and the United States. Here, as an independent academic discipline, this field of scientific knowledge was formed in the middle of the XX century and began to develop at the same rapid pace as the electronic communication revolution that brought it to life. For several decades, courses on communication theory have been taught in the United States and several

other countries, a circle of authoritative specialists and schools has developed, and a large number of educational and scientific literature has been published.

Especially noticeable growth of research interest in the problems of communication and information was observed in the second half of the XX century. It was caused primarily by the rapid development of Cybernetics, mathematical theory of communication and modern electronic communication systems. With the appearance of the works of N. Wiener, K. Shannon, W. R. Ashby, our domestic scientists A. I. Berg, A. N. Kolmogorov and others, the terms «communication», «information», «information exchange» have become widely used in various branches of science and have become almost the most significant. By the early 1960s. only in foreign philosophical and sociological literature there were about a hundred definitions of communication. It is safe to say that today there are many more such definitions. Therefore, everyone who is interested in the results of scientific research in this field is faced with a rich range of points of view, aspects, sections, attempts to General theoretical and special approach to the study and understanding of communication.

Here are just some of the definitions found in the literature (Tab.1).

Table 1 – System of definition the concept of «communication»

Types of concept	Definition of « communication»
Communication – 1 (CH. Cooley).	The mechanism by which the existence and development of human relations is ensured, including all thought symbols, the means of their transmission in space and preservation in time
Communication – 2 (L. Ursul).	The exchange of information between complex dynamic systems and their parts, which are able to receive information, accumulate it, transform it
Communication – 3 (C. Cherry).	Social Association of individuals by means of language or signs, establishment of generally significant sets of rules for various purposeful activities
Communication – 4 (M. Kagan).	Information connection of the subject with this or that object-a person, an animal, a machine
Communication – 5 (T. Shibutani).	A mode of activity that facilitates the mutual adaptation of human behavior... Communication is an exchange that provides cooperative mutual assistance, making it possible to coordinate actions of great complexity
Communication – 7 (P. Smith, K. Barry, A. Pulford).	The act of sending information from one person's brain to another person's brain

Communication – 8 (D. Lewis, N. Housr).	Transmission of signals between organisms or parts of one organism when selection favours the production and perception of signals. In the process of communication there is a change of information and mutual adaptation of subjects
Communication – 9 (A. B. Zverintsev).	Specific information exchange, the process of transmitting emotional and intellectual content

Any communication is an interaction characterized by the exchange of various kinds of information, therefore, there must be at least two parties - participants of communication interaction. This law can be illustrated by any model of a communicative act, in each of which there are two sides: the source and the receiver, the Communicator and the communicant, the speaker and the listener, and has its own characteristics and properties (Tab.2).

Table 2 – The characteristics and properties of communication

Features and properties	Reflection of features and properties
Feature and properties-1	Communication information interaction is based on the principle of feedback, which is a necessary condition for the implementation of a communication act («feedback law»);
Feature and properties-2	Communication is symbolic. The core of the study of communication is the study of the signs used in its process, as well as the rules that both these signs and those who use them obey
Feature and properties-3	Communication has a complete coincidence of information potentials of communicants completely devalues any exchange of information between them

In this situation, communication is primarily attracted by the categorical apparatus of the theory of communication. Every theory operates with its own terms, concepts, and categories. Communication theory is no exception. However, it does not have a sufficiently developed categorical apparatus, indicating a high degree of development of the theory itself and the theory of competence.

Different approaches are observed in the interpretation of competence. Quite often, competing terms, concepts, and categories are rights, duties, and obligations.

The system of categories that the theory of communication uses includes the terms of the concept used at different levels of communicative knowledge: the higher the level of theoretical generalization, the more General understanding it includes. Which leads to a mutual communication process.

There are still certain shortcomings in the University system: insufficient quality of training of graduates, which includes the lack of connection between the study of academic disciplines and the needs of employers, and outdated techniques, techniques and methods of communication.

It is known that the content of higher pedagogical education is still focused on the preparation of the “average” student, not taking into account the various categories of children, among whom there are special educational needs, including gifted, pedagogically neglected children, and so on.

In turn, the pedagogical University should take its own steps in these matters, because one of the effective ways to attract school graduates will be to create an attractive image of the higher education institution itself.

During the training period, it is necessary to develop professional motivation of students for the future profession, to form their professionally significant qualities through the organization of a system of certain competencies, not only through academic disciplines, but also the educational system of work. Accordingly, it is necessary to modernize the very content of the pedagogical process for the organization of this system.

Competencies define a clear and holistic set of criteria against which professional activities can be described and evaluated. The competence model provides a viable link between the behaviors, abilities, and characteristics of the teacher – psychologist and the tasks assigned to him.

A competency model is a description of standards of behavior that exist or are desired. This is a set of key competencies necessary for the successful achievement of strategic professional goals. This is a basic element of business processes in all areas of work with staff.

The level of detail of the set of competencies in the model depends on the goals for which the model is applied. The set of competencies should be optimal and include only the key performance standards of future teachers-psychologists.

The competence model can include a wide variety of knowledge, skills, and professional characteristics of future HSE specialists. The main requirement is described in the form of indicators of activity of teachers-psychologists.

According to V. V. Akimov, a productive system of competencies should include four main blocks that are common both for the system of psychological services and for individual personal characteristics. This requirement stems from the characteristics and properties of the types of competencies as complex systems that develop on the basis of effective management.

The set of skills included in the key competencies should be useful and provide the necessary balance between internal and external factors, between the

procedures of activity and the correct building of relations to their own actions through the effective use of its key resources, including competencies.

The construction of our model of competences in IDT may be carried out in accordance with the following sequence of stages (Tab.3).

Table 3 – Stages of designing a competency model in the HSE

Design stage	Action plan
Stage-1	Planning a model of competence-based actions with a description of the desired result, its application areas and deadlines
Stage-2	The definition of the developers of the model – project team.
Stage-3	Designing a competency model should gather as much information as possible about the activities of the service
Stage-4	Selection of performance standards that ensure maximum results.

To collect information, you can use various methods, choosing the necessary ones:

- interviewing students who show the best results in the educational process, and interviewing managers of scientific works;
- conducting surveys of fellow students and teachers;
- brainstorming for a group of HSE students;
- working groups (employers, practice managers);
- monitoring the activities of students (effective for evaluating educational activities).

So, the competency model is a logical description of the elements and functions of competencies used for future professionals. The competence model contains a detailed description of the standards of behavior of future graduates, in the future holding a specific position, leading to the achievement of job goals.

The full competency model also contains the main standards for future activities. The peculiarities of building a model of competences in the higher school of Economics should include the uniqueness of each competence for a separate activity, the need for joint research development of students. The set of competencies should be optimal and include only key performance standards.

Key competencies should be focused on the future: the model of key competencies should include knowledge, skills, and skills that are consistent with the development strategy of the HSE as a whole, as well as with the development strategy of individual committees.

The competency model should be a multi-level structure, but contain a limited number of competencies for convenient and productive use in future work. The possibility of turning the competence model into a functioning highly effective

tool depends on many conditions that can make it possible to develop and describe the level of competence, fill them with specific content, taking into account the characteristics of the University. As a result, a model was developed that includes the following competencies: knowledge about the development of cooperation and teamwork, high-quality and fast decision-making, change management. The developed model will allow you to perceive competence as a tool for managing your own professional activities in the future. It is possible that each competence can be described as concretely as possible and as simply as possible. For example, such an important competence for teachers – psychologists is described by the following indicators (Tab. 4).

Table 4 – Indicators of professional activity management

Indicators	Content
Ability to Express your point of view	- objective description of the situation
Provide convincing arguments	- description of your feelings
Adapts and develops arguments to achieve desired results	- to argue for suggestions to improve communication or get out of the situation.
Demonstrates knowledge and skills in dealing with customer objections	- coordination of interests, identification of common values,
Encourages others to accept their point of view, change behavior	- coincidence of views on certain issues,

This model is based on the hierarchy of the needs of the subjects of interaction in the system of psychological services. Of particular importance in the activity of the teacher – psychologist is the awareness of different groups of their own needs and the ability to meet them in ways acceptable to the environment.

Technologies of interaction of the teacher-psychologist with the school environment includes the theory of research and practice aimed at using the competence model, maintaining feedback to improve the relationship of students with the learning environment, more rational use of it.

In the study, we present the stages of developing a training program based on competencies (Tab. 5)

Table 5 – Stages of competence formation

Stages	Content
Development of a competency model.	The model should specify the competencies needed for the best execution of current or future work
	Determining which competencies are cost-effective in terms of training and which are not
Choosing the most cost-effective development options	Options for developing competencies include formal training based on self-development competencies.
	Self-study with the help of computer and interactive video materials; practical tasks; mentoring, etc.

Competency-based formal competency-based training programs are designed and conducted as one-day classes at the University, which leads to the development of the experience of the future coach and which will be used in future professional activities.

All methods of teaching students of the specialty “Pedagogy and psychology” on the basis of experience: seminars, lectures, video or live demonstrations, instrumental feedback, role-playing games and simulations, as well as self-reflection exercises.

Next, the competencies specific to each specific area are evaluated (for example, knowledge of primary documentation, accounting methods, preparation of the work plan of the teacher-psychologist, etc.). The evaluation scheme is developed on the basis of job descriptions, which determines the significance of each competence and complement their list. The assessment is made by comparing them with the level of development of a particular competence in future specialists necessary for the successful performance of job duties according to the following scale (Tab. 6)

Table 6 – Job duties according

0	This competence is not required
1	Competence helps in the work, but may be absent
2	The competence should be available to the employee, but does not require a high degree of its development
3	Competence must be well developed
4	The employee must not only have the knowledge or skill, but also be able to train colleagues or new employees

Assessment forms are issued to each student, and they independently assess the degree of expression of a particular competence (their significance is not called) on a 4-point scale, which looks like this (Tab. 7)

Table 7 – 4-point scale

1	There is basic knowledge, training is urgently needed
2	Knowledge and skills are available, but their further development is necessary
3	The necessary knowledge, skills, skills are present and developed
4	Competence is well developed, the student can be called an expert, he is able to train fellow students

On the same 4-point scale, the student is evaluated by his supervisor. The competency analysis form has columns for comments, suggestions, and recommendations. Further, the student himself analyzes the results obtained, compares them with ideal values, and determines the competencies that need to be developed.

Results and discussion

The competency analysis sheet is used to measure the level of competence development. After all, if you evaluate the level of development of students ‘competencies in terms of performing something that leads to a certain result, then the approach used will be similar to an assessment based on indicators. It is important to distinguish what are the fundamental differences between competence-based assessment and performance-based performance.

It is also important to understand that the introduction of such a system will be more successful in the higher school with a fairly high level of General education, in the professional culture of the teacher-psychologist, which has great values of self-development and competence.

Conclusion

Thus, communicative competence is an integral, relatively stable, holistic psychological education, manifested in individual psychological, personal characteristics in the behavior and communication of a particular individual. Despite the difference in understanding the components of communicative competence, all authors agree that essentially communicative competence is the ability to establish and maintain the necessary contacts with other people.

Communicative competence in professions of the type «person-person» becomes professionally significant, and for the profession of a teacher – psychologist communicative competence is fundamental, since the profession of a teacher-psychologist involves constant communication with people.

Summarizing the available scientific developments on the problem of communicative competence, we can conclude that communicative competence is a system of psychological knowledge about yourself and others, skills in communication, strategies of behavior in social situations that allows you to build effective communication in accordance with the goals and conditions of professional and interpersonal interaction. Communicative competence is one of the fundamental qualities in the work of teachers-psychologists, communicative knowledge, skills, ensure the effective flow of the communicative process in professional activities.

Список использованных источников

1 **Аболина, Н. С., Акимова, О. Б.** Процесс профессионального обучения и формирование коммуникативной компетенции // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2013. – №. 6. – С.1–8.

2 **Арунова, А. А.** Формирование коммуникативной компетентности у студентов вузов // Вестник КРСУ. – 2013. – №. 3. – С. 77–84.

3 **Глебова, Н. А.** Социальное взаимодействие как фактор развития коммуникативной компетентности студентов педагогического вуза // Наука образования: сб. науч. статей. – 2004. – № 22. – С. 334–340.

4 **Зотова, И. Н.** Коммуникативная компетентность как аспект социализации личности студента в условиях информатизации общества // Актуальные социально-психологические проблемы развития личности в образовательном пространстве XXI века». – 2006. – С. 109.

5 **Королева, М. А.** Коммуникативная компетентность студентов педвуза как одно из профессионально значимых качеств личности педагога. – 2013. – 115 с.

6 **Мамедова, А. В.** Компетентностный подход как основа диагностирования коммуникативной компетентности специалиста // Теория и практика образования в современном мире: материалы – СПб., 2012. – С. 29–33.

7 **Романова, О. В.** К проблеме формирования коммуникативной компетентности у студентов гуманитарных специальностей // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2009. – № 10. – С. 11–23

8 **Жуков, Ю. М., Петровская, Л. А., Растяльников, П. В.** Диагностика и развитие компетентности в общении. – М. : Академия, 1991. – 96 с.

9 **Рыжов, В. В.** Психологические основы коммуникативной подготовки педагога. – Нижний Новгород : ННГУ, 1994. – 164 с.

10 **Лукьянова, М. И.** Развитие психолого-педагогической компетентности. – СПб. : Речь, 2004. – 200 с.

References

1 **Abolina, N. S., Akimova, O. B.** Kásiptik oqytý procesi jáne kommúnikatıvtik quzyrettilikti qalyptastyry // bilim berýdegi inovasiyq jobalar men baǵdarlamalar [Professional training process and formation of communicative competence// Innovative projects and programs in education]. – 2013. – No. 6. – P. 1–8.

2 **Arýnova, A. A.** JOO stýdentteriniń kommúnikatıvtik quzyrettiligin qalyptastyry, QRSÝ habarshysy [Formation of communicative competence among University students, Bulletin of KRSU]. – 2013. – No. 3. – P. 77–84.

3 **Glebova, N. A.** Aleýmettik ózara árekettestik pedagogikalyq JOO stýdentteriniń kommúnikatıvtik quzyrettiligin damytý faktory retinde // bilim berý ǵylymy [Social interaction as a factor in the development of communicative competence of students of a pedagogical University // Science of education: collection of scientific articles]. – 2004. – No 22. – P. 334–340.

4 **Zotova, I. N.** Kommúnikatıvtik quzyrettilik qoǵamdy aqparattandyry jaǵdayında stýdent tulǵasyn áleýmetlendirý aspektisi retinde // XXI ǵasyrdyń bilim berý keńistigindegi tulǵa damýynyń ózekti áleýmettik-psihologıalyq máseleleri» [Communicative competence as an aspect of socialization of a student's personality in the context of Informatization of society//Current socio-psychological problems of personal development in the educational space of the XXI century»]. – 2006. – P. 109.

5 **Koroleva, M. A.** Pedagogikalyq JOO stýdentteriniń kommúnikatıvtik quzyrettiligi pedagog tulǵasynyń kásibi mańyzdy qasietteriniń biri retinde. [Pedagogikalyq JOO stýdentteriniń kommúnikatıvtik quzyrettiligi pedagog tulǵasynyń kásibi mańyzdy qasietteriniń biri retinde.]. – 2013. – 115 p.

6 **Mamedova, A. V.** Quzyrettilik tásil mamannyń kommúnikatıvtik quzyrettiligin diagnostikalaydyń negizi retinde// qazirgi álemdegi bilim berý teoriasy men praktikasy: materialdar [Competence approach as a basis for diagnosing a specialist's communicative competence// Theory and practice of education in the modern world: materials]. – SPb., 2012. – P. 29–33.

7 **Romanova, O. V.** Gýmanitarlyq mamandyqtar stýdentteriniń kommúnikatıvtik quzyrettiligin qalyptastyry máselesine // Chelábi memlekettik pedagogikalyq ýniversitetiniń habarshysy [On the problem of formation of communicative competence in students of Humanities //Bulletin of the Chelyabinsk state pedagogical University]. – 2009. – No.10. – P. 11–23.

8 **Jýkov Iý, M., Petrovskaya, L. A., Rastánnikov, P. V.** Diagnostika jáne qarym-qatynastaǵy quzyrettilikti damytý [Diagnostics and development of competence in communication]. – M. : Academy, 1991. – 96 p.

9 **Ryfov, V. V.** Muǵalimniń kommúnikativti daıyndyǵynyń psihologialyq negizderi [Psychological foundations of teacher's communicative training]. – Nizhny Novgorod : NNSU,, 1994. – 164 p.

10 **Lýkánova, M. I.** Psihologialyq-pedagogikalyq quzyrettilikti damytý [Lukyanova M. I. Development of psychological and pedagogical competence]. – SPb. : Speech, 2004. – 200 p.

Material received on 15.03.21.

З. К. Кульшарипова^{1*}, З. Б. Солиева², Ж. Б. Исабеков³

^{1,2}Павлодар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

³Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ОҚЫТУШЫЛАР-ПСИХОЛОГТАР СТУДЕНТТЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІ БІЛІМНІ ДАМУЫ: МӘСЕЛЕЛЕРІН БАЯНДАУ

Педагог-психологтың кәсіби қызметі көптеген адамдармен үнемі байланыста болу қажеттілігімен байланысты. Бұл әртүрлі психологиялық сипаттағы балалар; әр түрлі білім және жас мәртебесіне ие олардың ата-аналары; кәсіби деформациясы болуы мүмкін жұмыс әріптестері мен мектеп әкімшілігі.

Педагог-психологтардың коммуникативті жауапкершілігі кәсіби қызметте маманның кәсіби құзіреттілігі мен шеберлігінің бөлігі болып табылатын қасиеттер мен қабілеттер ретінде пайда болады, оны коммуникативтік құзыреттілік деп атауға болады. Байланыс процестері кез-келген кәсіби қызметте шешуші рөл атқарады. Сондықтан адам тиімді қарым-қатынас әдістерін игеруге тырысуы керек, яғни, басқаларды түсінуге және түсінуге үйреніңіз.

Кілтті сөздер: коммуникативтік құзыреттілік: Оқу қызметі: тар пәндік оқыту; тұлғааралық қарым-қатынас тәжірибесі.

З. К. Кульшарипова^{1*}, З. Б. Солиева², Ж. Б. Исабеков³

^{1,2}Павлодарский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар;

³Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Профессиональная деятельность педагога-психолога связана с необходимостью постоянного общения с широким кругом людей. Это дети, имеющие разные психологические характеристики; их родители, у которых различный образовательный и возрастной статус; коллеги по работе и администрация учебного заведения, которые могут иметь профессиональные деформации.

Коммуникативная ответственность педагогов-психологов выступает в профессиональной деятельности как качества и умения, составляющая ту часть профессиональной компетенции и мастерства специалиста, которая может быть названа его коммуникативной компетентностью. Процессы коммуникации играют важнейшую роль в любой профессиональной деятельности. Поэтому человеку нужно стремиться к овладению эффективными способами коммуникации, т.е. обучаться умению понимать других и быть понятым.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, учебная деятельность: узкопредметное обучение, межличностный опыт общения.

FTAMP 14.25.19

<https://doi.org/10.48081/VXPI1824>**А. І. Әзиев**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

**МЕКТЕПТЕРДЕГІ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ
КӘСІБИ ДАМУДАҒЫ ИНТЕГРАТИВТІ – САРАЛАНҒАН
ТӘСІЛДІҢ МӘНІ**

Мақалада педагог-психологтың кәсіби қасиеттерін дамытудағы интегративті - сараланған тәсіл бойынша ғалымдардың ғылыми еңбектеріне шолу жасалған. Жалпы білім беру ұйымы жағдайында әр педагог-психологтың және жалпы педагогикалық ұжымның кәсіби дамуын ғылыми-әдістемелік негіздеудің ішкі интегративті жүйесі құрылады. Педагогика ғылымында интеграция мен дифференциацияның органикалық өзара әрекеттесетіні дәлелденді. Біздің жүргізген шолуымыздың аясында субъективтілік адамның ерекше сапасы ретінде жеке тұлғаның интеграциясы мен тұтастығын анықтайды. Интеграция және саралау процестері педагог-психологтардың кәсіби дамуын ғылыми - әдістемелік негіздеудің барабар әдістерін, технологияларын, нысандарын, тәсілдерін іздеуді көздейді.

Әдеби шолуда психо-педагогикалық білімнің интеграциясы мен саралануының бірқатар критерийлері атап көрсетілді: жалпылық дәрежесіне сәйкес – әдістемелік, теориялық және технологиялық; субъективті және объективті, субъективті және объективті салалардың үстемдігі; дәйектілік және айналуды дәрежесі – инвариантты және айнымалы. Негізгі критерий, психология мен педагогиканы біріктіретін және сонымен бірге ажырататын орталық – адам. Оның табиғатының интеграциялық факторы – бұл тұлға.

Педагогика мен психологияның өзара байланысы осы ғылымдардың дамуының қажетті шарты болып табылады. Психологтар мен мұғалімдердің педагогика мен психологияның (психологиядан педагогикаға дейінгі) бір жақты қатынастарына бағытталуына байланысты, қалыптасқан интегративті - сараланған

процестер төмен тиімділікпен сипатталады. Біздің ойымызша, педагогика мен психологияның өзара әрекеттесу аспектілерінің бірін атап өту маңызды – педагогика ғылымы мен практикасының психологияны және білімнің психологиялық-педагогикалық жүйесін дамытуға қажетті жалпы аспектілерді анықтау және құрылымдау.

Кілтті сөздер: интеграция, дифференциация, кәсіби дамуды ғылыми негіздеу.

Кіріспе

Мектеп жасындағы баланың дамуы мен тәрбиесіне бағытталған педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігіне байланысты педагог – психолог маманның дамуын жақсарту бойынша тұрақты жұмыс жүргізу аса маңызды болып табылады. Педагог – психолог өз жұмысын оқыту мен тәрбиелеудің педагогикалық және психологиялық негіздері бойынша байыпты білімсіз, өмір мен кәсіби қызмет мәселелерінде жан-жақты хабардар болмай және құзыреттіліксіз жасай алмайды. Тек өзін-өзі тәрбиелеу және шығармашылық ізденістер арқылы педагог-психолог маман өзінің шеберлігін шыңдайды.

Психологиялық және педагогикалық ғылым мен практиканың қазіргі даму тенденциялары айқын интегративті процестермен сипатталады. Біріншіден, бұл психологиялық білім беру қызметін дамытуда, оның білім беру процесіндегі мәртебесі мен рөлін анықтауда көрінеді. Психологиялық-педагогикалық күш-жігерді біріктіру және психологиялық қызметті біртұтас психологиялық-педагогикалық жүйенің элементі ретінде бөлу қажеттілігі туындап отыр.

Жалпы білім беру ұйымы педагог-психологтарын кәсіби дамытудың ғылыми әдістемелік негізін салуда, қазіргі заманғы шарттар мен талаптарға сәйкес келетін педагог-психологтың мінсіз бейнесі туралы түсінікті қалыптастыруда интегративті-сараланған тәсілдің мәні ерекше. Е. О. Галицких, А. В. Золотарева, А. В. Гвоздева сияқты ғалымдардың ғылыми еңбектерін талдау интегративті-сараланған тәсіл негізінде жалпы білім беру ұйымының педагог-психологтарының кәсіби дамуын шындайтын ғылыми әдістемелік сүйемелдеу жасау қажеттілігін бағалауға мүмкіндік береді [1,2,3]. Дәл осы интегративті -сараланған тәсіл: мектептегі әдістемелік білім беру кеңістігін мұғалімдердің жеке ерекшеліктері мен мүдделеріне бейімдеуге мүмкіндік береді, оқыту оларға жалпы білім беру ұйымдарында кәсіби даму бағытын таңдау еркіндігі мен өзгергіштігін қамтамасыз етеді, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысты қалыптастырады. Сонымен қатар, білім беру жүйесін модернизациялау

жағдайында әлеуметтік қажеттіліктерге байланысты жеке кәсіби дамудың кейбір мәселелерін шешеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Әр түрлі позицияларда, біздің ойымызша, осы процестердің мәні мен рөлін біздің зерттеуіміздің мәселелерін шешуде бірнеше әдістерді бөліп көрсетейік. Бұл интеграция мен дифференциацияны қазіргі ғылыми білімнің маңызды заңдылығы, оның өзіне тән ерекшелігі ретінде қарастыру; ғылымдардың (педагогика мен психологияны қоса алғанда), оқу пәндерінің өзара байланысы, өзара әрекеттестігі, өзара байытуы, конвергенциясы; тұлғалық қасиеттердің өзара әрекеттесуі және олардың белгілі бір тәуелсіздігі; маманның тұтас және сараланған дайындығының факторы (шарттары); кәсіптік білім беру мазмұны мен кәсіби қызмет арасындағы қайшылықты еңсеру.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау

Интегративті-сараланған тәсілді талдау кезінде біз ғылыми әдістемелік сүйемелдеуді жеке компоненттері өзара байланысты және біртұтас, бір мақсат пен нәтижеге бағынатын жүйе ретінде қарастыру керек екендігіне назар аударамыз; белгілі бір қасиеттері бар элементтердің комбинациясы сапалы қайта құруға әкеледі. Сонымен қатар, мұндай жүйенің әрбір компоненті тәуелсіздікті, салыстырмалы жекешелікті және «сапалы айқындылықты» сақтайды. Мұндай жүйенің жұмыс істеуінің басты шарты барлық элементтердің белсенді өзара іс-қимылы, олардың бір-біріне өзара әсер етуі және бірыңғай тұтастыққа интеграциялануы болып табылады [3:87; 4,5].

Интеграция (лат. *Integrum* – бүтін; *integration* (ағылш.) – біріктіру) – қандай да бір элементтерді (бөліктерді) бүтінге біріктіру; өзара жақындасу және өзара байланыстар құру процесі. Кез-келген білім беру ұйымы интегративті мәнге ие және оны білім беру процесіне қатысушылардың жиынтығы ретінде қарастыруға болады (оқушылар, мұғалімдер, ата-аналар); білім, ғылым және мәдениеттің жиынтығы; білімнің әртүрлі салаларының жиынтығы; дәстүрлердің жиынтығы және т. б.

Интеграция процесінің мәні жүйеге кіретін әр элементтің және бүкіл жүйенің ішіндегі сапалы түрлендірулер болып табылады [6]. Ғылыми-әдістемелік негіздеу жұмыстарында интегративті көзқарасты жүзеге асыру мақсатты тұжырымдау, мотивация, мазмұнын анықтау, формаларын, әдістерін, сүйемелдеу технологияларын анықтау арқылы жүзеге асырылады және педагог-психолог маманның жеке кәсібилігін «құруға» және дамытуға, «педагог – психолог – сүйемелдеуші» жүйесінде субъективті қатынастарды

құруға, тұлғалық және кәсіби сапаның интеграциясы ретінде жеке кәсіби стратегияны жасауға бағытталған.

Жалпы білім беру ұйымы жағдайында әр педагог-психолог маманның және жалпы педагогикалық ұжымның кәсіби дамуының ғылыми-әдістемелік негізінің ішкі интегративті жүйесі тұр. Педагогика ғылымында интеграция мен дифференциацияның органикалық өзара әрекеттесетіні дәлелденді. Біздің зерттеуіміздің аясында субъективтілік адамның ерекше сапасы ретінде жеке тұлғаның интеграциясы мен тұтастығын анықтайды. Интеграция және саралау процестері педагог-психологтардың кәсіби дамуын ғылыми негіздеудің барабар әдістерін, технологияларын, нысандарын, тәсілдерін іздеуді көздейді.

Педагог-психолог маманның еңбегі мазмұны жағынан сараланғанын атап өтуге болады. Дифференциация (франц. *differentiation* – лат. *differentia*- айырмашылық, өзгешелік) – бүтіннің әртүрлі бөліктерге, пішіндерге және сатыларға бөлінуі. Сонымен қатар, бірқатар зерттеулердегі сараланған тәсіл ауыспалы, дараланған, деңгейлік деп түсіндіріледі. Педагогикадағы зерттеушілер А. В. Гвоздева, О. В. Коршунова, О. И. Воронина сияқты ғалымдардың еңбектерінде саралаудың мазмұны, түрлері мен әдістері туралы ғылыми түсінік қалыптасты [3:16, 4: 37, 6:5,7].

Осы жоғарыда аталған еңбектерге шолу жүргізу барысында сараланған тәсілдің қажеттілігі вариативті мектептегі әдістемелік білім беру кеңістігін құрумен; педагог-психологтардың жеке даму бағыттары үшін жағдайларды анықтаумен; ғылыми-зерттеу жұмыстарының құрылымдық-мазмұндық моделін жасаумен және енгізумен байланысты екендігі анықталды. Педагог-психолог бастан өткеретін жаңа жағдай оны өзін-өзі дамытуға итермелейді, бірақ маманның дамытушы және дамушы мектеп әдістемелік білім беру кеңістігімен өзара әрекеттесу механизмі жеке болып табылады.

Әлеуметтік-экономикалық дамудың қазіргі жағдайлары адамнан белсенділікті, жауапкершілікті, өзін-өзі анықтау және оның даму жолын өз бетінше таңдау қабілетін талап етеді. Бұл әр педагог-психолог маманның қол жеткізген кәсіби деңгейін анықтау үшін диагностиканы ұйымдастыру қажеттілігін білдіреді. Бұл сүйемелдеуді «жоғарыдан төменге» емес, нақты педагог-психолог маманның жеке сұраныстары мен кәсіби қажеттіліктерін ескере отырып құруға мүмкіндік береді.

Педагог-психологтың кәсіби қызметі мен жеке басын диагностикалық зерттеудегі объективтілік критерийлеріне сүйене отырып, «сүйемелдеуші» оның дамуын оңтайландыру стратегиясын анықтайды. Жеке тұлғаның тәуелсіздігіне, өзін-өзі дамыту процесіндегі белсенділікке назар аударатырып, ол педагог-психолог маманның жеке кәсібилігі мен субъективті

сипатын ескереді. Осылайша, педагог-психолог маманның кәсіби дамуын ғылыми негіздеудің жеке бағыттары құрылады және барлық педагогикалық ұжымның даму стратегиясы мен тактикасы белгіленеді.

«Сүйемелдеуші» мектептегі әдістемелік білім беру кеңістігін басқаша құруды және өзара әрекеттесудің жетілдірілген ұйымдастырушылық формаларын дамытуды талап ететін интегративті-сараланған жағдайларды анықтайды [8,9,10]. Интегративті сараланған тәсіл аясында ғылыми негіздеуді енгізу педагог-психолог маманның кәсіби дамуының барлық кезеңдерінде жүреді, бұл оның іс-әрекетін басқаруға, оның даму векторын түзетуге және акме-ге жету процесін өзгертуге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда әр педагог-психолог маманға жұмыс орнында кәсіби қиындықтар мен жеке кедергілерді шешуге, педагог-психолог маманның кәсіби және жеке қасиеттеріне қойылатын бірыңғай талаптар мен іс-әрекеттің даралығы, жеке ерекшеліктері арасындағы қайшылықтарды жоюға мүмкіндік беріледі.

Қорытынды

Осы шолу аясында интегративті сараланған тәсілдің маңыздылығы кәсіби және жеке тұлғаның үйлесімі педагог-психолог маманның даму векторын анықтайды, оның өзін-өзі жетілдіруін (көлденең дамуы) және құзыреттіліктің өсуін (тік даму) ынталандыратындығын көрсетті. Жалпы білім беру ұйымында ғылыми-әдістемелік сүйемелдеу мен негіздеу ұйымдастырған кезде педагогикалық ұжымды өзінің кәсіби және жалпы білім беру ұйымын дамыту стратегиясын жүзеге асыратын достастық және жеке тұлғалар қауымдастығы ретінде қарастыру қажет. Осылайша, біз интегративті-сараланған әдіснамалық тәсіл жалпы білім беру ұйымы педагог-психолог мамандарының ғылыми-зерттеу негіздерінің ерекшеліктері туралы объективті, сенімді ақпарат алуды қамтамасыз етеді деген қорытындыға келеміз.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Галицких, Е. О.** Интегративный подход как теоретическая основа профессионально-личностного становления будущего педагога в университете: монография [Текст]. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 264 с.

2 **Золотарева, А. В.** Интегративно-вариативный подход к управлению учреждением дополнительного образования детей [Текст]. – Ярославль : ЯГПУ, 2006. – 290 с.

3 **Гвоздева, А. В.** Интегративно-дифференцированный подход в развитии субъектности студентов (на материале обучения французскому языку) [Текст]. – Курск : Курск. гос. ун-т, 2008. – 210 с.

4 **Коршунова, О. В.** Интегративно-дифференцированный подход к обучению в сельской школе (на примере предмета «Физика») [Текст] : автореф. дис. ... док. пед. наук: 13.00.01. – Киров, 2006. – 42 с.

5 **Ларионова, И. А.** Интегративно-дифференцированный подход в профессиональной подготовке социальных педагогов и специалистов социальной работы: монография [Текст]. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2007. – 172 с.

6 **Воронина, О. И.** Интеграция как условие гуманизации профессиональной подготовки специалиста [Текст] // СПО. – 2005. – № 9. – С. 4–6.

7 **Давлятшина, О. В.** Профессионально-личностное развитие педагогов в условиях общеобразовательной организации: учеб.-метод. пособие [Текст]. – Киров : Радуга – ПРЕСС, 2015. – 195 с.

8 **Ломов, Б. Ф.** Методологические и теоретические проблемы психологии [Текст]. – М. : Наука, 1999. – 350 с.

9 **Вьюнова, Н. И.** Интеграция и дифференциация университетского психолого-педагогического образования [Текст]. – Воронеж : МПГУ, ВГУ, ВГИ МОСУ, 1999. – 236 с.

10 **Костюк, Н. Т., Лугай, В. С., Белогуб, В. Д.** Интеграция современного научного знания. Методологический анализ [Текст]. – Киев: Изд-во при Киевском гос. университете издательского объединения «Вища школа», 1984. – 184 с.

References

1 **Galiczkix, E. O.** Integrativny`j podxod kak teoreticheskaya osnova professional`no-lichnostnogo stanovleniya budushhego pedagoga v universitete: monografiya [Integrative approach as a theoretical basis for professional and personal development of the future teacher at the University: monograph] [Текст]. – SPb. : RGPU im. A.I. Gercena, 2001. – 264 p.

2 **Zolotareva, A. V.** Integrativno-variativny`j podxod k upravleniyu uchrezhdeniem dopolnitel`nogo obrazovaniya detej [Integrative and variable approach to the management of the institution of additional education for children] [Text]. – Yaroslavl` : YaGPU, 2006. – 290 p.

3 **Gvozdeva, A. V.** Integrativno-differencirovanny`j podxod v razvitii sub`ektnosti studentov (na materiale obucheniya francuzskomu yazy`ku)

[Integrative-differentiated approach in the development of students' subjectivity (based on the material of teaching French)] [Text]. – Kursk : Kursk. gos. un-t, 2008. – 210 p.

4 **Korshunova, O. V.** Integrativno-differencirovannyj podxod k obucheniyu v sel'skoj shkole (na primere predmeta «Fizika») [Integrative-differentiated approach to teaching in rural schools (on the example of the subject «Physics»)] [Text] : avtoref. dis. ... dok. ped. nauk: 13.00.01. – Kirov, 2006. – 42 p.

5 **Larionova, I. A.** Integrativno-differencirovannyj podxod v professional'noj podgotovke social'nyx pedagogov i specialistov social'noj raboty: monografiya [Integrative-differentiated approach in the professional training of social pedagogues and social work specialists: monograph] [Text]. – Ekaterinburg : Ural. gos. ped. un-t, 2007. – 172 p.

6 **Voronina, O. I.** Integraciya kak uslovie gumanizacii professional'noj podgotovki specialista [Integration as a condition for the humanization of professional training of a specialist] [Text] // SPO. – 2005. – № 9. – P. 4–6.

7 **Davlyatshina, O. V.** Professional'no-lichnostnoe razvitie pedagogov v usloviyax obshheobrazovatel'noj organizacii: ucheb.-metod. posobie [Professional and personal development of teachers in the conditions of a general educational organization: studies.- tutorial] [Text]. – Kirov : Raduga – PRESS, 2015. – 195 p.

8 **Lomov, B. F.** Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psixologii [Methodological and theoretical problems of psychology] [Text]. – M. : Nauka, 1999. – 350 p.

9 **Vyunova, N. I.** Integraciya i differenciaciya universitetskogo psixologo-pedagogicheskogo obrazovaniya [Integration and differentiation of university psychological and pedagogical education] [Text]. – Voronezh : MPGU, VGU, VGI MOSU, 1999. – 236 p.

10 **Kostyuk, N. T., Lutaj, V. S., Belogub, V. D.** Integraciya sovremennogo nauchnogo znaniya. Metodologicheskij analiz [Integration of modern scientific knowledge. Methodological analysis] [Text]. – Kiev : Izd-vo pri Kievskom gos. universitete izdatel'skogo ob`edineniya «Vishha shkola», 1984. – 184 p.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

А. И. Азиев

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕГРАТИВНО-ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО НАУЧНОГО МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ ПЕДАГОГОВ- ПСИХОЛОГОВ В ШКОЛАХ

В статье представлен обзор научных трудов ученых по интегративно-дифференцированному подходу в развитии профессиональных качеств педагога-психолога. В условиях общеобразовательной организации выстраивается внутренняя интегративная система научно-методического обоснования профессионального развития каждого педагог-психолога и педагогического коллектива в целом. В педагогической науке доказано, что интеграция и дифференциация органично взаимодействуют. В рамках проведенного обзора субъектность как особое качество человека обуславливает интегрированность и целостность индивидуальности. Процессы интеграции и дифференциации предполагают поиск адекватных методов, технологий, форм, приемов научно-методического обоснования профессионального развития педагогов-психологов.

В обзоре литературы выделен ряд критериев интеграции и дифференциации психолого-педагогического образования: по степени общности – методологические, теоретические, технологические; преобладание субъективной и объективной сфер, субъективной и объективной; степень согласованности и вращения – неизменная и переменная. Основным критерием, центром, объединяющим и одновременно разграничивающим психологию и педагогику, является личность. Объединяющим фактором его природы является личность.

Взаимодействие педагогики и психологии – необходимое условие развития этих наук. Из-за ориентации психологов и педагогов на одностороннее отношение педагогики и психологии (от психологии к педагогике) существующие интегративно-дифференцированные процессы характеризуются низкой эффективностью. На наш взгляд, уместно выделить один из аспектов взаимодействия педагогики и психологии – выявление и структурирование тех аспектов педагогической науки и практики, которые необходимы для развития психологии и психолого-педагогической системы знаний в общем.

Ключевые слова: интеграция, дифференциация, научное обоснование профессионального развития.

A. I. Aziyev

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 15.03.21.

THE IMPORTANCE OF AN INTEGRATIVE-DIFFERENTIATED SCIENTIFIC METHODOLOGICAL APPROACH IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS-PSYCHOLOGISTS IN SCHOOLS

The article presents a review of scientific works of scientists on the integrative-differentiated approach in the development of professional qualities of a teacher-psychologist. In the conditions of a General education organization, an internal integrative system of scientific and methodological justification of the professional development of each teacher-psychologist and the teaching staff as a whole is established. In pedagogical science, it is proved that integration and differentiation interact organically. In the framework of the review, subjectivity as a special quality of a person determines the integration and integrity of the individual. The processes of integration and differentiation involve the search for adequate methods, technologies, forms, methods of scientific and methodological justification of professional development of teachers-psychologists.

The literature review highlighted a number of criteria of integration and differentiation of psycho-pedagogical education: according to the degree of generality – methodological, theoretical, and technological; the dominance of the subjective and objective realms, subjective and objective; the degree of consistency and rotation - invariant and variable. The basic criterion, the center that integrates and at the same time differentiates psychology and pedagogy, is the person. The integrating factor of its nature is personality.

The interaction of pedagogy and psychology is a necessary condition for the development of these sciences. Due to the orientation of psychologists and teachers to a one-way relationship between pedagogy and psychology (from psychology to pedagogy), the existing integrative – differentiated processes are characterized by low efficiency. In our opinion, it is relevant to emphasize one of the aspects of the interaction between pedagogy and psychology- the identification and structuring of those aspects of pedagogical science and practice that are necessary for the development of psychology and the psychological and pedagogical system of knowledge in general.

Keywords: integration, differentiation, scientific justification of professional development.

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

SRSTI 14.07.09

<https://doi.org/10.48081/CGWM9508>**A. D. Sarman*, Zh. T. Issabergenova, V. A. Kubieva**K. Zhubanov Aktobe Regional State University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe

INTERNATIONAL RESEARCH SYSTEMS PISA, TIMSS: SYSTEM OF TASKS AND THEIR ANALYSIS

In the last 20 years, international surveys assessing learning in reading, mathematics and science have been headline news because they put countries in rank order according to performance. The three most well-known surveys are TIMSS, PISA and PIRLS. The main difference between TIMSS and PISA is type of sample and focus of research. Pupils of the 4th and 8th classes take part in TIMSS. Only 15-year-old pupils of schools (7–12 classes) and colleges participate in PISA. TIMSS measures the academic knowledge (What? Where? When?), 80 % of the TIMSS tasks are directed to reproduction of knowledge. PISA measures functional competences – ability to effectively apply knowledge in various life situations, to logically think and draw valid conclusions (Why? What for? As?) to interpret information schedules and charts, etc. Our teenagers know the school program in biology, but don't understand what GMO is. They are not bad in calculations, but have problems with statistics... Recently was published results of PISA-2015, sample is more than 400 thousand teenagers from 57 countries.

Keywords: project, design technology, TIMSS, PISA.

Introduction

The current trends in the education of the Republic cause the necessity of reconsideration of their role, functions and a place in the general education system, elaboration of new approaches in their further development.

The highly effective education system is one of the significant factors in providing a steady rise of the national economy and the Kazakhstan society. The purpose of the new economic and social reforms in an education system of our state – ensuring its high-quality transformation in the conditions of the market economy within globalization. Reforming of education demands creation of new legal, scientific and methodical, financial and material requirements and adequate staffing for deepening and development of this process from the preservation of the positive potential which is saved up in this sphere.

It is possible to carry out a qualitative education reform in the conditions of dynamic social and economic changes in society only in the presence of detailed worked strategy considering as the real situation which developed in education, the accruing tendencies, and the operating relations, and possible ways of future development of society and state.

Development of the program is dictated by the need for changes in the organizational and economic, substantial and methodical, legal and social and psychological relations which developed in education. It along with the existing state and departmental programs in education and its new standard and legislative providing will make an organizational basis of realization of public policy in education.

The state program of development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2025 is a new round of increase of competitiveness of education, construction of the human capital by ensuring availability of quality education to a steady rise of the economy [1].

One of the strategically essential directions of modernization of the Kazakhstan education is a transition to the 12-year model of training. The Ministry of Education revises the state general education standard of 12 years' education and develops training programs, textbooks for the 9th experimental classes within the transition to 12 years' training.

Urgent question on the agenda, there is a development and examining textbooks. Expertize of 831 books and EMB is carried out, from them it is recommended to use in educational process 756. Now the experimental integrated training programs in 15 subjects are developed. The Ministry of Education and Science of Kazakhstan together with International Bank for Reconstruction and Development realizes the project on modernization of system of technical and professional education (further – TPE) according to inquiries of society and industrial and innovative development of the economy, integration into world educational space.

Object of study – research systems PISA, TIMSS.

Subject of study – International research systems PISA, TIMSS: system of tasks and their analysis.

The purpose – study the essence of the tasks of the international research systems PISA, TIMSS.

Objective: to study the essential differences building of tasks PISA and TIMSS; conduct a comparative analysis of participants in international research; to determine the practical significance of the conducted measuring systems.

Research methods: analysis and synthesis of information data; comparative analysis.

Results: comparative analysis in the context of countries participating in international studies; participation of Kazakhstani schoolchildren and their effectiveness.

According to the large-scale international studies TIMSS and PISA, Kazakhstan students demonstrate high results at subject mastery level, but they are much less able to cope with tasks embedded in non-mathematical settings. These results seem to be true both for mathematics and science. To solve PISA tasks formulated in the context of everyday life, it is necessary to have the modeling skills - that is, to be able to build a mathematical model of the proposed daily situation [2]. Thus, relatively lower students' results in PISA compare to student's results in TIMSS may indicate, that students in Russia experience difficulties to apply gained in school knowledge in a real-life context.

Such the gap in the students' TIMSS and PISA results in Kazakhstan could be explained with the fact how education is organized in Kazakhstan [3; 4]. That is, it was shown that teacher get insufficient methodological support for the use of real-life context in his subjects at school [5; 6].

It is important to note that the problem identified on the TIMSS and PISA data is relevant for several school disciplines such as chemistry, biology, physics and mathematics.

Government standard for education in primary and secondary school emphasizes the growth of «a value of mathematics and computer science in the daily life of a person». That is, a person should be able «to model real-life situations in the language of algebra, to study the constructed models by using the algebra conceptions, to interpret the obtained results» and «to apply the concepts, results, methods for solving practical problems and problems from related disciplines». The necessity to develop the abilities of students to use school knowledge in everyday life is emphasized in the «Fundamental core of the content of general education» as well.

PISA (Programme for International Student Assessment) – an assessment of mathematical, natural-science and reader's literacy of 15-year-old students.

The research is conducted by OECD 3-year cycles since 2000. Kazakhstan has experience of participation in two PISA-2009 and PISA-2012 projects.

In comparison with PISA-2009 Kazakhstan has improved results in the direction mathematical and natural-science functional competence of school students. Growth of an indicator of effectiveness on mathematical literacy has made 27 points (2009 – 405, 2012 – 432 points) and 25 points on natural sciences (2009 – 400, 2012 – 425 points).

However, the results of the international study of PISA 2015 revealed quite opposite results: students in CIS are more familiar with the tasks and concepts that can be attributed to formal mathematics, rather than to applied mathematics. For example, the 9th students in CIS noted that they more often work in math lessons with concepts from algebra (quadratic and exponential functions) and geometry (vectors, polygons), solve equations, than with real-life word problems. Compare to other countries the frequency of formal math problems is one the highest among them.

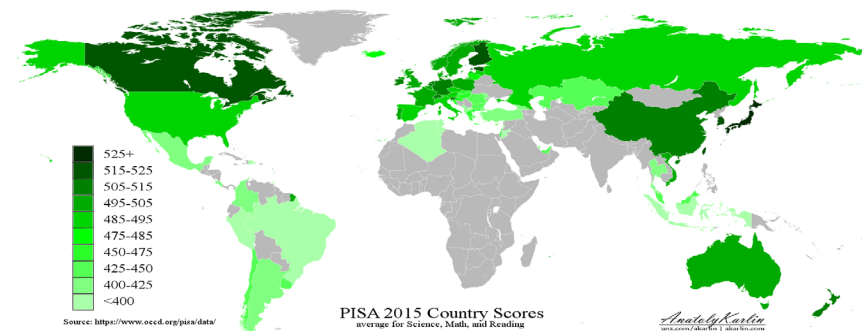

Figure 1 – The result of PISA 2015

The Organization for Economic Cooperation and Development has released the influential PISA rankings based on tests taken by 15-year-olds in more than 70 countries, including Kazakhstan. In total over 500,000 15-year-olds took part in the PISA 2015. Kazakhstan was represented by 5,780 15-year-old schoolchildren and students from 16 regions of the country (189 schools and 27 colleges). The OECD rankings doesn't rank countries by points, instead, it highlights the high-achieving education systems. Compared to the 2012 results, Kazakhstani students demonstrated progress in maths (28 points), reading (34 points) and science (31 points). It became possible after Kazakhstan launched the National Action Plan on the development of functional literacy of schoolchildren on instruction

of Head of State Nursultan Nazarbayev and took steps to update the content of secondary education. The Program for International Student Assessment (PISA) provides education rankings on the basis of international tests taken by 15-year-olds in maths, reading and science. The tests are taken every three years. It should be noted that Asian countries have been dominating the rankings for the past couple of years with Singapore at the top.

TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – an assessment of quality of mathematical and natural-science education of pupils of the 4th and 8th classes. It is carried out by 4-year cycles since 1995.

In TIMSS-2011 the GPA of the Kazakhstan fourth-graders in the direction mathematical literacy has made 501 and 495 – natural-science competence (on 1000 mark system). Eighth-graders on mathematics have gathered – 487, on natural sciences – 490 points.

Table 1 – Results of TIMMS survey 2016

№	Country	Math	Reading	Science	Mean	«IQ»
1	Singapore	564	535	556	551.7	107.8
2	Hong Kong (China)	548	527	523	532.7	104.9
3	Japan	532	516	538	528.7	104.3
4	Macao (China)	544	509	529	527.3	104.1
5	Estonia	520	519	534	524.3	103.7
6	Canada	516	527	528	523.7	103.6
7	Chinese Taipei	542	497	532	523.7	103.6
8	Finland	511	526	531	522.7	103.4
9	Korea	524	517	516	519.0	102.9
10	B-S-J-G (China)	531	494	518	514.3	102.2
13	Germany	506	509	509	508.0	101.2
21	Australia	494	503	510	502.3	100.4
22	Viet Nam	495	487	525	502.3	100.4
23	United Kingdom	492	498	509	499.7	100.0
28	Russia	494	495	487	492.0	98.8
31	United States	470	497	496	487.7	98.2
32	Latvia	482	488	490	486.7	98.0
44	Kazakhstan	460	427	456	447.7	92.2
52	Turkey	420	428	425	424.3	88.7

63	Georgia	404	401	411	405.3	85.8
73	Dominican Republic	328	358	332	339.3	75.9
	OECD Average	490	493	493	492.0	98.8

The latest Timss makes better reading for Russia which moved from 10th up to 7th in the primary maths table, stayed at 6th in secondary maths, climbed from 5th to 4th in primary science and stayed at 7th for secondary science. Kazakhstan also shot up the tables – from 27th to 12th place in primary maths, 17th to 7th in secondary maths, 32nd to 8th in primary science and 20th to 9th in secondary science.

Kazakhstan was presented by 5780 15-year-old school students and students of 16 regions of the country (189 schools and 27 colleges). The OECD doesn't range the country on the gained points. The main reason of this assessment is to show progress of educational systems all around the world. In comparison with PISA-2012 the Kazakhstan participants of the international test have shown progress in all directions of a research. Growth on mathematics has made 28 points and to natural sciences – 31 points. The trend of progress of mathematical and natural-science competences remains at the high level. In 2012 progress in comparison with 2009 made 27 and 25 points respectively. The highest rate of a gain of points in PISA-2015 was shown by our 15-year-old students on reader's literacy (+34). It has become possible thanks to the «National plan of action for development of functional literacy of school students» realized at the request of the Head of state and actions for transition to the updated maintenance of school education. Thus, target indicators of the state program of development of education and science, the strategic plan of the Ministry of Education and Science for 2014-2018 where expected values have been provided in 440 points on mathematics (fact 460), 430 on natural sciences (456), 400 on reader's literacy (427) are reached. Besides, all 15-year-old school students Nazarbayev Intellectual Schools (2 061 people) have for the first time taken part in the PISA-2015 project. Their influence on the general results of Kazakhstan has been corrected in proportion to a share of pupils of NIS from total number of pupils of the republic [7].

The full and deep analysis with concrete conclusions and recommendations will be presented in the National report in 2017. 70 % of the questions PISA estimate abilities to apply knowledge. Earlier it was reported that the Kazakhstan pupils of 4 classes have taken the seventh place on mathematics and the eighth place on natural sciences in TIMSS. Pupils of 57 countries have entered the international monitoring research of quality of school mathematical and natural-science education of TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) [8].

In the last 20 years, international surveys assessing learning in reading, mathematics and science have been headline news because they put countries in rank order according to performance. The three most well-known surveys are TIMSS, PISA and PIRLS. The first to be run was TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) in 1995, although it was a successor of international studies going back to the 1960 s. TIMSS is now repeated every 4 years and tests learners of 10 and 14 years old. It is managed by the International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). Next came PISA (Programme for International Student Assessment) in 2000, with a survey that is repeated every three years. This survey assesses learners who are a little older – aged 15 – and are nearing the end of compulsory secondary education. It assesses performance in reading, mathematics, science and problem solving. Special focus is placed on one of these areas in each year of assessment. PISA is a project of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). Each participating country has an agent that runs the survey – in the UK, it is the National Foundation for Educational Research (NFER) – which invites a sample of schools to take part.

What are the benefits of international surveys? Governments need to know what is going on in the systems for which they are responsible. Leaders have to decide where to allocate resources according to greatest need. International surveys could help them to make better decisions based on clearer data. The announcement of performances has had a significant impact on national discussions about education systems and policies. Schools and teachers can reflect on a survey's global analysis and consider recommendations for good practice. The surveys obtain supplementary information through questionnaires and correlate this with the test results. For example, PISA 2012 states that lack of punctuality and truancy are negatively associated with test performance, and makes recommendations regarding learner engagement. National research and professional development programmers often use the data from the international surveys as a starting point.

Every year or two, the mass media is full of stories on the latest iterations of one of the two major international large scale assessments, the Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) and the Programme for International Student Assessment (PISA). What perplexes many is that the results of these two tests – both well-established and run by respectable, experienced organizations – suggest different conclusions about the state of U.S. mathematics education. Generally speaking, U.S. students do better on the TIMSS and poorly on the PISA, relative to their peers in other nations. Depending on their personal preferences, policy advocates can simply choose whichever test result is convenient to press their argument, leaving the general public without clear guidance.

Now, in one sense, the differences between the tests are more apparent than real. One reason why the U.S. ranks better on the TIMSS than the PISA is that the two tests sample students from different sets of countries. The PISA has many more wealthy countries, whose students tend to do better – hence, the U.S.'s lower ranking. It turns out that when looking at only the countries that participated in both the TIMSS and the PISA we find similar country rankings. There are also some differences in statistical sampling, but these are fairly minor.

There is, however, a major distinction in what the two tests purport to measure: the TIMSS is focused on formal mathematical knowledge, whereas the PISA emphasizes the application of mathematics in the real world, what they term «mathematics literacy». As a consequence, it would not be surprising to find major differences in how students perform, given that some countries' teachers might concentrate on formal mathematics and others' on applied mathematics.

But the real surprise is that these differences may not matter quite as much as we might suspect. For the first time, the most recent PISA test included questions asking students what sorts of mathematics they had been exposed to, whether formal mathematics, applied mathematics, or word problems. After analyzing the new PISA data, we discovered that the biggest predictor of how well a student did on the PISA test was exposure to formal mathematics. This is a notable finding, to be sure, since the PISA is designed to assess skill in applied rather than formal math. Exposure to applied mathematics has a weaker relationship to mathematics literacy, one with diminishing marginal returns. After a certain point, more work in applying math actually is related to lower levels of mathematics literacy.

Why these unexpected results? One reason might be that students need to be very comfortable with a mathematical concept before they can apply it in any meaningful way. One cannot calculate what percentage of one's income is going to housing without a clear understanding of how proportions work. It appears that a thorough grounding in formal mathematical concepts is a prerequisite both to understanding and to using mathematics.

Conclusions

In general, this study allowed us to consider the use of real-life context in teaching mathematics from several points of view, as well as from an international perspective. The conducted analysis and comparison of teaching methods on datasets of TIMSS, PISA have shown us significant differences in the frequency of using tasks with low and high cognitive loads. Further, the analysis of the teachers' approaches towards word problems has demonstrated that math teachers both in Kazakhstan and other countries similarly work with the real-life context of word problems. And an analysis of teachers' beliefs has revealed similar attitudes of math teachers both in CIS and abroad to the use of real-life context in teaching

mathematics. Thus, the use of real-life context in math lesson is rather similarly organized in Kazakhstan and in other countries.

It is important to note, that the real-life context plays a secondary and supportive role in teaching subject in school, according to the results of the study. First, due to the teachers' approaches towards word problems, the teacher implicitly signals to students what is relevant to learning math in school. By skipping elaborating the problem context, a teacher indirectly shows these interventions should not be paid attention to and that learning in school has nothing to do with real-life context. Secondly, the secondary role of real-life context was shown by the using of those word problems which often were not a correct model of the real-life. Finally, in teachers' beliefs, the real-life context also plays only a supporting role in the math learning process.

References

- 1 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya v Respublike Kazakhstan na 2020–2025 gody [text] [The state program of development of education in the Republic of Kazakhstan for 2020–2025]. – edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo
- 2 PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy. [text] OECD Publishing, 2013. – 264 p.
- 3 **Bolotov, V. A., Sedova, E. A., Kovaleva, G. S.** Matematicheskoye obrazovaniye v Rossii: sredniy uroven' (analiticheskiy obzor) Problemy sovremennogo obrazovaniya [Text]: The math education in Russia: secondary level (analytical review) Problems of modern education [Text]. – M., 2012. – Vol.6. – P. 32–47.
- 4 **Kasprzhak, A. G., Mitrofanov, K. G., Polivanova, K. N., Sokolova, O. V., Tsukerman, G. A.** Pochemu nashi shkol'niki provalili PISA [Why our schoolchildren failed PISA] [text] // School principal., 2005. – Vol. 47 – P. 4–13
- 5 **Egupova, M. V.** Obucheniye uchiteley ispol'zovaniyu elektronnykh obrazovatel'nykh resursov pri prakticheskom obuchenii matematike v shkole [Training teachers to use electronic educational resources in the practice-oriented teaching mathematics at school] [text] // RUDN Journal of Informatization in Education. – 2014. – Vol. 2. – P. 62–70.
- 6 **Tyumeneva, Y. A., Alexandrova, E. I., Shashkina, M. B.** Pochemu opredelennyye zadaniya PISA okazyvayutsya boleye slozhnymi dlya rossiyskikh shkol'nikov, chem dlya inostrannykh shkol'nikov togo zhe vozrasta: eksperimental'noye issledovaniye [Why are particular PISA items turn out more

difficult for Russian schoolchildren than for foreign pupils of the same age: an experimental study] [Text] // Psychology of education. – 2015. – Vol. 7. – P. 5–23.

7 Nazarbayev Intellectual Schools. (n.d.). Development strategy of the autonomous organization of education «Nazarbayev Intellectual Schools» until 2020. [Text] Retrieved from <http://nis.edu.kz/ru/about/str-doc/>

8 Ministerstvo obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan. Matematika: Uchebnaya programma dlya 1–4, 5–6, 7–9 i 10–11 klassov. [Text] [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Mathematics: The curriculum for the 1–4, 5–6, 7–9 and 10–11 grades] [Text] 2013. [Electronic resource]. – <http://nao.kz/loader/fromorg/2/25?lang=ru>

Material received on 15.03.21.

А. Д. Сарман*, Ж. Т. Исабергенова, В. А. Кубиева

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

PISA, TIMSS ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ЖҮЙЕЛЕРІ: ТАПСЫРМАЛАР ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТАЛДАУ

Соңғы 20 жылда оқу, математика және жаратылыстану пәндерін оқытуды бағалайтын халықаралық сауалнамалар басты тақырыпқа айналды, өйткені олар елдерді академиялық үлгеріміне қарай рейтингке бөледі. Үш ең танымал шолулар – TIMSS, PISA және PIRLS. TIMSS пен PISA арасындағы негізгі айырмашылықтар зерттеудің үлгісі мен бағытына байланысты. TIMSS-ке 4-ші және 8-сынып оқушылары қатысады. PISA-ға тек 15 жастағы (7-12 сынып) мектеп оқушылары мен колледжде оқитындар қатысады. TIMSS өлшемі академиялық білім болыптабылады (Не? Қайда? Қашан?), TIMSS тапсырмаларының 80 % білімді жаңғыртуға бағытталған. PISA өлшемі функционалдық құзыреттілік болып табылады, яғни түрлі өмірлік жағдайларда білімді тиімді қолдана білуге, логикалық дұрыс ойлауға және дұрыс қорытындылар жасай білуге негізделген (Неге? Не үшін? Қалай?), ақпараттық кестелерді, диаграммаларды, т.б. дұрыс талдау, түсіндіру (интерпретациялау). Біздің жасөспірімдер биология бойынша мектеп бағдарламасын біледі, бірақ ГМО-ның не екенін түсінбейді. Олар есептеулерді жақсы жүргізеді, бірақ манипуляция мен статистикаға оңай беріледі 57 елден 400

мыңа жуық жасөспірім қатысқан PISA -2015 білім беру жүйесін зерттеу нәтижесі осындай.

Кілтті сөздер: жоба, жобалық технология, TIMSS, PISA.

А. Д. Сарман*, Ж. Т. Исабергенова, В. А. Кубиева

Актюбинский региональный государственный университет

имени К. Жубанова,

Республика Казахстан, г. Актөбе.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ СИСТЕМЫ PISA, TIMSS: СИСТЕМА ЗАДАНИЙ И ИХ АНАЛИЗ

В последние 20 лет международные опросы, оценивающие обучение чтению, математике и естественным наукам, были заголовками новостей, потому что они ставят страны в порядок в соответствии с их успеваемостью. Три самых известных обзора – это TIMSS, PISA и PIRLS. Основные отличия TIMSS и PISA связаны с выборкой и фокусом исследований. В TIMSS принимают участие ученики 4-х и 8-х классов. В PISA участвуют только 15-летние учащиеся школ (7-12 классы) и колледжей. TIMSS измеряет академические знания (Что? Где? Когда?), 80 % заданий TIMSS направлены на воспроизведение знаний. PISA измеряет функциональные компетенции – умение эффективно применять знания в различных жизненных ситуациях, логически мыслить и делать обоснованные выводы (Почему? Зачем? Как?), интерпретировать информационные графики и диаграммы и др. Наши подростки знают школьную программу по биологии, но не понимают, что такое ГМО. Они неплохо производят вычисления, но легко поддаются на манипуляции со статистикой... Таковы результаты исследования образования PISA-2015, в котором участвовало около 400 тыс. подростков из 57 стран.

Ключевые слова: проект, проектная технология, TIMSS, PISA.

<https://doi.org/10.48081/YOLH1729>

Н. Т. Дүйсенова*, Г. Б. Исабекова

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

МАЗМҰН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ (CLIL): ТАРИХЫ, ЗЕРТТЕУЛЕР, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ, ҚАҒИДАЛАРЫ, НӘТИЖЕЛЕРІ

Мақалада қазіргі кезде білім беру саласында өзекті орын алып отырған шетел тілі мен пән мазмұнын кіріктіріп оқуда қолданылып келген көптеген әдістердің басын құрайтын инновациялық технология CLIL әртүрлі тұрғыдан қарастырылады. CLIL технологиясының шығу тарихына, пайда болуының алғы шарттарына шолу жасалыны. Кіріктіріп оқытудың негізгі екі моделі Immersion және SVLT жан-жақты қарастырылып, оның hard және soft түрлері мен CLIL концепциясына, қолдану барысында қол жеткізілетін жалпы нәтижелерді сипаттайтын екі маңызды тұжырымдама BICS пен CALP сипаттама берілді. Тіл мен мазмұнды қатар меңгеруді мақсат ететін жаңа педагогикалық тәсіл ретінде CLIL ұғымына байланысты ғалымдардың пікірлері мен тұжырымдары келтіріліп, CLIL маңызы сарпатталды. Бұл тәсіл болашағы зор инновациялық технология және оны жүйелі түрде әрі сауатты қолдана білген жағдайда оқу процесін сапалық жағынан жақсартуға үлесін қосады.

Кілтті сөздер: CLIL, тіл мен мазмұнды кіріктіріп оқыту, билингвалды оқыту, пән аралық байланыс, инновациялық технология.

Кіріспе

XXI ғасырда ілгерілеудің негізі білім мен ғылымда екені анық. Ал, тіл үйрену – білім мен ғылым жолындағы игілікті істің бірі. «Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі онымен бірдейлік дағуасына кіреді ...», – деп Абай өзге тілдің адамға не беретінін дәл айтқан [1]. Демек, өзіміз ғылым мен білімді меңгеру үшін, өзімізден озық тұрған елдермен деңгейлес болу үшін де шетел тілін меңгерудің маңызы зор екенін Президент Қ. Тоқаев «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында айтты [2].

Көптілді және билингвалды білім беру үлгісін енгізудің идеялық негізіне Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың: «Бізге кейбір пәндерді мектепте оқыту бір мезгілде қазақ тілінде де, орыс тілінде де жүргізілуі туралы ойласу керек. Бұл – біздің бүкіл білім беру жүйеміз үшін жаңа міндет», – деген сөздері басшылыққа алынған [3].

Еліміздің білім беру жүйесінің алдына үш тілді – мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және әлемдік экономикаға үйлесімді кірігу тілі ретінде ағылшын тілін меңгерген, бәсекеге қабілетті жастар тәрбиелеу міндеті қойылды. Соңғы кезде академиялық ұтқырлықтың дамуы, орта және жоғары білім саласында интегративтік процесстер, тұрғындар миграциясы билингвалды оқытудың өзектілігінің артуының алғышарты болып отыр. Билингвалды білім әлемде кеңінен таралып, билингвалды оқыту проблемаларын зерттеумен айналысатын ғылыми және әдістемелік орталықтар құрылып, оны оқытудың әртүрлі сатыларында қолданудың алуан модельдері мен технологиялары жасалуда. Осындай ағылшын тілін оқу мен оқытудың заманауи әдістерінің бірі – CLIL (*Content and Language Integrated Learning*).

Материалдар мен әдістер

CLIL – оқытуда екі бағытты қамтитын тәсіл, яғни шетел тілін пән мазмұны мен шетел тілін оқу мен оқытуда бірдей қолдану [4]. Бұл тәсіл шетел тілін немесе пән мазмұнын оқудың жаңа формасы емес, ол бұған дейін қолданылып келген көптеген әдістердің басын құрайтын инновациялық технология. CLIL Еуропада 1990 жылдардың орта шешінде басқа тілдер мен пән мазмұнын кіріктіре оқытудың әртүрлі әдіс-тәсілдерді бірыңғай ортақ концепцияға жұмылдыру мақсатында пайда болған.

CLIL технологиясын толық түсіну үшін оның әртүрлі елдерде дамуының алғы шарттарын қарастырған жөн. Д.Койлдың айтуынша, CLIL – билингвизм идеяларының әсерінің, шетел тілін екінші шет тілі ретінде меңгеру идеяларының, когнитивті оқыту теориясы мен конструктивизм нәтижесі [5].

«CLIL» термині тоқсаныншы жылдардың орта шенінде пайда болғанына қарамастан, мүлдем жаңа құбылыс емес. Адамдар мындаған жылдар бұрын да көптілді қоғамдарда өмір сүрген. Билингвизм, ал кей жағдайда тіпті полилингвизм күн көрістің амалы болды. Билингвалды оқыту ең алдымен бірнеше мемлекеттік тілі бар мемлекеттерде пайда болды. Мысалы, Люксембургте балалар бастауыш мектепте неміс тілін оқыса, орта буыннан бастап француз тілін үйренген. Ал 1843 жылы билингвалды оқыту стандарты заңды түрде енгізіліп, француз тілі бастауыш мектептен бастап оқытыла бастады.

1970 жылдарға дейін тіл мен мазмұнды кіріктіріп оқыту бағдарламаларын дайындау географиялық, демографиялық және экономикалық сипаттағы алғышарттардың қажеттігінен туындады және арнайы лингвистикалық аймақтарда (көршілес елдер немесе үлкен қалалардың шекарасында) қолданыс тапты. Мақсаты – балалардың билингвалды сипаттағы нұсқаулыққа сүйене отырып шетел тілінде сөйлеушілермен етене араласуы арқылы тіл үйренуге көмектесу болды.

Нәтиже мен талқылау

Тарихи тұрғыдан алғанда CLIL пайда болуының алғы шарты өткен ғасырдың 70-жылдарында Канадада француз тілді ортаға толығымен бойлау (Immersion) деп аталатын бағдарламадан бастау алды деп саналады. Бұл бағдарлама ағылшын тілді оқушылардың екінші француз тілін меңгеру қажеттігінен туындаған болатын. Ағылшын тілді оқушылар математика, география сынды пәндерді француз тілді оқушылармен бірге қосылып француз тілінде оқыды. 1970-1980-жылдары Immersion (тілдік ортаға бойлау) билингвалды оқытуға синоним ретінде қолданыла бастады.

«Канадалық тілдік ортаға бойлау» моделі (Immersion) оның басқа елдерге таралуына және білім берудің барлық сатыларына – бастауыш мектептен бастап университетке дейін таралуы, кемелденуі және модернизациялануына себеп болды. Кіріктірілген оқыту бағдарламалары тіл саясатын дамытудан мүдделі еуропалықтардың да назарынан тыс қалмады. 1978 жылы Еурокомиссия мектептерде оқыту бірнеше тілде жүргізілуі тиіс деген ұсыныс жасады [6]. CLIL акронимін 1994 жылы Финляндияның Ювяскюля университетінің ғалымы, көптілді және билингвалды білім беру саласының зерттеушісі Давид Марш Еуропадағы тілдік оқытудың жағдайын зерттеуді координация жасау жұмысы барысында алғаш қолданысқа енгізді [7]. Сол кезден бастап бұл акроним Еуропада шетел тілі мен пән мазмұнын кіріктіріп оқыту бағдарламалары үшін ең жиі қолданылатын терминге айналды.

«CLIL refers to the teaching of a current subject other than foreign languages in more than one language» деп анықтама береді EURYDICE [8]. Бұл анықтаманы Давид Марш ары қарай былайша аша түседі: «CLIL is a dual-focused approach in which an additional language is used for the learning and teaching of both content and language» [9]. CLIL термині Еуропаның көптеген елдерінде өзгеріссіз осы ағылшын тіліндегі акроним түрінде қолданылса, кей елдерде оның мағыналы аудармасы қолданысқа енген, атап айтқанда, Францияда EMILE (Enseignement d'une Matière Intégrée dans une Langue Etrangère), Испанияда AICLE (Apprendizaje Integrado de Contenidos y Lenguas Extranjeras) немесе Италияда AILC (Apprendimento Integrato di Lingua et Continuti). Билингвалды пән сабағы деген термин Германияға тән.

Бұл термин бүгінде неміс тілді мемлекеттердің арасында тек Германияда ғана қолданыста қалып отыр, Австрия мен Швейцарияда CLIL ұғымы қолданылып жүр. Сондай-ақ *билингвалды пән сабағы* дегеннің орнына *шетел тіліндегі пән сабағы* деген ұғым да жиі қолданылады.

CLIL негізінен мазмұнды өзге тілде оқытуды мақсат ететін кіріктірілген тәсіл ретінде танылып отыр. CLIL тіл мен мазмұнды қатар меңгеруді мақсат ететін жаңа педагогикалық тәсіл [4]. Бұл технологияда оқу мен оқыту қосымша тілдің көмегімен жүзеге асырылады. Оның бірегейлігі – мазмұн мен тілдің инновациялық синтезі «innovative fusion of both» болып табылуында [4]. Еуропалық ғалымдар Д. Койл мен Д. Марштың еңбектерінде келесідей анықтамалар беріледі: CLIL педагогикалық парадигма, ол пән мазмұнымен (мысалы, физика) қатар тілді бірдей үйрену дегенді білдіреді және екінші тілді меңгеруді жақсарту және екінші тілдің көмегімен тілдік емес салада, яғни тілдік емес пән бойынша, білім мен дағдыны дамытуды мақсат етіп, оқушыларға тілді дамытуға табиғи жағдай жасай алады және бұл оқушыларды тіл үйренуге ынталандырады [9; 4], өйткені CLIL сабағының мазмұны оқушылар үшін коммуникативтік тілдік сабақ мазмұнына қарағанда әлдеқайда маңыздырақ [4]. Бұған қоса, кейбір пәндерді шетел тілінде үйрену әлдеқайда тиімдірек деген де пікір бар [10].

Charles университетінің (Прага) ғалымы Lenka Tejkalova Prochazkova «Mathematics for language, language for mathematics» атты мақаласында CLIL математика пәнін терең түсінуге ықпал етіп, мәселенің мән-жайына терең үңіліп пайымдауға, басқаша айтқанда, математиканы шетел тілінде үйрену оқушыларға мазмұнға әртүрлі тұрғыдан қарауға мүмкіндік беретінін мысалмен көрсетіп береді; жаңа лексикадан қосымша ассоциациялар пайда болады; пән мазмұнын шетел тілінде оқыту пәнге деген қызығушылықты арттырып, пәнді тереңірек түсінуге жол ашады; шетел тілі оқушылардың назарын пәннің мәнін түсінуге аударады [11].

Шетелдік авторлар CLIL негізінде білім алып жатқан оқушылар өз ойларын анық та айқын жеткізе алады, бұл өз кезегінде оларда ақыл-ой жұмысын ынталандырады, сондай-ақ олар аса жоғары оқу құзыреттіліктеріне қол жеткізеді деген қорытынды жасайды [12].

Қазақстанда CLIL жаңа педагогикалық практика болғандықтан мұғалімдер жан-жақты дайындық пен қосымша қолдауды қажет ететіні түсінікті. Дегенмен, Назарбаев зияткерлік мектептері мен Білім-инновация лицейлерінде, дарынды балаларға арналған мектептерде біраз жылдан бері там-тұмдап қолға алынып келе жатқан CLIL оқушыларға оқу пәні мазмұнын меңгеруге және тілдік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді [13]. Бұл

Еуропада шетел тілін оқу мен оқытуда кеңінен қолданыс тауып отырған танымал әдіснама.

CLIL жайлы айтқанда, мазмұн мен тілді кіріктіріп оқытудың екі түрлі жолына тоқтала кеткен жөн. Бұл CLIL ерекшелігін түсінуімізге көмекеседі.

Билингвалды оқу мен оқыту Immersion деген ұғыммен қосақталып жүреді. Бұл ұғым канадалық контекстен алынған. Immersion тілдік ортаға толығымен бойлау дегенді білдіреді [7]. Мұнда мазмұн тек қана шетел тілінде оқытылады, ал шетел тілі сабақтың мазмұны емес, амалы ретінде қарастырылады. Оқушылар жаңа фактологиялық материалды меңгеру барысында кездескен жаңа сөздерді тілдік паттерн (лексикалық және грамматикалық) ретінде есте сақтайды.

Бұл амалдың ерекшелігі мынада: біріншіден, тәсілдің мақсаты тіл емес, мазмұн, екіншіден, мұндай пәнді шетел тілін жетік білетін немесе ағылшын тілі ана тілі болып табылатын пән мұғалімі жүргізеді, үшіншіден, оқушылардың тілдік емес, керісінше, пәндік білімі бағаланады.

Бұған қарама-қайшы тәсіл *CBLT (Content-Based Language Teaching)* деп аталады. Бұл бәрімізге таныс, дәстүрлі тәсілге ұқсайды, яғни тіл оқытуды мақсат етіп, мазмұн – осы мақсатқа жеткізетін материал болады. Бұл әдіс кез келген тіл мұғаліміне жарайды және оқушылардың пәндік емес, тілдік құзыреттіліктері бағаланады.

CLIL да пәндік компонент пен тілдік материалдың үлес салмағына қарай *hard* және *soft* деп екіге бөлінеді.

hard-CLIL негізгі ерекшеліктері:

1 Сабақты кестеге сәйкес пән мұғалімі жүргізеді.

2 Тілдік компонент пән мазмұнымен үйлеседі және тілдік компонентті анықтайтын – мазмұн.

3 Пәнді үйренумен қатар едәуір дәрежеде тіл үйренуді мақсат етеді.

4 Негізінен пән мазмұнының меңгерілуі бағаланады, алайда тіл де назардан тыс қалмайды, ол да бағаланады.

Ал, *soft-CLIL* ерекшеліктері төмендегідей:

1 Кестеге сәйкес сабақты ағылшын тілі мұғалімі жүргізеді.

2 Нақты бір пәннің тақырыптық материалдарын қолдана отырып жалпы тілдік курс оқытылады.

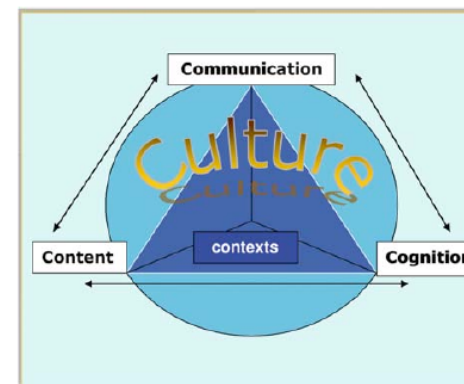
3 Мақсат – тіл меңгеру.

4 Шетел тілін меңгеру деңгейі бағаланады.

Сонымен, елімізде бүгінгі мектеп жағдайында, яғни шетел тілін жетік меңгерген пән мұғалімдерінің тапшылығын, мемлекет тарапынан ұйымдастырылған пән мұғалімдерінің тілдік құзыреттіліктерін арттыруға арналған ағылшын тілі курстарынан өткен мұғалімдерге әлі де болса тілдік

құзыреттіліктерін жетілдіре түсу керегін ескере отырып, *soft* – амалды қолдану әлдеқайда ақылға қонымды. Дегенмен, тілді тереңдетіп оқытқан жағдайда *hard* – амалды қолдануға болады.

Мазмұн мен тілді кіріктіріп оқыту тәсілі Д.Койл ұсынған 4 «С» принципімен реттеледі (Сурет 1). Онда шетел тілінде мазмұнды оқыту процесіне 4 компонент кіріктірілуі қажет: *Content* (мазмұн), *Communication* (коммуникация), *Cognition* (таным), *Culture* (мәдениет). Схема түрінде Д.Койл 4 «С» принципі үшбұрышты пирамида түрінде көрсетеді. *Communication* (коммуникация) компоненті осы пирамиданың дәл ортасында орналасқан, бұл қалған компоненттер (*Content*, *Cognition*, *Culture*) қарым-қатынас пен коммуникация арқылы жүзеге асырылуы қажет екенін көрсетеді [14].

The 4Cs framework for CLIL (Coyle, 2005).

Сурет 1

Сонымен, CLIL тәсілінің 4 Cs деп аталатын төрт негізгі қағидасына тоқталатын болсақ, *Content* (мазмұн) оқып жатқан пәннің (физика, химия, биология, информатика) мазмұнын қамтитын компонент. *Communication* (коммуникация) пән бойынша іскерліктерді ауызша және жазбаша формада қолдана білу қажеттігімен байланысты. Осылайша, оқушылар өзара қарым-қатынас жасауға ынталандырылады. CLIL STT (student talking time – оқушылардың ауызша белсенділік уақыты) арттырып, TTT (teacher talking time – мұғалімнің сөйлеу уақытын) қысқартуға тырысады. Оқушылармен кері байланыс пен рефлексияға екпін жасалады. *Cognition* (таным), яғни CLIL когнитивті немесе танымдық белсенділікті ынталандырып, сын тұрғысынан ойлау, фактілерді бағалау, себеп пен салдар арасындағы байланысты іздеу,

т.б. қамтиды. Culture (мәдениет) мәдени құзыреттілікті, өзінді және өзгелерді түсінуді қамтамасыз ету арқылы әртүрлі мәдени контекстпен танысуға көмектесетін компонент.

Енді CLIL қолдану барысында қол жеткізілетін жалпы нәтижелерді сипаттайтын екі маңызды тұжырымдамаға – BICS пен CALP тоқталайық. Бұл тұжырымдамалардың авторы канадалық ғалым Джим Камминс ([15]. BICS (Basic Interpersonal Communication Skills) базалық тілдік құзыреттіліктер болып табылады. Камминстің пікірінше, оған CLIL тәсілін қолданып оқыту барысында 2–5 жылда қол жеткізуге болады. Базалық негізгі құзыреттіліктерді меңгерген оқушы әртүрлі тақырыптарға күнделікті тілдік ситуацияларда коммуникация жасай алады. Бұл құзыреттілік формалды емес коммуникацияға байланысты. Сонымен, тіл мен пән мазмұнын тереңдетуге болады және CALP (Cognitive Academic Language Proficiency) деп аталады, яғни, университеттік білімге жақын, академиялық ағылшын тілін меңгеру деген сөз. Мұнда абстрактылы тақырыптарға ой бөлісу, күрделі грамматикалық құрылымдар мен арнайы сөздік қорды қолдану қабілеті пайда болады. CALP барлық тілдік құзыреттіліктерді: жазылым, оқылым, сөйлеу және тыңдалымды – анағұрлым күрделі академиялық деңгейде қамтиды. Мұндай құзыреттіліктерді қалыптастыру 5-7 жыл уақытты қажет етеді. Демек, қарапайым мектеп жағдайында CALP іс жүзінде мүмкін емес, ал BICS қол жетімді әрі оқу бағдарламасының талаптарына да сәйкес келеді.

Қорытынды

Қорыта келе, әлемдік педагогикалық практикада кеңінен қолданыс тауып, үлкен сұранысқа ие болып отырған CLIL Қазақстанда жаңа педагогикалық практика ретінде мұғалімдерден жан-жақты дайындық пен мемлекет тарапынан қосымша қолдауды қажет етеді, сондықтан бұл тәсіл болашағы зор инновациялық әдіс екенін атап өткіміз келеді. Оны жүйелі түрде әрі сауатты қолдана білген жағдайда оқу процесін сапалық жағынан жақсартуға үлесін қосады. CLIL әлемдік тәжірибесін зерделей келе, қазақстандық білім беру жүйесіне сәйкес келетін отандық модель үлгілерін жасап, оқу процесіне кезең-кезеңімен енгізетін уақыт келді.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Кұнанбаев, А.** Қара сөздер. – Алматы, 1995. – 128 б.
- 2 **Тоқаев, Қ.** «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан». – Егемен Қазақстан, 10 қаңтар, 2020 ж.
- 3 Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Ана тілі. – 2007. – №7 (896). – 1,7–10 б.

4 **Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D.** CLIL: Content and language integrated learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. -184p. ISBN-10: 0521130212.

5 **Dale, L., Wibo Van Der ES, W. Tanner, R.** CLIL Skills. Leiden: ILCON, Universiteit Leiden, 2010. – 272 p. – ISBN: 9789070910501 9070910500.

6 **Marsh, D.** CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends & Foresight Potential. Brussels, European Commission, 2002. – 204p.

7 **Dale L., Tanner R.** CLIL Activities. Resource for Subject and Language Teachers / Ed. S. Thornburry. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. - 294 p. – ISBN: 0521194843.

8 EURYDICE 2006: Content and Language Integrated Learning at Schools in Europe. Directorate-General for Education and Culture: Brüssel.

9 **Marsh D., et al**, 2010: European Framework for CLIL Teacher Education. A framework for the professional development of CLIL teachers. European Centre for Modern Languages: Graz. https://www.unifg.it/sites/default/files/allegatiparagrafo/20-01-2014/european_framework_for_clil_teacher_education.pdf

10 **Gajo, L.**,Linguistic knowledge and subject knowledge: how does bilingualism contribute to subject development? International Journal of Bilingual Education. Bilingualism 10, 563-581. 2007.

11 **Tejkalova Prochazkova, L.** «Mathematics for language, language for mathematics» European Journal of Science and Mathematics Education, v1 n1 p.23-28 2013.

12 **Vollmer, H. J.** Language Across the Curriculum, Universität Osnabrück, Intergovernmental Conference Languages of Schooling: towards a Framework for Europe Strasbourg 16-18 October 2006.

13 **Kakenov, R.** Teachers' experiences of using CLIL in Kazakh language classrooms. NUGSE Research in Education, 2(2), 21-29. (2017). Retrieved from nugserie.nu.edu.kz.

14 **Coyle, D.** (1999). Theory and planning for effective classrooms: supporting students in content and language integrated learning contexts. In J. Masih (Ed.), Learning through a foreign language .London: CILT. Key data on teaching languages at schools in Europe. (2008) Brussels: Eurydice network.

15 Four differences between BICS and CALP (and Why?) Электрондық ресурсы // <https://www.clilmedia.com/four-differences-between-bics-and-calp-and-why/> қарау датасы: 15.01.2020.

References

- 1 **Kunanbayev, A.** Qara sözder. [The Book of Words]. Almaty, 1995. – 128 p.

2 **Tokaev, K.** «Abai jane XXI gasyrdagy Kazakhstan» [Abai and Kazakhstan in XXI century]. – Egemen Kazakhstan, 10 January 2020.

3 Qazaqstan Respublikasynyng presidenti N.A.Nazarbayevtyng Qazaqstan halqyna joldaуy [Address by the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan]. – Ana tili. – 2007. – №7 (896). – P.1,7-10.

4 **Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D.** CLIL: Content and language integrated learning. [Text]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. -184 p.

5 **Dale, L., Wibo Van Der ES, W. Tanner, R.** CLIL Skills. – Leiden: ILCON, Universiteit Leiden, 2010. – 272 p.

6 **Marsh, D.** CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends & Foresight Potential. – Brussels, European Commission, 2002. – 204 p.

7 **Dale L., Tanner R.** CLIL Activities. Resource for Subject and Language Teachers /Ed. S. Thornburry. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 294 p.

8 EURYDICE 2006: Content and Language Integrated Learning at Schools in Europe. Directorate-General for Education and Culture: Brussel.

9 **Marsh D., et al.** European Framework for CLIL Teacher Education. A framework for the professional development of CLIL teachers. European Centre for Modern Languages: Graz – 2010. Retrieved from https://www.unifg.it/sites/default/files/allegatiparagrafo/20-01-2014/european_framework_for_clil_teacher_education.pdf

10 **Gajo, L.** Linguistic knowledge and subject knowledge: how does bilingualism contribute to subject development? International Journal of Bilingual Education. Bilingualism 10. – 2007. – P. 563–581.

11 **Tejkalova Prochazkova, L.** «Mathematics for language, language for mathematics» European Journal of Science and Mathematics Education, v1. – 2013. – P. 23–28.

12 **Vollmer, H. J.** Language Across the Curriculum, Universität Osnabrück, Intergovernmental Conference Languages of Schooling: towards a Framework for Europe. – Strasbourg – 16-18 October, 2006.

13 **Kakenov, R.** Teachers' experiences of using CLIL in Kazakh language classrooms. NUGSE Research in Education, 2(2). – P.21-29. (2017). Retrieved from nugserie.nu.edu.kz.

14 **Coyle, D.** (1999). Theory and planning for effective classrooms: supporting students in content and language integrated learning contexts. In J. Masih (Ed.), Learning through a foreign language. – London : CILT. Key data on teaching languages at schools in Europe. – 2008. – Brussels : Eurydice network.

15 Four differences between BICS and CALP (and Why?) Retrieved from <https://www.clilmedia.com/four-differences-between-bics-and-calp-and-why/>.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

Н. Т. Дуйсенова*, Г. Б. Исабекова

Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати,
Республика Казахстан, Тараз.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОЕ ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ (CLIL): ИСТОРИЯ, ИССЛЕДОВАНИЯ, ОСОБЕННОСТИ, ПРИНЦИПЫ, РЕЗУЛЬТАТЫ

В статье рассматриваются различные подходы инновационной технологии CLIL, объединяющей разнообразные методы применения предметно-языкового интегрированного обучения. Был проведен обзор истории происхождения CLIL. Две основные модели интегрированного обучения Immersion и CBLT были рассмотрены всесторонне, даны характеристики концепции CLIL, hard- и soft-CLIL, BICS и CALP – как двум важнейшим результатам, достигнутым в ходе применения данного подхода. В качестве нового педагогического подхода по овладению языком и содержанием предмета одновременно были приведены мнения и выводы ученых, связанные с понятием CLIL, проанализировано значение CLIL. Данный подход является перспективным инновационным методом и способствует качественному улучшению учебного процесса в случае его систематического и грамотного использования.

Ключевые слова: CLIL, предметно-языковое интегрированное обучение, билингвальное обучение, межпредметная связь, инновационная технология.

N. T. Duisenova*, G. B. Issabekova

Taraz Regional Dulary University,
Republic of Kazakhstan, Taraz.

Material received on 15.03.21.

CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL): HISTORY, RESEARCH, FEATURES, PRINCIPLES, RESULTS

The article discusses various approaches of innovative technology CLIL, which currently occupies an important place in the field of education, contains many methods of content and language integrated learning. A review of the history of the origin of CLIL, the background of its origin

was conducted. Two main models of integrated learning Immersion and CBLT were comprehensively reviewed, two most important concepts that characterize the concept of CLIL and its hard and soft types, the characteristics of BICS and CALP the overall results achieved during the application. As a new pedagogical approach to mastering the language and content, the opinions and conclusions of scientists related to the concept of CLIL were presented, and the meaning of CLIL was analyzed. This approach is a promising innovative method and contributes to the qualitative improvement of the educational process in the case of its systematic and competent use.

Keywords: CLIL, Content and Language Integrated Learning, Bilingual Education, inter-subject communication, innovative technology

МРНТИ 377.36(574)

<https://doi.org/10.48081/JVMD8966>**Н. А. Завалко*, С. Г. Сахариева, Е. Е. Чжан**

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова,
Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ УЧАЩИХСЯ КОЛЛЕДЖА

В статье предложен авторский подход к определению понятия «национальное самосознание», понимаемый как сложный противоречивый и многоуровневый феномен, представляющий собой триединую систему, включающую совокупность мотивационно – ценностных, содержательных и поведенческих характеристик личности. Авторами детально описана трехкомпонентная структура национального самосознания учащегося колледжа, а также основные показатели его проявления. Учеными разработано содержание программы по формированию национального самосознания в рамках реализации государственной программы «Рухани Жанғыру», которая базируется на положениях аксиологического, личностно-ориентированного, субъектного, синергетического и деятельностного подходов и предполагает приобретение знаний о национальном самосознании и его поведенческих проявлениях; формирование позитивной самооценки, самоуважения, конструктивных способов самовыражения и самореализации; расширение самопознавательной деятельности. В ходе реализации спецкурса авторами использовались разнообразные формы работы по развитию национального самосознания учащихся колледжа (беседы, тренинги, дискуссии, дебаты, организация и проведение национальных праздников, проектная деятельность, деловые и ролевые игры). В статье показана эффективность проводимой экспериментальной работы по внедрению программы по развитию национального самопознания учащихся, которая подтверждена следующими показателями: динамикой развития содержательных характеристик национального самосознания, а также некоторых изменений по мотивационно-ценностному и процессуальному компонентам.

Ключевые слова: студенты, самосознание, национальное самосознание, учащиеся колледжа, государственная программа Рухани Жанғыру

Введение

В условиях реализации нового стратегического курса «Казахстан-2050» Первый Президент Н. А. Назарбаев акцентировал внимание на том, что адекватный ответ вызовам времени можно дать только при условии сохранения культурного кода (языка, духовности, традиций) нации. Определяя приоритетные направления нового политического курса состоявшегося государства, поднимая роль и ответственность молодежи в построении сильного и мощного государства Казахстан, Елбасы актуализировал проблему всемерного формирования у нее национального самосознания.

Национальная составляющая – неотъемлемая часть сознания современного человека. Поэтому целью современного казахстанского образования является воспитание человека национальной культуры, способного включаться в различные формы деятельности и мышления, вступать в диалог с целью поиска различных культурных смыслов.

Философские, методологические и социологические аспекты проблемы формирования национального самосознания нашли отражение в работах советских, российских и казахстанских исследователей. Среди них работы В. Г. Афанасьева, Г. Я. Буш, П. П. Блонского, В. В. Давыдова, И. Я. Лернера, А. С. Макаренко, К. Роджерса, В. А. Сухомлинского, С. Т. Шацкого, Б. Т. Кенжебекова, Г. С. Минажевой, Р. У. Накипбековой, Г. К. Нургалиевой, А. К. Рысбаевой, А. Н. Тесленко, А. С. Швайковского и др.

Казахстанские исследователи Ж. Наурызбай, М. Х. Балтабаев, Е. Казыбаев, Б. Е. Каирова рассматривают образование и воспитание как условия формирования национального самосознания личности.

В работах М. Абдильдина, Э. С. Маркарьяна, К. Е. Кушербаева, А. Н. Нысанбаева, М. С. Хасанова, О. Б. Мухамметбердиева раскрываются общие проблемы национально-ориентированного образования. Вместе с тем, проблемы формирования национального самосознания у учащихся колледжей не нашли должного освещения в психолого-педагогической литературе.

Объект исследования: образовательный процесс в колледже

Предмет исследования: процесс развития национального учащихся колледжа.

Цель: теоретическое обоснование и методическое обеспечение процесса развития национального самосознания учащихся колледжа

Материалы и методы

Общетеоретические методы научного познания (анализ, синтез, сравнение, сопоставление, обобщение, систематизация эмпирические методы (наблюдение, анкетирование, методы психолого-педагогической диагностики).

На наш взгляд, именно система технического и профессионального образования является тем социальным институтом, который оказывает наиболее действенное и сознательное влияние на сознание и самосознание подрастающего поколения. Проведенный анализ практики показывает, что колледжи имеют позитивный опыт воспитательной деятельности, однако сегодня он характеризуется рядом негативных явлений: усилением асоциального поведения в ученической среде; потерей воспитательных ориентиров; отчуждением молодежи от воспитательного процесса; недостаточной результативностью воспитательной деятельности. В нашем исследовании, говоря про учащихся колледжа (от 15 до 18 лет), будем определять их возраст как период ранней юности. Психологическое содержание этого этапа связано с развитием самосознания, решением задач профессионального самоопределения и вступлением во взрослую жизнь. В ранней юности формируются познавательные и профессиональные интересы, потребность в труде, способность строить жизненные планы, общественная активность. В отношении со сверстниками наряду с сохранением большой роли коллективно-групповых форм общения нарастает значение индивидуальных контактов и привязанностей. Личностное и профессиональное самоопределение – центральное новообразование этого возрастного периода.

Цель нашего исследования, заключающаяся в теоретическом обосновании и методическом обеспечении процесса формирования национального самосознания учащихся колледжа в рамках программы «Рухани Жанғыру» реализовывалась путем аналитического анализа научно-педагогических исследований по данной проблеме, определения сущности искомого понятия; выявления особенностей формирования национального самосознания учащихся колледжа; конструирования содержания программы по формированию национального самосознания и ее реализации в опытно-экспериментальной работе, анализе полученных результатов.

Под национальным самосознанием мы понимаем сложный, противоречивый и многоуровневый феномен, представляющий собой триединую систему, включающую совокупность мотивационно-ценностных,

содержательных и поведенческих характеристик личности. Раскрывая компоненты национального самосознания учащегося колледжа, будем оценивать их через следующие критерии и показатели: 1. Отношение и направленность личности на этнокультурную деятельность – чувство любви и привязанности к своему этносу, его традициям, культуре, быту, обычаям; отношение к историческому прошлому своего этноса; интерес к традициям, обычаям, родному языку, праздникам своего этноса; потребность в постоянном культурном обогащении; стремление следовать и отстаивать свои этнокультурные интересы; потребность пропагандировать культурные ценности своего этноса; необходимость в удовлетворении своих этнокультурных потребностей; 2. Этнокультурная осведомленность - знание истории своего этноса, знание языка, геополитики; осознание роли и значения национального языка и культуры для развития своего этноса; наличие миропонимания и мироощущения, присущее определенному этносу; наличие представлений о себе, как представителе определенного этноса; знание моральных норм и культурных ценностей своего народа; 3. Осознание долга и ответственности в деятельности, направленной на реализацию культуры своего этноса - владение различными способами реализации традиций, обычаев, праздников своего этноса; владение различными технологиями продвижения и популяризации родного языка; пропаганда национальной культуры; умение выстраивать взаимоотношения с представителями других этнокультур.

Результаты и обсуждение

На основе анализа психолого–педагогической литературы мы выделили особенности формирования национального самосознания у учащихся колледжа: необходимость учета личностных особенностей учащихся; включенность учащихся в этнокультурную среду колледжа; этапность его формирования на каждом отрезке обучения в колледже; важность формирования этнопедагогической культуры, толерантности, культуры взаимоотношений.

В ходе констатирующего эксперимента был выявлен сложившийся на данный момент уровень сформированности национального самосознания в исследуемых группах. Для оценки мотивационно - ценностного компонента национального самосознания использовалась методика диагностики уровня развития этнического самосознания (ЭСС), разработанная В. Ю. Хотинец. Для оценки содержательного компонента использовалась разработанная нами анкета «Что я знаю о программе Рухани Жангыру», а также сокращенный вариант методики «Кто я?»; для диагностики поведенческого компонента – экспресс-оценка чувств, связанных с этнической принадлежностью

(Н. М. Лебедев). Исследование проводилось в 2018-2019 учебном году на базе Восточно-Казахстанского гуманитарного колледжа. В нем приняли участие 218 учащихся.

На основании полученных данных был определен уровень этнического самосознания: гипоидентичности, позитивной идентичности и гиперидентичности. При анализе результатов исследования обнаружено, что самоидентификация у учащихся колледжа со своим этносом проявляется через осознание психологических особенностей со своей этнической общностью к которым относится национальный характер (совокупность типологических психологических черт); специфические особенности направленности личности (жизненные взгляды, ценностные ориентации и др.), а также через отождествление с этнической культурой (элементами профессиональной, духовной, традиционной, материальной сфер), т.е. через представления об этнодифференцирующих признаках этноса. Большинство испытуемых отчетливо осознают себя членами определенной этнической группы. Так, данная методика позволила выявить 39 % с высоким, 59 % со средней и 2 % с низким уровнем развития этнического самосознания.

Исходя из цели исследования, была разработана программа формирования национального самосознания учащихся колледжа в рамках программы «Рухани Жангыру» включающая: цель, подходы, принципы, субъекты взаимодействия, содержание и формы работы, педагогические условия и предполагаемые результаты. Программа обеспечивает содержательное наполнение процесса развития национального самосознания учащихся колледжа, включая урочную, внеурочную деятельности; усвоение нравственных ценностей и смыслов, приобретение знаний о национальном самосознании и их поведенческих проявлениях; формирование позитивной самооценки, самоуважения, конструктивных способов самовыражения и самореализации; расширение самопознавательной деятельности. В процессе экспериментальной работы нами использовались разнообразные формы работы по развитию национального самосознания учащихся колледжа (беседы, тренинги, дискуссии, организация и проведение национальных праздников, проектная деятельность и др.). Например, предлагается обсуждение таких вопросов: «Понятие национальное», «Признаки национального самосознания», «Компоненты национального самосознания», «Ценности как составляющая национального самосознания», «Специфика национального самосознания казахов и русских», «Национальное самосознание, национализм и толерантность», и др.

На контрольном этапе эксперимента была проведена диагностика по выделенным параметрам сформированности национального самосознания.

В таблице 1 приведены результаты развития этнического самосознания учащихся.

Таблица 1 – Результаты развития этнического самосознания учащихся колледжа по методике Хотинец (формирующий эксперимент)

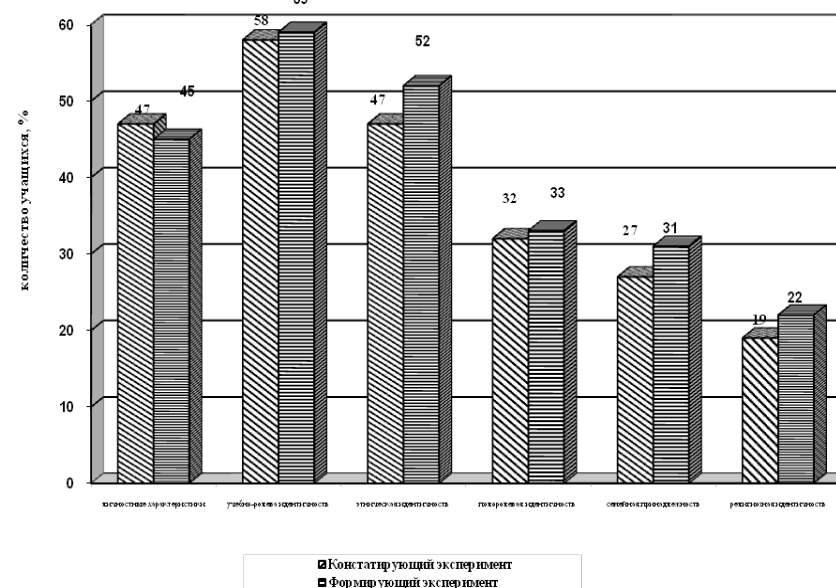
№	Уровень этнического самосознания	Среднее значение
1	Осознание этнокультурных особенностей своего народа	46,7
2	Осознание психологических особенностей своей этнической общности	43,7
3	Осознание тождественности со своей этнической общностью	27,2
4	Осознание собственных этнопсихологических особенностей	28,3
5	Интегративный показатель	145,9

Сравнение результатов констатирующего и формирующего экспериментов показало некоторое увеличение по показателю «осознание психологических особенностей своей этнической общности» с 43,3 % до 46,7 %. По остальным показателям существенных отличий не выявлено, что ориентирует на дальнейшее продолжение работы, так как необходимо более длительное время для изменений внутреннего мира личности учащихся.

Результаты анализа анкеты позволяют судить о том, что произошла динамика роста знаний о различных аспектах программы «Рухани Жангыру» (цели, задачах, направлениях реализации и др.), а также сущности понятий «национальное самосознание», «духовно-нравственная культура» и др. по сравнению с результатами на констатирующем этапе эксперимента.

Для анализа содержательного компонента национального самосознания мы использовали сокращенный вариант методики «Кто я?», результаты данной диагностики интерпретировались нами с помощью шкалы Н. Л. Ивановой. Данные обследования учащихся на этапе констатирующего и формирующего экспериментов отображены нами на диаграмме 1.

Диаграмма 1 – Результаты методики «Кто Я?» (констатирующий и формирующий эксперименты)

По результатам, представленным на рисунке видно, что на этапе констатирующего эксперимента при вопросе «Кто Я?» у учащихся, на первом месте стоит учебно-ролевая принадлежность (58%) т.е. написали, что они являются учащимися колледжа; одинаковые показатели проявились по личностным характеристикам (добрый, коммуникабельный, щедрый и др.) – 47 % и такой же показатель мы получили относительно этнической идентичности, т.е. 47 % учащихся ассоциируют себя с определенным этносом (казахи, русские, татары, украинцы и др.). На третьем месте у учащихся полоролевые характеристики (32 % учащихся), на четвертом месте семейная принадлежность – сестра, брат и пятое место (19 %) занимает религиозная принадлежность, это проявляется в том, что учащиеся заявили, что имеют определенную конфессиональную принадлежность (мусульманин, христианин).

Для диагностики поведенческого компонента национального самосознания нами была использована экспресс-оценка чувств, связанных с этнической принадлежностью (автор Н. М. Лебедев). Учащимся колледжа задали вопрос: «Какие чувства вызывает у вас принадлежность к своему народу?». Полученные результаты экспресс диагностики в обобщенном виде представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Результаты экспресс-оценки чувств, связанных с этнической принадлежностью (автор Н.М. Лебедев) (констатирующий и формирующий эксперимент)

Критерии	Гордость 5	спокойная уверенность 4	Никаких чувств 3	Обида 2	Униженность, ущемление 1
Учащиеся колледжа (конст. эксп.)	63 %	24 %	10 %	2 %	1 %
Учащиеся колледжа (форм.эксп.)	62 %	28 %	9 %	1 %	0 %

По результатам диагностики видно, что учащиеся по отношению к своему этносу имеют позитивные чувства спокойной уверенности 24 % и соответственно 28 % и гиперпозитивные – гордость 63 % и 62 %.

Выводы

Проведенное экспериментальное исследование показало осуществимость развития национального самосознания в рамках разработанной нами программы. Эффективность подтверждена следующими показателями: динамикой развития содержательных характеристик национального самосознания и программы «Рухани Жангыру», а также некоторых изменений по мотивационно – ценностному и процессуальному компонентам. Педагогическими условиями, способствующими успешному развитию национального самосознания учащихся являются, на наш взгляд, следующие: учет в развитии национального самосознания институционального знания об особенностях нации и эмпирических знаний и представлений; понимание особенности проксемического поведения у представителей разных национальностей; представление межкультурного общения как социокультурного механизма, обеспечивающего согласие между людьми разных национальностей в процессе их взаимодействия; опора на вариативность национального самосознания, представленного обыденным сознанием, отражающим этнобытовые особенности и традиции повседневной жизни, и институциональным знаниям; развитие коммуникативной культуры с учетом национальных традиций и особенностей родного языка; организация межнациональных молодежных объединений как среды общения с другими нациями; одобрение и поддержка заимствования разных элементов культурного наследия путем взаимообмена ценностями; конструирование, содержательное и технологическое обогащение образовательной среды колледжа, ориентированной на развитие национального самосознания; психолого-педагогическая диагностика.

Наше исследование не претендует на исчерпывающее освещение проблемы формирования и развития национального самосознания учащихся колледжа и представляет один из вариантов подхода к ее решению.

Список использованных источников

- 1 Государственная программа «Рухани Жангыру» от 12 апреля 2017 года [Текст]
- 2 **Бромлей, Ю. В.** Очерки теории этноса [Текст]. – М., 1983. – 344 с.
- 3 **Хотинец, В. Ю.** Этническое самосознание [Текст]. – СПб., 2000. – 123 с.
- 4 **Белозерцев, Е. П.** Культурно-образовательная среда провинции и здоровый образ жизни студента (теоретико-методологический аспект) [Текст]. – Воронеж, 2016. – 230 с.
- 5 **Джунусов, М. С.** Национализм в различных измерениях [Текст]. – Алма-Ата, 1990. – 123 с.
- 6 **Наурызбай, Ж. Ж.** Научно-педагогические основы этнокультурного образования школьников [Текст] : Автореф. дис. докт.пед.наук. – Алматы, 1997. – 45 с.
- 7 **Мубинова, З. Ф.** Этнонациональное воспитание в современном мире: теоретические и концептуальные подходы [Текст]. – Уфа, 2007. – 152 с.
- 8 **Крупник, Е. П.** Национальное самосознание. Введение в проблему [Текст]: монография. – М., 2006. – 144 с.
- 9 **Абдулатипов, Р. Г.** Этнополитология [Текст]. – Питер, 2004. – 313 с.
- 10 **Афанасьева, А. Б.** Этнокультурное образование как проблема современной педагогической науки [Электронный ресурс]. – <http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2009/3/Afanasyeva/>

References

- 1 Gosudarstvennaya programma «Rukhani Zhangyru» ot 12 aprelya 2017 goda. [State program «Spiritual Revival» of April 12, 2017] [Text].
- 2 **Bromley, Yu. V.** Ocherki teorii etnosa. [Essays on the theory of ethnos] [Text]. – M., 1983. – 344 p.
- 3 **Khotinets, V. Yu.** Etnicheskoye samosoznaniye. [Ethnic self-awareness] [Text]. – St. Petersburg, 2000 – 123 p.
- 4 **Belozertsev, E. P.** Kul'turno-obrazovatel'naya sreda provintsii i zdorovyy obraz zhizni studenta (teoretiko-metodologicheskii aspekt). [Cultural and educational environment of the province and a healthy image of the student's life (theoretical and methodological aspect)] [Text]. – Voronezh, 2016. – 230 p.

5 **Dzhunusov, M. S.** Natsionalizm v razlichnykh izmereniyakh [Nationalism in different dimensions] [Text]. – Alma-Ata, 1990. – 123 p.

6 **Nauryzbai, Zh. Zh.** Nauchno-pedagogicheskiye osnovy etnokul'turnogo obrazovaniya shkol'nikov [Scientific and pedagogical bases of ethnocultural education of schoolchildren] [Text] : Abstract of dissertation for Doctor of Pedagogical Sciences. – Almaty, 1997. – 45 p.

7 **Mubinova, Z. F.** Etnonatsional'noye vospitaniye v sovremennom mire: teoreticheskiye i kontseptual'nyye podkhody [Ethnonational education in the modern world: theoretical and conceptual approaches] [Text]. – Ufa, 2007. – 152 p.

8 **Krupnik, E. P.** Natsional'noye samosoznaniye. Vvedeniye v problem. [National self-awareness. Introduction to the problem] [Text]: monograph. – M., 2006. – 144 p.

9 **Abdulatipov, R. G.** Etno politologiya. [Ethnopolitology] [Text]. – Peter, 2004. – 313 p.

10 **Afanasyeva, A. B.** Etnokul'turnoye obrazovaniye kak problema sovremennoy pedagogicheskoy nauki [Ethnocultural education as a problem of modern pedagogical science.] [Electronic resource]. – <http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2009/3/Afanasyeva/>

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

Н. А. Завалко*, С. Г. Сахариева, Е. Е. Чжан

Сарсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,

Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ДАМУЫ КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІ

Мақалада, жеке тұлғаның уәждік-құндылық, мазмұндық және мінез-құлық сипаттамаларының жиынтығын қамтитын, үштік жүйе болып табылатын, күрделі қарама-қайшы және көп деңгейлі құбылыс ретінде түсінілген, «ұлттық сана-сезім» ұғымын анықтауға автордың көзқарасы ұсынылған. Авторлар колледж студентінің ұлттық сана-сезімдерінің үш құрамдық құрылымын, сондай-ақ оның негізгі көрсеткіштерінің көрінуін егжей-тегжейлі сипаттайды. Ғалымдар аксиологиялық, жеке тұлғаға бағдарланған, субъективті, синергетикалық және белсенділікке негізделген, «Рухани Жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде, ұлттық сана-сезімді қалыптастыру бағдарламасының мазмұнын жасады, ұлттық

сана-сезім және оның мінез-құлық көріністері туралы білім алуды көздейді және қамтиды; өз-өзін оңды бағалауды қалыптастыру, өз-өзін құрметтеу, өз-өзін көрсету мен өз-өзін жүзеге асырудың сындарлы тәсілдерін қалыптастыру; өз-өзін танымдық белсенділікті кеңейту. Арнайы курсты жүзеге асыру барысында авторлар, колледж студенттерінің ұлттық сана-сезімін дамытудың әр түрлі жұмыс түрлерін (сұхбаттар, тренингтер, пікірталастар, дебаттар, ұлттық мерекелерді ұйымдастыру және өткізу, жобалық іс-шаралар, іскерлік және рөлдік ойындар) қолданды. Мақалада студенттердің ұлттық өз-өзін тануын дамыту бағдарламасын іске асыру бойынша, эксперименттік жұмыстың тиімділігі көрсетілген, ол келесі көрсеткіштермен расталады: ұлттық өз-өзін танудың мазмұндық сипаттамаларының даму динамикасы, уәждік-құндылық және процедуралық компоненттердегі кейбір өзгерістер.

Кілтті сөздер: студенттер, өзін-өзі тану, ұлттық таным, колледж оқушылары, Рухани Жаңғыру мемлекеттік бағдарламасы

N. A. Zavalko*, S. G. Sakharieva, Y. Y. Chzhan

Sarsen Amanzholov East-Kazakhstan University,

Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk.

Material received on 15.03.21.

DEVELOPMENT OF NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS IN COLLEGE STUDENTS

The article proposes the authors' approach to the definition of the concept of «national identity», understood as a complex contradictory and multilevel phenomenon, which is a triune system, including a set of motivational-value, content and behavioral characteristics of the individual. The authors describe in detail the three-component structure of the national identity of college students, as well as the main indicators of its manifestation. Scientists have developed the content of the program for the formation of national identity in the framework of the implementation of the «Rukhani Zhangyru» state program, which is based on the provisions of the axiological, personality-oriented, subjective, synergetic and activity-based approaches and involves the acquisition of knowledge about national identity and its behavioral manifestations; the formation of positive self-esteem, self-respect, constructive ways of self-expression and self-realization; expansion of self-cognitive activity. During the implementation

of the special course, the authors used various forms of work to develop the national identity of college students (conversations, trainings, discussions, debates, organizing and conducting national holidays, project activities, business and role-playing games). The article shows the effectiveness of the experimental work on the implementation of the program for the development of national self-identity of students, which is confirmed by the following indicators: the dynamics of the development of the content characteristics of national self-identity, as well as some changes in the motivational, value and procedural components.

Keywords: students, self-awareness, national identity, college students, Rouhani Zhangyru state program.

FTAMP 14.37.27

<https://doi.org/10.48081/BFIV8111>**F. M. Кертаева^{1*}, А. С. Магауова²**

¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

АДАМ САНАСЫН РУХАНИ ЖАҢҒЫРТУҒА ҚАТЫСТЫ АБАЙДЫҢ АҚЫЛЫ

Бұл мақалада ұлы ойшыл Абайдың шығармашылық мұрасы қазақ халқының рухани байлығын асырып қана қоймай, әлемдік мәдениет қазынасына қосқан үлесі, тағылымы бүгінгі таңда да өміршең, адамның рухани дамуында ерекше орынға ие болары атап айтылған. Мұнда жалпыадамзаттық құндылықтарға рухани-адамгершілік негізі ретінде мән берілген.

Абайдың асыл мұра ретінде қалдырған ақылын рухани байлығымыз ретінде қолдана білсек, кең байтақ еліміздің әлем кеңістігінде абыройы арта берері сөзсіз екеніне мақалада ерекше көңіл бөлінген. Мұнда егемендігіне ие болған Қазақстан елінің өркениетті дамуында жас ұрпаққа тәрбие мен білім берудің мазмұнын ұлттық рухани мұра негізінде қайта қарастырып, оны қоғам талабына сай жоғары сапалық деңгейге көтеру – бүгінгі таңдағы көкейкесті мәселені шешуде Абай ақылшымыздың шығармаларындағы ізгіліктік идеялардың жас жеткіншектердің санасында маңызды орын аларының мәні ашылған.

Мақалада осы тұрғыда Абай ақылы ұстаздың деонтологиялық сипаты тұрғысында қарастырылған, яғни оның сан қырлы білім алып, тәрбиеленуі, парыздылық сана сезімі, таным және ерік үдерістерінің нәтижесі болып табылатынына айтарлықтай көңіл бөлінген.

Қорыта айтқанда, мақалада ойшылдың рухани-адамгершілік тәрбие туралы идеялары, білімді, ағартушылықты, мәдениетті жан-жақты дамытудағы ролі, психологиялық-педагогикалық ғылымның дамуына қосқан үлесіне ерекше назар аударылады.

Кілтті сөздер: Абай, ғылым, сана, рухани жаңғыру, деонтология.

*«Асыл сөзді іздесең,
Абайды оқы, ерінбе,
Адалдықты өздесең,
Жаттап тоқы көңілге».*
С. Торайғыров

Кіріспе

2020 жылы көрнекті ағартушы, XIX ғасырдың ұлы ақыны, ойшыл Абай Құнанбаевтың 175 жылдық мерейтойы атап өтілуде, оның шығармашылық мұрасы қазақ халқының руханилығын байытып қана қоймай, әлемдік мәдениет қазынасына өз үлесін қосты. Ұлы Абай адам санасына әсер ету жолында халық мұрасының мәнін жоғары бағалады, рухани бағыттағы ойларымен тарих бетінде қалды, өз елінің азаматтарының жандүниесінің рухани құндылықтарға бай болуын мақсат тұтты.

Әдістер мен материалдар

Абай – халқымыздың ұлы ойшысы. Оның «толық адам» ілімі мен жантану ілімінің басты тақырыбы – адам, жеке тұлға, ал басты мақсаты – адам тәрбиесі. Адам болғанда да, адамдар үшін еңбек ететін, жан-жақты жетілген адам. Ол «нағыз адам», «толық адам» қандай болу керек деген сұраққа жауап іздейді, әрі өзінің әрбір сөздерінде соған жауап береді. Ақын: «Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті: ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек», «Адамды адам қылатыны – сезім, ой, рух, білім, өнер, адамгершілік, сана, әрекет», – [1] деп, толық адамның қасиеттерін Қара сөздерінде санамалап береді. Сондықтан, Абайды таныту заманауи адамның санасын Рухани жаңғырту ісінде ерекше орынға ие екені күмән тудырмайды.

Осыған қатысты абайтанушы ғалым Есім Ғарифолла ерекше ой айтқан «Абай сияқты тұлғалар тек ұлттың ойлау кеңістігінде ғана қалып қоятын ойшыл емес, ол Ренессанстық (Жаңғырту) тұлға. Ренессанстық дегенге мен адамзатқа тән биік ой, идеяларды тот бастырмай әр заманда жаңартып, жаңғыртып отыратын әлемдік кеңістікке шыға алатын даналардың данышпандығын айтып отырмын» – деп, заманына сай адам санасын рухани жаңғыртуға қатысты Абайдың ақылы ерекше орынға ие екенін атап айтып кеткен [2].

Өйткені, «Ренессанс өткенді ой елегінен өткізіп, содан болашаққа тірек болатын құндылықтар тауып, оны жаңа заманға сай жаңарту, жаңғырту. Осы тұрғыдан келсек, Қазақстан Республикасы өзінің тариханда «алтын ғасырлары» болған, яғни тарихи-мәдени, саяси құндылықтары болған» [3].

Абай тұлғаның рухани үйлесімді дамуының нәтижесінде бүгінгі тұрмыс-тіршілігін ғана емес, болашағын сәулелі күйде елестетуге болатынына кәміл

сенген. Сондықтан «Абай лебі, абай үні, абай тынысы – заман тынысы, халық үні. Бүгін ол үн біздің де үнге қосылып, жаңғырып, жаңа өріс алып тұр», [4] – деген Мұхтар Әуезовтың ой түйірі бүгінгі күнде ерекше мәнге ие.

Егемен Қазақстан елінің өркениетті дамуында жас ұрпаққа тәрбие мен білім берудің мазмұнын ұлттық рухани мұра негізінде қайта қарастырып, оны қоғам талабына сай жоғары сапалық деңгейге көтеру – бүгінгі таңдағы көкейкесті мәселенің бірі. Қоғамның рухани дамуының сипаттамасы заманауи ғылыми ізденістер, жаңа идеялар, көзқарастар, теориялар, құндылықтар, нормалар, қағидаттар, сезімдер, эмоциялар, әдет-ғұрыптар, дәстүрлер т.б. қоғамның өмір сүруінің рухани аспектісін білдіретін маңызды философиялық ұғымдардан тұрады.

Адамның санасын Рухани жаңғырту негізінде, интеллектуалды ұлт қалыптастыру идеясы Абайдан бастау алды деуге болады.

Бұл туралы Қазақстан Республикасының президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Абай Құнанбайұлының 175 жылдығына арналған «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты көлемді мақаласында: «Ұлы ойшыл әр сөзімен ұлттың өресін өсіруді көздеді. Сондықтан Абайды терең тануға баса мән бергеніміз жөн.... Абай сөзі ұрпақтың бағыт алатын темірқазығына айналуы қажет. Абай қазақтың әр баласын ұлтжанды азамат етіп тәрбиелеуге шақырды. Оның мұрасы – парасатты патриотизмнің мектебі, елдікті қадірлеудің негізі.... Сондықтан хакім Абай еңбектерінің нәрін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру және өмірлік азығына айналдыру – ұлтты жаңғыртуға жол ашатын маңызды қадамның бірі» [5], – деп атап өткен.

Абай адам санасын рухани құндылықтарға бағыттауға қатысты психологиядан арнайы еңбек жазғандай, оның қара сөздерінен осы ғылымның сан алуан мәселелеріне байланысты көңіл аударарлық түрлі ой-пікірлерді табуға болады. Ойшыл-ақынның ғақлия сөздерінде жалпы психологияның – жан мен тәннің арақатынасы, педагогикадан адамның даму жолындағы тәрбие мен білімнің атқаратын қызметі, сондай-ақ бала психологиясы мен қоғамдық психологияның жекелеген мәселелері де (адамның жеке басына және жасына байланысты ерекшеліктері, өзін-өзі тану мен таным процестері жайлы, ұлттық мінез-құлық т.б.) көрініс тапқан.

Абай 19-шы қара сөзінде «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады. Әрбір естілік жеке өзі іске жармайды. Сол естілерден естіп, білген жақсы нәрселерді ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, сонда адам десе болады» [1], – деп ақыл-естің тәрбиенің жемісі арқылы жетілетінін айтады. Жалпы

психологияда ес бір-бірімен ұштасқан дара бөліктерден құралған күрделі психикалық процесс ретінде қарастырылады. Ес адамға өте қажет жан құбылысы. Оның арқасында субъекті жеке басының өмірлік тәжірибесін жинақтап, сақтап, соңғы пайдасына жаратады. Адам баласының өткен тәжірибесінен қалған мәліметтерді жадында қалдырып, сақтап, кейін бұрын білгендерін жойып алмастан, оларды қайта танып, жаңғыртумен ақпарат топтауы – ес, деп аталады [6]. Осы тұжырымдамалармен Абайдың пайымдаулары мағыналас. Себебі, ақын адам баласы үшін дыбыстарға, табиғат көріністеріне, дәмге негізделген бейнелі естің, яғни түйсіктерге сәйкес келетін көру, есіту және дәмдік ес түрлері өте маңызды болып келетінін айтып өткен.

Ата-бабамыз сақтап қалған кең байтақ еліміздің кеңістігін осы қарбалас заманда «қанаттыға қақтырмай, түмсықтыға шоқтырмай» өркендету - бүгінгі қауымның басты міндеті. Экономиканы да, индустрияны да, ғылымды да өрістететін адам ақылы, оның рухтық кеңістігі. Сондықтан қандай шет елден, қандай пайдалы кеңес, инвестиция, ұтымды келісім, тағы сол сияқты қажеттіліктер келеді деп, жан-жаққа елендемей еленетіндей істер атқаруға әрбір адам дәрменді болуына жәрдемдесіп, қадағалау – заман талабы. Әрине, шағын адам санымен мол жерге ие болу – оңай іс емес. Ол үшін бір адамның ақылы, біліктілігі, құзырлығы, парасаттылығы, рухани байлығы, тағы осындай ізгі қабілет-қасиеттері он адамның іс-әрекетін ұтымды атқаруға жететіндей болу керек. Ондай адамды тәрбиелеу мәселесі өз шешімін күтуде. «Баланы – бастан» демекші, бала кезінен әрбір адамның жандүниесін ел мүддесін ескере дамыту қажеттігі күмән тудырмайды.

Әбіш Кекілбаев ағамыз айтуы бойынша: «Уақыттың жалғыз өлшемі бар: адам ғұмыры. Адам ғұмырының жалғыз өлшемі бар: арттағы ұрпақтың қамы үшін бітіретін іс». «Ұрпақ қамы үшін бітіретін істің» бірі – жаны сау, дені сау ел қамын ойлайтын, рухани байлығы мол ұл, қыз тәрбиелеп өсіру. Мұндай істі жүзеге асыру үшін қандай қам-қаражат, моральдық, материалдық жағдай қажет. Мұнда өте маңызды, белді шарттың бірі - ұстаз тұлғасының кемелдігі, «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» болады деп, халық тегін айтпаған. Осы тұрғыда ғұлама ойшыл Абай Құнанбайұлы ұстаздық еткен адам тұлғасына көп көңіл бөліп, олардың біліктік мінездемесі мыналардан құралады дейді: 1) батыл; 2) жарылқаушы (өзінді және өзгені); 3) мейірімді; 4) сүйікті; 5) кешіруші; 6) қорғаушы; 7) айыпты жабушы; 8) қызық беруші; 9) пайда беруші; 10) басқарушы; 11) кірсіз, жаны таза; 12) негізі бар; 13) күнәсін біліп, оны тазарта алушы және т.б. [7].

Мұнда Абай жалпы ғылымнан қуат алған ізгілікті, парасатты адамның тұлғалық моделін жасаған, ал «білікті тұлғасы» дегенінен біз ұстаздыққа

қатысты қасиеттерді тізді деген ойдамыз. Осы тұрғыда Абай ақылын ұстаздың деонтологиялық сипаты тұрғысынан қарастыруға болады, яғни оның сан қырлы білім алып, тәрбиеленуі, парыздылық сана сезімі, таным және ерік үдерістерінің нәтижесі болып табылатын парыздылық месел (уәж) мен кәсіптік мінез-құлық тәсілдерінің синтезімен, болашақ педагогтың мінез-құлқындағы кәсіптік этикаға деген тұрақты көзқараспен, өзін-өзі икемдеу, жетілдіру көрінісімен сипатталады. Мұнда «деонтологиялық сипаты» деген кәсіби іс- әрекетте парыздылықты міндеттенуді қамтитын сананың күйі, өйткені педагогикалық деонтология – ұстаздың кәсіби парызына сәйкес мінез-құлқы туралы ғылым [10]. Ұстаздың деонтологиялық даярлығының деңгейі оның санасының кәсіби парыздылыққа негізделу мөлшеріне тәуелді. Ондай даярлыққа жету үшін ұстаз өзін-өзі тәрбиелеу мәселесіндегі маңызды да мәнді іс-әрекеттерді меңгеру керек. Осыған қатысты Абайдың ақылын «Он бесінші қара сөзінде» табуға болады. Онда ол : «Егерде есті кісінің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмасына бір, ең болмаса, айында бір, өзіңнен өзің есеп ал! Сол алдыңғы есеп алғаннан бергі өмірінді қалай өткіздің екен, не білімге, не ахиретке, не дүниеге жарамды, күнінде өзің өкінібестей қылықпен өткізіппісің? Жок, не болмаса, не қылып өткізгеніңді өзің де білмей қалыппысың» [1], – деп, адамдарды өз ісі мен амал-қимылдарына сыншыл көз тастай білуге шақырады. Бұл өзіне-өзі, өз әрекетіне талдау жасау өзін-өзі танып-білудің басты амалы. Оны педагогикада, психологияда – рефлексия деп атайды. Соңғы кездері психологиялық зерттеулерде білім берудегі тұлғаның барлық әлеуетін ашу идеялары, «психологиялық рефлексия» ұғымының еншісінде.

Нәтижелер және талқылау

Олай болса, бұдан шығатын қорытынды – әрбір есті адам, әсіресе ұстаз күнделікті істеген әрекетіне талдау жасап, өмірін мәнді өткізуге тырысып, дүниедегі өз орнын тауып, лайықты іс-қимыл жасауға ұмтылуы қажет.

Осы тұрғыда Абай адамның жандүниесіне ерекше мән беріп, мінезін, өзін-өзі тануын, адамды жат қылықтардан аулақ болуға шақырып, психология, философия, педагогика ғылымдарының зерттеу нысаны болып табылатын жоғары сезімдерге: махаббат пен парыз, борыш сезімдеріне тәрбиелеуге ерекше көңіл бөледі. Оның еңбектерінде адам, әлем, дүние табиғатының оның жүрегінен табылған мың наданмен алысқан ақыл-ойы жатыр. Абайды тану, абайтану бір ғана әдебиеттің, ғылым мен өнертанудың, мәдениеттің ғана ісі емес, психологияның, педагогиканың, білімдендіру қызметінің ісі, яғни жалпы мемлекеттік іс.

Психология ғалымы Т. Тәжібаев: «...Абай тек қана асқан кемеңгер ойшыл ақын ғана емес, сонымен қатар ірі философ, психологиялық білімдер

жүйесін насихаттаумен айналысқан ғұлама. Ол ұлттық психологиялық ұғымдардың негізін қалады...» [8], – деп тұжырымдайды.

Елбасы Н. Назарбаев атап көрсеткендей, «Абай Құдайдан кейінгі күдіретіміз, оның қара сөздері Құраннан кейінгі қасиетіміз. Абайды Абай еткен, оны әлемдік тұғырға көтерген оның мәңгі жасайтын қасиетті дана сөздері. Ғасырлар легі ауысқанмен, оның сөздерінің жаңа қыры ашылып, ғұмырының ұзара түскеніне еріксіз таң қалып, мойынсұнарың. Адамшылықты іздесең Абайды оқы, қалай өмір сүруді үйренгің келсе Абайға жүгін, білім мен ғылымды іздесең Абайды ақтар, өз заманыңның алдыңғы қатарлы адамы болғың келсе Абайға үңіл. Абайдың күдіреттілігі сонда, оның сөздері болашақтікі екендігінде. Заң да, заман да, қоғамдық қатынас та, билік те бәрі өтпелі, бірақ Абай қара сөздері мәңгілік» [9].

Қорытынды

Абай мұраты – адамды адамгершілік, кісілік жағынан жетілдіру, қазақ қоғамын ілгері дамыған мәдениетті елдер қатарына қосу. Оның қара сөздеріндегі педагогикалық және психологиялық ой-пікірлері осыны дәлелдейді. Ол сомдаған бірін-бірін толықтырып отыратын ұлттық бейнелер адамдарды бірлікке, еңбек етуге, адамгершілікке, үнемі жанжаңғыруына шақырған ұлттық мүдденен туған. Сондықтан, қорыта айтқанда, Абай тағылымы бүгінгі таңда да өміршең, адамның рухани дамуында ерекше орынға ие. Оның асыл мұра ретінде қалдырған ақылын рухани байлығымыз ретінде қолдана білсек, кең байтақ еліміздің әлем кеңістігінде абыройы арта берері сөзсіз.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Құнанбайұлы, А.** Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы : Жазушы, 2005, 2 т.
- 2 **Есім Ғарифолла.** Абай туралы философиялық трактат. – Алматы : Қазақ университеті, 2004. – 83 б.
- 3 **Есім Ғарифолла.** Қазақ ренессансы. – Алматы : Қазақ университеті, 2006. – 98 б.
- 4 **Әуезов М.** Абайтану дәрістерінің дерек көздері [Мәтін] / құраст. Л. Әуезова, М. Мырзахметұлы. – Алматы : Санат, 1997.
- 5 **Тоқаев, Қ.-Ж.** «Egemen Qazaqstan» газеті, 2020 ж., № 5 «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан».
- 6 **Сәбет Баб-Баба.** Жалпы психология (Жантану негіздері) : Оқу құралы. – Алматы, 2004.

7 Абайдың дүниетанымы мен философиясы / Жауапты редактор Нысанбаев Ә. – Алматы : Ғылым, 1995. – 114 б.

8 Психология / Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 8 т. – Алматы : «Баспалар үйі», 2006.

9 **Назарбаев, Н.** «Абай и наше время». Абай, наследники на перепутье». – Алматы, 1995.

10 **Кертаева, Г. М.** Педагогикалық деонтология негіздері : оқу құралы. – Алматы, 2014. – 204 б.

References

- 1 **Abai Qūnanbaiūly.** Şyğarmalarynyň eki tomdyq tolyq jinağy [A complete two-volume collection of his works]. – Almaty : Jazuşy, 2005. – 2 t.
- 2 **Esim Ğarifolla.** Abai turaly filosofialyq traktat [A philosophical treatise on Abai]. – Almaty : Qazaq universiteti, 2004. – 83 b.
- 3 **Esim Ğarifolla.** Qazaq renesansy [Kazakh Renaissance]. – Almaty : Qazaq universiteti, 2006. – 98 b.
- 4 **Äuezov Mūhtar.** Abaitanu dāristeriniň derek közderi [Sources of lectures on Abay studies] / qūrast. L. Äuezova, M. Myrzahmetūly. – Almaty : Sanat, 1997.
- 5 **Qasym-Jomart Toqaeв.** // «Abai jāne ХХІ ğasyrdağy Qazaqstan» [«Abay and Kazakhstan in the ХХІ century». – Egemen Qazaqstan newspaper, 2020,
- 6 **Sābet Bab-Baba.** Jalpy psihologia (Jantanu negizderi) [General psychology (fundamentals of Psychology)] : Oqu qūraly. – Almaty, 2004.
- 7 Abaidyñ dūnietanymy men filosofiasy [Worldview and philosophy of Abai]. Jauapty redaktor Ä. Nysanbaev. – Almaty : Ğylym, 1995. – 114 b.
- 8 Psihologia / Adamzat aqyl-oiynyñ qazynasy [Psychology / Treasures of the human mind]. 8 t. Almaty : «Baspalar üi», 2006.
- 9 **Nazarbaev, N.** «Abai i naše vremä». Abai, nasledniki na perepute» [Abay and our time. Abay, descendants on the borde]. – Almaty, 1995.
- 10 **Kertaeva, G. M.** Pedagogikalıyq deontologia negizderi [Fundamentals of pedagogical deontology]: Oqu qūraly. – Almaty, 2014. – 204 b.

Материал 15.03.21 баспаға түсті.

Г. М. Кертаева^{1*}, А. С. Магауова²

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 15.03.21.

СОВЕТ АБАЯ ПО ДУХОВНОМУ ВОЗРОЖДЕНИЮ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

В данной статье раскрывается значение творческого наследия великого мыслителя Абая на формирование гармоничной личности посредством духовно-нравственных и базовых национальных ценностей. Оно не только формирует высшие духовные ценности казахского народа, но и вносит вклад в сокровищницу мировой культуры, и на сегодняшний день занимает особое место в духовном развитии человека. Абай Кунанбаев считал, что в результате гармонично-духовного развития личности можно модернизировать не только настоящее государства, но и его будущее, побуждая чувства гражданина страны воспитывать в себе общечеловеческие ценности долга и должного перед страной.

Особое внимание в статье уделено тому факту, что если мы сможем использовать драгоценное наследие Абая, как духовное богатство, то модернизация общественного сознания осуществится на должном уровне.

В статье уделяется внимание деонтологической характеристике учителя с позиции мудрости Абая, т. е. рассматривается проблема деонтологической готовности представителей общества как средства обеспечения благополучия государства в целом и как стратегический инструмент в духовно-нравственном воспитании молодежи.

В статье раскрывается творческое наследие великого мыслителя Абая, которое не только повышает духовные богатства казахского народа, но и вносит вклад в сокровищницу мировой культуры, и на сегодняшний день занимает особое место в духовном развитии человека. Из вышеописанного следует, что в данной статье особое внимание уделяется познанию Абая, абаеведению, это не только дело литературы, науки и искусства, культуры, но и дело психологии, педагогики, образовательной деятельности, т. е. общегосударственное дело.

Ключевые слова: Абай, наука, сознание, духовная модернизация, деонтология.

G. M. Kertayeva^{1*}, A. S. Magauova²

¹Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

²Al-Farabi Kazakh National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 15.03.21.

ABAI'S ADVICE ON THE SPIRITUAL REVIVAL OF HUMAN CONSCIOUSNESS

This article reveals the significance of the creative heritage of the great thinker Abai for the formation of a harmonious personality through spiritual, moral and basic national values. It not only forms the highest spiritual values of the Kazakh people, but also contributes to the treasury of world culture, and today occupies a special place in the spiritual development of a person. Abai Kunanbayev believed that as a result of the harmonious and spiritual development of the individual, it is possible to modernize not only the present of the state, but also its future, encouraging the feelings of a citizen of the country to cultivate the universal values of duty to the country.

Special attention is paid to the fact that if we can use the precious heritage of Abai as spiritual wealth, the modernization of public consciousness will be carried out at the proper level.

The article focuses on the deontological characterization of the teacher from the point of view of Abai's wisdom, i.e. the problem of deontological readiness of representatives of society as a means of ensuring the well-being of the state as a whole and as a strategic tool in the spiritual and moral education of young people is considered.

The article reveals the creative heritage of the great thinker Abai, which not only increases the spiritual riches of the Kazakh people, but also contributes to the treasury of world culture, and today occupies a special place in the spiritual development of a person. From the above it follows that in this article special attention is paid to the knowledge of Abai, Abai studies, this is not only a matter of literature, science and art, culture, but also a matter of psychology, pedagogy, educational activities, i.e. a national matter.

Keywords: Abai, science, consciousness, spiritual modernization, deontology.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абаева Нелла Фуатовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент қызметін атқарушы, Қарағанды техникалық университеті, «Жоғары математика» кафедрасы, Қарағанды қ., 100027, Қазақстан Республикасы, e-mail: a_nella@mail.ru,

Абдиманов Бахадурхан Шарипович, география ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bahadur_66@mail.ru

Абильдина Салтанат Қуатовна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Бастауыш оқудың педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының меңгерушісі, Педагогикалық факультет, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100028, Қазақстан Республикасы, e-mail: Salta-7069@mail.ru

Агманова Әтіркүл, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: agmanova@mail.ru

Алимова Жанар Сагидуллаевна, информатика магистрі, аға оқытушы, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: jarasovajanar@mail.ru

Алиясова Анастасия Васильевна, филология ғылымдарының кандидаты, Бизнес, білім және құқық факультеті, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nastja_sh@mail.ru

Альмухамбетова Бибигуль Жексембаевна, докторант, 6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., 040000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bibigulya74@mail.ru

Әзиев Артур Ізіметұлы, докторант, «Педагогика және психология» мамандығы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: artur.aziye.90@bk.ru

Валова Мария Валерьевна, PhD докторанты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: m_valova73@mail.ru

Даутова Айгуль Зейнуллиновна, аға оқытушы, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul67_03@mail.ru

Достаурова Ақтолқын Жұмабекқызы, магистрант, 7M01723 - Шетел тілі: екі шетел тілі білім беру бағдарламасы, «Шетел тілдері және аударма» кафедрасы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aktolkun093@mail.ru

Дроботенко Ю. Б., педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Омбы мемлекеттік педагогикалық университеті, Омбы қ., 644099, Ресей Федерациясы, e-mail: Drobotenko@omgru.ru

Дроботун Борис Николаевич, педагогика ғылымдарының докторы, ҚР БҒМ БҒСБК профессоры, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: drobotun.nina@mail.ru

Дүйсенова Н. Т., магистрант, Ұстаз институты, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080001, Қазақстан Республикасы, e-mail: nazym.duisenova@gmail.com

Есимова Динара Даутовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: dika-73@mail.ru

Жетпісбаева Бақытгүл Асылбековна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Академик Е. Е. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhetpisbajeva@mail.ru

Журов Виталий Владимирович, техника ғылымдарының кандидаты, доцент қызметін атқарушы, «Жоғары математика» кафедрасы, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100027, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhurvitv@yandex.ru

Завалко Надежда Александровна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Психология, педагогика және мәдениет факультеті, Сарсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070004, Қазақстан Республикасы, e-mail: zavalco_na@mail.ru

Ибраева Людмила Сабитовна, химия ғылымдарының кандидаты, доцент, Жаратылыстану-математика факультеті, Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071412, Қазақстан Республикасы, e-mail: 9shynaga5@mail.ru

Ибрай Маржан Нурбековна, магистрант, 7M01504 – «Химия» мамандығы, Жаратылыстану-математика факультеті, Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071412, Қазақстан Республикасы, e-mail: rusj-mila@mail.ru

Игенбаева Рабига Тасбергеновна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Педагогика және психология» кафедрасы, Гуманитарлық-

педагогикалық факультеті, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: IRT_2208@mail.ru

Исабеков Жанат Бейсембайұлы, PhD, қауымд. профессор (доцент), Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: asbizh@mail.ru

Исабекова Г. Б., PhD, Ұстаз институты, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080001, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulnur_taraz@mail.ru

Исабергенова Ж. Т., техникалық ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gv7072@mail.ru

Исламова Мадина Кайратовна, магистрант, «Шетел тілдерінің теориясы мен тәжірибесі» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: madinasagiyeva@mail.ru

Калкашев Сағынғали Фабизиятұлы, докторант, 6D011600 – География мамандығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., A05E0B4, Қазақстан Республикасы, e-mail: sani_kalkashev@mail.ru

Калыкбаева Алмагул, докторант, «Дефектология» мамандығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050010, Республика Казахстан, e-mail: almagulkalykbaeva@yandex.ru

Кертаева Калиябану Махметовна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, академик, Л. Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kertaeva@mail.ru

Кубиева В. А., аға оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kubieva.70@mail.ru

Куракбаева Айгүл Сейітқызы, PhD докторанты, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: akurakbaeva@inbox.ru

Қабасова Айнагүл Танырбергенқызы, PhD докторанты, Педагогика Жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140002, Қазақстан Республикасы, e-mail: tanad@inbox.ru

Кұлшарипова Зару Қасымқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Педагогика Жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: KulsharipovaZK@mail.ru

Магауова А. С., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы

Мауленкулова Макпал Жуніскулқызы, магистрант, «Шетел тілдерінің теориясы мен тәжірибесі» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Junissova@mail.ru

Мугауина Гулбарам Олжағалиевна, докторант, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulshi.85@mail.ru

Мустафина Ләззәтжан Мухамеджановна, физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Жоғары математика» кафедрасы, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100027, Қазақстан Республикасы, e-mail: muhamed_l29m1956@mail.ru

Ниязова Айгүл Есенгелдіқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Шетел тілдері теориясы мен тәжірибесі» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: naigul73@mail.ru

Нуржанова Жайнаш Джумахметовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент міндетін атқарушы, «Шетел тілдер» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: znur73@mail.ru

Оспанова Назира Нургазыевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР БҒМ БҒСБК доценті, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: naziga_n@mail.ru

Өмірзақова Әсел Махамбетқызы, докторант, «Бастауыш оқудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы, Педагогикалық факультет, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100028, Қазақстан Республикасы, e-mail: Asel-0402@mail.ru

Салыкбаева Аяулым Қуанышқызы, магистрант, «Шетел тілдерінің теориясы мен тәжірибесі» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: salykbayeva1996@mail.ru

Сарман А. Д., жаратылыстану ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: sarmanA@mail.ru

Сатова Акмарал Құлмағамбетқызы, психология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050010, Республика Қазақстан, e-mail: satova57@mail.ru

Сахариева Светлана Геннадьевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Психология, педагогика және мәдениет факультеті, Сарсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070004, Қазақстан Республикасы, e-mail: sakhariyeva@mail.ru

Снопкова Е. И., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, А. А. Кулешов атындағы Могилев мемлекеттік университеті, Могилев қ., 212022, Белоруссия

Совет Аблай Әділұлы, магистрант, «Шетел тілдерінің теориясы мен тәжірибесі» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: sovet_ablay@mail.ru

Солиева Зебинса Баходирқызы, магистрант, Педагогика Жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы

Төлеубекова Рымшаш Камешевна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: toleubekova@mail.ru

Ушакова Н. М., педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Психология және педагогика» кафедрасы, Гуманитарлық-әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ushakova_nm@mail.ru

Хамитова Гульмира Абуовна, Филология ғылымдарының кандидаты, профессор, «Бизнес, білім және құқық» факультеті, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gkhamitova@mail.ru

Чжан Елена Евгеньевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Тарих, филология және халықаралық қарым-қатынастар факультеті, Сарсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070004, Қазақстан Республикасы, e-mail: elena_zhang@mail.ru

Шукурбаева Айсұлу Каиратовна, техника және технологиялар магистрі, Ақсу қаласы Достық селолық округі Спутник станциясының негізгі мектебі, Ақсу қ., 132000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aisulu_shukurbaeva@mail.ru

Яруллина Алина Рашидовна, ассистент, «Жоғары математика» кафедрасы, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100027, Қазақстан Республикасы, e-mail: linka14221@mail.ru

СВЕДЕНИЯ О АВТОРАХ

Абаева Нелла Фуатовна, кандидат педагогических наук, и.о.доцента, кафедра «Высшая математика», Карагандинский технический университет, г. Караганда, 100027, Республика Казахстан, e-mail: a_nella@mail.ru,

Абдимананов Бахадурхан Шарипович, доктор географических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: bahadur_66@mail.ru

Абильдина Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой «Педагогика и методика начального обучения», Педагогический факультет, Карагандинский университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда, 100028, Республика Казахстан, e-mail: Salta-7069@mail.ru

Агманова Атиркуль Егембердиевна, доктор филологических наук, профессор, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: agmanova@mail.ru

Азиев Артур Изметович, докторант, специальность «Педагогика и психология» Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Факультет социальных наук, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан, e-mail: artur.aziyev.90@bk.ru

Алимова Жанар Сагидуллаевна, магистр информатики, ст. преподаватель, Факультет энергетике и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: jarasovajanar@mail.ru

Алиясова Анастасия Васильевна, кандидат филологических наук, Факультет Бизнес, образование и право, Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: _sh@mail.ru

Альмухамбетова Бибигуль Жексембаевна, докторант, специальность 6D010300 – «Педагогика и психология», Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, 040000, Республика Казахстан, e-mail: bibigulya74@mail.ru

Валова Мария Валерьевна, докторант PhD (3 год обучения), Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: m_valova73@mail.ru

Даутова Айгуль Зейнуллиновна, ст. преподаватель, Факультет энергетике и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aigul67_03@mail.ru

Достаурова Актolkын Жумабековна, магистрант, Образовательная программа: 7M01723 - Иностраннный язык: два иностранных языка,

кафедра «Иностранных языков и перевода», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: aktolkyn093@mail.ru

Дроботенко Ю. Б., доктор педагогических наук, доцент, Омский государственный педагогический университет, г. Омск, 644099, Российская Федерация, e-mail: Drobotenko@omgru.ru

Дроботун Борис Николаевич, доктор педагогических наук, профессор ККСОН МОН РК, Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: drobotun.pina@mail.ru

Дуйсенова Н. Т., магистрант, Институт ҰСТАЗ, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080001, Республика Казахстан, e-mail: nazym.duisenova@gmail.com

Есимова Динара Даутовна, доктор педагогических наук, профессор, Торайғыров университет, Павлодар қ. 140008, Республики Казахстан, e-mail: dika-73@mail.ru

Жетписбаева Бакытгуль Асылбековна, доктор филологических наук, профессор, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: zhetpisbajeva@mail.ru

Журов Виталий Владимирович, кандидат технических наук, и.о. доцента, кафедра «Высшая математика», Карагандинский технический университет, г. Караганда 100027, Республика Казахстан, zhurvitv@yandex.ru

Завалко Надежда Александровна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет психологии, педагогики и культуры, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070004, Республика Казахстан, e-mail: zavalko_na@mail.ru

Ибраева Людмила Сабитовна, кандидат химических наук, доцент, Естественно-математический факультет, Университет имени Шакарима, г. Семей, 071412, Республика Казахстан, e-mail: 9shynara5@mail.ru

Ибрай Маржан Нурбековна, магистрант, специальность 7М01504 – «Химия», Естественно-математический факультет, Университет имени Шакарима, г. Семей, 071412, Республика Казахстан, e-mail: rusj-mila@mail.ru

Игенбаева Рабига Тасбергеновна, кандидат педагогических наук, доцент, Гуманитарно-педагогический факультет, кафедра «Педагогика и психология», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: IRT_2208@mail.ru

Исабеков Жанат Бейсембайевич, PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: asbizh@mail.ru

Исабекова Г. Б., PhD, Институт ҰСТАЗ, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080001, Республика Казахстан, e-mail: gulnur_taraz@mail.ru

Исабергенова Ж. Т., магистр технических наук, ст. преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: gv7072@mail.ru

Исламова Мадина Кайратовна, магистрант, кафедра «Теории и практики иностранных языков», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: madinasagiyeva@mail.ru

Каббасова Айнагуль Танырбергеновна, докторант PhD, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140002, Республика Казахстан, e-mail: tanad@inbox.ru

Калкашев Сагынғали Габизиятович, докторант, специальность 6D011600-География, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, A05E0B4, Республики Казахстан, e-mail: sani_kalkashev@mail.ru

Калыкбаева Алмагул, докторант, специальность «Дефектология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: almagulkalykbaeva@yandex.ru

Кертаева Калиябану Махметовна, доктор педагогических наук, профессор, академик, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: kertaeva@mail.ru

Кубиева В. А., магистр педагогических наук, ст. преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: kubieva.70@mail.ru

Кульшарипова Зару Касымовна, кандидат педагогических наук, доцент, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан e-mail: KulsharipovaZK@mail.ru

Куракбаева Айгуль Сеитовна, докторант PhD, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: akurakbayeva@inbox.ru

Магауова А. С., доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан

Мауленкулова Макпал Жунискуловна, магистрант, кафедра «Теории и практики иностранных языков», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Junissovn@mail.ru

Мугауина Гулбарам Олжagaiиевна, докторант, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: gulshi.85@mail.ru

Мустафина Лэззэтжан Мухамеджановна, кандидат физико-математических наук, доцент, кафедра «Высшая математика», Карагандинский технический университет, г. Караганда, 100027, Республика Казахстан, e-mail: muhamed_129m1956@mail.ru

Ниязова Айгуль Есенгельдиевна, кандидат педагогических наук, профессор, кафедра «Теории и практики иностранных языков», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республики Казахстан, e-mail: naigul73@mail.ru

Нуржанова Жайнаш Джумахметовна, кандидат педагогических наук, и.о. доцента, кафедра «Теории и практики иностранных языков», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: znur73@mail.ru

Оспанова Назира Нургазыевна, кандидат педагогических наук, доцент ККСОН МОН РК, Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: nazira_n@mail.ru

Өмірзақова Әсел Махамбетқызы, докторант, специальность «Педагогика и методика начального обучения», Педагогический факультет, Карагандинский университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда, 100028, Республика Казахстан, e-mail: Asel-0402@mail.ru

Салықбаева Аялым Қуанышқызы, магистрант, кафедра «Теории и практики иностранных языков», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: salykbaeva1996@mail.ru

Сарман А. Д., магистр по естественным наукам, ст. преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, г. Актюбе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: sarmanA@mail.ru

Сатова Акмарал Кулмагамбетовна, доктор психологических наук, профессор, Институт педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: satova57@mail.ru

Сахариева Светлана Геннадьевна, кандидат педагогических наук, доцент, Факультет психологии, педагогики и культуры, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070004, Республика Казахстан, e-mail: sakhariyeva@mail.ru

Снопкова Е. И., кандидат педагогических наук, доцент, Могилевский государственный университет имени А. А. Кулешова, г. Могилев, 212022, Белоруссия

Совет Аблай Әділұлы, магистрант, Кафедра теории и практики иностранных языков, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: sovet_ablay@mail.ru

Солиева Зебинса Баходирқызы, магистрант, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан

Толубекова Рымшаш Камешевна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: toleubekova@mail.ru

Ушакова Н. М., кандидат педагогических наук, профессор, кафедра «Психологии и педагогики», Факультет Гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ushakova_nm@mail.ru

Хамитова Гульмира Абуовна, кандидат филологических наук, профессор, Факультет Бизнес, образование и право, Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: gkhamitova@mail.ru

Чжан Елена Евгеньевна, кандидат педагогических наук, доцент, Факультет истории, филологии и международных отношений, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070004, Республика Казахстан, e-mail: elena_zhang@mail.ru

Шукурбаева Айсулу Каиратовна, магистр техники и технологии, Основная школа станции Спутник Достыкского сельского округа города Аксу, г. Аксу, 132000, Республика Казахстан, e-mail: aisulu_shukurbaeva@mail.ru

Яруллина Алина Рашидовна, ассистент, кафедра «Высшая математика», Карагандинский технический университет, г. Караганда 100027, Республика Казахстан, e-mail: linka14221@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abayeva Nella Fuatovna, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, Department «Higher Mathematics», Karaganda Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan, 100027, e-mail: a_nella@mail.ru,

Abdimanapov Bahadurhan Sharipovich, Doctor of Geographical Sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bahadur_66@mail.ru

Abildina Saltanat Kuatovna, Doctor of Medical Sciences, Professor Head of the Department «Pedagogy and Methodology of Primary Education», Pedagogical Faculty, E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan, e-mail: Salta-7069@mail.ru

Agmanova Atirkul, Dr., professor, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: agmanova@mail.ru

Alimova Zh. S., senior lecturer, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: jarasovajanar@mail.ru

Aliyassova Anastasia Vasilievna, Candidate of Philological Sciences, Faculty of Business, Education and Law, Innovative University of Eurasia, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nastja_sh@mail.ru

Almukhambetova B. Zh., doctoral student, specialty 6D010300 – «Pedagogy and Psychology», I. Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan, 040000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bibigulya74@mail.ru

Aziyev Artur Izmetovich, doctoral student, «Pedagogy and psychology» specialty, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010008, Republic of Kazakhstan, e-mail: artur.aziyev.90@bk.ru

Chzhan Yelena Yevgenievna, Candidate in Pedagogy, associate professor, Faculty of History, Philology and International Relations, Sarsen Amanzholov East-Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070004, Republic of Kazakhstan, e-mail: elena_zhang@mail.ru

Dautova A. Z., senior lecturer, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan; e-mail: aigul67_03@mail.ru

Dostaurova Aktolkyn Zhumabekkyzy, undergraduate student, Educational program: 7M01723-Foreign Language: two foreign languages, Department of Foreign Languages and Translation, Korkyt Ata Qyzylorda University, Qyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aktolkyn093@mail.ru

Drobotenko Yu. B., Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor, Omsk State Pedagogical University, Omsk, 644099, Russian Federation, e-mail: Drobotenko@omgpu.ru

Drobotun B. N., Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan; e-mail: drobotun.nina@mail.ru

Duisenova N. T., undergraduate student, Institute USTAZ, Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati, Taraz, 080001, Republic of Kazakhstan, e-mail: nazym.duisenova@gmail.com

Esimova Dinara Dautovna, Candidate of pedagogical sciences, Professor, Toraighyrov university, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: dika-73@mail.ru

Ibraeva Lyudmila. Sabitovna, PhD, associate professor, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Shakarim University, Semey, 071412, Republic of Kazakhstan, e-mail: 9shynara5@mail.ru

Ibray Marzhan Nurbekovna, undergraduate student, 7M01504 – «Chemistry», Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Shakarim University, Semey, 071412, Republic of Kazakhstan, e-mail: rusj-mila@mail.ru

Igenbayeva Rabiga Tasbergenovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Department of Pedagogy and Psychology, Faculty of Humanities and Education, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: IRT_2208@mail.ru

Islamova Madina Kairatovna, undergraduate student, Department of Foreign Languages Theory and Practice, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: madinasagiyeva@mail.ru

Issabekov Zhanat Beisembayevich, PhD, associate professor, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: asbizh@mail.ru

Issabekova G. B., PhD, Institute USTAZ, Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati, Taraz, 080001, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulnur_taraz@mail.ru

Issabergenova Zh. T., Master of Arts, senior lecturer, K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gv7072@mail.ru

Kabbassova Ainagul Tanyrbergenovna, doctoral student, Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140002, Republic of Kazakhstan, e-mail: tanad@inbox.ru

Kalkashev Sagyngali Gabiziyatovich, doctoral student, «6D011600 – Geography» specialty, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, A05E0B4, Republic of Kazakhstan, e-mail: sani_kalkashev@mail.ru

Kalykbayeva Almagul, doctoral student, specialty of «Defectology», Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: almagulkalykbaeva@yandex.ru

Kertaeva Kaliabanu Mahmetovna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Academician L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kertaeva@mail.ru

Khamitova Gulmira Abuovna, Candidate of Philological Sciences, professor, Faculty of Business, Education and Law, Innovative University of Eurasia, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gkhamitova@mail.ru

Kubieva V. A., Master of Science in Education, senior lecturer, K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan e-mail: kubieva.70@mail.ru

Kulsharipova Zaru Kasymovna, PhD, associate professor, Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: KulsharipovaZK@mail.ru

Kurakbaeva Aigul Seitovna, PhD candidate, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: akurakbayeva@inbox.ru

Magauova A. S., Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan

Maulenkulova Makpal Juniskulkyzy, undergraduate student, Department of Foreign Languages Theory and Practice, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Junissova@mail.ru

Mugauina Gulbaram Ulzhagalievna, doctoral student, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulshi.85@mail.ru

Mustafina Lezzetzhana Mukhamedzhanovna, Candidate of Physical-Mathematical Sciences, associate professor, Department Higher mathematics, Karaganda Technical University, Karaganda, Kazakhstan, 100027, muhamed_l29m1956@mail.ru

Niyazova Aygul Esengeldievna, Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Department of Theory and Practice of Foreign Languages, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: naigul73@mail.ru

Nurzhanova Zhainash Dzhumakhmetovna, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, Department of Foreign Languages Theory

and Practice, L. N. Gumilyov Eurasian National University», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: znur73@mail.ru

Omirezakova Asel Mukhamedkyzy, Doctoral student, specialty «Pedagogy and methodology of primary education», Pedagogical Faculty, E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan, e-mail: Asel-0402@mail.ru

Ospanova N. N., Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: nazira_n@mail.ru

Sakharieva Svetlana Gennadyevna, Candidate in Pedagogy, associate professor, Faculty of Psychology, Pedagogy and culture, Sarsen Amanzholov East-Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070004, Republic of Kazakhstan, e-mail: sakhariyeva@mail.ru

Salykbayeva Ayaulym Kuanyskyzy, undergraduate student, Department of Foreign Languages Theory and Practice, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: salykbayeva1996@mail.ru

Sarman A. D., Master of Science in Natural Sciences, senior lecturer, K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sarmanA@mail.ru

Satova Akmaral Kulmagambetovna, Doctor of Psychology, professor, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: satova57@mail.ru

Shukurbayeva Aisulu Kairatovna, Master of Engineering and Technology, Basic School of the Satellite Station of Dostytsky Rural District of Aksu, Aksu, 132000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aisulu_shukurbaeva@mail.ru

Snopkova E. I., Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Mogilev State University named after A. A. Kuleshov, Mogilev, 212022, Belarus

Soliyeva Zebinsa Bakhodirkyzy, undergraduate student, Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan

Sovet Ablay Adilovich, undergraduate student, Department of Foreign Languages Theory and Practice, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sovet_ablay@mail.ru

Toleubekova Rymshash Kameshevna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: toleubekova@mail.ru

Ushakova N. M., associate professor, Chair of Psychology and Pedagogy, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ushakova_nm@mail.ru

Valova Mariya, Doctoral student, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: m_valova73@mail.ru

Yarullina Alina Rashidovna, assistant, Department Higher Mathematics, Karaganda Technical University, Karaganda 100027, Kazakhstan, e-mail" linka14221@mail.ru

Zavalko Nadezhda Aleksandrovna, Doctor in Pedagogy, professor, Faculty of Psychology, Pedagogy and Culture, Sarsen Amanzholov East-Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070004, Republic of Kazakhstan, e-mail: zavalko_na@mail.ru

Zhetpisbaeva Bakytgul Asylbekovna, Doctor of Philological Sciences, professor, Academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhetpisbajeva@mail.ru

Zhurov Vitaliy Vladimirovich, Candidate of Technical Sciences, acting associate professor, Department Higher mathematics, Karaganda Technical University, Karaganda, Kazakhstan, 100027, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhurvityv@yandex.ru

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

*В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.

*Количество соавторов одной статьи не более 5.

*Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).

*Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее их опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.

*Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.

*Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.

*Статьи отправлять вместе с квитанцией об оплате. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге, включая статьи магистрантов и докторантов в соавторстве с лицами с ученой степенью.

*Оплата за статью не возвращается в случае, если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом, статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. За содержание статьи несет ответственность автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Журнал «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

- Первый номер выпускается до 30 марта текущего года,
- Второй номер – до 30 июня;
- Третий номер – до 30 сентября;
- Четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайт: <http://pedagogic-vestnik.tou.edu.kz/>. Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – только содержание статьи.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **12 страниц печатного текста**. *Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список литературы (используемых источников) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) *см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1 **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 **DOI** – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 **Фамилия, имя, отчество** (полностью) автора(-ов) – на казахском, русском и английском языках (*жирным шрифтом, по центру*);

4 **Ученая степень, ученое звание;**

5 **Аффилиация** (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, почтовый индекс, страна) – на казахском, русском и английском языках;

6 **E-mail;**

7 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий*);

8 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (*рекомендуемый объем аннотации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

9 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (*см. образец*);

10 Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение / Кіріспе / Introduction** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании (при наличии)** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

- **Выводы / Қорытынды / Conclusion** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников / Пайдаланған деректер тізімі / References** (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. Объем не менее 10 не более чем 20

наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). В случае наличия в списке использованных источников работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированный (транслитерация латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом:

автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
НАО «Торайғыров университет»,
Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,
кафедра «Психология и педагогика»
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147, 1139).
 E-mail: touscientificjournal@bk.ru

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspi.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

**ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ
КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ
ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ**

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомым компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniiu (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraigyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

C. K. Антикеева*, C. K. Ксембаева

Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде

құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтімі сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

S. K. Antikeeva*, S. K. Ksembaeva

Toraigyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our

country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Авторлар туралы ақпарат	Сведения об авторах	Information about the authors
<p>Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00</p>	<p>Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00</p>	<p>Samal Kanatovna Antikeeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00</p>
<p>Ксембаева Сауле Камалиденовна, п.ғ.к., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00</p>	<p>Ксембаева Сауле Камалиденовна, к.п.н., профессор, НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00</p>	<p>Saule Ksembaeva, Candidate of pedagogic sciences, professor «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00</p>

**ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА
НАУЧНОГО ЖУРНАЛА
«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»**

Члены редакционной коллегии научного журнала «Вестник Торайгыров университета. Педагогическая серия» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм «**Этики публикации для научного журнала «Вестник Торайгыров университета. Педагогическая серия»**». Этика публикации разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), **Кодекса академической честности** Торайгыров университета.

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, неэтичного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждение источников, принцип объективности и своевременности рецензирование.

Права и обязанности главного редактора и ответственного секретаря. Должностные обязанности и права главного редактора и ответственного секретаря «Вестник Торайгыров университета. Педагогическая серия» определены соответствующими утвержденными должностными инструкциями.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты журнала «Вестник Торайгыров университета. Педагогическая серия» обязаны руководствоваться принципу *объективности*.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должно способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, предоставленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора(-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором(-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикация, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(-ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы

обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(-ы), в сопроводительном письме при наличии конфликта интересов могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтичские поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторство, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Инструкция

Отзыв, исправление статей, извинения, опровержения осуществляется в соответствии публикационной этике.

Теруге 15.03.2021 ж. жіберілді. Басуға 29.03.2021 ж. кол койылды.

Электронды баспа

2,30 Мб RAM

Шартты баспа табағы 15,8.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3748

Сдано в набор 15.03.2021 г. Подписано в печать 29.03.2021 г.

Электронное издание

2,30 Мб RAM

Усл.п.л. 15,8. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3748

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

pedagogic-vestnik.tou.edu.kz